

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**2001 SONRASINDAN 2022'YE GELEN SÜRE İÇERİSİNDE
İSLAMOFOBİ'NİN ALMANYA VE İNGİLTERE'DE GÖSTERDİĞİ
DEĞİŞİKLİK**

**HAZIRLAYAN
AHSEN İREM USLU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA-2023

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**2001 SONRASINDAN 2022'YE GELEN SÜRE İÇERİSİNDE
İSLAMOFOBİ'NİN ALMANYA VE İNGİLTERE'DE GÖSTERDİĞİ
DEĐİŐK LİK**

**HAZIRLAYAN
AHSEN İREM USLU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. SÜLEYMAN SEZĐİN MERCAN**

ANKARA-2023

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Tezli Tezli Yüksek Lisans Programı çerçevesinde Ahsen İrem Uslu tarafından hazırlanan bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 12 / 09 / 2023

Tez Adı: 2001 Sonrasından 2022'Ye Gelen Süre İçerisinde İslamofobi'nin Almanya Ve İngiltere'de Gösterdiği Değişiklik

Tez Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı - Soyadı, Kurumu)

İmza

Doç. Dr. Süleyman Sezgin Mercan- Başkent Üniversitesi

.....

Doç. Dr. Başak Alpan- Orta Doğu Teknik Üniversitesi

.....

Dr. Öğr.Üyesi Cihan Dizdaroğlu- Başkent Üniversitesi

.....

ONAY

Prof. Dr. Menderes Çınar

Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Müdürü

Tarih: ... / ... / .....

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 28 / 09 / 2023

Öğrencinin Adı, Soyadı : Ahsen İrem Uslu
Öğrencinin Numarası : 22110022
Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Programı : Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans
Danışmanın Adı, Soyadı : Doç. Dr. Süleyman Sezgin Mercan
Tez Başlığı : 2001 Sonrasından 2022'Ye Gelen Süre İçerisinde
İslamofobi'nin Almanya Ve İngiltere'de Gösterdiği Değişiklik

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans/ Doktora tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 195 sayfalık kısmına ilişkin, 23 / 09 / 2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esasları”nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası

Onay

28 / 09 / 2023

Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad,
Doç. Dr. Süleyman Sezgin Mercan

İmza

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının ilerlemesi ve gelişmesi konusunda hiçbir zaman desteğini, güler yüzünü ve bilgi birikimini vermekten çekinmeyen ve emeği geçen saygı değer tez danışmanım Doç. Dr. S. Sezgin MERCAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca hem lisans hem de lisansüstü eğitimim boyunca bilgi dağarcığımın ve hazinem gelişmesine katkı sağlayan ve aynı zamanda da her konuda yardımcı olmaya çalışan fedakâr ve bir o kadar da değerli olan Başkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanında eğitim veren kıymetli hocalarıma teşekkür ederim. Bunun dışında vermiş oldukları geri bildirimlerle tezimin gelişmesine katkı sağlayan pek kıymetli jüri hocalarım Doç. Dr. Başak ALPAN ve Dr. Öğr. Üyesi Cihan DİZDAROĞLU'na saygılarımı sunar ve teşekkürlerimi arz ederim.

Hayatımın her noktasında karşılaştığım zorluklarla mücadele edebilmeyi öğreten ve tez sürecini mutlu ve sağlıklı bir şekilde sürdürebilmem konusunda manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve beni her daim motive eden değerli annem Zehra USLU ve babam Yasel USLU'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak; çocukluğumdan itibaren iyi bir eğitim almam için gerekli her türlü özveriyi, inancı ve güveni aşıl原因 ve bu yolda beni yalnız bırakmadan yürüyen ve halen de yanımda olan çok saygı değer dedem Baykal BALÇIÇEK ve anneannem Veliye BALÇIÇEK'e binlerce kez teşekkür ederim.

ÖZET

İslamofobi konusu oldukça derin bir havuzu oluşturmaktadır. Dolayısıyla geçmişten günümüze pek çok araştırmacının dikkatini çekerek bu alanda çeşitli çalışmaların (İslamofobi'nin değerlendirilmesi konusunda yapılan vaka analizleri, Batı medyasının kullandığı ırkçı söylemler, 11 Eylül Saldırısı sonucunda Batı'nın Müslümanlara karşı bakışı vb.) yapılmasına neden olmuştur. Fakat, bu araştırmayı diğer araştırmalardan özgün kılan nokta; Batı'nın İslam'a ve Müslümanlara karşı olan algısını anlamlandırmaya çalışmasıdır. Yani tek bir ülke seçip bunun üzerinden genel bir sonuca ulaşmak yerine İslamofobi konusunda eylemleri ve söylemleriyle ön plana çıkan Almanya ile bu alanda çok fazla kendini göstermeyen ama arkadan arkaya İslam karşıtı tutumunu devam ettiren İngiltere örnekleri üzerinden gidilecektir. Böylece, 11 Eylül 2001 ve sonrasında günümüze gelene kadar ki süreçte bu ülkelerin İslam karşıtı tutumlarında bir değişiklik olup olmadığını ve bunun sonucunda hangisinin bir diğerine göre İslamofobi konusunda daha fazla derinleşme yaşayıp yaşamadığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Almanya ve İngiltere örnekleri üzerinden konuyu karşılaştırmalı bir şekilde ele almadan önce konunun alt yapısını oluşturmak için ilk olarak, İslamofobi'nin Batı nezdinde nasıl ele alınarak tanımlandığından ve onu besleyen unsurlardan (yabancı düşmanlığı, köktencilik vb.) bahsedilip sonrasında Avrupa'nın İslam'a karşı neden fobi geliştirdiği ve zaman içerisinde bu fobide bir değişiklik olup olmadığı ortaya koyulacaktır. Son bölümde de örnek iki ülke olarak seçilen Almanya ve İngiltere'yi İslamofobi konusunda verdikleri tepkileri anlamak bağlamında karşılaştırmalı bir şekilde ele alarak hem benzer ve farklı oldukları yönleri hem de 2001'den 2022 yılına kadar ki süreçte İslamofobi'ye karşı verdikleri tepkilerin değişiklik gösterip göstermediği açıklanacaktır. Bu noktada süreç analizini gerçekleştirebilmek için uluslararası ve ulusal nitelikteki kurum ve kuruluşların raporlarından, yerel üniversitelerin bu kapsamda hazırladıkları değerlendirmelerden, ulusal ve uluslararası haber kaynaklarından, Alman ve İngiliz medyasının İslam ve Müslümanlara karşı kullandığı söylemlerden yararlanılarak yukarıda belirtilen bu zaman aralığı içinde bir değişimin olup olmadığının ortaya konması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslamofobi, Avrupa, Değişim ve Dönüşüm, Almanya ve İngiltere Örnekleri

ABSTRACT

The subject of Islamophobia creates a very deep pool. Therefore, it has attracted the attention of many researchers from the past to the present and has led to various studies such as case studies on the evaluation of Islamophobia, racist rhetoric used by the Western media, the West's view of Muslims as a result of the September 9/11 Attack, etc. in this field. However, the point that makes this research unique from other studies is; it is trying to make sense of the West's perception of Islam and people who have adopted this belief. In other words, instead of choosing a single country and reaching a general conclusion, it will be gone through the examples of Germany, which stands out with its actions and discourses on Islamophobia, and England, which does not show itself much in this area. Thus, it will be tried to determine whether there has been a change in the anti-Islamic attitudes of these countries in the process from and after September 11 2001, and as a result, whether one of them has experienced more deepening in Islamophobia than the other. Before discussing the subject in a comparative way through the examples of Germany and England, in order to create the infrastructure of the subject firstly, explaining how Islamophobia is handled and defined by the West and the factors that feed it (xenophobia, fundamentalism, etc.) will be discussed. Afterwards, it will be revealed why Europe has developed a phobia against Islam and whether there has been a change in this phobia over time. In the last chapter, By considering Germany and England, chosen as the two sample countries, in a comparative way in order to understand their reactions to Islamophobia, it will be explained both their similarities and differences and whether their reactions to Islamophobia have changed in the period from 2001 to 2022. At this point, so as to carry out the process analysis, the reports of international and national institutions and organizations, the evaluations prepared by local universities in this context, national and international news sources, from the discourses used by the German and British media against Islam and Muslims were benefitted. At the same time, it is aimed to reveal whether there has been a change in the Islamophobic perception of these countries over a 20-year period.

Key Words: Islamophobia, Europe, Change and Transformation, Examples Of Germany and England

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ.....	1
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	11
1.1 İslamofobi Kavramının Tanımı ve Unsurları	11
1.1.1 İslamofobi Kavramının Tanımı.....	11
1.1.2 Köktencilik (Fundamentalism).....	21
1.1.3 Yabancı Düşmanlığı (Xenophobia).....	27
2. İSLAMOFOBİNİN GELİŞİM SÜRECİ.....	35
2.1 İslamofobi Kavramının Değişimi ve Dönüşümü.....	35
2.1.1 Avrupa Ülkelerinde İslamofobi Algısının Genel Değişimi ve Dönüşümü.....	35
2.2 İslamofobi'yi Şekillendiren Avrupa İçi Etkenler.....	41
2.2.1 II. Dünya Savaşı Sonrası Avrupa'ya Yönelik Müslüman İşçi Göçleri.....	41
2.2.2 Aşırı Sağ Partilerin Yükselişi.....	46
2.2.3 Avrupa'nın Ulusal Kimliği.....	50
2.2.4 Avrupa'nın Devlet-Din ilişkilerine Yönelik Yaptığı Yasal Düzenlemelerin Tarihsel Arka Planı.....	54
2.2.5 Avrupa'nın Çokkültürcülüğü Ele Alış Biçimi.....	58
2.2.6 Medyanın Avrupa'daki İslamofobi Üzerine Etkisi.....	63
2.3 İslamofobi'yi Etkileyen Avrupa Dışı Etkenler.....	67
2.3.1 11 Eylül Saldırısının Avrupa Üzerindeki Etkisi.....	67
2.3.2 Avrupa'da Din Referanslı Terör Eylemi.....	72
2.3.3 2008 Euro Krizi ve Avrupa.....	77
2.3.4 2015 ve Sonrası Avrupa'daki Göçmen Krizinin Etkileri.....	80

3. İSLAMOFOBİYE KARŞILAŞTIRMALI BAKIŞ: ALMANYA VE İNGİLTERE ÖRNEK İNCELEMESİ	86
3.1 Almanya Örneği	86
3.1.1 Almanya'nın Ulusal Kimliği.....	86
3.1.2 Almanya'da Siyasi Kültürün Kurumsal Yansımaları.....	90
3.1.3 Almanya'nın İslamofobi'yi Tanımlayışı.....	95
3.1.4 Almanya'nın İslamofobi'yi Algılayışındaki Değişim ve Dönüşüm.....	100
3.1.5 Almanya'nın Devlet ve Din İlişkisini Ele Alış Biçimi.....	106
3.1.6 Almanya'nın Müslüman Göçmenler Üzerinde İzlediği Politikalar.....	110
3.1.7 Almanya'da Yaşayan Müslümanların İstihdamı Konusunda Yapılan Ayrımcılıklar.....	113
3.1.8 Almanya'da Medyanın Rolü.....	117
3.1.9 Almanya'da Aşırı Sağın Yükselişi.....	119
3.2 İngiltere Örneği	123
3.2.1 İngiltere'nin Ulusal Kimliği.....	123
3.2.2 İngiltere'de Siyasi Kültürün Kurumsal Yansımaları.....	126
3.2.3 İngiltere'nin İslamofobi'yi Tanımlayışı.....	129
3.2.4 İngiltere'nin İslamofobi'yi Algılayışındaki Değişim ve Dönüşüm.....	134
3.2.5 İngiltere'nin Devlet ve Din İlişkisini Ele Alış Biçimi.....	140
3.2.6 Göçmenler Üzerinden İyi Müslüman ve Kötü Müslüman Ayrımının Yapılması.....	143
3.2.7 İngiltere'de Yaşayan Müslümanların İstihdamı Konusunda Yapılan Ayrımcılıklar.....	145
3.2.8 İngiliz Medyasının İslamofobi Üzerindeki Rolü.....	148
3.2.9 İngiltere'de Aşırı Sağın Yükselişi.....	150
SONUÇ	154
KAYNAKÇA	160

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1- Avrupa'nın Müslüman Göçmenlere Bakışı.....	38
Şekil 2- Avrupa Topluluğu Dışından Avrupa'ya Yönelik İşçi Göçleri.....	42
Şekil 3- Müslümanların 2015 Yılında Avrupa Ülkelerine Gerçekleştirdiği Göçler.....	82
Şekil 4- Almanya'nın Ulusal Kimliğine En Çok Katkı Yaptığı Düşünülen Unsurlar....	88
Şekil 5- Pew Research'ün Avrupa'daki Müslüman Nüfus Tahmini.....	103
Şekil 6- 2009 Yılında İstihdam Alanında En Fazla Ayrımcılık Yapan AB Ülkeleri.....	115
Şekil 7- İngiltere'de Ulusal Kimlik Kavramının 1995-2003-2013 Dağılımı.....	124
Şekil 8- İngiltere'deki Etnik Çeşitlilik.....	134
Şekil 9- İngiltere ve Galler Bölgesinde Yıllara Göre Müslüman Nüfus Oranları.....	135
Şekil 10- İngiliz Halkının Müslümanlarla Evliliğe Olan Bakışı.....	136

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği (*European Union*)

ABAD: Avrupa Adalet Divanı (*European Court Of Justice*)

ABD: Amerika Birleşik Devletleri (*USA*)

AfD: Almanya İçin Alternatif Partisi (*Alternative for Germany*)

AIHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (*European Court Of Human Rights*)

AIHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (*European Convention on Human Rights*)

APPGs: Partiler Üstü Meclis Grubu (*All-Party Parliamentary Groups*)

ARD: Almanya Radyo ve Televizyon Kurumları Kamusal İş birliği Örgütü (*Arbeitsgemeinschaft der öffentlich-rechtlichen Rundfunkanstalten der Bundesrepublik Deutschland*)

BM: Birleşmiş Milletler (*United Nations*)

CDU/CSU: Hristiyan Birlik Partileri (*Christian Democratic Union/ Christian Social Union*)

CONTEST: Terörizmle Mücadele Stratejisi (*Counter-Terrorism Strategy*)

CPS: Kraliyet Savcılık Servisi (*Crown Prosecution Service*)

DeZIM: Alman Entegrasyon ve Göçmen Araştırma Merkezi (*Deutsche Zentrum für Integrations- und Migrationsforschung*)

DİTİB: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (*Türkisch-Islamische Union der Anstalt für Religion*)

DW: Almanya'nın Sesi (*Deutsche Well*)

EDL: İngiliz Savunma Ligi (*English Defence League*)

EKD: Almanya Evanjelik Kilisesi (*Evangelische Kirche in Deutschland*)

ENAR: Irkçılığa Karşı Avrupa Ağı (*European Network Against Racism*)

EUMC: Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi (*European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia*)

EU-MIDIS: Avrupa Birliği Azınlıklar ve Ayrımcılık Anketi (*European Union Minorities and Discrimination Survey*)

EUROPOL: Avrupa Polis Teşkilatı (*European Police Office*)

Fdl: İtalya'nın Kardeşleri (*Fratelli d'Italia*)

FDP: Hür Demokratik Partisi (*Freie Demokraten*)

FRA: Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (*European Union Agency for Fundamental Rights*)

FRONTEX: Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı (*European Border and Coast Guard Agency*)

GOR: Gerçek Mesleki Gereksinimin Karşılanması (*Genuine Occupational Requirements*)

HMCT: Heatons Müslümanlar Topluluğu Vakfı (*Heatons Muslims Community Trust*)

ILP: Bağımsız İşçi Partisi (*Independent Labour Party*)

IOM: Uluslararası Göç Örgütü (*The International Organization for Migration*)

IPSOS: Bağımsız Kamuoyunu Yoklama Sistemi (*Independent Polling System Of Society*)

IŞİD: Irak ve Şam İslam Devletleri (*Islamic State of Iraq and The Levant*)

LRAD: Uzun Menzilli Akustik Cihaz (*Long-Range Acoustic Device*)

MENA: Orta Doğu ve Kuzey Afrika (*Middle East and North Africa*)

NatCen: Sosyal Araştırmalar İçin Ulusal Merkez (*National Centre For Social Research*)

NFPs: Ulusal Odak Noktası (*National Focal Points*)

PCCs: Polis ve Suç Komiserleri (*Police and Crime Commissioners*)

PEGİDA: Batının İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar (*Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes*)

PI-News: Politik Olarak Yanlış Haber (*Politically Incorrect News*)

PVV: Hollanda Özgürlük Partisi (*Partij voor de Vrijheid*)

SD: İsveç Demokratları Partisi (*Sweden Democrats*)

SPD: Alman Sosyal Demokrat Partisi (*Social Democratic Party Of Germany*)

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (*Union of Soviet Socialist Republics*)

Tell MAMA: Müslüman Karşıtı Saldırıları Ölçme (*Measuring Anti-Muslim Attacks*)

UKIP: Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi (*Uk Independence Party*)

ZDF: İkinci Alman Televizyonu (*Zweites Deutsches Fernsehen*)

GİRİŞ

Avrupalı devletler geçmişten günümüze kendilerini pek çok alanda (yöntem yapısı, toplumsal düzen vb.) kurumsallaştırıp geliştirmelerine rağmen, konu İslam ve Müslümanlığa geldiğinde bu gelişmişlik tam olarak kendini gösterememekte ve iki farklı profil ortaya çıkmaktadır. Birincisi, Avrupa'nın içinde yerleşik hale gelmiş Müslüman toplumundan rahatsız olmayan ve kendi Avrupa toplumunun bir parçası olarak gören bir toplumsal yapının bulunmasıdır. Hatta eski Avrupa Komisyon Başkan Yardımcısı Frans Timmermans 'bütün Müslümanları negatif bir şekilde damgalayıp tehdit kaynağı olarak ele alamayız' görüşü de bunu desteklemektedir.¹ Fakat, her ne kadar Avrupa genelinde İslam'a ve Müslümanlara karşı mümkün olduğu ölçüde olumlu bir hava oluşturulmaya çalışılsa da ortaya konan eylem ve söylemdeki tutarsızlıklar Avrupa'nın Müslümanlara karşı ağırlıklı olarak bir duraksama ve "ötekileştirme"² haliyle yaklaşmasını ön plana çıkarmaktadır.

İşte bu ötekileştirme haliyle Avrupa'nın İslam'ı kendi oluşturduğu Avrupalılık değerleri ve çıkarları açısından bir güvenlik tehdidi olarak görmesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda da Alastair Buchan'ın dediği gibi "devletler, uluslararası arenada kendilerini tehdit eden bireylere, aktörlere ve çeşitli unsurlara karşı bir mücadele vererek uluslararası sistem içinde güçlü kalmaya çalışır."³ İşte bu bakımdan Avrupalı devletler kendi güvenliklerini sağlayabilmek için İslam'a çeşitli ön yargılar, kültürel açıdan ayrımcılıklar ve yabancı düşmanlığı gibi pek çok anlam yükleyerek onu Avrupa toplumundan uzak tutulması gereken bir unsur olarak konumlandırmaktadır. Hatta, Avrupalı siyasi aktörlerin İslam'a ve Müslümanlara karşı 'siz bizden değilsiniz' anlayışı içinde bulunması, onların İslamofobi üzerine geliştirdikleri ön yargının, tanımlara da yansımaları içermektedir.

Özellikle, bu alana gönül vermiş önemli akademisyenlerin ve uluslararası kuruluşların yaptıkları İslamofobi tanımlarından birkaçına örnek verilecek olursa, Chris Allen'a göre;⁴ Avrupa'da İslamofobi, "Müslümanların mallarına, mensubu oldukları kurumlara ve dini tesislere yönelik yapılan nefreti içermek" olarak tanımlanmaktadır. Erik Bleich'in yaptığı İslamofobi tanımı,⁵ İslam ve Müslümanlığa yönelik negatif duyguları "ayrımcılık yapmadan"

---

¹ "Yeni Gelen Müslümanlar Kesinlikle Toplumumuza Tehdit Değil," *Hürriyet*, 2 Ekim 2015, <https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/yeni-gelen-muslumanlar-kesinlikle-toplumumuza-tehdit-degil-30213644>, erişim tarihi: 20.09.2023

² José Pedro Zúquete, "The European Extreme-Right and Islam: New Directions?," *Journal of Political Ideologies* 13,3(2008): 321-344.

³ Bilal Karabulut, *Güvenlik* (Ankara: Barış Kitabevi, 2015), 7.

⁴ Chris Allen, *Towards a Working Definition Of Islamophobia*, Briefing Paper, July 2017, 3.

⁵ Erik Bleich, "What Is Islamophobia and How Much Is There?," *Theorizing and Measuring an Emerging Comparative Concept. American Behavioural Scientist*, 55, 12 (2011): 1581-1600.

gösterebilmek şeklindedir. Burada kastedilmek istenen hususa örnek verilmesi gerekirse,⁶ İslam ve Müslüman inancının benimsendiği bazı ülkelerde “kadın sünneti” gibi ritüellerin uygulandığı görülmektedir. Bundan hoşlanmayan Avrupa ülkelerinin oluşturduğu tavır sadece bu ritüeli uygulayan ülkeyle sınırlı kalıyorsa, bu İslamofobi’yi meydana getirmemektedir. Ama, bu ritüeli dünya genelinde tüm İslam ve Müslüman inancını benimsemiş insanlar uyguluyor derlerse, o zaman ayırım gözetilmeden yapılan bir söylem olduğu için İslamofobik bir nitelik oluşturmaktadır. Bu akademisyenlerin yaptığı İslamofobi tanımlarına ek olarak, Avrupa Konseyinin İslamofobi tanımı,⁷ Müslümanlara karşı duyulan korku ve beraberindeki ön yargının hem toplum hem de resmi aktörler nezdinde ırkçılığı ve ayrımcılığı besleyerek kendini sosyal hayatta şiddetli bir şekilde göstermesidir. Kısaca, bu ve buna benzer pek çok İslamofobi tanıma bakıldığında, Avrupa nezdinde anlaşılır, net ve ortak bir tanımın yapılamadığı görülmektedir. Ama, en azından yapılan bu tanımların ışığında hareket edilip ortak noktalarına bakıldığında İslamofobi’nin kendini “İslam ve Müslümanlığa karşı duyulan korku”⁸ ve beraberinde getirdiği ön yargıyla şekillendirdiği belirtilebilir.

Buradaki önemli husus ise, bu korkunun, ötekileştirmenin ve dışlayıcı davranma halinin altında yatan iç ve dış nedenleri⁹ anlayabilmektir. Bunun için İslamofobi’nin sosyal hayatta yüzünü nasıl ortaya çıkardığını kavramak gerekir. Ayrıca, bu kavramayı gerçekleştirirken özümsemeyi sağlayabilmek ve sağlıklı bir karşılaştırma yapabilmek için de bütün Avrupa ülkeleri üzerinden bu konuyu detaylı bir şekilde analiz etmek yerine genel ve kısa bir şekilde ele alınma yoluna gidilecektir. Bu sayede hem Avrupa’daki İslamofobi’nin nasıl algılandığı hem de zamanla bu algıda bir değişimin ve dönüşümün yaşanıp yaşanmadığı daha net bir şekilde ortaya konulabilir. Araştırmanın esas odak noktasını 2001 ve sonrasında günümüze gelene kadar ki süreçte İslamofobi’nin hem hükümet hem de toplum nezdinde yapılan eylemlerle ve söylemlerle diğer Avrupa ülkelerine kıyasla daha ön planda olduğu Almanya ile bu konuda çok fazla gün yüzüne çıkmayan; ama arka planda bunu içten içe sürdüren İngiltere örnekleri üzerinden İslamofobi’nin biçimleri benzer ve farklı yönleri oluşturmaktadır. Bu sayede İngiltere ve Almanya örnekleri üzerinden İslamofobi’nin sosyal hayatta yüzünü nasıl gösterdiğini anlayabilmek ve 2001’den 2022 yılına kadar ki süreçte bu iki ülkede İslamofobi alanında yaşanan değişim ve dönüşümü görüp mukayese edebilmek mümkün olacaktır.

---

⁶ Age. s.1585.

⁷ Ingrid Ramberg, *Islamophobia and Its Consequences On Young People* (Hungary: Council of Europe, 2004), 6.

⁸ Erik Belich, “Defining and Researching Islamophobia,” *Review of Middle East Studies* 46, 2 (2012):181.

⁹ İç ve dış nedenlere örnek; 11 Eylül Terör saldırısı, dini referanslı yapılan terör eylemleri, 2008 Euro Krizi vb.

Tez kapsamında İngiltere ve Almanya örneklerinin seçilmesinin nedenlerine bakılacak olunursa, ilk etapta iki ülkenin coğrafi açıdan farklı konumlarda bulunması öne çıkmaktadır. Yani, Almanya Avrupa'nın merkezinde yer alırken İngiltere'nin Kıta Avrupa'sında ve daha korunaklı bir çerçeve içerisinde olması haliyle güvenlik açısından tehdit algılayışlarını farklılaştırmaktadır. Ayrıca Almanya, İngiltere'ye kıyasla siyasi birliğini çok geç elde etmiş ve bundan dolayı devlete geç kavuştuğu için elindekine sahip çıkma anlayışını benimseyerek daha muhafazakâr bir niteliğe sahip olmuştur.¹⁰ Bu nedenle, Almanya'nın bu muhafazakârlık yapısı ulusal kimliğinden siyasi kültür ve toplumsal yapısına kadar pek çok alana yansımıştır.

İşte bu muhafazakarlık haliyle kendi bünyesi içindeki Müslüman göçmenlere karşı yabancı düşmanlığını besleyerek Müslüman karşıtlığı¹¹ vb. ırkçı söylemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle, Almanya'da İslam karşıtı eylemlere bakıldığında PEGİDA (Batının İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar) hareketinin ön plana çıktığı ve İngiltere'ye kıyasla bu konuda daha aktif ve görünür bir şekilde hareket ettiği görülmektedir. Hatta, bu duruma örnek verilmesi gerekilirse, PEGİDA örgütünün üyelerinin Hollanda'nın İslamlaşması ve Müslümanlaşmasına karşı çıkmak için Laleli Caminin yakınlarında toplanarak tam iftar saatine yakın domuz mangalı partisi yapma girişiminde bulunması¹² veya örgüt üyelerinin Alman halkına “kebab yemeyin ve Türkiye'ye tatile gitmeyin”¹³ çağrısında bulunması vurgulanabilir. Ayrıca, Bertelsmann Vakfı tarafından yapılan bir araştırmaya göre, “Almanya'da Müslüman olmayan kesimin %57'si İslam'ı bir tehdit olarak görürken %61'i ise Batılı değerlerle İslam'ın entegre olamayacağını düşünmektedir. PEGİDA hareketinin İslam karşıtı eylemleri nedeniyle 2013 yılında yaklaşık 63 bin Türk ülkesine geri dönmek zorunda kalmıştır.”¹⁴ Bu da Almanya'nın aktif bir şekilde İslam'a karşı eylem ve söylem geliştirdiğinin bir göstergesini oluşturmaktadır.

Bunun dışında, iki ülkenin İslamofobi'yi ele alış şekli ile çokkültürlülük açısından farklılıkların bulunması, İslam'ı benimseyen insanlara karşı verdikleri tepkinin farklılaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca, iki ülke İslam'a ve Müslümanlığa karşı uyguladığı politikalar, eylemler ve söylemler açısından benzerliklere ve farklılıklara sahiptir. Daha önce

---

¹⁰ Toktamış Ateş, *Siyasal Tarih* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018), 254-269.

¹¹ David Haekwon Kim and Ronald R. Sunstrom, “Xenophobia and Racism,” *Critical Philosophy Of Race* 2, 1 (2014): 21.

¹² Yusuf Özkan, “İslam Karşıtı Pegida Örgütü Türk Camisi Önünde Domuz Çevirmekten Son Anda Vazgeçti,” *BBC Türkçe*, 7 Haziran 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44407609>, erişim tarihi: 20. 11.2022.

¹³ Yusuf Özkan, “Pegida: Kebab Yemeyin, Türkiye'ye Gitmeyin,” *BBC News Türkçe*, 8 Kasım 2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151108_pegida_turkiye_kebab, erişim tarihi: 20.11.2022

¹⁴ “Almanya'da İslam Karşıtı Gösteriler Göçmenleri Korkutuyor,” *BBC News Türkçe*, 12 Ocak 2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/01/150112_pegida_turk, erişim tarihi: 20.11.2022

yukarıda da dile getirildiği gibi, Almanya'nın İslamofobi ile ilgili eylem ve politikalarıyla uluslararası arenada daha fazla ön plana çıkarken, İngiltere'nin bu konuda gün yüzüne çok fazla çıkmadan ilerlemesi, karşılaştırma açısından önemli bir noktaya karşılık gelmektedir.

Bu tezin genel amaçları; öncelikle, İslamofobi kavramının Avrupa nezdinde genel olarak ne anlama geldiğini ve nasıl algılandığını ortaya koymaktır. Sonrasında, İslamofobi'ye karşı olan algının Avrupa nezdinde şekillenmesinde etkili olan iç ve dış faktörler (Euro krizi 2018, göçmen krizi vb.) açıklanacak ve bu konudaki ön yargı anlaşılmaya çalışılacaktır. Ardından, bu algının zaman içinde hem Avrupa genelinde hem de İslamofobi'nin yüksek olduğu Avrupa ülkelerinde bir değişim ve dönüşüm yaratıp yaratmadığı ortaya koyulacaktır. Buradan hareketle de Almanya ile İngiltere örnekleri üzerinden karşılaştırmalı bir şekilde gidilerek hem özgün bir çalışma ortaya koyulacak hem de bu iki ülkeden hangisinin İslamofobi konusundaki algılarının bir diğerine göre derinleşip derinleşmediğini tespit edilecektir. Son olarak, İslamofobi konusunda Almanya ve İngiltere'nin algılarının özellikle 2001'den 2022 yılına kadar gelen süreçte bir değişim ve dönüşüm geçirip geçirmediği irdelenecektir.

Literatüre dayanılarak İslamofobi konusunda elde edilecek bilgiler ışığında hareket edildiğinde, araştırılmaya çalışılan husus, 11 Eylül ve sonrasında günümüze gelene kadar ki süreçte Almanya ve İngiltere örnekleri üzerinden İslamofobi'ye bakmak ve İngiltere'ye kıyasla Almanya'da bu konuda daha fazla bir derinleşme yaşanıp yaşanmadığı sorusuna cevap bulabilmektir. Aynı zamanda bu ana araştırma sorusunun yanında alt sorular olarak da Almanya ve İngiltere örneklerinin İslam karşıtı hareketlerde farklı varyasyonlar içerip içermediği ve 11 Eylül 2001'den 2022 yılına gelene kadar ki süreçte bu iki ülkedeki sosyal yapıda gerçekleşen değişim ve dönüşüm göz önünde tutulduğunda İslamofobi'nin bu toplumları nasıl etkilediği ve bu kavrama yönelik bir değişim ve dönüşümün yaşanıp yaşanmadığı sorularına da cevap bulunmaya çalışılacaktır.

Bu tezin net ve sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi için kılavuzluk görevi gören yöntem tanımlanacak olunursa, tezin amacına ve araştırma sorularına uygun olacak şekilde John Stuart Mill'in farklılık yönteminden yararlanılıp tez kapsamında seçilen ülkeler olan (Almanya ve İngiltere) bazında ikili karşılaştırmalar yaparak, bunun sonucunda varılacak nedensel çıkarım sayesinde erişilmeye çalışılan sonucun sistematik bir şekilde ortaya konulması sağlanacaktır.¹⁵ Aynı zamanda vaka ülke olarak seçilen örnek iki ülke üzerinde karşılaştırma yaparken, İslamofobi'nin zaman içinde değişiklik gösterip göstermediği de

---

¹⁵ Theda Skocpol, *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China* (New York: Cambridge University Press, 1979), 36–39.

tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu yöntem genel olarak nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan bir araçtır ve bu tez araştırmasında da nitel bir yöntem uygulanacağı için bu yöntemden yararlanılacaktır.

Bu yöntemden faydalanmanın nedeni, ortaya atılan araştırma sorusu ve alt sorular ışığında hareket ederek, seçilen vakalar üzerindeki haber kaynaklarını, raporları ve makaleleri inceleyerek sistematik bir analiz yapabilmeyi sağlamak; vaka olarak seçilen örnek ülkelerdeki siyasi ve sosyal olguları tanımlayarak bunları neden- sonuç ilişkisi içinde ele alıp ortaya atılan savları değerlendirmeye yardımcı olmaktır.¹⁶ Bu kapsamda Almanya ve İngiltere örneklerinin benimsediği ulusal kimlik, siyasi kültür, çokkültürcülüğü ele alış şekilleri, medya organlarının kullandığı söylemler ve zaman faktörü gibi pek çok unsur bulunmaktadır. Dolayısıyla bu unsurlarla şekillenen ve bağımlı değişken olarak ortaya çıkan İslamofobi kavramının değişiklik gösterip göstermediğini tespit edebilmek için hem uluslararası hem de ulusal nitelikte bu alanda çalışma yapan kuruluşların raporlarına (European, Agency Fundamental Rights,¹⁷ European Islamophobia Reports,¹⁸ British Muslim Council¹⁹ vb.) başvurulacaktır. Ayrıca bunun yanında çeşitli ulusal nitelikteki üniversitelerin araştırma merkezleri kapsamında hazırlanan değerlendirmelerden, bu alanda çalışma yapan akademisyenlerin makalelerinden, 2001'den 2022 yılına kadarki süreç içerisinde İslamofobi'nin değişiklik gösterip göstermediğini analiz edebilmek için ulusal ve uluslararası haber kaynaklarından ve hukuki olarak yapılan düzenlemelerden de faydalanılacaktır.

Aynı zamanda tezin birtakım sınırlarından bahsedilecek olunursa, ilk etapta dönemin kısıtlı bir şekilde ele alınacağı belirtilebilir. Özellikle tez kapsamında Almanya ve İngiltere örnekleri üzerinden gidilerek var olan İslamofobi'nin 11 Eylül 2001'den günümüze gelene kadar ki süreçte bir değişim ve dönüşüm geçirip geçirmediği saptanmaya çalışılacaktır.

Bu sürecin geniş bir periyod aralığında değil de 21 yıllık bir süre zarfına indirgenerek yapılmasının nedenleri, araştırmayı belli bir zaman aralığıyla sınırlayarak daha sağlıklı bir değerlendirme yapmak ve İslamofobi konusunda Almanya ve İngiltere'deki değişim ve dönüşümü anlayabilmek açısından Avrupa'da İslamofobi'nin körüklenmesine neden olan

---

¹⁶ Doug McAdam, Sidney Tarrow and Charles Tilly, *Dynamics of Contention* (New York: Cambridge University Press, 2001),72-88.

¹⁷ "Database 2012-2020 On Anti-Muslim Hatred," European Union Agency For Fundamental Rights, erişim 11 Şubat 2023, <https://fra.europa.eu/en/databases/anti-muslim-hatred/>

¹⁸ "European Islamophobia Reports 2015-2019," European Islamophobia Reports, erişim 11 Şubat 2023, <https://www.islamophobiaeurope.com/>

¹⁹ "Islamophobia," Muslim Council Of Britain, erişim 11 Şubat 2023, <https://mcb.org.uk/resources/islamophobia/>

dönüm noktalarının bu zaman aralığı içinde yer almasına karşılık verebilmektir. 2001'de ABD'de yaşanan 11 Eylül terör saldırısının Avrupa'da ortaya çıkardığı şok etkisi ve korku beraberinde “7 Mart 2004 yılında Madrid'de, 2005 yılında Londra'da bombalı terör saldırısının yaşanması”²⁰ ve “2016 yılında Almanya'nın Berlin şehrinin Kaiser Wilhelm Anıt Kilisesi'ndeki Noel pazarına İslami bir terör örgütü mensubunun arabayla girmesi”²¹ vb. pek çok terör saldırısı ile beslenen İslamofobik eylemlerin artmasına yol açmıştır. Keza, 2008'de Avrupa'da yaşanan Euro krizi sonrasında ekonomik açıdan kriz durumuyla karşılaşan Avrupalılar iş bulamamış daha az maliyetle çalışan Müslüman göçmenlere karşı tolerans azalmış ve ırkçı söylemler ortaya çıkmıştır. Örneğin; Euro krizi nedeniyle ekonomik açıdan liberal geleneğe sahip olan İngiltere bile “İngiliz işlere İngiliz işçiler”²² mottosu kullanarak ucuz iş gücünü oluşturan Müslümanlar yerine kendi yerli işçisini tercih etme yoluna gitmiştir. Bunun dışında 2011 yılında Arap Baharı dalgasının Orta Doğu'da çıkardığı istikrarsızlığın ve düzensizliğin bir sonucu olarak 2015 yılında göçmen krizi sorununun patlak vermesi üzerine pek çok Müslümanın Avrupa'ya doğru akın akın göç etmeye başlamıştır. Bu göçün Avrupalı devletler nezdinde kendi oluşturdukları değerler ve normlar sistemine uyumlu olarak görülmediği için Müslümanları güvenlik tehdidi olarak algılamaları haliyle İslam'a ve Müslümanlara karşı olan fobiyi de arttırmıştır.

Bu fobinin artışı sonucunda insan haklarına ve değerlerine uygun olmayan davranışlarda ve eylemlerde bulunulmuştur. Örneğin; 2015 yılında İngiltere'nin Dudley kentinde Hristiyanlık değerleri açısından önemli bir bölge olması sebebiyle Dudley Camisinin kapatılması yönünde girişimde bulunulmuştur.²³ Bunun dışında, “2019 yılında Almanya'nın Hanau kentinde 9 göçmendenden 4'ü Türk kökenli olan göçmenler aşırı sağcı bir saldırganın ırkçı saldırılarına maruz kalarak öldürülmüşlerdir.”²⁴ Ayrıca, “2021 yılında Almanya'nın Iserlohn

---

²⁰Ayhan Kaya, “Avrupa'da Bir Yönetlilik Biçimi Olarak İslamofobizm,” *Marmara Avrupa Araştırma Dergisi* 30, 1 (2022): 5.

²¹“Almanya, Terör Kurbanlarının Anısına 11 Mart'ta Ulusal Anma Günü Düzenliyor,” *Deutschland.de*, 9 Mart 2022, <https://www.deutschland.de/tr/topic/politika/almanya-terorizm-ulusal-anma-gunu-11-mart>, erişim tarihi: 11.02.2023

²² M. Kutlay, “Euro Krizinin Politik Ekonomisi ve Uluslararası Sistemdeki Geleceği,” içinde *Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, der. F. Şenses, Z. Öniş & C. Bakır (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018),181.

²³ Leonie. B. Jackson, *Islamophobia In Britain The Making Of A Muslim Enemy* (UK: Palgrave Macmillan, 2018),59-84.

²⁴ “Almanya'da Hanau Kentindeki İrkçı Saldırının Kurbanları Anıldı,” *Euronews*, 19 Şubat 2021, <https://tr.euronews.com/2021/02/19/almanya-da-hanau-kentindeki-rkc-sald-r-n-n-kurbanlar-an-ld>, erişim tarihi: 11.02.2023

kentindeki Müslüman mezarlığındaki 32 mezarlığın tahrip edilmesi”²⁵ hadiselerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Kısaca toparlanılması gerekilirse, 11 Eylül terör saldırısının yaşanması ve bunun yarattığı korkunun 2004-2005 Avrupa’daki terör saldırılarını tetiklemesi, dini gerekçelerle yapılan terör eylemleri, 2008 Euro krizi ve 2015 göçmen krizi gibi unsurlar Avrupalı devletlerin İslam’a karşı fobi geliştirmesine neden olmuştur. Bu sebeplerden dolayı tez kapsamında 2001 ve sonrasında günümüze gelene kadar ki sürecin ele alınması tercih edilmiştir. Fakat, bu Batı’nın İslamofobi algısının 2001 itibariyle başladığı anlamına da gelmemektedir. Bu kavram kendi “1973-1974 Petrol Krizi” zamanında da göstermiş ve kriz zamanında Batı nezdinde Orta Doğu Müslümanlıkla bağdaştırılmıştır. Özellikle, Arap-İsrail Savaşının ortaya çıkmasıyla birlikte Arap devletleri Batı’nın İsrail’i desteklemesinden dolayı cezalandırmak için elindeki petrolü yüksek fiyatlarla vermesi haliyle Batı nezdinde Orta Doğu "bütün kötülüklerin kaynağı" olarak görülmüştür.²⁶ Ayrıca, Soğuk Savaşın bitmesine yakın artık Kapitalizm ve Komünizm mücadelesinden çok, özellikle II. Dünya Savaşı zamanında Avrupa'nın ekonomisini canlandırmak için gelen Müslüman göçmenler, 1990'lı yıllara gelindiğinde Avrupa toplumu içinde ekonomik açıdan refah seviyesini iyileştirip kamusal hayat içindeki görünürlüğünü arttırdıkça Avrupa toplumlarının güvenliği için bir tehdit kaynağı olarak görülüp yabancı düşmanlığının ve İslamofobi'nin ön plana çıkmasına sebep olmuşlardır.²⁷ Bu nedenle, tez kapsamında Avrupa'nın genel olarak İslamofobik algısını net bir şekilde özümseyebilmek ve bu algıyı şekillendiren unsurları²⁸ anlayabilmek için zaman zaman Avrupalı devletlerin 2000 yılı öncesi İslamofobi verilerinden ve söylemlerinden az da olsa yararlanılacaktır. Fakat, temel olarak 2001 ve sonrasında günümüze gelene kadar ki süreçte Avrupa genelinde ve özellikle de Almanya ve İngiltere'deki hükümetlerin ve toplumların İslam'a karşı verdikleri tepkilerdeki derinleşme anlaşılmaya çalışıldığı için tezin esas odak noktası 2001 ve sonrasındaki dönemler olacaktır.

---

²⁵ Cem Dalaman, “Almanya’da Müslümanlara Saldırıları Sürüyor,” VOA, 3 Aralık 2022, <https://www.voaturkce.com/a/almanya-da-muslimanlara-saldirilar-suruyor/6860832.html>, erişim tarihi: 11.02.2023

²⁶ M. D. Silva, “The Othering of Muslims: Discourses of Radicalization in the New York Times 1969–2014,” *Sociological Forum* 32, 1 (2017): 138-161.

²⁷ J. Hippler, “The Islamic Threat and Western Foreign Policy,” içinde *The Next Threat: Western Perceptions of Islam*, der. J. Hippler ve A. Lueg, (Cambridge: Pluto Press, 1995), 116–153.

²⁸ Avrupa’nın İslamofobi algısını şekillendiren unsurlara örnek olarak, II. Dünya Savaşı sonrası Müslüman işçi Göçleri, Avrupa’nın ulusal kimliği, vb. unsurlar kastedilmiştir.

Zaman aralığının sınırlı olması dışında araştırmanın bir başka kısıtı da diğer araştırma alanları²⁹ gibi ölçülebilir ve elle tutulur bir niteliğe sahip olmadığı için deney grupları kurmanın ya da doğrudan sahaya inerek veri toplamanın ve analiz yapabilmenin güçlüğüdür. Aynı zamanda mülakat tekniği uygulayarak bu alanda uzmanlaşmış kişileri bulmak ve İslamofobi konusunda Almanya ve İngiltere'nin genel olarak algısını ölçmek için birtakım sorular yönlendirerek cevaplara ulaşmak ve bu cevapların ne kadarının ön yargıya dayalı olup olmadığını ölçebilmek o kadar kolay değildir. Dolayısıyla bu alanda yapılacak olan araştırmayı yürütürken Avrupa geneli ile Almanya ve İngiltere özelindeki o İslamofobik algıyı anlamak ve sonrasında o değişimi ve dönüşümü gözlemlemek için çeşitli uluslararası nitelikteki kuruluşların (European, Agency Fundamental Rights,³⁰ European Islamophobia Reports,³¹ British Muslim Council³²) ortaya koydukları analizlere başvurulacaktır. Ayrıca bunun dışında Başkent, Sakarya, Medipol, Necmettin Erbakan vb. Üniversitelerin hazırladıkları raporlardan, ulusal ve uluslararası haber kaynaklarından ve bu alana gönül vermiş akademisyenlerin (Chris Allen, Erik Bleich vb.) makale ve kitaplarından yararlanılarak araştırma yürütülecektir.

Bunun dışında önemli bir başka husus da tezin hangi konuları kapsayarak ilerleyeceğidir. İlk etapta Almanya ve İngiltere özelinde İslamofobi'nin nasıl ele alındığı, algılandığı ve bu noktada bir değişim ve dönüşüm geçirip geçirmediği konusuna bakılmadan önce kavramsal olarak İslamofobi'nin kendini nasıl var ettiği ve Avrupa genelinde bu kavramın farklı şekillerde nasıl tanımlandığı açıklanacaktır. Örneğin, Asif Mohiuddin'e göre; İslamofobi,³³ Avrupa'nın Müslümanlık anlayışını benimsemiş ülkelere nazaran kendini üstün görüp uyguladığı "ırkçı bir söylem" olarak tanımlanırken, Khaled A. Beydoun'a göre ise;³⁴ bu kavram, "Müslümanlara şüpheyle yaklaşma ve korku duyma" anlamındadır. Bu tanımlardaki ortak noktalar keşfedilerek bu kavramı besleyen yabancı düşmanlığı ve köktencilik gibi unsurlar ele alınacak ve bir bütün içinde kavramın genel yapısı sunulmaya çalışılacaktır.

---

²⁹ Diğer Araştırma alanlarına örnek olarak enerji alanı, güvenlik alanında devletlerin silahlanması, fon çalışmaları vb. unsurlar bulunmaktadır.

³⁰ "Database 2012-2020 On Anti-Muslim Hatred", European Union Agency For Fundamental Rights, erişim 11 Şubat 2023, <https://fra.europa.eu/en/databases/anti-muslim-hatred/>

³¹ "European Islamophobia Reports 2015-2019", European Islamophobia Reports, erişim 11 Şubat 2023, <https://www.islamophobiaeurope.com/>

³² "Islamophobia", Muslim Council Of Britain, erişim 11 Şubat 2023, <https://mcb.org.uk/resources/islamophobia/>

³³ Asif Mohiuddin, "Islamophobia and the Discursive Reconstitution of Religious Imagination in Europe," *Journal of Muslim Minority Affairs*, 39,2(2019):135.

³⁴ Khaled A. Beydoun, "Islamophobia: Toward a Legal Definition and Framework," *Columbia Law Review Online* 116 (2016): 108.

Buna bağı olarak ikinci bölümde biraz daha işin detayına inilerek önce İslamofobi'nin Avrupa genelinde nasıl algılandığı ve 2001'den 2022 yılına kadar gelen süreç içerisinde bu algıda bir değişim ve dönüşüm yaşanıp yaşanmadığı çeşitli raporlardaki verilerden ve haber kaynaklarından yararlanılarak ortaya konacaktır. Bu temel alt yapı³⁵ verildikten sonra Avrupa'nın İslam'a karşı bir fobi sergilemesinin altında yatan hem Avrupa'nın kendi içinden kaynaklı³⁶ hem de Avrupa'yı etkileyen dış etkenlere³⁷ değinilerek, arka planda yatan gerçeğin görülmesine zemin hazırlanacaktır.

Bu noktada Avrupa'yı etkileyen iç ve dış etkenler meselesini netleştirmek bağlamında birkaç örnek verilebilir. Avrupa'nın ulusal kimlik tanımına bakıldığında, Avrupalılığın sadece tek bir ulusu kapsamadığı tüm Avrupa'ya hitap eden bir ulusal kimliğin bütünlüğünü temsil ettiği belirtilebilir.³⁸ Bu bakımdan kendi içlerinde her ne kadar geçmişten günümüze gelene kadar çeşitli sıkıntılar (Fransız İhtilali,³⁹ 1848 Devrimleri,⁴⁰ I. ve II. Dünya Savaşları vb.) yaşasalar da Avrupa toplumları değerlerinin ve kültürlerinin dışa karşı korunmasını ve izole edilmesini istemişler ve bunun için çabalamışlardır. Bu nedenle İslam dini ve Müslümanlar Avrupa değerleriyle uyumlu olarak görülmediği için Avrupa toplumları tarafından dışlayıcı ve ötekileştirici bir söylemin en önemli parçası olmuşlardır. Kısaca, Avrupa'nın yüzyıllar önce ortaya çıkardığı ve oluşturduğu değerler sistemi haliyle Avrupa'nın İslam'a karşı fobi geliştirmesinde bir iç etken oluşturmaktadır. Fakat, Avrupa'yı etkileyen bir dış faktör olarak 11 Eylül saldırısının gerçekleşmesi Müslümanlar karşısında Avrupa'nın travma yaşamasına sebep olmuş ve bu da İslam'a ve Müslümanlığa yönelik algıları değiştirerek ırkçı söylemleri⁴¹ ortaya çıkarmıştır.

Kısaca, yukarıda ele alınan hususlar Avrupa'nın İslam'a' karşı neden fobi geliştirdiği hususunda bir yol haritası oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Böylece, bu ilk iki bölümdeki

---

³⁵ Burada iki alt yapı denilerek İslamofobi'nin kavramsal olarak ele alınışı ve zaman içindeki değişimi ve dönüşümü kastedilmiştir.

³⁶ Avrupa'nın İslam'a karşı korku içinde yaklaşmasında etkili olan iç hususlara örnek; II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'ya yapılan Müslüman işçi göçleri, Avrupa'nın sahip olduğu ulusal kimliği, çokkültürlülüğü vb.'dir.

³⁷ Avrupa'nın İslam'a karşı korku içinde yaklaşmasında etkili olan dış hususlara örnek; 11 Eylül Saldırısının Avrupa üzerinden yarattığı şok etkisi, 2008 Euro krizi ve 2015 yılında patlak veren Göçmen krizi, dini referanslı yapılan terör eylemleri vb.'dir.

³⁸ Holly Case, "Being European: East and West," içinde *European Identity*, der. Jeffrey T. Checkel and Peter J. Katzenstein, (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 111.

³⁹ Domokos Kosáry, *Magyarország Európában* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003), 7.

⁴⁰ Frederick Engels, "Democratic Pan-Slavism," içinde *Political Writings*, der. Karl Marx and David Fernbach (London: Allen Lane/New Left Review, 1973), 227. Aktaran: Case, "Being European: East and West," 116.

⁴¹ Örneğin; ("İslam demek terörle eş değerdir", "Müslüman korkusu İngiltere'yi bölüyor" vb), Hülya Kınık ve Emel İter, "Müslümanlara Yönelik Medya Algısı: İngiliz Yazılı Basını," *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 33, 3(2019): 969.

yol haritası kapsamında İslamofobi konusunda genel alt yapı⁴² bilgisi verildikten sonra, araştırmanın kalbini oluşturan İngiltere ve Almanya örnekleri üzerinden var olan İslamofobi'nin 2001'den günümüze gelene kadar ki süreçte bir değişiklik gösterip göstermediğini anlamak için ulusal kimliklerinden, siyasi kültürlerine, İslamofobi'yi ele alış biçimlerine, medya organlarında Müslümanlara yönelik yapılan haberler ve kullanılan söylemler gibi pek çok husus karşılaştırmalı bir şekilde ele alınarak, benzer ve farklı olduğu yönler ortaya konulup hangisinin bir diğerine göre İslamofobi alanında daha fazla derinleşip derinleşmediği sonucuna varılmaya çalışılacaktır.

Sonuç olarak, tezde Almanya ve İngiltere'de İslamofobi'nin değerlendirilmesi, hükümetlerin ve toplumların İslam'a ve Müslümanlara karşı olan algısını yaptıkları eylemlerle ve kullandıkları söylemlerle karşılaştırabilmek ve aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları görebilmek açısından nasıl günümüzde önemli bir araştırma konusu oluşturuyorsa, gelecekte de bu konunun daha da önemli bir hale geleceği tahmin edilmektedir. Özellikle, Müslüman göçmen sayısının kendi ülkelerinde yaşadıkları istikrarsızlık, ekonomik sıkıntı, savaş ve huzursuzluk vb. pek çok sebepten ötürü daha iyi yaşam şartlarına sahip olan pek çok Avrupa ülkesi gibi Almanya ve İngiltere'ye göçlerin gerçekleşmesi ve bunun Almanya ve İngiltere'nin siyasi kültürü ve toplumu üzerinde yarattığı baskı sonucunda aşırı sağ denilebilecek partilerin yükselişe geçmesine neden olmaktadır. Özellikle, uluslararası haber kaynaklarına bakıldığında, Almanya'daki bu sağ partilerin İslam ve Müslüman karşıtı olan örgüt ve hareketlerin (PEGİDA Hareketi) eylemleri ve protestoları arttıkça, buralarda yaşayan Müslümanların kendi seslerini duyurmada zorluk yaşayabileceği tahmin edilmektedir. Ayrıca, İslamofobi geçmiş dönemlerde, özellikle 11 Eylül sonrasında Avrupa'nın çeşitli yerlerinde meydana gelen terör saldırılarından sonra daha çok kendisini gösterse de günümüze gelen süreçte yaşanan protestolar, yazılı ve görsel medya üzerinden verilen mesajlar ve çeşitli üniversitelerin Almanya ve İngiltere bazında yaptıkları çalışmalar da göz önüne alındığında, bu konu gelecek yıllarda da canlılığını koruyacak gibi görülmektedir.

---

⁴² Genel alt yapıdan kasıt, İslamofobi'nin tanımından, Avrupa nezdindeki algısı, değişimi dönüşümü ve neden İslam'a karşı Avrupa devletlerinin fobi geliştirdiği hususudur.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. 1. İslamofobi Kavramının Tanımı ve Unsurları

1.1.1. İslamofobi Kavramının Tanımı

İslamofobi kavramının net bir şekilde anlaşılabilmesi için öncelikle fobi ve İslam kelimelerinin ne anlama ve nasıl bir araya geldiğinin anlaşılması gereklidir. Bu noktada işe fobi kelimesinden başlanacak olunursa; genel olarak fobi kelimesinin anlamı,⁴³ “belirli bir durum, nesne ve kişiler karşısında belli bir dayanağı olmadan hissedilen ve önlenemeyen bir korku biçimi olarak ele alınmaktadır”. Fakat, asıl mesele bu kavramın nasıl İslam ile biraraya gelerek Avrupa toplumlarında bir korku hali oluşturduğudur.

İşte bunu anlayabilmek için Avrupa nezdindeki birtakım önemli nedenlere bakılacak olunursa, bunlardan ilki Avrupa'nın İslam ve Müslümanlığa ilişkin olan negatif ve ön yargılı tutumunun günümüzde ortaya çıkan bir durum olmadığı ve yüzyıllara dayanan bir niteliğe sahip olduğudur.⁴⁴ Özellikle İslam'ın 7. yy'ın başlarında yavaş yavaş ortaya çıkışı ve zamanla Hristiyanların yoğun olduğu bölgelerde kendini göstermeye başlaması haliyle Batı için bir tehdit kaynağı olmuştur. Bunun nedeni ise, İslam inancının kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerim'in ortaya koyduğu buyrukların ve ahlak sistemlerinin Tevrat ve İncil ile benzerlik göstermesi, Hristiyanlık inancını benimsemiş Batı'nın dikkatini çekmiş ve böylece ilk çatışma hali ortaya çıkmıştır.⁴⁵ Bu duruma yüzyıllar öncesinden örnek vermek gerekirse,⁴⁶ ünlü Orta Çağ İslam karşıtı düşünürü olan Yuhanna ed-Damaşki'ye göre İslam Hristiyanlığın içinden doğan ve adeta sapık bir niteliğe sahiptir. Kendini Peygamber olarak tanıtan Muhammed'in ise insanları kandırarak sahtekarlık yaptığını dile getirmiştir. Ayrıca, Yuhanna'nın bu görüşünden hareket eden Hristiyan din adamları Müslümanları “Sarasınler” şeklinde adlandırarak ne oldukları belli olmayan insanlar olarak görmeleri İslam ve Müslümanlar için ciddi bir hor görülme duygusunu oluşturmaktadır.⁴⁷ Yine benzer bir örneğe göre,⁴⁸ ünlü

⁴³ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000), 382.

⁴⁴ Fatma Kurtsarıaslan, *İslamofobi Batı Literatüründe İslam Algısı ve İslamofobi* (İstanbul: Onto Yayınları, 2018), 185.

⁴⁵ Orhan Gökçe ve Gülise Gökçe, *21. Yüzyıl Avrupası'nda İslam Algısı* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2015), 84-85.

⁴⁶ İbrahim Kalın, *İslam ve Batı* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), 48.

⁴⁷ Thomas Naumann, “Feindbild Islam- Historische und theologische Gründe einer europaischen Angst,” içinde *Islam Feindlichkeit Wenn die Grezen der Kritik verschwimmen*, der. Thorsten Gerald Schneiders (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009), 22.

⁴⁸ Onur Bilge Kula, *Avrupalılık Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalıdır?* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 450.

Alman rahip Martin Luther, Kuran-ı Kerim'in ortaya koyduğu dinsel anlatıların doğru bir nitelik taşımadığını dile getirmek için Almanca 'ya çevirdiği bir kitapta "Kuran ve Muhammed'in Özellikleri" bölümünde "Peygamber Muhammed'in söylediği sözlerin mantık dışı olduğu ve dini inanç açısından zorlama yoktur denmesine rağmen Müslümanların ortaya koyduğu eylem ve davranışların bunu yansıtmadığını ayrıca, bu dine inanmayanların öldürüldüğünü" dile getiren birtakım söylemlerde bulunulabilmiştir. Haliyle bu, Avrupa toplumunun İslam'a ve Müslümanlara karşı ön yargılı davranmalarına ve olumsuz düşünceler geliştirmelerine neden olan örneklerden biri olmuştur. Kısaca, Batı ile İslam arasındaki bitmek bilmeyen çatışma hali sadece günümüzde ortaya çıkan bir olgu olmaktan ziyade tarihsel süreç içerisinde biriktirilen korku, nefret ve aşağılama halinin kuşaklar aracılığıyla günümüze miras olarak bırakılmasıdır. Bu nedenle, İslamofobi konusu ele alınırken bu işin ortaya çıkış noktası ve tarihsel süreç göz önünde bulundurulmalıdır.

İkinci neden olarak ise, 1945'ten 1990 yılına kadar gelen süreçte iki kutuplu bir dünya düzeni bulunmaktaydı ve bu düzenin iki önemli aktörü olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin (SSCB) aldıkları kararlar, söylemler ve eylemlerden uluslararası arenadaki diğer aktörler ciddi bir şekilde etkilenmekteydi. Fakat, ne zaman ki, SSCB artık kapitalizm karşısında eskisi gibi rekabet edebilecek güçte olmadığını anlayıp çöküşünü ilan etti işte o zaman uluslararası arenada yeni bir soru ortaya çıktı o da bizim düşmanımız kim? sorusuydu. Yani, artık düşman ve öteki olarak kategorize edilmiş SSCB'nin yerine şimdi kimin düşman olacağı sorusu gündeme gelmiştir. Bu noktada Avrupa, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik açıdan kendini toparlayabilmek için göçler yoluyla aldığı Müslümanları, zamanla Avrupa içinde görünür hale gelmeye başlamalarıyla birlikte potansiyel bir küresel tehdit olma noktasında hedef tahtasına oturtmuştur.⁴⁹

Müslümanların küresel bir tehdit olarak görülmesini tetikleyen üçüncü önemli neden ise, 11 Eylül 2001 yılında ABD'ye yönelik gerçekleşen terör eylemi ve bu eylemin İslamcı terör örgütü olan El Kaide tarafından gerçekleştirilmesidir. Sonrasında Avrupa'nın önemli birçok şehir merkezinde İslamcı gruplar tarafından yapılan terör eylemleri⁵⁰ Avrupa'nın, İslam'ı ve Müslümanları kendi uluslarını tehdit eden ve çekip çıkarılması gereken unsurlar olarak görmesine neden olmuştur.

---

⁴⁹ Kurtarıslan, *İslamofobi Batı Literatüründe*, 185.

⁵⁰ Örneğin; ("7 Mart 2004 yılında Madrid'de, 2005 yılında Londra'da bombalı terör saldırısının yaşanması vb.) Ayhan Kaya, "Avrupa'da Bir Yönetlilik Biçimi Olarak İslamofobizm," *Marmara Avrupa Araştırma Dergisi*, 30, 1 (2022): 5.

Dördüncü nedene bakılacak olursa, 2008 yılında Avrupa'yı kasıp kavuran Euro krizinin⁵¹ ortaya çıkışı haliyle sosyo-ekonomik gerginlik ve refah kaybının yaşanmasına neden olmuş ve bunun sorumlusu olarak da yine Avrupa'nın zenginliklerini ve kaynaklarını tüketen Müslümanlara fatura kesilmeye çalışılmıştır. Çünkü Avrupa'da yaşayan Müslüman işçilerin yerli Avrupa işçisine göre daha az maliyete ve ucuza çalışması Avrupa işçisinin işini elinden aldığı için toplum nezdinde hoş karşılanmamıştır. Sonuç olarak, bu kriz Müslüman göçmenlerin “öteki” olarak konumlandırılmasına neden olmuştur.⁵²

Beşinci neden ise, 2015 yılında Arap Baharının da etkisiyle istikrarsızlığın yoğun yaşandığı Müslüman ülkelerdeki insanların daha iyi yaşam şartlarına sahip olmak için Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Amerika ülkelerine doğru akın akın göç etmesinin⁵³ Avrupalılarca istenecek bir şey olmamasıdır. Batı'nın bu Müslüman mültecileri kendi ülkesine kabul etmek istememesinin nedeni, "Batı terörden kaçıp gelerek Avrupa'ya girmeye çalışan Müslüman mültecileri potansiyel birer terör şüphelisi" olarak görmeleridir.⁵⁴ Bu duruma yakın bir zamanda gerçekleşen deprem felaketi üzerinden örnek verilecek olursa,⁵⁵ 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye'nin 10 ili⁵⁶ başta olmak üzere Suriye'de meydana gelen büyük çaplı deprem felaketi sonrası Belçika Başbakanı Alexander De Croo katıldığı bir televizyon programında, Türkiye ve Suriye'de meydana gelen büyük çaplı deprem sebebiyle özellikle Suriye'den Avrupa ülkelerine doğru geniş çaplı bir göç dalgası yaşanabileceğini ve bu noktada Suriyeli göçmenlerin Avrupa'ya gelmelerini engellemek için Türkiye ile ilişkileri iyi tutup, bu konuyu sağlama alacak şekilde bir anlaşma yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu adeta ötekileştirici ve dışlayıcı tutumun somut bir göstergesi olmuştur.

Altıncı neden ise, Avrupa toplumlarına göre Müslümanların ayrımcılığa maruz kalmalarının altında yatan nedenin Avrupa toplumunun benimsediği değerler ve normlar sistemine uyum sağlamada yaşadığı sıkıntıdan kaynaklandığını ve konuda yeteri kadar Müslümanların başarı sağlayamadığının düşünülmesidir. Halbuki, Viyana Merkezli AB

---

⁵¹ 2008 Euro krizi bu bölümde konuya giriş amaçlı verilmiş olup 2. Bölümün İslamofobi Etkileyen Avrupa Dışı Etkenler kısmında detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

⁵² Fatma Sariaslan, “İslamofobinin Ekonomik Kökenleri ve ABD Dış Politikasının Küreselleştirici Rolü,” *İletişim ve Diplomasi, İletişim Başkanlığı Yayınları* 5 (2021): 93.

⁵³ 2015 Göçmen krizi bu bölümde konuya giriş amaçlı verilmiş olup 2. Bölümün İslamofobi Etkileyen Avrupa Dışı Etkenler kısmında detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

⁵⁴ Kurtsariaslan, *İslamofobi Batı Literatüründe*, 186.

⁵⁵ BBC News Türkçe (@bbcturkce), “Belçika Başbakanı De Croo: Türkiye ile Anlaşıp Deprem Mültecilerini Orada Tutalım,” Twitter, 12 Şubat 2023, öğleden sonra 8.30, <https://twitter.com/bbcturkce/status/1624823189023891460>

⁵⁶ 2023 Şubat ayında Türkiye'de yaşanan depremden etkilenen bölgeler (Adana, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Hatay, Kahramanmaraş, Malatya, Adıyaman, Osmaniye, Kilis)

Temel Haklar Ajansının hazırladığı raporda,⁵⁷ “Avrupa toplumunun Müslümanlara yönelik bu iddiasının doğru olmadığı, tam tersine Avrupa’da yaşayan Müslümanlarda demokratik kurumlara duyulan güvenin genel ortalamanın üstünde olduğu” görülmüştür.

Kısaca, hepsi ayrı ayrı bir domino taşı olarak ele alıp düşünüldüğünde hepsinin birbirlerini etkilemekte olduğunu ve bunun da nedeni Batı’nın İslam ve fobi sözcüğünü yan yana getirerek Müslümanlara karşı ötekileştirici ve dışlayıcı olabildiğini aynı zamanda neden Avrupa toplumlarının ulusal güvenliğini tehdit eden bir kaynak olarak gördüklerini belirtmek mümkündür. Bu deneyimler Avrupa’da bir travma oluşmasına sebep olmuştur. İslam ile fobi kavramlarının bir araya getirilmesiyle korkular ve olumsuz duygular çeşitli şekillerde tanımlanarak bu kavramın daha fazla ön plana çıkmasına zemin hazırlanmıştır.

Öncelikle, İslamofobi kavramının Avrupa nezdinde net bir tanımı konusunda görüş ayrılıkları olması sebebiyle kesin bir tanımının yapılamadığını ve bunun da tanımın çeşitlilik göstermesine neden olduğunu belirtmek gerekir.⁵⁸ İşte bu noktada İslamofobi kavramı üzerine önde gelen uluslararası kuruluşların ve akademik çevrelerin yaptığı çeşitli tanımlamalardan birkaçına örnek verilip sonrasında bu tanımlardaki ortak noktalara değinilecektir. İlk etapta bu alanda yaptığı çalışmalarla kendini göstermiş olan Runnymede Trust’ın 1997 yılında yayınladığı rapordaki İslamofobi tanımında,⁵⁹ “İslam’a ve Müslümanlara korkulu ve nefret dolu gözlerle bakarak Müslümanların tamamından ya da çoğundan hoşlanılmadığı” belirtilmiştir. Keza İslam İş Birliği Teşkilatı Gözlemevinin yaptığı tanıma bakılacak olunursa,⁶⁰ İslam’a duyulan korku sebebiyle Müslümanlara karşı ırksal nefretin benimsenmesi ve bu noktada Müslümanları Avrupa içinden çekip çıkarmak için her türlü ön yargı, ayrımcı ve eşit olmayan bir anlayış benimsenerek bir saldırı ve kuşatma halinin yapılması şeklinde ele alınmıştır. Aynı şekilde akademik açıdan bu alanda tanınmış ünlü akademisyenlerin tanımlarına bakılacak olunursa, Chris Allen’a göre İslamofobi,⁶¹ “Müslümanlara duyulan nefretin yanında onların kurumlarına, mallarına, canlarına ve dini tesislerine yapılan her türlü

“Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II): Muslims-Selected findings,” Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (The European Union Agency For Fundamental Rights- FRA), erişim 18 Şubat 2023, <https://fra.europa.eu/en/publication/2017/second-european-union-minorities-and-discrimination-survey-main-results>

⁵⁸ Erik Belich, “Defining and Researching Islamophobia,” *Review of Middle East Studies*, Winter 46, 2 (2012): 180-181.

⁵⁹ Commission on British Muslims and Islamophobia, *Islamophobia: A Challenge For Us All: Report Of The Runnymede Trust Commission on British*, (London: Runnymede Trust, 1997), 1.

⁶⁰ “1st OIC Observatory report on Islamophobia (2007-2008 Mayıs),” Organization of the Islamic Conference, erişim 19 Şubat 2023, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=182&p_ref=61&lan=en

⁶¹ Chris Allen, *Towards A Working Definition Of Islamophobia*, Briefing paper, July 2017, 3.

eylemsel ve söylemsel bir saldırdır.” Khaled A. Beydoun’un tanımında ise;⁶² “İslam şiddetli, yabancı ve asimile edilemez olarak görüldüğü için Müslümanlara şüpheyle yaklaşma ve korku duyma” hali olarak ele alınmıştır.

Kısacası bu tanımların hepsinin ortak özelliğine bakıldığında, İslam’a ve Müslümanlara karşı duyulan korkunun ve bu korkunun kaynağı Avrupa’nın yaşadığı travmaların⁶³ öne çıktığı belirtilebilir. İşte bu travmalar haliyle Avrupa toplumlarından entelektüel kesimlerine ve devletin içindeki çeşitli aktörlere kadar pek çok kişi ve kurumun İslam’a ve Müslümanlara karşı nefret biriktirmesine ve ön yargılı bir şekilde davranmasına neden olmuştur.

Bu yukarıdaki nedenler ışığında Avrupalı toplumların İslamofobik bir tutum geliştirmelerinin altında yatan temel husus, İslam ve Müslümanlık hakkında birtakım ön yargıya dayalı bilgilerinin olması ve bu ön yargıya dayalı olan bilgiyi sistematik ve tutarlı bir şekilde açıklayarak dışladığı ve öteki olarak gördüğü yabancıya karşı bir savunma mekanizması geliştirmesidir. İşte bu noktada kavramın içinde bulunduğu soyut yapıdan ziyade toplumsal hayatta kendini nasıl gösterdiğine yani, Avrupa genelinde gerçekleşen İslamofobik eylemlerden, uluslararası yargı organlarının kararlarındaki yansımalarına, kamusal alandaki görünürlüklerine ve entelektüellerin bu konudaki yaklaşımlarına çeşitli örnekler kapsamında bakmak yararlı olacaktır. Bu örneklerden ilki Norveç’te 2020 yılında aşırı sağ grubu temsil eden Sian’ın parlamento binasının önünde İslam’ı ve Müslümanları kıracak ve aşağılayacak nitelikte hareket edip Kuran-Kerim’in sayfalarını yırtması ve sonrasında bu sayfalara tükürerek yere atmasıdır.⁶⁴ Bu örnek Norveç’teki siyasi aktörlerin belli kesiminin (aşırı sağ grubun) kendi içinde yaşayan Müslümanlara karşı olan öfke ve nefretlerini eyleme geçerek dile getirdiklerini göstermektedir. Keza benzer şekilde, 2023 yılında İsveç’in başkenti Stockholm’de İslam karşıtlığı ile bilinen parlamento üyesi Rasmus Paludan polis koruması altında Kuran-ı Kerim’in sayfalarını yakmış ve İsveç hükümeti bu eylemi ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmiş ve durdurmamıştır.⁶⁵

Bu gibi gelişmeler Avrupa’da bazı siyasi aktörlerce gerçekleştirilen İslamofobik eylemlerin benzerlerini, cesaretlendirmesine neden olmaktadır. Örneğin, Fransa’da Samuel

---

⁶² Khaled A. Beydoun, Islamophobia: “Toward A Legal Definition And Framework”, *Columbia Law Review Online* 116 (2016): 108-111.

⁶³ Örneğin; 11 Eylül saldırıları, Avrupa’nın yaşadığı terör olayları, 2008 Euro krizi, 2015 göçmen krizi vb.

⁶⁴“Norveç’te İslam karşıtı bir grup parlamento binası önünde Kur’an-ı Kerim’in sayfalarını yırttı,” *Euronews*, 30 Ağustos 2020, <https://tr.euronews.com/2020/08/30/norvec-te-islam-kars-t-bir-grup-parlamento-binas-onunde-kur-an-kerim-in-sayfalar-n-y-rtt>, erişim tarihi: 19.02.2023

⁶⁵“İsveç’te Türk Büyükelçiliği Önünde 'Kuran Yakma Eylemine İzin Çıktı,’” *Euronews*, 20 Ocak 2023, <https://tr.euronews.com/2023/01/20/isvecte-turk-buyukelciligi-onunde-kuran-yakma-eylemine-izin-cikti>

Paty adındaki bir öğretmen İslam dini açısından büyük bir öneme sahip olan Peygamber Hz. Muhammed'in karikatürlerini sınıfta göstermiş, bunun üzerine radikal İslamcı bir grup tarafından öldürülmüş ve bu olay sonrasında Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron İslam ve Müslümanlık üzerine ayrımcı bir dil kullanarak kendi toplumuna adeta İslam karşıtlığı üzerinden bir mesaj vermiştir. Ardından Pakistanlı bir grup resmi yetkili ölen öğretmeni anmak için Fransa'ya gitmiş, Fransız bir grup vatandaş resmi binaların çevresine Hz. Muhammed'in karikatürlerini çizerek İslam inancını benimseyenlere karşı bir hakaret gerçekleştirmiş ve bu Fransa hükümeti nezdinde ifade özgürlüğü kapsamı altında değerlendirilmiştir. Bunun üzerine Pakistan Dışişleri Bakanlığı Fransa'nın Büyükelçisini çağırarak rahatsızlıklarını dile getirmiştir.⁶⁶ Kısacası, bir devlet başkanının kendi toplumu içinde yaşayan Müslümanları aşırı ve radikal İslamcı olarak nitelendirmesi haliyle kendi toplumunun bundan güç bularak İslamofobik hareketlere yönelmesine neden olmaktadır.

Ayrıca, Avrupa'da siyasi aktörler tarafından gerçekleştirilen İslamofobik eylemlerin dışında toplumun İslam'a ve Müslümanlara karşı içinde biriktirdiği nefreti ve ön yargıyı nasıl dışarı attığına bakılacak olursa, mesela, Fransa'da 60 yaşlarında olan bir adamın Strasbourg kentindeki bir alışveriş merkezine arabalarını park eden başörtülü kadınları takip ederek arabalarının tekerleklerini patlatması ve "burada başörtüsüne yer yok" şeklinde bir yazı bırakması gibi bir olayla karşılaşabilecektir.⁶⁷ Yine benzer bir örnek Orhan Pamuk'un "Öteki Renkler" kitabında görülmektedir. Bu kitapta Avrupa'ya gezgin olarak giden bir kişinin gezgin ve göçmen olmanın arasındaki o ince farkı Avrupa sokaklarını dolaşırken kahvehanelerde, dükkanlarda "içeri girilemez" şeklinde levhalarda görmesi⁶⁸ aslında biz ve öteki kavramının Avrupa toplumundaki inşasının somut bir göstergesini oluşturmaktadır.

Elbette bu inşada Avrupalı entelektüellerin rolü de bulunmaktadır. Nasıl ki, Aydınlanma dönemi sanatçılarından olan Voltarie'in "Fanatisme ou Mahomet Le Prophete" oyununda Peygamber Muhammed'i sahtekâr ve aşırı olarak ele alıp İslam düşmanlığı yürüttüyse⁶⁹ benzer bir durum günümüzde dünyaca ünlü bir yazar olan Bernard Lewis'in Alman bir gazete olan Die Welt'de verdiği röportajda da görülmektedir. Bu röportaj da Avrupa'daki Müslüman

---

⁶⁶ Pakistan, Fransız Büyükelçiyi Dışişleri Bakanlığına Çağırıldı," *Euronews*, 26 Ekim 2020, <https://tr.euronews.com/2020/10/26/pakistan-frans-z-buyukelciyi-d-sisleri-bakanl-g-na-cag-rd>, erişim tarihi: 19.02.2023

⁶⁷"Fransa: Başörtülü Kadınlara Ait Araçların Lastiklerini Patlatan Zanlı Yakalandı," *Euronews*, 03 Şubat 2023, <https://tr.euronews.com/2020/02/03/fransa-basortulu-kadınlar-ait-araclarin-lastiklerini-patlatan-zanli-yakalandi>, erişim tarihi: 19.02.2023

⁶⁸ Orhan Pamuk, *İçeri Girilmez: Bir Alegori, Öteki Renkler: Seçme Yazılar ve Bir Hikâye İçinde*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999), 321-324.

⁶⁹ İbrahim Kalın, *İslam ve Batı* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), 115.

sayısının gün geçtikçe arttığını ve bu nedenle “bu yüzyılın sonuna doğru Avrupa’nın Müslüman olacağını ifade ederek Batı toplumu üzerinde bir korku”⁷⁰ oluşmasına zemin hazırlamıştır. Keza, ünlü bir romancı olan Michel Houellebecq “Teslimiyet” adlı romanında Fransa’da 2022 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini bir Müslüman kazanırsa neler olabileceğini (şeriatle yöntemi, kızların başörtüsü takma zorunluluğunu gelmesi vb.) kurgulayarak Avrupa toplumunun Müslümanlara karşı geliştirdiği hassasiyetin korkuya doğru kaymasına neden olmuştur.⁷¹ Kısacası, Avrupa içinde meydana gelen pek çok İslamofobik olay sadece Avrupa toplumunun korkularını tetiklemekle kalmamış aynı zamanda uluslar üstü bir niteliğe sahip olan Avrupa Adalet Divanının da İslam ve Müslümanlara karşı tarafsız bir karar alma politikası işletmemesine neden olmuştur. Özellikle AB ülkelerinde yaşayan Müslümanların (kadın-erkek fark etmeksizin) çalıştığı kurum ve kuruluşlarda başörtüsü, şapka, kasket, takke vb. dini bir anlam taşıyabileceği gerekçesiyle iş verenler tarafından bunların takılmasının yasaklanabileceği kararını almıştır.⁷²

Bu örnekler Avrupa’da İslamofobi’nin sosyal hayat içinde nasıl somut bir şekilde kendini gösterdiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Avrupa’daki siyasi aktörlerin, toplumların, entelektüellerin ve AB Adalet Divanı gibi uluslar üstü yargı organının ortaya koyduğu kararlar, eylemler ve söylemlerle Müslümanların Avrupa’daki kamusal görünürlüklerini azaltmaya yönelik girişimlerde bulunulması Müslümanlara karşı dışlayıcı ve ötekileştirici unsurun en temel göstergesini oluşturmaktadır.

Ayrıca, bu dışlayıcılık ve ötekileştiricilik, uluslararası ilişkiler teorileri açısından önemli olan “Immanuel Wallerstein’in Dünya Sistemi Teorisindeki çevre ve merkez kavramlarından”⁷³ yararlanılarak da yorumlanabilir. Batı, Müslümanları her türlü şiddetin, terörizmin, eğitimsizliğin, radikalleşmenin, yoksulluğun ve hoşgörüsüzlüğün kaynağı olarak görüp çevrenin öznesi olarak konumlandırırken Batı ise, kendisini her anlamda (demokrasi, insan hakları, kültür vb.) gelişmişliğin ve ilerlemenin olduğu bir kategoriye yerleştirerek merkez olarak konumlandırmaktadır.⁷⁴ İşte bu da Batı ile İslam arasında görünmeyen ince bir çizginin ortaya çıkmasına ve eylemlerle, söylemlerle ve davranışlarla kendini iyiden iyiye hissettirmesine neden olmaktadır.

⁷⁰ Edibe Sözen, “Medyatik İslam İmajının İki Kanadı: Terör ve Cihad,” *Anlayış Dergisi* 27 (2005): 53-55.

⁷¹ Houellebecq, 2001 yılında *Lire* dergisine verdiği bir röportajdaki İslam’ı hedef alan açıklamaları sonrasında ‘ırkçı nefreti yaymak’ suçlamasıyla yargılanmıştır.

⁷² Yusuf Özkan, “Avrupa Adalet Divanı: AB Ülkelerinde İşveren Çalışanlara Başörtüsü Takmayı Yasaklayabilir,” *BBC News Türkçe*, 13 Ekim 2022, <https://www.bbc.com/turkce/articles/c145ey5v9ejo>, erişim tarihi: 19.02.2023

⁷³ Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, *International Relations Theory* (United States: Pearson, 2012), 203.

⁷⁴ Kurtarıslan, *İslamofobi Batı Literatüründe*, 187.

Ayrıca, bu ayrımcı ve ön yargılı hissiyatın ortaya çıkmasında etkili olan üç temel boyutu⁷⁵ da atlamamak gerekir. Bunlardan ilki devletlerin izlediği yapısal politikalarıdır. Burada kastedilmek istenen temel husus, Müslümanlara karşı Avrupalı devletlerin kendilerini güvence altına alabilmek için devletin kurumları ve politikaları aracılığıyla Müslüman kimliğinin bir ulusal güvenlik tehdidi olarak görülmesi durumunun yaratılmasıdır. Özellikle 11 Eylül 2001 yılında ABD'de yaşanan terör olayından sonra Avrupa benzer bir saldırının kendilerine de olabileceği korkusu içinde kalmıştır. Avrupa'nın korktuğu başına gelmiş, 11 Mart 2004'te Madrid'de ve 7 Temmuz 2005 yılında Londra'da gerçekleşen terör saldırıları sonucunda Müslümanlara yönelik algıda ciddi dönüşümler yaşanmıştır. Mesela, İspanya 2004 yılındaki terör saldırısı gerçekleşmeden önce AB içindeki diğer ülkelere nazaran Müslüman göçmenlere karşı toleransı ve hoşgörüsü yüksek bir ülkeyken, bu olay yaşandıktan sonra yetkililer “İslam’ı terörle eş değer” olarak algılamaya başlamış⁷⁶ ve böylece İslam ve Müslümanlık İspanya’nın güvenliğini tehdit eden bir unsur haline gelmiştir.

İkincisi ise, devlet dışı aktörlerin çeşitli protestolar, dini ve ırksal karalamalarla Müslümanlara yönelik şiddet uygulaması ve özel düşmanlık beslemesidir. AB Temel Haklar Ajansının veri tabanından yararlanılarak Britanya örneğine bakıldığında, “2015 yılında aşırı sağ grup olan İngiliz Savunma Liginin (EDL) bir üyesi İngiltere'nin İslamlaşmasına karşı çıkarak Müslüman karşıtı sloganlar atıp bayraklar yaktı.”⁷⁷ Ayrıca bunun dışında Batı'nın İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar Örgütü olarak bilinen PEGIDA'nın 2015 göçmen krizi sebebiyle Orta Doğu'dan ve Afrika'dan çok sayıda Müslüman göçmenin Almanya'ya gelmesine istila gözüyle baktı ve buna karşı protesto niteliğinde mitingler düzenledi.⁷⁸

Üçüncüsü ise, diyalektik bir süreç olarak İslamofobi'dir ve burada kastedilmek istenen, devletin kendi denetim ve gözetim mekanizmalarını kullanarak kendinden olmayanlara karşı özellikle de İslam ve Müslümanlığa karşı birtakım ön yargıları ve klişeleri geliştirerek işlettiği bir süreçtir. Örneğin, Almanya'da Focus Dergisi'nin yaşanan terör saldırıları nedeniyle İslam

---

⁷⁵Beydoun, “Islamophobia: Toward A Legal Definition,”111.

⁷⁶ Javier Jordan ve Nicola Horsburgh, “Spain and Islamist Terrorism: Analysis of the Threat and Response 1995 – 2005,” *Mediterranean Politics* 11, 2 (2006): 209-229.

⁷⁷ “United Kingdom / [2015] EWCA Crim 1414 / R v. Cooke (Steven),” European Union Agency For Fundamental Rights, erişim 20 Şubat 2023, <https://fra.europa.eu/en/databases/anti-muslim-hatred/node/6761>

⁷⁸ “Anti-Islam Movement PEGIDA Stages Protests Across Europe,” *Reuters*, 6 Şubat 2016, <https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-protests-germany-idUSKCN0VF0P4>, erişim tarihi: 19.02.2023

ve Müslüman karşıtlığını “Ürkütücü Misafirler”⁷⁹ başlığı atarak dile getirmesi, İngiltere’nin önemli gazetelerinden biri olan The Guardian’ın “Müslümanların özgürlük karşıtı olduğu ve cihat anlayışıyla”⁸⁰ hareket ettiğini dile getirmesi vurgulanabilir. Ayrıca, İslamofobi sadece üretilen söylemlerle ve klişelerle değil, aynı zamanda yapılan eylemlerle ve ön yargılı tutumlarla da kendini göstermektedir. Keza Fransa’da yaşanan Samuel Paty öğretmenin İslamcı bir terör örgütü tarafından öldürülmesi olayından sonra Cumhurbaşkanı Macron “ayrılıkçı İslam ile mücadele kapsamında yasa tasarısı” çıkarmak için girişimde bulunmuştur.⁸¹ Ayrıca, “başörtüsüne ve ders aralarında ibadete izin verilen Fransa’daki MHS özel eğitim kurumuna” birtakım Fransız yetkililer gönderilerek öğrencilerden yedikleri yemeklere kadar her şeyin fotoğrafını çekmelerinin istenmesi, böylece Fransız toplumuyla çeliştiklerine ve ayrılıkçı bir yapıya sahip olduklarına işaret edilmesi. Fransa’da yaşayan Müslümanlara karşı ön yargıyla hareket edildiğinin temel bir göstergesini oluşturmaktadır.

Yukarıda ele alınan tüm bu hususlar Avrupa’nın genel olarak İslam’a karşı ortaya çıkan fobiyi nasıl tanımladığını ve somut olarak nasıl tepki verdikleri çeşitli örneklerle ve açıklamalarla ortaya koymuştur. Üçüncü bölümde daha kapsamlı bir şekilde ele alınacak olan ama konu itibarıyla bu bölümde kısaca değinilecek olan bir başka konu ise, İngiltere ve Almanya örneklerinde İslamofobi’nin nasıl ele alındığıdır. Başta belirtmek gerekirse hem Almanya hem de İngiltere’de İslam dinine ve Müslümanlara karşı dışlayıcı davranma ve öteki görme refleksi bulunmaktadır. Dönemin İngiliz Başbakanı Boris Johnson’ın peçe kullanmayı tercih eden kadınlara karşı “posta kutusu” ifadesini kullanması⁸² ve Almanya’da "Pax Avrupa Derneği (Verein Pax Europa) ve yöneticisi Udo Ulfkotte’un Avrupa’da yaşanan terör saldırılarının kaynağı olarak Müslümanları görüp Almanya’nın ve Avrupa’nın içten içe İslamlaşmasını engellemek için İslam karşıtı bir parti kurarak bunun Avrupa çapında örgütlenmesini amaçlaması⁸³ vb. örnekler İslam’a ve Müslümanlara karşı olan ön yargının somut göstergeleridir. Fakat, İngiltere’de Almanya’ya kıyasla din temelli ve kurumsallaşan

⁷⁹ Arda Almalı, “Almanya’da İslamofobi ve Dergilerdeki İslam Karşıtı Yayınlar,” *International Journal Of Social Sciences* 2, 2 (2018): 139-142.

⁸⁰ Mehmet Nedim Aslan, “İngiliz Medyasında Müslüman Göçmenleri İmajı,” (Uzmanlık Tezi, Başbakanlık, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, 2012), 29.

⁸¹ “Fransa’da Okullara Fişleme Teftişi: Ayrılıkçı İslam ile Mücadele Yasası' Endişe Yaratıyor,” *Euronews*, 15 Şubat 2021, <https://tr.euronews.com/2021/02/15/fransa-da-okullara-fisleme-teftisi-ayr-l-kc-islam-ile-mucadele-yasas-endise-yarat-yor>, erişim tarihi: 20.02.2023

⁸² Sezgin Mercan, Yelda Ongun ve Kıvılcım Romya Bilgin, *İngiltere Nefret Suçları, Hak ve Özgürlükler 2021 Yılı Değerlendirmesi* (Ankara: Başkent Üniversitesi Basım ve Yayın Birimi, Haziran 2022),17.

⁸³ İsmail H. Yavuzcan, *Almanya’da İslamofobi, Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Ed. K. Canatan ve Ö. Hıdır (Ankara: Eski Yayınları, 2007), 324.

bir ırkçılığın varlığı söz konusudur. Burada “kurumsallaşan ırkçılıkla” kastedilmek istenen,⁸⁴ Müslümanların yaşadıkları toplumla eşit bir şekilde muamele görememesi ve böylece kamusal alandaki görünürlüğün azaltılması sonucu ön yargıya bağlı olarak ortaya çıkan bir ırkçılık türünün olduğudur. Hatta, İngiltere’de Partiler Üstü Meclis Grubunun (All Party Parliamentary Group) yayınladığı bir raporda "İngiltere'deki Müslümanların %70'nin din temelli bir ön yargıyla karşı karşıya kaldıkları dile getirilmiştir."⁸⁵

İngiltere’deki İslamofobi anlayışının din temelli bir ön yargı ve ırkçılık üzerinden kendini inşa ettiği görülmektedir. Bu noktada Almanya’ya bakılacak olunursa, Almanya’daki İslamofobi anlayışı “hem kültürel farklılıktan hem de öteki olarak görülene (Müslümanlar) karşı duyulan korkudan”⁸⁶ kaynaklanmaktadır. Hatta, Bielefeld Üniversitesinde görevli olarak çalışan Wilhelm Heitmeyer İslamofobiyle ilgili Alman toplumu üzerinde yaptığı 2007 tarihli bir araştırmada, Almanya’nın İslam karşıtı görüşünün git gide arttığını tespit etmiştir. Bu tespitte dikkat çeken nokta,⁸⁷ “Almanların %80’ne göre, İslam’ın kadınları aşağıladığına inanması” veya “Almanların %28,5’nun Almanya’ya göç etmesinin durdurulması” noktasında olumlu cevap vermesi ve “Almanya’da hiç Müslüman olmasa daha iyi olur” gibi anlayışlara Alman toplumunun olumlu cevap vermesidir. Bu araştırma ön yargının büyüdüğünün ve o çokkültürcülük mekanizmasının getirdiği toleransın da azaldığının bir göstergesini oluşturmaktadır. Bu koşullarda İslam’a karşı agresif bir tavır takınarak söylemden ziyade eylemlerle ve hareketlerle bu karşıtlığın gösterilmesi adeta doğal bir sonuç olmaktadır. Örneğin, Almanya İçişleri Bakanı Faeser’ın İslamla ilgili yaptığı bir konuşmadan hareketle Ali Özgür Özdiç,⁸⁸ Müslümanların Almanya’daki diğer azınlık gruplarına göre daha fazla ırkçılığa ve ayrımcılığa maruz kaldıklarını ve her ne kadar geçmişte Yahudilere karşı işlenen insanlık suçu sebebiyle Almanlar günümüzde bu konuda hassas davranırken iş İslam’a ve Müslümanlara geldiğinde aynı muamelenin olmadığını dile getirmiştir.⁸⁹ Bu söylem Almanya’daki İslamofobi’nin varlığını net bir şekilde gözler önüne sermiştir.

---

⁸⁴ Tabetta Bhatti, *Defining Islamophobia: A Contemporary Understanding Of How Expressions Of Muslimness Are Targeted*, Muslim Council Of Britain, (London: Muslim Council of Britain, March 2021), 32, https://mcb.org.uk/wp-content/uploads/2022/11/FULL-SPREAD-IslamophobiaReport_020321_compressed.pdf

⁸⁵ All Parliamentary Group On British Muslims (APPG), *Islamophobia Defined: Report On The Inquiry Into A Working Definition Of Islamophobia / Anti-Muslim Hatred*, 25, <https://mcb.org.uk/resources/islamophobia/>

⁸⁶Yavuzcan, *Almanya’da İslamofobi*, 310.

⁸⁷ Wilhelm Heitmeyer, ‘Deutsche Zusstaende’, Cilt 5, 2007.

⁸⁸ İslam Enstitüsü Hamburg Direktörü

⁸⁹ Bekir Berat Özipek, Faik Tanrıkulu, Elif Köroğlu ve Muhterem Dilbirliği, *Almanya 2021 İnsan Hakları, Temel Özgürlükler, İhlaller ve Müslümanlar*, Editörler: Bekir Berat Özipek & Faik Tanrıkulu, (Ankara: Liberte Yayınları, 2022),15.

Sonuç olarak İslamofobi kavramı çok zengin bir içeriğe sahiptir. Özellikle tarihsel geçmiş sebebiyle din temelli ortaya konan ön yargılar, şüpheler ve 2001'den sonra terör olaylarının Avrupa genelinde kendini iyiden iyiye hissettirmesi İslam ve Müslümanlar üzerinde şiddet yanlısı bir imaj çizmeye sebep olmuştur. Dolayısıyla, bu negatif olan imajı değiştirmek o kadar kolay değildir. Hatta Avrupa nezdinde bu kavramın nasıl tanımlandığı ve somut olarak kendini nasıl gösterdiğiyle alakalı çeşitli örnekler vermiş olup tez kapsamında incelenen İngiltere ve Almanya örnekleri üzerinden İslamofobi tanımı yapılmıştır. Bu konuyu takip eden diğer kısımda İslam'a karşı Avrupa'nın fobi geliştirilmesiyle bağlantılı olarak görülen köktencilik ve sonrasında yabancı düşmanlığı anlayışı incelenerek İslamofobi'nin pekiştirildiği anlaşılmaya çalışılacaktır.

1.1.2. Köktencilik (Fundamentalism)

Köktencilik kavramı her ne kadar Avrupa nezdinde İslamofobi bağlamında ele alınıp uzak durulması ve kaçınılması gereken bir kavram olarak görülse de bu kavramın özünün anlaşılabilmesi için öncelikle nasıl ortaya çıktığına bakmak gerekmektedir.⁹⁰ Yirminci yüzyılın dünyasında ABD'de temel Hristiyan teolojisine bağlı olan, modernizme ve liberalizme karşı çıkanlar tarafından geliştirilmiştir. İlk etapta 1730'larda Büyük Britanya'da Protestan Hareketi üzerinden kendini göstermiş ve sonrasında "evanjelik Hristiyanlığın" değerlerini tüm dünyaya yayacak şekilde kendini geliştirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca, zaman içinde bu kavram Hristiyanlık dini dışında başka dinler ("Yahudiler, Müslümanlar, Hindular, Budistler" vb.) içinde kullanılmaya başlanmış ve böylece kullanım alanını genişletmiştir.⁹¹

Tez kapsamında odak nokta olarak İslamofobi bağlamında köktencilik kavramının Avrupalı aktörler ve toplumlar için neden en çok tartışılan konulardan biri olduğu ve tehdit kaynağı olarak görüldüğü öne çıkarılmaktadır. İşte bunu anlayabilmek için ilk etapta sorunun kaynağı olarak görülen köktencilik kavramının genel olarak ne anlama geldiği ve sonrasında bunun İslam ile olan ilişkisine bakılması gerekmektedir.

Öncelikle, köktencilik kavramı tıpkı İslamofobi'de olduğu gibi literatür bağlamında en çok tartışılan konulardan biri olmasına rağmen net ve kesin bir tanımı olmadığı için bu alanda çalışan akademisyenler ve uzmanların yaptığı çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Bu tanımlardan

---

⁹⁰ D. W. Bebbington, *Evangelicals in Modern Britain: A History from the 1730s to the 1980s* (London: Unwin, 2008), 1.

⁹¹ M. Marty & R.S. Appelby, *Fundamentalisms and the State* (Chicago: University of Chicago Press, 1993), chs 4-14 and M. Marty & R. S. Appleby, *Fundamentalisms Comprehended* (Chicago: University of Chicago Press, 1995), chs 2-5, 7-9,11-12.

birkaçına örnek verilecek olunursa, Burrel'a göre köktencilik;⁹² kutsal metinlerdeki birtakım bilgilere dayanılarak bu bilgileri sorgulamaksızın doğru olduğuna inanan insanların hayatlarını kutsal kitaplarda yazan bilgilere göre düzenlemesidir. Benzer bir şekilde Esposito ise, köktenciligi üç şekilde ele almaktadır. Bunlardan birincisi; hangi din olursa olsun o dinin temel esaslarına uyma noktasında bir dönüş çağrısının yapılması, ikincisi; geçmişte yaşanmış özlenen ve istenilen bir döneme dönme ve üçüncüsü ise, kavramın kendisini “Batı-karşıtlığı, aşırıcılık ve fanatizm” üzerine inşa ettiğine inanılmasıdır.⁹³ Keza Richard McDonough'un bu konuda yaptığı tanıma bakılacak olursa,⁹⁴ Tanrının hata yapmayan ve yanılmayan bir yapıya sahip olduğuna inanan insanların koşulsuz ve şartsız bir şekilde Tanrının emir ve buyruklarına itaat etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kısaca, bu tanımlardan hareketle hepsinin ortak noktada bulunduğu yer Tanrı'nın buyruklarını doğrudan içselleştirmek ve uygulamak olduğu görüşüdür.

Bunun dışında Batı nezdinde köktencilik denildiğinde akla ilk gelen temel unsurlar arasında İslam ve Müslümanlık yer almakta ve ayrıca, köktencilikle ilişkilendirilmektedir. Bunun bu şekilde cereyan etmesine neden olan gelişmelere bakılacak olunursa;⁹⁵ öncelikle dünyada yaklaşık olarak neredeyse “1 milyarı aşan İslam dinini benimsemiş insanın” bulunduğu ve varlıklarını dünyanın her köşesinde güçlü bir şekilde hissettirdikleri bunun da Batı'da reaksiyon gösterme potansiyelini yükselttiği belirtilebilir.

İkincisi, Soğuk Savaşın bitişinden kısa bir süre sonra SSCB tehdidi yerine hangi tehdidin yükseleceği tartışmaları esnasında kendini dinamik bir hale getiren İslami hareketlerin Müslüman ülkelerde ve uluslararası arenada kendini güçlü bir şekilde göstermeye başlamasıdır. Burada kastedilmek istenen husus, Soğuk Savaşın artık bitişine yakın küreselleşmenin kendini iyiden iyiye hissettirmesiyle birlikte Müslüman ülkelerdeki İslami hareketlerin ulusal sınırlar içinde kalmayıp uluslararası arenaya doğru taşarak küresel ve radikal nitelikteki örgütlerinin (El-Kaide vb.) ortaya çıkmasına zemin hazırlanmasıdır.⁹⁶ Keza

---

⁹² R.M. Burrel, Introduction: *Islamic Fundamentalism in the Middle East- A Survey of its Origins and Diversity*, *Islamic Fundamentalism*, ed. R. M. Burrel (London: Royal Asiatic Society, 1989), 5.

⁹³ John Esposito, *The Islamic Threat: Myth or Reality*, (Oxford: Oxford University Press, 1995), 7-8.

⁹⁴ Richard McDonough, “Religious Fundamentalism: A Conceptual Critique,” *Religious Studies* 49, 4 (2013): 561.

⁹⁵ Kayhan Delibaş, “İslami Fundamentalizmden İslam Fobisine: Batı Dünyasında Gelişmekte Olan İslamophobia Yeni Bir Eşitsizlik Kaynağı Olarak Görülebilir mi?,” *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2004), 4.

⁹⁶ Davut Ateş, “İslam Köktenciligi (!) Kökeni, Genel Nitelikleri, Tanımlar ve Sınıflamalar,” *Akademik Orta Doğu* 3, 2 (2009): 67-68.

1990'lı yıllarda İslamcı grupların Batıya karşı gerçekleştirmiş oldukları terör eylemleri⁹⁷ haliyle hedef tahtasına Müslümanların konulmasına ve uluslararası arenada tedirginlik halinin başlamasına neden olmuştur.

Üçüncüsü ise, bu korku beraberinde 11 Eylül saldırılarını ve sonrasında Avrupa'nın çeşitli yerlerinde özellikle 2004 Madrid'de ve 2005 Londra'da tren ve metro alanlarındaki bombalı terör olaylarını getirmiştir.⁹⁸ Bu da Batı'nın İslam'ın en ılımlısından en radikal anlayışlarına kadar hepsini köktenci olarak kabul etmesine sebep olmuştur. Böylece zaten Müslümanlara karşı Batı nezdinde oluşan negatif algı bu saldırılardan sonra daha da kötüleşmiştir. Ayrıca yapılan her Batı karşıtı eylemin "cihat" anlamı taşıdığı sonucuna da varmalarına neden olmuştur.⁹⁹

Bir diğer nokta ise, doğrudan terör örgütleriyle bağlantılı olmayan ama içten içe o köktenci anlayışı empoze eden İslami nitelikteki organizasyonlardır. Bu organizasyonlar¹⁰⁰ İngilizceyi kullanarak uluslararası çapta seminerler ve konferanslar düzenleyip dünyanın farklı yerlerinde yaşayan Müslüman halklara ve özellikle gençlere ulaşarak Batı'nın kendilerine dayattığı değerlerin ve normların yarattığı yabancılaşma karşısında bu organizasyonların kendilerini tutunacak bir dal gibi göstermeye çalışmalarıdır. Yani, Müslüman gençleri kendi bünyelerinde toplayarak İslami değerler ve normlar konusunda yeniden bir eğitim vererek hem İslam'ı tam anlamıyla özümsemiş bir toplum yaratmak hem de bu değerleri Müslüman toplumun içine işleyerek daha güçlü bir hale getirme anlayışını hedeflemişlerdir.

Ayrıca, İngilizcenin evrensel bir dil olması sebebiyle bu evrenselliğin İslami nitelikte verilen eserlerin çevirilerinde kullanılması ve böylece dünyanın farklı ülkelerinde ve bölgelerinde yaşayan Müslüman toplumlar ve gençler arasında ciddi bir iletişim ağı oluşturması söz konusudur. Örneğin; "Endonezya'dan Cezayir'e ve Pakistan'dan Sudan'a kadar Kur'an-ı Kerim ve hadislerin İngilizceye çevrilmesi ve bunların dünyanın dört bir yanından ulaşılarak okunması uluslararası arenada yer alan Müslümanları harekete geçirme

---

⁹⁷ Örneğin; ("1993 yılında Dünya Ticaret Örgütüne bombalı saldırıların düzenlenmesi, İran'da şeriat yanlısı bir grup öğrencinin Amerikan elçiliğini rehin alması, Avrupa konsolosluklarına yapılan saldırılar ve adam kaçırmalar" vb.), Age. s.4.

⁹⁸ Ayhan Kaya, "Avrupa'da Bir Yönetlilik Biçimi Olarak İslamofobizm," *Marmara Avrupa Araştırma Dergisi*, 30, 1 (2022): 5.

⁹⁹ Delibaş, "İslami Fundamentalizmden İslam Fobisine," 7.

¹⁰⁰ Örneğin; ["The Islamic Centre in Geneva, The Federation of the Students' Islamic Societies in England (FOSIS), the Muslim Students Association in North America (MSA), Australian Federation of Muslim Students Association (AFMSA)," U.A.B. Razia Akter Banu, "Fundamentalist Islam: A Threat To The West?," *Islamic Studies* 32, 1 (1993): 116-117.

noktasında ciddi bir önem taşımaktadır.”¹⁰¹ Fakat, bu durum Batı’nın Hristiyanlık inancına, değerlerine ve normlarına bir meydan okuma teşkil ettiği için Batı nezdinde bir tehdit kaynağı olarak görülmelerine neden olmaktadır.

Yukarıda ele alınan tüm bu hususlar aslında Batı’nın neden İslam’ı köktenci bir yapı içinde gördüğünü ortaya koymaktadır. Fakat, bu kavramın net bir şekilde anlaşılıp özümsebilmesi için olaya sadece Batı’nın gözünde bakmak yerine, bu köktencilik anlayışının Müslüman ülkeler nezdinde nasıl ele alındığına ve yükselişe geçmesine neden olan gelişmelere de bakmak gerekmektedir. İşte bu çift taraflı bakış sayesinde hem Batı’nın köktenci İslam’a ve Müslümanlara karşı beslediği korku ve öfkenin nedeni hem de Müslüman ülkelerin Batı’ya karşı köktenci bir tavır sergilemesinin nedeni anlaşılabilir.

Müslümanların Batı’ya karşı İslami nitelikte köktenci bir tavır ortaya koymasının altında yatan nedenlere bakılacak olunursa, bunlardan ilkinin; Batı’nın her ne kadar teknoloji ve sanayi açısından bütün gelişmelerin kaynağı olarak kendini merkezde konumlandırmış olsa da aynı zamanda uyuşturucu bağımlılığı, alkol alımı, şiddet vb. pek çok kötü alışkanlıklarında kaynağını oluşturması ve bunları da kitle iletişim araçlarıyla yayarak kendi kültürünü empoze etmeye çalışması olduğu görülecektir. Bu, İslam’ın değerleri ve normlarıyla çelişmektedir. Haliyle Müslüman ülkelerdeki köktenci grupların İslam’ın altın çağ dönemi olarak adlandırılan “Peygamber Muhammed ve dört Halife dönemindeki gibi güçlü bir İslam devletini kurmak ve aynı zamanda da bu değerleri benimsemiş bir toplum yaratma” isteği kendini göstermektedir.¹⁰²

İkinci nokta ise, özellikle Müslüman ülkelerin tarihsel süreç içerisinde sömürgecilik faaliyetleriyle karşı karşıya kalmış olmasının, Batılı devletlerin şehirleşme, toplumsal yapının değişimi, ekonomik açıdan neo-liberal politikalara uyum sağlayamama vb. çeşitli uygulama ve politikalarına da maruz kalmalarına yol açmasıdır. Burada kastedilmek istenen temel husus, yıllarca Batılı devletlerin sömürgesi altında yaşayan Müslüman ülkelerin çoğunun Soğuk Savaş dönemine girildiğinde artık yavaş yavaş bağımsızlıklarını kazanmış olsalar da Batılı devletlerin beraberinde getirdiği sanayileşmeyle birlikte şehirleşmeyi ve kırdan kente doğru göçleri yaşamasıdır. Buna bağlı olarak kırsal yaşamın bir parçası olan geleneksel bağlar yerine modern hayatın getirdiği yeni bir toplumsal bağın ortaya çıkması haliyle kırdan kente doğru göç eden toplumun özellikle alt-orta sınıfın bu hayat tarzına uyum sağlamada ciddi

---

¹⁰¹ Age. s.117.

¹⁰² Age. s.115.

sıkıntılar çekmesine ve kendi içlerinde bir kriz yaşamasına neden olmuştur.¹⁰³ İşte böyle bir ortamda köktencilik yükselerek kırdan-kente göç edenlerin tutunacağı bir dal haline gelmeye başlamıştır. Ayrıca köktenci anlayışı benimsemiş grupların bu hareketi şehirlerde ortaya çıkarmasının nedeni ise,¹⁰⁴ hem kırdan-kente göç edenlere kent hayatının karmaşıklığı içinde kaybolmalarını engellemek için bir kılavuzluk görevi görmekte hem de bu kesimin desteğini alarak siyasi bir güç elde etmeyi amaçlamaktadır. Kısacası, İslami nitelikteki bu köktenci gruplar bir taş ile iki kuş vurmuş olmaktadır.

Üçüncü nokta ise, Müslüman ülkelerin geneline bakıldığında yönetim ya otokratik ya askeri ya da sivil seçkinler tarafından oluşturulmaktadır. Bunlar halkın yönetimde söz sahibi olmasını mümkün olduğunca baskılamakta ve halk için çalışmak yerine kendi varlıklarını arttırarak iktidarda kalmaya çalışmaktadırlar. İşte bu da haliyle İslami nitelikteki köktenci grupları harekete geçirmektedir. Bir başka deyişle, köktenci gruplar yapılacak olan iş ve eylemde yöneticinin içinde Allah korkusunun olmasını, o işi doğru ve dürüst bir şekilde yapması için gerekli görmektedirler. Dolayısıyla, bu görüşü savunan İslami nitelikteki köktenci gruplar “Ne Doğu Ne Batı En İyisi İslam’dır” sloganını kullanarak Batılı toplumların getirdiği modern yönetici yapısındaki eksikliklerin İslami nitelikteki bir yönetim yapısıyla aşılabileceğini vurgulamaktadırlar.¹⁰⁵ Kısacası, modern devlet yönetimlerindeki bu meşruiyet zayıflığı ve eksikliğinin ancak İslami nitelikte bir yönetim yapısı benimsendiğinde ortadan kalkabileceği görüşü temel olarak savunulmaktadır.

Dördüncü nokta ise,¹⁰⁶ İsrail devletinin ortaya çıkışıdır. ABD ve diğer Batılı aktörler tarafından Filistin’e karşı İsrail’in desteklenmesi ve 1967 yılında İsrail ile savaşı ve bu savaşın yenilgiyle sonuçlanması, Müslüman toplumun gururunu incitmiş ve utanç duymasına neden olmuştur. Bu da Müslümanların daha fazla İslami nitelikte söylem üretmelerini ve harekete geçmelerini tetiklemiştir. Örneğin; Filistin ve Lübnan’da bazı İslami köktenci örgütler İsrail’e karşı 1980’den itibaren mücadele vermişlerdir. Benzer bir şekilde Hamas ve Hizbullah’ın, İsrail’e karşı saldırılarını sürdürmesi ve İsrail’in de 2006 yılından itibaren Hamas ve Hizbullah’a savaş açması göstermektedir ki Filistin, Müslümanların halen kanayan bir

---

¹⁰³ Khalid Bin Sayeed, *The Political System of Pakistan* (Boston, M.A.: Houghton Mifflin, 1967), 218- 219; G. H. Jansen, *Militant Islam* (UK: Harper& Row, 1979), 49; L. Malik, "Measuring Consensus in Pakistan," *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies* 6, 1 (1982): 37.

¹⁰⁴ Chandra Muzaffar, *Challenges and Choices in Malaysian Politics and Society* (Penang: Aliran Kesedaran Negara, 1989), 359.

¹⁰⁵ Banu, "Fundamentalist Islam," 116.

¹⁰⁶ Age. s.118.

yarasıdır ve bunun için yapılan İslami her eylem adeta meşruiyet kazanmaktadır.¹⁰⁷ Yukarıdaki bu nedenlerin hepsi bir araya getirildiğinde, Müslüman ülkelerde yer alan İslami nitelikteki grupların köktenci, rantçı ve iktidar hırsı içinde bir tavır sergilemesinin altında yatan gerçekliğin Kur'an-ı Kerim olduğu görülmektedir. Kur'an-ı Kerim "Müslümanların dünyayı fethedeceğine ve tüm dinlere kıyasla her hâlükârda galip geleceğine ayrıca Allah yolunda savaşan Müslümanların Allah katında en yüksek makamlara layık görülerek bu yolda ölüm olsa bile Allah'ın onları büyük şekilde ödüllendirileceği"¹⁰⁸ inancıyla hareket etmelerine neden olmuştur. İşte bu anlayış ile hareket eden İslami nitelikteki köktenci grupların ortaya koyduğu söylemler ve yapmış oldukları eylemler, aslında Batı'nın ortaya koyduğu şehir yaşamının modernleşmesinden yönetim yapısına, kültürel hayatta benimsediği normlara ve değerlere kadar pek çok unsuru çeşitli kitle iletişim araçlarıyla yayarak bunları, İslam'ı ve köktenci anlayışı benimseyen toplumlara dayatmayı amaçlamaktadır. Haliyle İslami nitelikteki köktenci grupların kendi değerlerini ve normlarını Batı'ya karşı korumak ve o altın çağ dönemindeki (Peygamber Muhammed ve 4 Halife dönemi) gibi gerçek anlamıyla İslami nitelikleri ve değerleri benimsemiş bir yönetim sağlamayı amaçlamışlardır. Dolayısıyla güçlü bir İslam toplumu ve yönetimi oluşturabilmek için Batı'ya karşı köktenci ve sert bir tavır sergileme yoluna gitmişlerdir.

Ayrıca, İslami nitelikteki bu köktenci grupların Allah yolunda savaşmaları ve bunun sonucunda Allah tarafından büyük bir ödül vaat edilmesi Batı'nın İslam'a karşı bir fobi geliştirmesine de sebep olmuştur. Özellikle Batı deneyimlediği terör ve şiddetten dolayı bir travma yaşadığı için her karşılaştığı olayda İslam'ı kendisine siyasal, kültürel ve toplumsal bir tehdit unsuru olarak görmesi ve her anlamda Batı'nın çıkarlarına ters düşen bir yapıya sahip olmasından dolayı İslam'ı radikal ve aşırı unsurlarla eşleştirmek yerine köktencilik kavramıyla eş değer görmeyi daha kolay bulmaktadır.¹⁰⁹

Sonuç olarak, bu kısımda Avrupa'nın İslam'a ve Müslümanlara karşı fobi geliştirmesinin bir nedeni olan köktencilik kavramı üzerinde durulmuş olup genel olarak kavramın tanımı verilip sonrasında Batı'nın İslam ile köktencililiği eş değer görmesine neden olan gelişmelerle aynı zamanda Müslümanların köktenci bir tavır benimsemesine neden olan gelişmelerin ne olduğuna değinilerek çift taraflı bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır. Bu çift taraflı bakış sayesinde hem kavramın karmaşıklığı azaltılmaya çalışılmış hem de Batı ve İslam dünyasının penceresinden bu kavrama bakarak aradaki o nedensellik bağlantısı ortaya çıkarılmak

¹⁰⁷ Ateş, "İslam Köktencililiği (!) Kökeni, Genel Nitelikleri," 73.

¹⁰⁸ Banu, "Fundamentalist İslam," 119.

¹⁰⁹ Ateş, "İslam Köktencililiği (!) Kökeni, Genel Nitelikleri," 79-80.

istenmiştir. Köktencilik kavramı Avrupa’da İslamofobi’yi tetikleyen ve etkileyen tek bir unsur değildir. Bu bakımdan İslamofobi kavramını düşünürken farklı unsurları bir bütün olarak göz önünde bulundurmamak gerekir. İşte bu önemli unsurlar arasında bir diğer husus yabancı düşmanlığı meselesidir.

1.1.3. Yabancı Düşmanlığı (Xenophobia)

Yabancı düşmanlığı İslamofobi’yi şekillendiren ve besleyen temel unsurlardan biridir. Yabancı düşmanlığı ve İslamofobi arasındaki bağlantıyı kurmadan önce ilk etapta bu kavramın kendisinin nasıl ve ne şekilde ele alındığına bakmak gerekmektedir. Bir ulusun kendinden olmayan kişilere veya gruplara karşı ön yargıya dayalı bir şekilde klişeleşmiş söylemlerde ayrıca dışlayıcı ve ayrımcı uygulamalarda bulunması, “Kamali’nin Racial Discrimination: Institutional Patterns and Politics” adlı kitabında da dile getirdiği gibi, yabancı düşmanlığını ve beraberinde yabancıyı öteki olarak görme anlayışını getirmektedir.¹¹⁰ Bir topluluğun içine giren ve kendi topluluğuna ait olmayan insan grupları yabancı, farklı ve tuhaf olarak görülüp bunun sonucunda güvensizliğin, korkunun ve sevilmemezlik halinin ortaya çıkması yabancı düşmanlığını oluşturmaktadır.¹¹¹ Hatta, günümüzde yabancı düşmanlığının somut bir göstergesine örnek vermek gerekirse,¹¹² Bulgaristan’ın Plovdiv şehrine ait bir park olan Rahatlama ve Kültür parkının duvarından Reuters haber ajansının 2020 yılında çektiği “Not Welcome Refugees” duvar yazısı yabancı düşmanlığının Bulgar toplumu nezdinde nasıl yansıdığını gözler önüne sermek bakımından önemlidir.

Ayrıca, bir diğer önemli olan nokta ise, her ne kadar yabancı düşmanlığı ırkçılığı, ayrımcılığı, ön yargıları ve dışlayıcı uygulamaları içine alarak kendini ortaya çıkarsa da ırkçılık ile yabancı düşmanlığı arasında ince bir farkın olduğudur. Yabancı düşmanlığı adeta Grosfoguel’un ele almış olduğu gibi “kültürel bir ırkçılık”¹¹³ biçimidir. Burada kastedilmek istenen nokta kültür ve ulusal kimlik faktörü ön plana çıkararak o kimlikten ve kültürden gelmeyenlere karşı hem ön yargıyla hareket edilerek farklı şekilde davranılması¹¹⁴ hem de

¹¹⁰ Masoud Kamali, *Racial Discrimination: Institutional Patterns and Politics*, (New York and London: Routledge, 2009), 4.

¹¹¹ Leon Moosavi, “Xenophobia,” içinde *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Nationalism*, ed. John Stone, Rutledge M. Dennis, Polly S. Rizova, Anthony D. Smith, and Xiaoshuo Hou (USA: JohnWiley & Sons, 2016): 1, <https://doi.org/10.1002/9780470670590.wbeog606>

¹¹² “Muslims In Europe Subject To Islamophobia, Racism: Envoy,” *Dailysabah*, 16 Aralık 2022, <https://www.dailysabah.com/politics/eu-affairs/muslims-in-europe-subject-to-islamophobia-racism-envoy>, erişim tarihi: 05.03.2023

¹¹³ Ramon Grosfoguel, “The Multiple Faces of Islamophobia,” *Islamophobia Studies Journal* 1, 1 (2012): 13.

¹¹⁴ Joshua M. Roose, “Xenophobia,” içinde *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Social Theory*, ed. Bryan S. Turner (USA: JohnWiley & Sons, 2017): 1, <https://doi.org/10.1002/9781118430873.est0410>

inançları, değerleri ve alışkanları açısından aşağı olarak görülmeleridir. Örneğin, Mabel Berezin, "Xenophobia and New Nationalism" başlıklı yazısında Batı toplumlarının içinde yer alan Müslümanların yabancı ve istenmeyen bir unsur olarak görülüp hedef tahtasına oturtulması ve burada yaşayan Müslümanların yabancı düşmanlığı kuşatmasıyla karşı karşıya kaldığını öne sürmesi aslında kültür ve kimlik açısından farklı olan iki unsurun (Batı ve Müslümanların) nasıl farklı olanı istenmeyen unsur olarak ilan ettiğinin önemli bir göstergesini oluşturmaktadır.¹¹⁵

İrkçilik fiziksel özellikler üzerinden yapılan bir ayrımcılıktır. Bir diğer deyişle bir toplumun içinde yer alan kişilere veya gruplara kıyasla dışarıdan gelenlerin fiziksel olarak farklılıklara sahip olması ve bunu üzerinden bir fark gözetme anlayışının gelişmesidir.¹¹⁶ Örneğin, "Polonya'daki sağ hükümetin, Müslüman erkeklerle evlenen Polonyalı kadınları biyolojik ihanetle suçlaması" ırkçılığın en net göstergesini oluşturmaktadır.¹¹⁷ Avrupa genelinde bu duruma bakılacak olursa, "Eurobarometer"ın 2012 yılında Avrupa ülkeleri nezdinde ırkçılık üzerine yaptığı bir araştırmada araştırmaya katılan Avrupa ülkelerinin %64'nün ırkçılığın etnik özelliklere dayandığını ve 2012 yılından günümüze gelene kadar ki süre içerisinde bu tarz bir düşünüşün 8 puan arttığı ortaya koyulmuştur."¹¹⁸ Kısaca, yabancı düşmanlığı ve ırkçılık her ne kadar birbirlerini besleseler de bu aradaki ufak ayrımı da gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Bunun dışında yabancı düşmanlığı sadece Batı ile İslam arasında değil aynı zamanda dünyadaki farklı aktörlerin kendi uluslarının dışında gördüğü unsurlar¹¹⁹ içinde bu kavram kullanılmaktadır. Fakat, bu tezde odak nokta İslamofobi olduğu için yabancı düşmanlığı kapsamında verilen ve verilecek olan örneklerde Müslümanlarla alakalı olacaktır.

Bu nedenle öncelikle İslamofobi'yle yabancı düşmanlığı arasında bağlantı kurabilmek için bir ulusun kendi içinden olmayan unsurlara karşı yabancı düşmanlığı beslemesini tetikleyen özelliklere bakılması gerekmektedir. Bunlardan ilki modern devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte göçler yoluyla farklı uluslardan gelen insanların ulusal güvenliği ve kimliği

---

¹¹⁵ Mabel Berezin, "Xenophobia and the New Nationalisms," içinde *The SAGE Handbook of Nations and Nationalism*, ed. Gerard Delanty and Krishnan Kumar (London: SAGE, 2006), 273, <http://people.soc.cornell.edu/mmb39/Xenophobia%20and%20the%20New%20Nationalisms.pdf>

¹¹⁶ Roose, "Xenophobia," 1.

¹¹⁷ "Polonya'da Müslümanlarla Evlenen Kadınlar 'Biyolojik İhanet'le Suçlanıyor," *Dailymotion*, <https://www.dailymotion.com/video/x8h2w39>, erişim tarihi: 05.03.2023

¹¹⁸ Gülsüm Alan, "AB Ülkelerinde İrkçilik Artıyor," *Euronews*, 1 Ekim 2015, <https://tr.euronews.com/my-europe/2015/10/01/ab-ulkelerinde-irkcilik-artiyor>, erişim tarihi:05.03.2023

¹¹⁹ Örneğin; ("Birleşik Arap Emirliğine çalışmak için giden Filipinli ve Hindistanlı çalışanlara karşı yabancı düşmanı bir tavrın benimsenmesi veya Britanya'da Avustralyalılar hoş karşılanırken Somalilere karşı farklı bir tavrın ortaya konulması" vb.), Moosavi, "Xenophobia," 2.

tehdit edebilir gerekçesiyle farklı kimliklerden ve kültürlerden gelenlere karşı devlet nezdinde katı prosedürlerin uygulanmasıdır. Özellikle böyle bir uygulamayı AB son zamanlarda Orta Doğu'dan Avrupa'ya gelmek isteyen düzensiz göçmenlere karşı yürütmektedir. “AB Komisyon Başkanı Ursula von der Leyen'in üye ülkeleri toplayarak yasadışı yollarla Avrupa'ya geçmeye çalışan göçmenlerin geçişlerini sınırlandırabilmek için sınırları güçlendirmeye, gözetleme kuleleri, kameralar ve elektronik sınır takip cihazlarının sayılarının artırılmasına, üye ülkelerin ortak kararıyla ‘güvenli ülke listesi’ oluşturularak o listede yer almayan ülkelere gelen kişilerin iltica başvurularının kabul edilmemesine karar verilmiştir.”¹²⁰ Bu durum Avrupa devletlerine gelen göçmenlerin Hannah Arendt'in deyiimiyle çeşitli sebeplerden (iç savaş, krizler vb.) ötürü kendi ulus devletiyle bağlantısı kesilen kişilerin bir ulus devlete bağlı olan azıllı bir suçlu kadar hakka sahip olmadığını¹²¹ göstermektedir. Bu yabancı düşmanlığının açık ve net bir göstergesidir.

İkinci unsur ise, küreselleşmenin ortaya çıkışı ile uluslararası arenadaki hareketliliğin artmasıdır. Her ne kadar Batılı devletlerin izlediği katı prosedürlerle yabancıların Avrupa toplumu içinde yer alması kısıtlanmaya çalışılsa da tamamen engellenmesi mümkün değildir. İşte bu da ister istemez yabancıların Avrupa toplumunun içine girmesine ve kamusal alanda görünür hale gelmeye başlamasına yol açmaktadır. Haliyle bu hem Avrupa'daki bazı siyasi elitlerin hem de toplumun bazı kesimlerinin kendi içlerinde yer alan yabancı ve öteki unsurların kamusal alandaki görünürlüklerini azaltma yoluna gitmelerine ve yabancı düşmanlığının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Özellikle Avrupa'da 2020 yılı verilerine göre, “740 milyon insandan 535 milyonu Hristiyanlık dinine” mensupken yaklaşık “50 milyonu ise Müslümanlar oluşturmakta ve Hristiyanlık dininden sonra İslam Avrupa'da ikinci büyük din kategorisinde” yer almaktadır.¹²² Bu bakımdan Avrupa'da yaşayan Müslümanların kamusal alandaki varlığı görmezden gelinemeyecek boyuttadır. Fakat, böyle bir ortamda mesela, helal gıdaya ulaşma imkânı ele alındığında Avrupa'da yaşayan Müslümanların bazı zorluklarla karşılaştıkları görülmektedir. Bu zorluğu sadece Müslümanlar yaşamamakta aynı zamanda farklı dinlerden gelenlere de benzer bir muamele yapılmaktadır. Dolayısıyla bu sorun sadece Müslümanlara

---

¹²⁰ “AB Ülkeleri Düzensiz Göçe Karşı "Daha Katı" Kurallar Konusunda Uzlaştı,” *Euronews*, 10 Şubat 2023, <https://tr.euronews.com/2023/02/10/ab-ulkeleri-duzensiz-goce-karsi-daha-kati-kurallar-konusunda-uzlasti>, erişim tarihi: 05.03.2023

¹²¹ David Haekwon Kim and Ronald R. Sundstrom, “Xenophobia and Racism,” *Critical Philosophy Of Race* 2, 1 (2014): 25-35.

¹²² “Religion in Europe 2023,” *Findeasy Population&More*, erişim 05 Mart, 2023, <https://www.findeasy.in/europe-population-by-religion/>

özgü değildir. Fakat, bu tez İslamofobi üzerine çalıştığı için farklı dinlere karşı yapılan ayrımcılıktan ziyade helal gıda konusunda Müslümanlara karşı benimsenen ayrımcı tutumu ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla Avrupalıların, yiyeceklerin üzerine ‘bu ürün helal niteliktedir’ şeklinde damgalamalar yapmak istememesinin nedenine bakıldığında hem İslami bir anlam taşımakta hem de Avrupa’nın laiklik değerleriyle çelişmektedir. Bu nedenle mümkün olduğunca market raflarında bu tür ifadelerin kullanılmasından kaçınılmakta ve ayrıca kamusal alandaki görünürlüğü azaltılmaya çalışılmaktadır.¹²³ Özellikle Almanya’da yaşayan ve bu konuda 2011’den beri çalışma yapan Dilara Faslak sosyal medya üzerinde az bilinen helal sertifikalı ürünleri ve Noel zamanında gelen özel ürünlerden hangilerinin helal olduğunu takipçileriyle paylaşarak Almanya’da yaşayan Müslüman takipçilerine yardımcı olmaya çalışmaktadır.¹²⁴ Bu durum halen helal gıdaların Avrupa marketlerinin raflarındaki görünürlüğünün az olduğunu ve aynı zamanda Müslümanların ne tür yiyecekleri tüketip tüketmeyecekleri noktasında bilgi alma haklarının da görmezden gelindiğini göstermektedir. Kısacası, bu örnek Avrupa’nın öteki olarak gördüğü Müslümanlara karşı beslediği yabancı düşmanlığının somut ve net bir göstergesini oluşturmaktadır.

Üçüncü unsur ise, kültürel açıdan bir farklılaşmanın olmasıdır. Burada kastedilmek istenen nokta, farklı ve tuhaf olarak görülen unsurların yerel olan toplumla kaynaşmada ve uyum sağlama noktasında sıkıntılar yaşatmasıdır. Özellikle, Büyük Britanya Almanya’ya kıyasla farklı kültürleri içinde barındırma noktasında zengin bir niteliğe sahip olmasına rağmen konu İslam’a ve Müslümanlığa gelince aynı tepkinin verilmediğini ve hatta hem Lordlar Kamarası’nda yer alan hem de Muhafazakâr parti üyesi olan Sayeeda Warsi’nin “İslam’ın sosyal olarak bir fobi oluşturduğunun kabul edilmesi”¹²⁵ şeklinde bir açıklama yapması Britanya halkının kendi içinde yaşayan Müslüman nüfusla kaynaşma noktasında sıkıntılar yaşadığını göstermektedir. Müslümanların ülke çapında yaptığı terör eylemleri veya yolda giderken bir kadının burka giymesi veya peçe takması, haliyle Müslümanların bu toplumun sosyal değerlerine uymadığı için reddedilme ve yabancılaşmayla karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır.

---

¹²³ Sedat Değişgel, “Yabancı Düşmanlığının Yiyecek Kültürüne Yansımaları: Almanya’da Bir Araştırma,” (Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), vi.

¹²⁴ “Helal Gıda Talebinin Market Rafında Görünür Olmasını İstiyorum,” Perspektif, 31 Ocak 2023, <https://perspektif.eu/2023/01/31/helal-gida-talebinin-market-rafinda-gorunur-olmasini-istiyorum/>, erişim tarihi: 05.03.2023

¹²⁵ David Patty, “Lady Warsi Claims Islamophobia Is Now Socially Acceptable In Britain,” Guardian, 20 Ocak 2011, <https://www.theguardian.com/uk/2011/jan/20/lady-warsi-islamophobia-muslims-prejudice>, erişim tarihi: 05.03.2023

Dördüncüsü ise, tarihsel süreçte yaşanan olayların iz bırakması sonucunda yabancı düşmanlığının kendini gösterebilmesidir. Eğer bir topluma yabancı unsurlar dahil olmaya başlayıp, bunun sonucunda düzensizlik ve kaos ortaya çıkılacak deniliyorsa, bunu altında yatan neden, geçmişte o yabancı olarak konumlandırılan unsura karşı yaşanmış bir olayın anımsanmasıdır.¹²⁶ Mesela, bu konuda Fransa'ya bakılırsa, "Fransa 2000'li yıllara gelene kadar dini sembolleri referans gösterecek yasaklama yoluna gitmemiş ve hatta Fransa'nın en yüksek idari mahkemesi 2003 yılına kadar karşısına gelen bütün davalarda kamusal düzene zarar verilmedikçe başörtüsü takmak isteyen kızların okulda başörtüsü takabileceği dile getirmiştir. Fakat, ne zaman ki, 2001 yılında ABD'ye yönelik terör saldırısı gerçekleşip sonrasında Orta Doğu'daki aşırı ve fanatik dini grupların 'cihad' adı altında dünyanın farklı bölgelerinde gerçekleştirdiği terör eylemleri ortaya çıktı işte o zaman Fransa'da İslam'a ve Müslümanlara karşı bir tepki oluştu. Bunun üzerine 2011 yılında sokaklarda peçe takılmasının, 2016 yılında birçok belediye tarafından kamusal plajlarda tesettüre uygun haşemaların giyilmesinin yasaklanması ve en sonunda da okul gezilerine katılan Müslüman velilerin başörtüsü takmasının yasaklanması" gündeme gelmiştir.¹²⁷ Kısacası, Fransa'nın yaşadığı tarihsel bir travma sonucu Müslümanlara karşı yabancı düşmanlığı daha da artmıştır. Bu örnekler bir ulusun bir başka ulusu yabancı olarak konumlandırıp ona karşı düşmanca bir tavır geliştirmesini tetikleyen gelişmeleri ortaya koymuştur.

İslamofobi ve yabancı düşmanlığı arasındaki bağlantıya bakıldığında ikisi arasında bir paralelliğin olduğu göze çarpmaktadır. Aslında İslamofobi yabancıya karşı duyulan tedirginliğin ve korku halinin dini açıdan bir yansıması olarak kendini göstermektedir.¹²⁸ Özellikle birinci bölümdeki İslamofobi'nin tanımını konusunda da daha önce dile getirildiği gibi, Avrupa'nın Müslümanlara karşı "bir korku ve kin"¹²⁹ içinde olmasının altında yatan çeşitli sebepler ve bu sebeplerin dışında yaşanan küresel olaylar¹³⁰ bulunmaktadır. Bunları canlı bir şekilde deneyimleyen Avrupa haliyle kendini savunmaya çekerek İslam'ı kendi değerlerini ve güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak algılayabilmektedir. Çünkü güvenliğin

---

¹²⁶ Mikael Hjerm and Nagayoshi Kikuko, "The Composition of the Minority Population as a Threat: Can Real Economic and Cultural Threats Explain Xenophobia?," *International Sociology* 26, 6 (2011): 816.

¹²⁷ Doç. Dr. Ramazan Kılınç, "Fransa'da Sorun Laiklik Değil, İslamofobi," *Euronews*, 14 Aralık 2019, <https://tr.euronews.com/2019/12/14/fransa-da-sorun-laiklik-degil-islamofobi-gorus>, erişim tarihi:05.03.2023.

¹²⁸ Nesrin Akıcı Çötök ve H. Musa Taşdelen, "Avrupa Ekseninde Yabancı Korkusu ve İslamofobi Algısının Değerlendirilmesi," *Turkish Studies* 8, 6 (2013): 5.

¹²⁹ "İslamophobia: Understanding Anti-Muslim Sentiment In The West", GALLUP, erişim 06 Mart 2023, <https://news.gallup.com/poll/157082/islamophobia-understanding-anti-muslim-sentiment-west.aspx>

¹³⁰ Örneğin; (11 Eylül terör saldırısı ve sonrasında Avrupa'da birer birer patlak veren terör olayları, 2008 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz, 2011 Arap Baharı sonrası ortaya çıkan göç dalgaları), Nurgül Bekar, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Yabancı Düşmanlığı ve Avrupa Güvenliğine Etkisi," *Bilge Strateji* 10, 18 (2018): 111.

bir ulus için anlamı hem içerde (ulusal düzeyde) hem de dışarda (uluslararası arenada) barışı ve huzuru tesis ederek tehlike oluşturabilecek unsurlardan mümkün olduğunca korunma ve kaçınma halidir.¹³¹ Bu nedenle, Avrupa savunma mekanizması olarak Müslümanları güvenliği açısından bir tehdit olarak görüp hedef tahtasına oturtmaktadır. Fakat, bu bütün Avrupa'nın kendi içinde yaşayan Müslümanlara karşı aynı yoğunlukta ve şiddette saldırı düzenlediği anlamına da gelmemektedir. Birbirlerinden farklılıklar arz etse de genel olarak Müslümanların ibadethanesi olan camilere protesto niteliğinde domuz kafalarının bırakılması, sözlü veya fiziksel olarak ırkçı tacizlerde bulunulması Avrupa'nın Müslümanlara karşı ne kadar sert bir davranış sergilediğinin temel bir göstergesini oluşturmaktadır.

Özellikle bu konuda çeşitli örnekler verilmesi gerekirse, ilk örneklerden birini, "Hollanda'nın aşırı sağ parti lideri Geert Wilders'in 2018 yılında Hollanda Parlamentosunda Peygamber Muhammed üzerine bir karikatür yarışması düzenleyeceğini ve birinciye 5.000 Euro vereceği açıklaması oluşturmaktadır."¹³² Benzer bir başka örnek ise, "İrkçı PEGIDA Örgütünün lideri Edwin Wagensveld'in Hollanda'nın Lahey kentindeki Parlamento binasının önünde Kuran-ı Kerim'i yırtma girişiminde bulunmasıdır."¹³³ Bu örnekler Avrupa'nın hem Müslümanlara karşı İslamofobik bir tutum takınmakta olduğunu hem de bu tavrın zamanla yabancı düşmanlığına doğru kaydığını göstermekte¹³⁴ ve ayrıca aralarında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Chatham House'un Avrupa'da yer alan Müslümanlara yönelik benimsedikleri İslamofobik ve yabancı düşmanlığı konusundaki araştırmasına bakılacak olursa, Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Polonya, İspanya ve Birleşik Krallık'taki katılımcıların %55'i Müslüman ülkelerden gelen göçlerin durdurulması gerektiği görüşünü desteklerken %25'i kararsız kalmış ve %22'si de bu önermeye çok da olumlu bakmamıştır.¹³⁵ Bu araştırma aslında Avrupa'nın artık Müslüman göçlerine güvenlik gerekçelerini ön plana çıkararak daha fazla temkinli yaklaşma eğilimi sergilediğini ve aynı zamanda da Müslümanlara karşı geçmişten beri var olan antipatinin ve düşmanlığın son zamanlarda ön plana çıkan göçler sebebiyle daha da arttığını ortaya koymaktadır.

---

¹³¹ Age. s.117.

¹³² Yusuf Özkan, "Hollandalı Aşırı Sağcı Wilders'ten Ödüllü 'Muhammed Peygamber Karikatür Yarışması,'" *BBC News Türkçe*, 17 Mayıs 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44155258>, erişim tarihi: 06.03.2023

¹³³ Yusuf Özkan, "Türkiye ile Hollanda Arasında Kur'an-ı Kerim Yırtma Krizi," *BBC News Türkçe*, 24 Ocak 2023, <https://www.bbc.com/turkce/articles/cd1x04de004o>, erişim tarihi: 06.03.2023

¹³⁴ Çötök ve Taşdelen, "Avrupa Ekseninde Yabancı Korkusu," 6.

¹³⁵ "What Do Europeans Think About Muslim Immigration?," Chatham House, erişim 06 Mart 2023, <https://www.chathamhouse.org/2017/02/what-do-europeans-think-about-muslim-immigration>

Bunun dışında yine İslamofobi bağlamında yabancı düşmanlığı konusuna başka bir örnek verilecek olunursa,¹³⁶ Almanya’da Müslüman ve Müslüman olmayanların iş bulma oranlarını tespit etmek için Çalışma Araştırmaları Enstitüsü bir araştırma düzenler. Bu araştırmada aynı eğitim durumuna sahip olanların bir öz geçmişi hazırlanır. Bu özgeçmişte Müslüman bir kadın ismi olan “Meryem Öztürk” ismi kullanılırken diğerinde ise yabancı bir isim olan “Sandra Braun” ismi kullanılır. Yapılan 1500 sekreterlik başvurusunda Sandra her beş iş başvurusundan birine kabul edilirken Meryem ancak 24 iş başvurusundan birine davet edilme olanağı bulmuştur. Bu şekilde Müslümanların kamusal alandaki görünürlüğünün azaltılmaya çalışıldığı ve İslamofobi adı altında yabancı düşmanlığının pekişecek bir zemin bulduğu belirtilebilir. Keza İngiltere’de ülkenin ve vatandaşların güvenliğinden sorumlu olan Home Office’in “2022 yılında ırkçılık ve din temelli nefret suçları oranının son 10 yıl içinde %26’lık bir artış yaşayarak 109,843 tane olayın yaşanması ve bunları yaşayanların ilk sırada Müslümanlar ve sonrasında Yahudilerin geldiğini”¹³⁷ belirtmesi yabancı düşmanlığının ülke ve bölge fark etmeksizin farklı düzeylerde kendini gösterdiğini yansıtmıştır.

Avrupa ülkeleri özellikle AB nezdinde ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının yayılmasını önleme noktasında çeşitli kurum ve kuruluşlar¹³⁸ aracılığıyla mücadele de vermektedir. Fakat, iş uygulama noktasına geldiğinde bazı sorunlar ve sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Özellikle Müslümanlara yönelik hak ihlalleri olduğunda bunların suç sayılması gerekli cezaların uygulanması noktasında adil davranılmamaktadır.¹³⁹ Bunun bir göstergesi olarak Avrupa Temel Haklar Ajansının 2006-2008 yılında yayınladığı rapora bakıldığında,¹⁴⁰ “2006-2008 yılları arasında AB Ayrımcılıkla Mücadele Direktifi ’ne aykırı hareket etmesine rağmen Almanya’da hiçbir kuruma ceza verilmediği görülmektedir.” Ayrıca, 11 Eylül 2001 saldırısı yaşandıktan sonra İslam, terörle eşleştirilerek Avrupa’da yaşayan Müslümanlara karşı bakış iyiden iyiye değişmiş ve sadece adli suçlular olarak değil, aynı zamanda terör suçu işleyen kişiler olarak da görülmüşlerdir.¹⁴¹ Her ne kadar yabancı düşmanlığı uluslararası arenada bir nebze olsun azaltılmaya çalışılsa da konu İslam ve Müslümanlığa geldiğinde Avrupa’nın eylem ve söylem noktasında aynı tavırla hareket etmemesi ve eşit bir muamele yapmak yerine

¹³⁶ Cem Dalaman, “Almanya’da Yabancı Düşmanlığı Hızla Artıyor,” *VOA Türkçe*, 21 Eylül 2016, <https://www.voaturkce.com/a/almanya-yabanci-dusmanligi-hizla-artiyor/3519042.html>, erişim tarihi: 06.03.2023

¹³⁷ Ashitha Nagesh, “Hate Crimes Recorded By Police Up By More Than A Quarter,” *BBC News UK*, 6 Ekim 2022, <https://www.bbc.com/news/uk-63157965>, erişim tarihi: 06.03.2023

¹³⁸ Örneğin; (İrkçılığı ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi, AB Temel Haklar Ajansı vb.), Bekar, “Avrupa Birliği Ülkelerinde Yabancı Düşmanlığı,” 128.

¹³⁹ Age. s.129.

¹⁴⁰ Age. s.130-131.

¹⁴¹ Nazif Mandacı ve Gökay Özerim, “Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa’da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi,” *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 10, 39 (2013):121.

öteki olarak Müslümanların görülmesi haliyle yabancı düşmanlığının İslamofobi kapsamında iyiden iyiye körüklenmesine neden olmaktadır.

Sonuç itibariyle, bu bölümde İslamofobi kavramının tanımı ve niteliği üzerinden bir giriş yapılarak aslında Avrupa nezdinde bu kavramın nasıl ele alındığı ve neden İslam ve Müslümanlığa karşı bir korku ve ön yargı içinde bulunduğu ortaya konularak işin arka planında yatan nedenler anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise İslamofobi'nin kendini geliştirmesi ve büyütmesinde etkili olan çeşitli unsurlar arasında öne çıkan köktencilik ve yabancı düşmanlığı üzerinden gidilerek hem bu kavramların nasıl tanımlandıkları hem de İslamofobi'yle olan bağlantıları ve ilişkileri ortaya konularak aralarındaki bütüncül ilişki gösterilmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle ikinci bölümde İslamofobi'nin Avrupa nezdinde ortaya çıkmasına neden olan hem iç hem de dış faktörlere değinilerek hem İslamofobi ve Avrupa arasındaki o travmatik ilişkiye sebep olan gelişmelerin nasıl anlamlandırılacağı hem de tarihsel süreçten günümüze gelene kadar Avrupa'da bu algıda bir değişim ve dönüşümün yaşanıp yaşanmadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. İSLAMOFOBİNİN GELİŞİM SÜRECİ

2.1. İslamofobi Kavramının Değişimi ve Dönüşümü

Bu bölümde İslamofobi kavramının genel olarak Avrupa tarafından nasıl ele alınıp tanımlandığı ve tarihsel süreç içerisinde bu kavramın algılanışında ve uygulanışında bir değişimin ve dönüşümün gerçekleşip gerçekleşmediği ortaya konarak kendini nasıl yapılandığı ve yansıttığı anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

Ayrıca, her Avrupa ülkesi aynı şiddette ve yoğunlukta İslam'a ve Müslümanlara karşı tepki vermemektedir. Yani ülkeden ülkeye bu karşıtlıklar değişkenlik gösterebilmektedir. Bu nedenle, İslamofobi kavramındaki değişim ve dönüşüm incelenirken bu hususu da göz önünde bulundurarak hareket etmek gerekir.

2.1.1. Avrupa Ülkelerinde İslamofobi Algısının Genel Değişimi ve Dönüşümü

Avrupa'nın İslam ve Müslümanlara karşı kendini kuşatılmış ve korku içinde hissetmesi, yabancı düşmanlığı beslemesi ve onları öteki olarak görmesi günümüzde ortaya çıkan yeni bir olgu değildir. Bu bakımdan Mill'in ortaya koyduğu farklılık metodunu Almanya ve İngiltere bazında kullanmadan önce Avrupa'daki İslamofobik algının zaman içinde bir değişiklik gösterip göstermediğini anlayabilmek için ilk etapta bu işin tarihsel arka planına bakılması gerekmektedir. Bu sayede geçmişten gelen İslam karşıtı ve korku halinin günümüze gelene kadar ki süreçte kendini nasıl var ettiği ve yansıttığı anlaşılacaktır.

Avrupa kendi kültürünü ve kimliğini inşa ederken sadece kendi içindeki toplum yapısıyla bunu gerçekleştirmemiştir. Yani, kendi kimliğini ve kültürünü oluştururken Asya'daki, Afrika'daki topluluklardan¹⁴² ve özellikle İbni Sina, El Farabi, İbni Rüşd vb. İslam dünyasındaki düşünürlerden büyük ölçüde etkilenmiştir. Hatta, Avrupa Aydınlanma felsefesini oluştururken İbni Rüşd'ün akıl, bilim ve rasyonaliteye uygun bir şekilde kutsal metinleri incelemek ve anlamlandırmak gerektiği düşüncesi üzerinden hareket ederek Rönesans ve Reform süreçlerini gerçekleştirmiştir.¹⁴³ Fakat, her ne kadar kültürel açıdan bir etkileşim

---

¹⁴² Bekir Emiroğlu, "Avrupa'da Yükselen İslamofobi: Güncel Zorluklar ve Dinamikler," içinde *Sosyal Kimlik ve Kültürel Boyutlarıyla Avrupa Birliği*, Ed. Murat Necip Arman ve Çağdaş Cengiz (Ankara: Astana Yayınları, 2021), 181.

¹⁴³ Onur Bilge Kula, *Avrupalılık Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalıdır?* (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 450.

olmuş olsa da Batı ile İslam arasında aynı zamanda bir çatışma ve ötekileştirme hali de ortaya çıkmıştır. Burada kastedilmek istenen husus, Avrupa'nın kendi kimliğini oluştururken farklı kültürlerden etkilenmiş olması, fakat temel olarak Hristiyanlık dini üzerinden bu tanımlamayı yapmasıdır. Ayrıca, her ne kadar Avrupa'nın kendi içinde anlaşmazlıklar ve çatışmalar olsa da Avrupalılar kendileri için tehdit olarak gördükleri unsurlara karşı mücadele etmede adeta tek yürek şeklinde hareket etmişlerdir. Bu ötekileştirme haline geçmiş dönemlerden çeşitli örnekler verilecek olursa, 1502 yılında Avrupa'da "Yeni Haber" adı verilen bir gazete çıkarmış ve bu gazetenin amacı İslam'ın ve Müslümanların Avrupa'ya ilerlemesini kısıtlamak onlara yönelik kara propaganda gerçekleştirmek olmuştur. Bu noktada Avrupa adeta kenetlenmiş ve Viyana Kuşatması esnasında Avrupa halkına Sultan Süleyman "Hristiyanlığın yok edicisi", "Hristiyan inancının baş düşmanı", "insanları ve ülkeleri yıkıp yıkan" ve "kanlı köpek" olarak yansıtılmıştır.¹⁴⁴ Bunun dışında yine benzer bir örnek verilmesi gerekirse, 18. ve 19.yy'larda Avrupa kendini diğer kültürlerden üstün görmüştür. Özellikle Hegel'in "Felsefe Tarihi Üzerine Dersler" eserine bakıldığında, Doğu'da büyük ölçüde İslam dini benimsendiği için bu dinin getirdiği birtakım kısıtlar var olmuş ve bu da insanların özgürleşmesini ve bireyselleşmesini engellediği için Avrupa nezdinde 'Doğu kültür üretmekten yoksun' olarak görülmüştür.¹⁴⁵ Kısacası, geçmiş dönemlere bakıldığında Avrupa nezdinde İslam'a karşı doğrudan dışlayıcı veya ötekileştirici bir unsur olarak İslamofobi şeklinde bir adlandırma yapılmamış olsa bile, ortaya konan söylemler ve tutumlar bu yaklaşımın Avrupa'da kökleşmesine ve günümüze gelene kadar ki süreçte kuşaklar aracılığıyla taşınıp gün yüzüne belirgin bir şekilde ortaya çıkmasına hizmet etmiştir.

Bu bağlamda günümüz Avrupa'sının İslam'a ve Müslümanlara karşı olan tutumunu belirleyen bir başka unsur ise küreselleşme ve beraberinde gelen insan hareketliliğidir. Özellikle bu insan hareketliliğinin son yıllarda Orta Doğu'daki istikrarsızlıklar sebebiyle göçler yoluyla artması hem geçmişten gelen birtakım ön yargı ve kökleşmiş İslam karşıtı algıyı canlandırmakta hem de bu karşıtlığın ve korkunun daha da gelişmesine ve artmasına hizmet etmektedir. Bu korkunun Avrupa nezdinde en basit haliyle nasıl tanımlandığına bakılacak olursa, İslam'a ve Müslümanlara karşı belli bir mantığa dayanmadan yapılan ve içinde nefreti, kin ve düşmanlığı barındıran bir nitelik öne çıkmaktadır.¹⁴⁶ Bu, aynı zamanda

---

¹⁴⁴ Age.s.451.

¹⁴⁵ G.W.F. Hegel, "Abscheiden Des Orients und seiner Philosophie- Doğuyu ve Felsefesini Ayırma," Aktaran: Onur Bilge Kula, *Avrupalılık Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalıdır?* (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 375.

¹⁴⁶ "Islamophobia in Europe," Open Society Foundations, erişim 11 Mart 2023, <https://www.opensocietyfoundations.org/explainers/islamophobia-europe>

beraberinde Thomas Hammarberg'in¹⁴⁷ de dile getirdiği gibi insani değerleri oluşturan eşitlik, adalet, ön yargılı davranmama ve hoşgörülü olma vb. unsurların ortadan kalkması anlamına da gelmektedir.¹⁴⁸ Her ne kadar yaşanan çağ veya dönem değişse de eğer bir topluma¹⁴⁹ karşı korku, aynı zamanda öfke varsa ve bu nesiller boyu devam ediyorsa, bu algıyı değiştirmek o kadar da kolay değildir.

İslamofobi uzun bir tarihsel kökene sahip olup daha çok din ve kültür temelli bir referans noktası üzerinden kendini var etmiştir. Günümüzde ise, sorunun artık din temelli bir çatışma halinden çıkıp, farklı unsurların da devreye girdiği bir uzlaşmazlığa döndüğü görülmektedir. 2001 Yılında ABD'nin El-Kaide'nin terör saldırısıyla karşı karşıya kalması ve bu saldırı sonrasında Avrupa'da yükselen saldırı korkusu ve beklenenin İspanya, Londra, Paris, Brüksel gibi ülkelerde patlak vermesi,¹⁵⁰ akabinde 2008 yılında Avrupa ekonomisinde patlak veren kriz sonrasında Müslümanların sosyal, kültürel ve ekonomik hayattaki görünürlüklerinden dolayı hedef tahtasına oturtulması ve Müslüman karşıtı eylem ve söylemlere maruz kalmaları İslamofobi'nin sebepleri olarak belirtilebilir. Örneğin, Alman meclisinde Avrupalı kadınlara nazaran Müslüman kadınların doğurganlık oranlarının yüksek olmasının tartışılması veya Hollanda'da Özgürlük Partisi'nin lideri Geert Wilders'ın ülkede yaşayan halkın verdiği vergilerin yanında Müslüman ve başörtülü kadınlardan ayrı olarak ek bir verginin alınması talebinde bulunması, Avrupa'nın adalete ve eşitliğe verdiği önem açısından ciddi bir çelişki yaratmıştır.¹⁵¹ Sonrasında Arap Bahar'ının getirdiği iç savaş ve çalkantı sebebiyle daha iyi şartlarda yaşamak isteyen Müslümanların Avrupa'ya göç etmek istemesi ve bu noktada Avrupa'nın nasıl bir tavır sergilediğine bakılması gerekir.

---

¹⁴⁷ Avrupa Konseyi'nin eski İnsan Hakları Komiseri Thomas Hammarberg

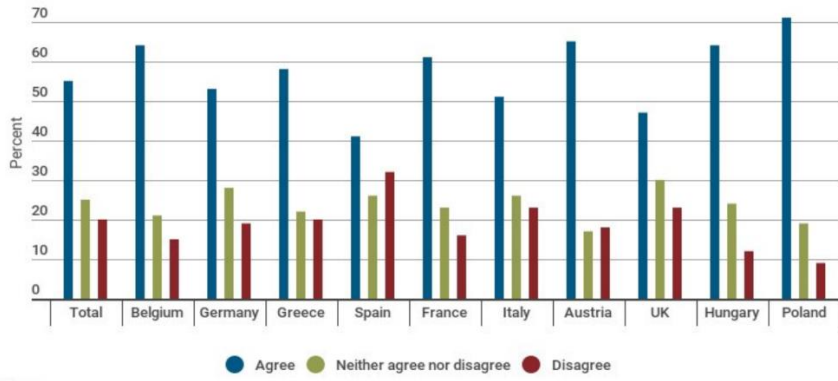
¹⁴⁸ "Islamophobia in Europe"

¹⁴⁹ Müslüman toplumlar kastedilmiştir.

¹⁵⁰ "Islamophobia in Europe"

¹⁵¹ Huriye Martı, "İslamofobi ve Avrupa'da Müslüman Kadın İmajı," *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, 13 (2018):42.

'All further migration from mainly muslim countries should be stopped'

Source: Chatham House,
<https://www.chathamhouse.org/expert/comment/what-do-europeans-think-about-muslim-immigration>

Şekil 1. Avrupa'nın Müslüman Göçmenlere Bakışı¹⁵²

Şekil 1'de Chatham House tarafından 10 Avrupa ülkesi nezdinde yapılan 2017'deki araştırmaya bakıldığında, "Belçika'nın %64'ü, Almanya'nın %53'ü, Yunanistan'ın %58'i, İspanya'nın %41'i, Fransa'nın %61'i, İtalya'nın %51'i, Avusturya'nın %65'i, İngiltere'nin %47'si, Macaristan'ın %64'ü ve Polonya'nın %71'i" Müslüman göçmenleri istememe noktasında net bir tavır sergilemişlerdir. Avrupa İslam'ı kendisine karşı ve ötekileştirici bir unsur olarak konumlandırıp, bu karşıtlık üstünden Avrupa kültürünü ve değerlerini ön plana çıkartıp, İslam'ın Avrupa kültürü ve değeriyle uyuşmayan bir yapı içinde olduğuna işaret etmiştir.¹⁵³ Kısacası, Avrupa'nın tarihsel süreç içerisinde İslam'a ve Müslümanlara karşı korku içinde kaldığını, ama bu korkunun ve ön yargının oluşmasına neden olan gelişmelerde de bir değişim ve dönüşüm yaşandığını ifade etmek mümkündür.

Özellikle 2001-2022 yıllarını kapsayan sürede bu konuda hazırlanan raporlara¹⁵⁴ bakıldığında, Avrupa'nın İslam'a ve Müslümanlara karşı diken üstünde hissetme halinin devam etmekte olduğu, aynı zamanda da bu fobinin ayrımcılık, ırkçılık ve yabancı düşmanlığına doğru da bir kayma eğilimi gösterdiği ifade edilebilir. Eurobarometer'in 2010 yılında Avrupa'da yaşayan Müslümanlara yönelik tutumunu ölçmek için yaptığı araştırmaya bakıldığında, Fransa'da %66, Belçika'da %60, İsveç'te %58, Danimarka'da % 54, Hollanda'da

¹⁵² "What Do Europeans Think About Muslim Immigration?," Chatham House, erişim 11 Mart 2023, <https://www.chathamhouse.org/2017/02/what-do-europeans-think-about-muslim-immigration>

¹⁵³ Marwan Mohammed, "Islamophobic Trends in Europe," *IEMed*, 2014, <https://www.iemed.org/publication/islamophobic-trends-in-europe/>, erişim tarihi: 11.03.2022

¹⁵⁴ Second European Union Minorities and Discrimination Survey 21 Eylül 2017, EU Contribution To The Report Of The Special Rapporteur on Freedom Of Religion Or Belief 17 Aralık 2020, CCIE Annual Report On Islamophobia In Europe In 2022 vb.

%51 ve Büyük Britanya’da ise halkın yarısından fazlasının¹⁵⁵ İslam’ı ve Müslümanlığı Avrupa değerleriyle ve normlarıyla uyumlu bir şekilde görmediği ve bu nedenle İslam’ın ve Müslümanların Avrupa içinden çekip çıkarılması gereken bir sorun olarak görüldüğü belirtilebilir. Bunun dışında çeşitli Avrupa ülkelerinin kendi içinde yaşayan ve azınlık olarak görülen Müslümanlara karşı gerçekleştirmiş oldukları uygulamalar bulunmaktadır. Mesela, 2005 yılında Jyllands Posten gazetesi Müslümanları incitecek ve Peygamber Muhammed’e karşı hakaret oluşturacak bir karikatür çizimini yayınladı.¹⁵⁶ 2008 Yılında yine Hollanda’da aşırı sağ parti lideri Greet Wilders’in İslam’ı bütün kötülüklerin ve sorunların kaynağını oluşturduğuna dair propaganda niteliği taşıyan “Fitne Filmini¹⁵⁷” ortaya koydu. 2009 yılında İsviçre Halk Partisi Müslümanların ibadetlerini gerçekleştirecek sosyal alanlardaki görünürlüklerini azaltmak için minarenin kullanılmasının yasaklanması noktasında yabancı düşmanlığını oluşturacak nitelikte kampanyalar düzenledi. Ayrıca, Hollanda Özgürlük Partisinin Kuran’ı Kerimi Hitler’in kaleme aldığı Kavgam (Mein Kampf’ına) eserine benzeterek Kuran’ın Hollanda’da yasaklanması için söylemlerde bulunmuştur.¹⁵⁸ Bu örnekler göstermektedir ki, Avrupa’daki siyasi elitlerin hem Müslümanların kamusal arenadaki görünürlüğünü azaltmak için aldıkları kararlar hem de yaptıkları filmleri ve çizimleri propaganda aracı olarak kullanıp, bütün Müslümanları iyi ve kötü ayrımı yapmadan aynı kefiye koyarak değerlendirmeleri, İslam ve Müslümanlığa karşı negatif ve ön yargılı bir izlenimin oluşmasına neden olmaktadır.

Fakat son yıllarda özellikle 2020 yılından itibaren AB çatısı altında bu yabancı düşmanlığı ve İslamofobik tutumu azaltmak amacıyla çeşitli önlemlerin de alındığı görülmektedir. Avrupa’da Hristiyan nüfustan sonra azınlık grupları içerisinde ciddi bir çoğunluğu Müslümanlar oluştururken, ardından Hindu ve Budist gruplar ve sonra da Yahudiler¹⁵⁹ gelmektedir. Aynı zamanda bu iki topluluğa karşı geçmişten gelen nefret, korku ve güvensizlik durumu da bulunmaktadır. İşte bu noktada AB Komisyonu 2020 yılında

---

¹⁵⁵ Mohammed, “Islamophobic Trends in Europe,”

¹⁵⁶ Emiroğlu, “Avrupa’da Yükselen İslamofobi,” 182.

¹⁵⁷ Filmin İslamofobi ve yabancı düşmanlığını göstermek için vurguladığı nokta, nasıl ki Avrupa’yı etkisi altına almaya çalışan Nazilere ve Sovyetlere karşı mücadele verilir bunun sonunda zafere ulaşıldıysa, aynı şekilde Avrupa’nın içine yayılmaya çalışan İslam’a da dur denilmelidir. Bu sayede İslam’ın kuşatması altından kurtulup Batı medeniyeti güvence altına alınabilir görüşü savunulmuştur.

¹⁵⁸ Mogens Jensen, “Islam, Islamism and Islamophobia in Europe (Doc.12266),” *Parliamentary Assembly*, 25 Mayıs 2010, <https://pace.coe.int/en/files/12479#trace-2>, erişim tarihi: 12.03.2023

¹⁵⁹ “Europe Population By Religion,” Find Easy, erişim 12 Mart 2023, <https://www.findeasy.in/europe-population-by-religion/>

ırkçılıkla mücadele etmek için bir eylem planı ortaya koymuştur.¹⁶⁰ Bu plana göre oluşabilecek her türlü negatif eylem ve söyleme karşı mücadele de hem Müslümanların hem de Yahudilerin endişelerini azaltmak amacıyla bu konuda yetkili koordinatörlerin atanmasına karar verilmiştir. Ayrıca, bu koordinatörler sayesinde Avrupa genelinde Müslümanlara karşı gerçekleşen ve ırkçılık, ayrımcılık gibi hoş olmayan durumlara karşı mücadele gerçekleştirmek amaçlanırken, aynı zamanda da bu konuda emek sarf eden akademi temsilcileri ve sivil toplum kuruluşlarıyla da temas halinde olunarak birçok koldan Müslümanların tedirginlik halleri azaltılmaya çalışılmıştır.¹⁶¹ Hatta, AB 2016 yılında Instagram, Twitter, Facebook vb. sosyal medya platformlarıyla anlaşma yaparak, Avrupa’da yaşayan Müslümanlara ve diğer azınlıklara karşı gelişebilecek nefret söylemleri konusunda kendilerine haber verilmesi noktasında karar almış,¹⁶² bu karar konuya önem verdiklerinin bir göstergesi olmuş ve aynı zamanda da Müslümanlara karşı geçmişten gelen o kökleşmiş ve katı tutumların da değişim ve dönüşüm yaşadığını göstermiştir.

Sonuç olarak, Avrupa ve İslam’ın birbirlerini ötekileştirme süreci ve yoğun bir çatışma içinde bulunması sadece günümüzde ortaya çıkan ve hayat bulan bir yapıya sahip değildir. Bu işin mazisi oldukça eskiye dayanmakta ve günümüze gelene kadar ki süreçte farklı yoğunluklarda her daim kendini göstermektedir. Özellikle eski Avrupa için din temelli bir referans üzerinden İslam karşıtlığı oluşurken günümüze gelindiğinde artık din temelli referansların yerini uluslararası konjonktür içinde gerçekleşen çeşitli olaylar ve nedenler almaya başlamıştır. Bu değişim İslamofobi’nin kendini gösterme biçimini çeşitlendirse de Avrupa nezdinde bu algı da ani bir dönüşümün yaşandığını söylemek o kadar kolay değildir. Aynı zamanda Müslümanlara yönelik oluşan bu negatif ön yargıyı ve ayrımcılığı kırma noktasında Avrupa nezdinde az da olsa çeşitli önlemlerin alındığı ve farkındalığın oluştuğu göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle ele alınan tüm bu hususlar bir arada düşünüldüğünde, Avrupa’nın İslam’a ve Müslümanlara karşı olan bakışında ciddi bir değişim yaşanmasa da

---

¹⁶⁰ OHCHR, “EU Contribution To The Report Of The Special Rapporteur On Freedom Of Religion Or Belief,” 17 Aralık 2020, 4, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Religion/Islamophobia-AntiMuslim/Regional%20Institutions/EuropeanUnion.pdf>

¹⁶¹ “Combating Anti-Muslim Hatred,” European Commission, erişim 12 Mart 2023, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/combating-anti-muslim-hatred_en. Aktaran: OHCHR, “EU Contribution To The Report Of The Special Rapporteur On Freedom Of Religion Or Belief,” 17 Aralık 2020, 5.

¹⁶² “The EU Code Of Conduct On Countering Illegal Hate Speech Online,” European Commission, erişim 12 Mart 2023, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/eu-code-conduct-countering-illegal-hate-speech-online_en. Aktaran: OHCHR, “EU Contribution To The Report Of The Special Rapporteur On Freedom Of Religion Or Belief,” 17 Aralık 2020, 4.

alınmaya çalışılan tedbirlerle ve girişimlerle az da olsa bir değişim ve dönüşümün yaşandığı söylenebilir.

2.2. İslamofobi'yi Şekillendiren Avrupa İçi Etkenler

Avrupa'nın İslam'a ve Müslümanlara karşı olan ön yargısının arka planında sadece dini ve kültürel farklılıklar bulunmamaktadır. Bu ön yargıyı şekillendiren çeşitli olaylar dizisi mevcuttur. Mesela, Avrupa'nın II. Dünya Savaşı sonrası ekonomisini toparlayabilmek için kabul etmiş olduğu Müslüman işçilerin zamanla Avrupa'da kalıcı hale gelmesi, aşırı sağ partilerin Avrupa'da yükselişe geçerek Müslümanlara karşı ürettiği negatif söylemler ve Avrupa medyasının bu negatif söylemleri gündemde tutacak nitelikte tavır sergilemesi, Avrupa'nın ulusal kimliği gibi pek çok yaşanmışlık ve tarihsel geçmiş bu ön yargının Avrupa belleğine kazınmasını ve iyiden iyiye artmasını tetiklemiştir.

2.2.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Avrupa'ya Yönelik Müslüman İşçi Göçleri

“Avrupa'nın Kalesi”¹⁶³ olarak bilinen Batı Avrupa ülkeleri II. Dünya Savaşı sırasında ciddi bir sınavdan geçmiş ve bu sınavın bedelini de çok ağır şekilde ödemişlerdir. İşte bu sınavdan sonra artık Avrupa ne eski Avrupa ne de uluslararası konjonktür eski halini koruyabilmiş ve böylece bu tarihten itibaren artık Avrupa göçmenler için bir merkez haline gelmeye başlamıştır.

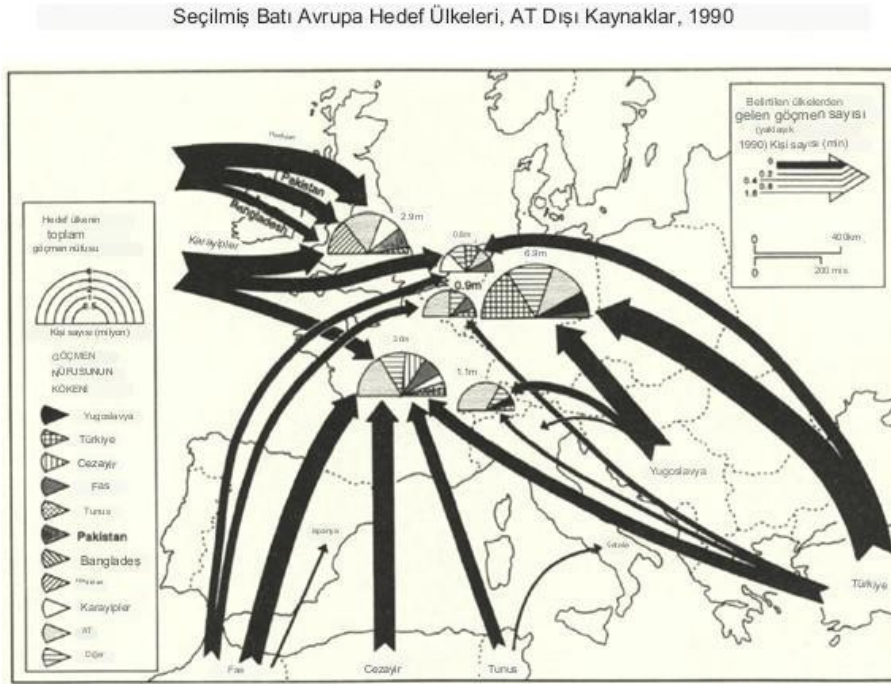
Özellikle savaş sırasında Avrupa'nın elinde bulundurduğu nitelikli iş gücünü oluşturan nüfusun büyük çoğunluğunu kaybetmesi ve elde kalanlarında düşük pozisyonlarda çalışmak istememesi üzerine Avrupalı devletler gözlerini eski sömürgelerine çevirerek onlardan yararlanmak istemiştir. Fakat, II. Dünya Savaşının getirdiği rüzgârın uluslararası arenayı etkilemesiyle birlikte her an patlamaya hazır olan sömürge altındaki ülkelerin bağımsızlıklarını birer birer kazanmalarıyla birlikte Avrupalı aktörler umduklarını bulamamışlardır.¹⁶⁴ Bu nedenle önce Avrupa kendi içinde işçi göçlerini organize ederek ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmiştir. Mesela, 1945-1950 yılları arasında Fransa iş gücü ihtiyacını karşılamak ve diğer Avrupalı devletlerde olduğu gibi ekonominin çarklarını döndürebilmek için Almanya ve İtalya'dan işçiler alırken, aynı zamanda Yunanistan, İspanya,

¹⁶³ Muhammad Anwar vd, “Labour Migration to Western Europe After 1945,” içinde *The Cambridge Survey Of World Migration*, der. Robin Cohen (Britain: Cambridge University Press, 2012), 271.

¹⁶⁴ K. Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 1990), 13.

Mali vb. ülkelerden de alımlar yapmaya çalışmıştır.¹⁶⁵ Keza yine Almanya'ya bakıldığında o da Fransa ile benzer bir şekilde ilk iş gücü tercih hakkını Yunanistan, İspanya gibi Akdeniz ülkelerinden yana kullanma yoluna gitmiştir. Fakat, Avrupalı aktörlerin adeta değiş-tokuş çerçevesi içinde yaptığı bu işçi alımları yeterli kalmamış ve bunun üzerine Avrupa dışından olan yani üçüncü dünya ülkelerinden ve Müslüman ülkelerden işçileri kendi ülkelerine kabul etmeye başlamışlardır.

Böylece bu göçler yoluyla Avrupa nüfusu içinde genişlemeler meydana gelmiştir. Mesela, 1993 yılında Belçika'ya bakıldığında savaş sonrası yaşanan göçler sebebiyle yaklaşık 1 milyon insanın farklı etnik kökenden gelen yabancı grupları oluşturdukları görülmektedir. Bunların %40'ı 'AB'nin dışından'¹⁶⁶ gelmiştir.¹⁶⁷ Almanya'ya bakıldığında ise 1990-1993 yılları arasında ülke içindeki 7 milyonluk nüfusun üçte ikisinin Avrupa dışından gelen kesimlerden oluştuğu görülmüştür. Kısacası, Avrupa nüfusu içinde Müslüman göçmenlerin geniş bir yer tutmasının arka planında savaş sonrası ülkeye yapılan işçi göçlerinin olduğunu unutmamak gerekmektedir.

Şekil 2: Avrupa Topluluğu Dışından Avrupa'ya Yönelik İşçi Göçleri¹⁶⁸

¹⁶⁵ Ceri Peach, "Postwar Migration to Europe: Reflex, Influx, Refuge," *Social Science Quarterly* 78, 2 (1997): 276.

¹⁶⁶ Avrupa Topluluğu dışından gelenlerden kasıt; eski sömürge ülkeleri olan Cezayir, Fas, Tunus, Pakistan, Bangladeş, Pakistan vb. ülkeler ile Müslüman ve üçüncü dünya ülkeleri kastedilmektedir.

¹⁶⁷ Peach, "Postwar Migration to Europe," 273.

¹⁶⁸ Peach, "Postwar Migration to Europe," 275.

İşte bu noktada yüzyıllara dayanan Avrupa ve İslam mücadelesinin günümüzde de devam etmesinin arka planını anlayabilmek için Müslümanların II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'ya gerçekleştirmiş olduğu işçi göçleri önemli bir referans noktasını oluşturmaktadır. Aynı zamanda da bu referans noktasının çift boyutlu bir yapısı da bulunmaktadır. Yani, hem Avrupa'nın ilk başta kendi ülkesine gelen Müslüman işçileri nasıl algıladığı hem de zaman içinde İslam'a ve Müslüman işçilere karşı olan algısının değişim ve dönüşüm geçirmesine neden olan gelişmelerin ne olduğu ortaya konarak aslında Avrupa'nın o İslamofobik tavrını kendi içinde nasıl oluşturduğu görülebilecektir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1980'li yıllara gelene kadar ki süreçte Avrupa halkı ekonomik açıdan yeniden toparlanmak amacıyla Müslüman göçmenleri ilk başta kendi ülkeleri için bir tehdit kaynağı olarak görmemiştir. Müslüman işçiler buraya gelerek hem Avrupa'nın yeniden ayağa kalkmasına ve ekonomisinin canlanmasına hizmet etmiş hem de kendi ülkelerine nazaran ciddi bir varlık birikimi sağlamışlardır. Bu birikimin ardından Avrupa da kendi açısından belli bir düzeni yerleştirdikten sonra bu işçilerin ülkelerine geri döneceğini ve işin sonunda her iki tarafında kazançlı çıkacağı varsayılmıştır.¹⁶⁹ Fakat, Avrupa'nın ön gördüğü bu durum tam tersi bir yönde ilerlemiştir. Müslüman işçiler gittikleri Avrupa ülkelerine yerleştikten sonra ailelerini de yanlarına aldirmaya başlamışlardır. Bunun üzerine Avrupalı aktörler Müslümanların bölgede kalıcı bir hale gelmek istediklerini anlamışlardır.¹⁷⁰ Böylece Avrupalı devletler bu işçileri ülkelerine kabul ederek Müslümanlara karşı ilk antipatinin gelişmesine neden olmuştur.

Bu kapsamda Avrupa'nın Müslüman işçilere karşı İslamofobik tavır geliştirmesinin arka planında yatan ikinci neden ise, Avrupa'nın etnik kimlik açısından sahip olduğu saf yapının bozulmasıdır.¹⁷¹ Yani burada kastedilmek istenen nokta, Avrupa'nın yüzyıllara dayanan ve kendine göre oluşturduğu değerler ve kültür sistemleri bulunmaktadır. İşte o sistemin içine yabancı ve öteki olarak görülen bir unsur girdiğinde toplum şok etkisine girerek kendini o yabancı unsurdan soyutlamaya çalışmaktadır. İşte 1960'lı yıllarda da benzer bir durum gerçekleşmiş ve Müslüman işçilerin Avrupa'nın farklı ülkelerine dağılmalarıyla birlikte yerel halk bu gelenlerin ülkede kalıcı olarak yer alacağını düşünmediği için kendini soyutlamış ve

---

¹⁶⁹ Mustafa Kemal Sayar, "Avrupa Birliği Ülkelerinde İslamofobi," (Master Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 33.

¹⁷⁰ Sebahattin Gafuroğulları, "Avrupa'da İslamofobi: Almanya, Fransa ve Avusturya Örneği," (Master Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 29.

¹⁷¹ Neslihan, Küçükcan, "İslamofobi," (Master Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 13.

gelen bu işçilerle kaynaşma pek sağlanamamıştır.¹⁷² Fakat, zamanla Avrupa iş hayatından sosyal hayata kadar farklı bir kültür ve dinden gelen insanlarla iç içe yaşamaya yönelmiştir.¹⁷³ Böylece, sürdürülmeye çalışılan Avrupalılık yapısı sekteye uğrayabilmiştir.

Üçüncü neden ise, zamanla Avrupa toplumu içinde kalıcı hale gelen Müslüman işçilerin Avrupalı aktörlerden dini vecibelerini yerine getirebilmeleri için kendilerine özgü ibadethanelerin açılması, helal gıdaya ulaşma, kurban kesme, başörtüsü takabilme, dini kıyafetlerini kamusal alanda giyebilme gibi birtakım isteklerde bulunmalarındır.¹⁷⁴ Bu, Avrupa'nın laik ve seküler toplum yapısına uyan bir durum olmadığı için Avrupa nezdinde Müslüman toplumlar yerel halktan farklılaşmış ve uyumlu olarak görülmemişlerdir. Hatta, 2011 yılında Pew Global Attitudes Project tarafından yapılan bir çalışmada, Alman halkının %72'si, İspanyol halkının %79'u, Fransız halkının %54'ü ve İngiliz halkının %52'si Müslümanları kendi toplumlarından ayrı ve farklı olarak kabul etmişlerdir.¹⁷⁵ Bu anlayış 1960 yılından günümüze gelene kadar pek de bir değişim geçirmemiştir.

Ayrıca, Müslümanların dini açıdan birtakım isteklerde bulunmaları. Avrupa için bir uyum problemi oluşturmasının yanı sıra Avrupa'nın oluşturduğu kültürel değer ve sistemlerin güvenliği için de bir tehdit kaynağı olarak görülmesine neden olmuştur. Burada Avrupa'nın Müslümanları bir tehdit unsuru olarak algılamasının sebebi ise, Müslümanların zamanla Avrupa içinde kalıcı hale gelmesi ve nüfusunu hızlı bir şekilde artması haliyle Avrupa'nın adeta Arap ülkelerine ("Eurobia") dönüşeceğini ve bir süre sonra yerel halk tarafından değil de Araplar tarafından yönetileceği algısının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla bu da beraberinde kendine özgü değer ve inanç sistemlerini Avrupa toplumuna dayatacakları korkusunu getirmiştir. Yani, Avrupa'da çan sesleri yerine ezan seslerinin yükseleceği, şeriat kuralları dahilinde ülkenin yönetileceği ve Müslümanlara biat etmeyen Avrupalı halka zulüm yapılacağı ve Avrupa'nın terör merkezi haline geleceği yönünde söylemlerin ortaya konulması Müslümanların bir güvenlik problemi olarak görülmesine neden olmuştur.¹⁷⁶

Avrupa'daki İslamofobi'yi ve yabancı düşmanlığını körükleyen en temel noktalardan birini oluşturan dördüncü neden ise, Avrupa'da büyümüş ve yetişmiş olan ikinci ve üçüncü jenerasyonları oluşturan Müslüman nüfusun birinci jenerasyondaki gibi düşük ve kalifiyesiz

---

¹⁷² Gafuroğulları, "Avrupa'da İslamofobi," 30.

¹⁷³ Talip Küçükcan, "Avrupa İslamofobiye Teslim Mi?," *SETA*, 6 Aralık 2009, <https://www.setav.org/avrupa-islamofobiye-teslim-mi/>, erişim tarihi: 01.04.2023

¹⁷⁴ Gafuroğulları, "Avrupa'da İslamofobi," 48.

¹⁷⁵ "Muslim-Western Tensions Persist," Pew Research Center, erişim 1 Nisan 2023, <https://www.pewresearch.org/global/2011/07/21/chapter-1-the-rift-between-muslims-and-the-west/>

¹⁷⁶ Salih Yücel, *İslamofobi Batı'da Depreşen Hastalık* (İstanbul: Paradoks Yayınları, 2012), 44.

işlerde çalışmak yerine bulunduğu ülkenin kültürünü, dilini ve yapısını öğrenerek eğitim seviyesini arttırması ve böylece Avrupalı yerli halkla farklı alanlarda rekabete girmesi¹⁷⁷ ve bunun da haliyle Avrupalı aktörlerin Müslümanlara karşı ırkçı davranışlar geliştirmesine ve kendi yerel halklarıyla eşit görmemeleridir.

Beşinci neden ise, K. Afrika ve Orta Doğu'da Kaddafi gibi liderlerin yönetime gelerek Avrupa ülkelerinin çeşitli yerlerinde eylemlerde bulunmalarının,¹⁷⁸ Avrupa'ya gelen ve orada yetişen Müslüman göçmenlerin muhtemel teröristler olabilecekleri gözünü bakılmasına neden olmasıdır.¹⁷⁹ Bunun dışında, 1973 Yom Kippur Savaşı sonrasında Arap dünyası Batı'yı İsrail'e destekten dolayı cezalandırmak için petrol kaynaklarına ambargo uygulamış¹⁸⁰ bunun üzerine Avrupalı aktörler Müslüman işçi olarak çalışmaya gelen göçmenleri iyi-kötü Müslüman ayrımı yapmadan aynı kefeye koyarak hareket etmişler ve bu yaşanan olaylardan sonra çalışmaya gelen Müslüman işçileri kendi ülkelerine göndermek için çaba sarf etmişlerdir. Hatta, bu yaşanan olaylardan sonra 1973-1981 yılları arasında geniş bir göçmene ev sahipliği yapan Almanya ve Fransa gibi ülkelerde yabancı olarak görülen işçilerin sayısında azalmalar olmuştur. Mesela, Almanya'da yabancı olarak görülen işçi sayısı 2.416.000'den 2.096.000'e inerken, Fransa'da ise bu oran 1.813.000'den 1.600.000'e kadar gerilemiştir.¹⁸¹

Sonuç olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa yeniden toparlanabilmek ve ayağa daha güçlü kalkabilmek için Müslüman ülkelerdeki iş gücünden yararlanmıştır. Bu iş gücünün kalıcı hale gelerek o saf ve homojen olan Avrupa toplumunun yapısını bozacağı, Müslümanların toplum içinde büyüyerek Avrupa kültürüne uyumlu olarak görülmesi bile dini özgürlüklerini yaşayabilmek için çeşitli taleplerde bulunacakları ve gelecek Müslüman jenerasyonların Avrupalı halkla rekabet edeceği gibi pek çok unsur göz önünde bulundurulması gerekmiştir. Böylece Avrupa'nın İslam'a ve Müslümanlara karşıt bir yaklaşım içinde olmasına ve "ötekileştirmesine"¹⁸² neden olmuştur. Kısacası, 1945 sonrasında görülen bu göçler Avrupa'nın yapısını değiştirmiş ve bu da yukarıda ele alınan sebeplerden ötürü Avrupa'nın İslam'a karşı korku ve öfke beslemesine yol açmıştır.

¹⁷⁷ C. Yalçın, *Göç Sosyolojisi* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2004), 172-73.

¹⁷⁸ I. M. Lapidus, *İslam Toplamları Tarihi*, çev. Y. Aktay ve M. Ayyıldızoğlu-Aktay (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 526.

¹⁷⁹ Lorenzo Vidino ve Steven Emerson, *Al-Qaeda in Europe: The New Battleground Of International Jihad* (New York: Prometheus Books, 2006), Aktaran: Ishtiaq Ahmed, "Muslim Immigrants in Europe: The Changing Realities," *India Quarterly* 69, 3 (2013): 267.

¹⁸⁰ Peach, "Postwar Migration to Europe," 276.

¹⁸¹ Ceri Peach, "Immigration and Segregation in Western Europe since 1945," içinde *Immigrants In West European Cities*, der. John O'Loughlin, and Günther Glebe (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1987), 36.

¹⁸² Myron Weiner, *International Migration and Security* (Boulder: Westview, 1993), 10.

2.2.2. Aşırı Sağ Partilerin Yükselişi

İslamofobi kavramı bir tür ırkçılık biçimi olarak kendini var eden ve özellikle Müslümanları hedef alan bir yapıya sahiptir. Yani, Müslümanlara karşı her türlü olumsuz düşünce ve ideoloji üretilerek gizliden gizliye ya da doğrudan bir şekilde aktarılarak toplum içinde ötekinin inşa edilmesi sürecidir.¹⁸³ İşte bu inşa sürecinin topluma aktarılmasında ve yönlendirilmesinde aşırı sağ partiler önemli bir role sahiptir. Bunun dışında aşırı sağ partiler belli bir ülkede ya da bölgede ortaya çıkmamaktadır. Yani, ABD'den Hindistan'a ve Avrupa ülkelerine kadar uzanan geniş bir ağa sahiptir. Fakat, bu tez Avrupa ülkelerine odaklandığı için buralardaki aşırı sağ partilerin İslam ve Müslüman karşıtı bir tavır benimsemelerinin ve eleştirel söylemler geliştirmelerinin altında yatan nedenlere ve bu partilerin Müslümanlara karşı sert bir tavır sergilemesinin arkasında yatan temel amacın ne olduğuna bakarak Avrupa'daki aşırı sağ partilerle İslam'ın çatışmalı ilişkisi anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

Avrupa'daki aşırı sağ partilerin var oluşu oldukça köklü ve geçmişe dayanan bir yapıya sahiptir. Yani Finlandiya'dan, İtalya ve Avusturya'ya kadar pek çok Avrupa ülkesinin siyasi geçmişine bakıldığında aşırı sağ kanadı oluşturan partiler çeşitli koalisyon hükümetleri kurarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹⁸⁴ Fakat, günümüze gelindiğinde bu aşırı sağ partiler varlıklarını sürdürmekle kalmamış aynı zamanda Avrupa genelinde yükselişe doğru geçmiştir. Hatta, 25 Eylül 2022 tarihleri arasında İtalya'da yapılan genel seçimlerde aşırı sağ kanadı temsil eden Giorgia Meloni'nin Fratelli d'Italia (Fdl) Partisi Avrupa'daki diğer aşırı sağ partilerin yapamadığını yaparak iktidar olmuş ve böylece Avrupa'daki aşırı sağ siyasetin etkinliği güçlenmeye başlamıştır.¹⁸⁵ Fakat, bu güçlenme sadece İtalya'nın aşırı sağ partisinin iktidara gelmesiyle değil aynı zamanda Avrupa genelindeki aşırı sağ partilerin yükselişe geçmesiyle de yaşanmıştır. Mesela, 11 Eylül 2022 yılında İsveç'te yapılan genel seçimlerde aşırı sağ parti olarak bilinen İsveç Demokratları Partisi (SD) oy oranını %20.5'a yükseltmiş ve böylece İsveç'in ikinci büyük partisi haline gelmiştir. Fransa'ya bakıldığında Nisan 2022 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aşırı sağı temsil eden Le Pen 2017 yılında %33,9 oranında aldığı oyu, 2022 yılına gelindiğinde 7 puan arttırmıştır. Almanya'ya bakıldığında diğer Avrupa ülkelerine kıyasla aşırı sağ kanadı temsil eden Almanya İçin Alternatif Partisi'nde (AfD) düşüşler gerçekleşmiştir. Yani, 2017 federal meclis oylamalarında %12,6 oya sahipken, bu oran 2021 yılında %10,01'e gerilemiştir. Keza 2022 Kuzey Ren

¹⁸³ Chris Allen, *Islamophobia* (Surrey: Ashgate Publishing, 2010), 190.

¹⁸⁴ Matt Golder, "Far right parties in Europe," *Annual Review of Political Science* 19 (2016): 477-497.

¹⁸⁵ "Aşırı Sağ Avrupa'da İktidara Yürüyor," *Perspektif Eu*, 27 Eylül 2022, <https://perspektif.eu/2022/09/27/asiri-sag-avrupada-iktidara-yuruyor/>, erişim tarihi: 05.04.2023

Vestfalya bölgesindeki eyalet meclisi oylamasında diğer yıllara göre 1,4 oranında oy kaybederek ancak %6 gibi bir oy elde edebilmiştir. Sonuç olarak, her ne kadar AfD partisi oy kaybetse de %10'luk aşırı sağ kanadı destekleyen kemikleşmiş bir kesim bulunmaktadır.¹⁸⁶ Kısacası, yukarıda ele alınan bu örnekler Avrupa'daki aşırı sağ partilerin günden güne etkinliğini arttırdığının bir göstergesini oluşturmaktadır.

İşte böyle bir ortamda Avrupa toplumu içinde azınlıkta kalan ve öteki olarak görülen nüfuslar özellikle Müslümanlar endişe duymaktadırlar. Çünkü bu partiler kendi içlerinde yaşayan farklı kültürden ve etnik kökenden gelen bu insanları kendi toplumunun bir parçası olarak görmediği için ılımlı politikalar izlemekten ziyade oldukça sert adımlar atmayı tercih etmektedir. Mesela, Almanya'da aşırı sağ kanadı temsil eden AfD partisi Almanya ile İslam arasında bir ilişki olmadığına inanarak hareket edip, Müslüman karşıtı bir manifesto yayınlamıştır.¹⁸⁷ İşte Almanya'dakine benzer bir şekilde Avrupa'daki diğer aşırı sağ partilerin de İslam'a ve Müslümanlara karşı bu kadar olumsuz davranmalarını ve oldukça sert söylemler geliştirmelerini anlayabilmek için bunun altında yatan çeşitli nedenlere bakılması gereklidir.

Bu nedenlerden birincisi, Müslüman nüfusun 1960'lı yıllarda Avrupa'ya gerçekleştirmiş olduğu işçi göçleri ve yeni jenerasyonların buralarda yetişmesiyle birlikte Avrupa nüfusu içerisinde neredeyse %6'ya ulaşmasının¹⁸⁸ ve gittikçe yayılmasının, Hristiyan ve Avrupa kimliğini benimsemiş olan toplumun güvenliği için bir tehdit olarak görülmesidir. Kısacası Avrupa'daki aşırı sağ partiler, kendi toplumlarına Hristiyan kimliğin İslam ve Müslüman nüfusun artışı karşısında azalacağı yönünde söylemler üreterek kendi içinde yaşayan Müslümanları güvenlik tehdidinin ana kaynağı olarak göstermelerine neden olmuştur.

Aşırı sağ partilerin Müslümanları hedef almasının ikinci nedeni ise, uluslararası arenada Müslüman görünümü olan örgütlerin gerçekleştirmiş olduğu terör eylemleridir. 11 Eylül terör saldırısının domino etkisi yaratması ve sonrasında Avrupa ülkelerinin önemli başkentleri olan Madrid ve Londra'daki terör eylemlerinin¹⁸⁹ Avrupa ülkelerinde infial yaratarak Avrupa'nın

---

¹⁸⁶ "Aşırı Sağ İktidara Yürüyor"

¹⁸⁷ "Germany's AfD Party Adopts Anti-Islam Manifesto," *Euronews*, 1 Mayıs 2016, <https://www.euronews.com/2016/05/01/germany-s-afd-party-adopts-anti-islam-manifesto>, erişim tarihi:05.04.2023

¹⁸⁸ Pew Research Center'in yapmış olduğu araştırmaya göre bu oran 2010 yılına ait olup 2030 yılında % 8 oranında bir artış yaşaması beklenmektedir. Detaylı bilgi için bkz: "The Future of the Global Muslim Population," Pew Research Center, erişim tarihi 5 Nisan 2023,

<https://www.pewresearch.org/religion/2011/01/27/the-future-of-the-global-muslim-population/>

¹⁸⁹ Laçin İdil Öztığ, "Islamophobic Discourse Of European Right-Wing Parties: A Narrative Policy Analysis," *Social Currents* 0, 0(2022): 2.

“Eurobi’ya”¹⁹⁰ (Avrupa’nın İslamlaşacağı) dönüşeceği korkusuna kapılmasına vesile olmuştur. Bu da aşırı sağ partilerin Müslümanları öteki olarak görmesine ve etno-ideolojik¹⁹¹ temelli yaklaşması sonucunu doğurmuştur. Yani, kültürel ve etnik kimlik açısından dışardan herhangi bir ulusun dahil olmadığı saf bir yapı oluşturularak o yapı içindeki insanlara vatandaş olabilmek ve yeri geldiğinde ülke için söz söyleyebilme hakkına sahip olması anlayışı savunulmuştur. Bu nedenle, aşırı sağ partiler Müslümanlara karşı dışlayıcı davranmaktadır.

Üçüncü neden ise, Avrupa’daki aşırı sağ partilerin gerçeği yansıtmayan şekilde kendi içlerinde yaşayan Müslüman nüfusa yönelik algı yönlendirmesi yaparak toplum nezdinde kendilerini Müslümanlara karşı savaşan kahramanlar gibi göstermek istemeleridir. Aşırı sağ partiler Avrupa toplumuna seslenirken Müslüman nüfusu abartılı bir şekilde ele almaktadır. Hatta, bu konuda IPSOS şirketinin 2016 yılında yaptığı çalışmaya bakıldığında bu algı net bir şekilde görülmektedir. Mesela, İtalya nüfusunun içindeki Müslüman nüfusun yeri %3,7 iken İtalya halkı nezdindeki bu algının %20 olduğu tespit edilmiştir. Keza Polonya diğer Avrupa ülkelerine kıyasla Müslüman nüfus açısından yaklaşık %0,1 veya daha az Müslüman nüfusu içinde barındırmasına rağmen halk nezdindeki algı bu oranın %7 olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁹² Kısacası, aşırı sağ partiler bu şekilde davranarak kendi toplumları üzerinde bir algı yönetimi oluşturmakta ve bundan yaralanarak da Müslüman nüfusun Avrupa içinde görünür olan cami, minare, ezan sesi ve başörtüsü takmak gibi değerler açısından yasaklayıcı adımlar atarak Avrupa’nın İslamlaşma tehdidiyle savaşan kahramanlar olarak kendilerini konumlandırmaktadırlar.¹⁹³

Dördüncü neden ise, Avrupa’daki aşırı sağ partilerin belirli ve sınırlı bir çerçeveye sahip Avrupalılık kimliği ve kültürü anlayışına sahip olmasıdır. Yani, bu partiler çokkültürlülük çerçevesi içinde farklı kültürlerden ve etnik yapıdan gelen insanları kapsayacak şekilde bir Avrupalılık kimliğini oluşturmaktan ziyade tam tersi bir şekilde davranıp kendi etnik ve kültürel değerleri için bu unsurları güvenlik tehdidi olarak algılamaktadırlar.¹⁹⁴ Fakat, bu tamamen farklı kültürden ve etnik yapıdan gelenlerin reddedildiği anlamına da

¹⁹⁰ Meena Sharify-Funk, “Pervasive Anxiety About Islam: A Critical Reading of Contemporary ‘Clash’ Literature,” *Religions*, 4 (2013): 443-468.

¹⁹¹ Aristotle Kallis, “Islamophobia in Europe: The Radical Right and the Mainstream,” *Insight Turkey*, 1 Ekim 2015, <https://www.insightturkey.com/commentaries/islamophobia-in-europe-the-radical-right-and-the-mainstream>, erişim tarihi: 05.04.2023

¹⁹² Ipsos 2016, “Out Of Every 100 People About How Many Do You Think Are Muslim?,” içinde *Perils of Perception - Perceptions Are Not Reality: What the World Gets Wrong*, <https://www.ipsos.com/en/perils-perception-perceptions-are-not-reality-what-world-gets-wrong>, erişim tarihi: 05.04.2023

¹⁹³ Öztığ, “Islamophobic Discourse,” 3.

¹⁹⁴ A. Kallis, “Avrupa’da Radikal Sağın Yükselişi,” *SETA Analiz* 119, (2015):14. Aktaran: Erdal Bayar ve Serpil Gütül, “Avrupa’da İslamofobi: Aşırı Sağ/Popülist Partilerin Seçim Malzemesi,” *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi* 57, 3 (2022): 1982.

gelmemektedir. Bununla ilgili iki koşul bulunmaktadır. Bunlardan birincisi farklı kültürlerden gelenlerin (çoğunlukla Müslümanların) Avrupa kültürü içinde asimile olmayı kabul etmesi ve ikincisi ise eğer asimile olmayı kabul etmiyorsa, o zaman bizim kültürümüzü ve değerlerimizi bozmadan ülkelerine geri dönecekler şeklinde bir yaklaşımı benimsemeleridir.¹⁹⁵ Hatta, bu konuda örnek verilmesi gerekirse,¹⁹⁶ Danimarka'nın aşırı sağ partisi olan Danimarka Halk Partisinin basın sözcüsü Martin Henriksen, ülkeye gelen göçmenler ve mülteciler vatandaş olabilmek istiyorsa, Noel kutlamalarına ve Hristiyanlar için özel olan her türlü etkinliğe katılmalarının önemli olduğunu vurgulamıştır.

Beşinci neden ise, aşırı sağ partilerin refah şovenizmi kapsamında Müslümanlara karşı “sıfır toplamlı bir bakış açısı”¹⁹⁷ benimsemesidir. Burada kastedilmek istenen nokta,¹⁹⁸ nüfusun doğumlar, göçler vb. nedenlerden dolayı artmasıdır. Fakat, dünya genelinde 2008 krizi gibi büyük çaplı ekonomik krizler ve uluslararası arenada meydana gelen istikrarsızlıklar, var olan kaynakların azalmasına ve artan nüfusa yetmemeye başlamasına neden olmaktadır. İşte bu noktada Avrupa'daki aşırı sağ partiler “refah şovenizmi”¹⁹⁹ kapsamında sağlık, eğitim, hizmet ve barınma gibi temel refah konularında önceliğin o ülkenin yerli vatandaşına sunulması gerektiğine inanan bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Özellikle, 2008 ekonomi krizinin bütün dünyayı kasıp kavurduğu ve Orta Doğu'nun içinde bulunduğu çalkantılı yapıdan dolayı Avrupa'ya yapılan düzensiz göçlerin artmasıyla Avrupa'daki aşırı sağ partiler bu planı ortaya koyarak halkın desteğini almaya çalışmışlardır.

Yukarıda ele alınan bu nedenler, Avrupa'daki aşırı sağ partilerin Müslümanlara karşı düşmanca tavırlar geliştirmesine, böylece bu düşmanca tavırları sözlere ve eylemlere yansıtarak hem oylarını arttırmalarına hem de İslamofobik davranışlarını sergilemelerine yol açmıştır. Örneğin, İtalya'nın aşırı sağ partisi olan Fdl'nin lideri Giorgia Melonin iktidara gelmeden önce yaptığı propaganda da ülke içinde cami yapılmasına karşı çıkmış, Müslüman kesimlerin ülke içinde gündem güne varlıklarını arttırmasından rahatsızlık duyduğunu dile getirmiş ve İslam dinini şiddetle ilişkilendirmiştir. Hatta, bu konuda Twitter hesabında

---

¹⁹⁵ Erdal Bayar ve Serpil Güdül, “Avrupa’da İslamofobi: Aşırı Sağ/Popülist Partilerin Seçim Malzemesi,” *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi* 57, 3 (2022): 1982.

¹⁹⁶ Lizzie Dearden, “Danish opposition party demands immigrants celebrate Christmas 'if they want to be Danish,” *Independent Uk*, 17 Şubat 2017, <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/denmark-people-s-party-immigration-refugees-christmas-christianity-easter-church-danish-a7585221.html>, erişim tarihi: 05.04.2023

¹⁹⁷ Sıfır toplamlı bakış açısı: Uluslararası sistem içerisinde biri kazanırken diğesinin kaybetmesi anlamına gelmektedir.

¹⁹⁸ Bayar ve Güdül, “Avrupa’da İslamofobi,”1983.

¹⁹⁹ Danimarka’da ve İsveç’te sağ partileri inceleyen J.G. Andersen ve T. Bjorklund tarafından ilk kez ortaya atılmış olup bu partilerin göçmen karşıtı politikalarını nitelemek için kullanılan bir kavramdır.

Arapça'da yer alan “nun” harfini kullanarak, Orta Doğu'da yaşayan ve Hristiyan olmaları nedeniyle DAESH gibi radikal İslami terör örgütleri tarafından damgalanan Hristiyanlara destek için sembol haline getirmişlerdir. Bu gibi gelişmeler halkta karşılık bularak partinin iktidara gelmesine katkı sağlamıştır.²⁰⁰ Benzer bir şekilde, Hollanda'nın Özgürlük Partisi (PVV) lideri Geert Wilders'ın Pakistan Dışişleri Bakanına işaret edencesine İslam'ın hoşgörüsüz bir ideolojiye sahip olduğunu dile getirmiştir. Bunun nedeni olarak da Wilders tweetlerinde kendisine zarar vermek isteyen Pakistan vatandaşlarının Peygamber olarak nitelendirilen ve sahte olan Muhammed'den güç bularak kendisine karşı saldırılar düzenlemeye çalıştıklarını vurgulamıştır.²⁰¹ Wilders'ının bu tweeti hem Müslüman karşıtı ırkçılıklarını hangi platform olursa olsun dile getirmekten kaçınmadığını hem de kendileri gibi düşünen ama bunu dillendirmeyen “sessiz çoğunluğun”²⁰² görünen yüzünü temsil ettiklerini göstermektedir.

Sonuç olarak, Avrupa'daki aşırı sağ partilerin yükselişe geçmesiyle ortaya koydukları İslamofobik söylem ve eylemlerin arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Yani, Avrupa kültürünün ve Hristiyan kimliğinin korunmasından Müslümanların güvenlik tehdidi olarak algılanması ve Avrupa'nın İslamlaşması tehdidi üzerinden oluşturulan algılara kadar pek çok konuda önceden tasarlanmış ön yargılar ve gerçek dışı bilgiler kamuoyuna sunulup alttan alta aşırı sağ partiler kendi düşüncelerini halka empoze ederek hem onların desteğini kazanma hem de oylarını arttırarak iktidara gelmeyi amaçlamışlardır. Bu bakımdan İslam dini ve Müslümanlar Avrupa'daki aşırı sağ partiler tarafından ciddi ve sert bir şekilde ele alınsa da, ortaya koydukları ideolojileri şekillendirebilmek ve bunu sürdürürebilmek için İslamofobi önemli bir referansı oluşturmaktadır.

2.2.3. Avrupa'nın Ulusal Kimliği

Avrupa'nın içten içe İslam'a ve Müslümanlara karşı negatif tutumunun ve olumsuz bakışını her türlü eylem ve söylemle dile getirmesinin arka planında sadece yaşanan terör olayları, Müslüman nüfusun Avrupa içinde günden güne artan varlığı ve kamusal alanda Avrupa değerleriyle uyuşmayacak profilleri yer almamaktadır. Bu işin yüzyıllara dayanan ve

²⁰⁰ “İtalya'da Tehlikeli Dönem! İslam Karşıtı Meloni'nin Twitter Hesabındaki Arapça ‘nun’ Harfi Ne Anlama Geliyor?,” *Sondakika*, 26 Eylül 2022, <https://www.sondakika.com/dunya/haber-italya-da-dun-yapilan-genel-secimleri-giorgia-meloni-liderligindeki-asiri-sagci-15309292/>, erişim tarihi: 05.04.2023

²⁰¹ “Twitter Admits Temporarily Suspending Dutch Far-Right Leader Geert Wilders,” *Euronews*, 26 Nisan 2022, <https://www.euronews.com/2022/04/25/geert-wilders-twitter-suspends-dutch-far-right-leader-for-anti-islam-hate-speech>, erişim tarihi: 05.04.2023

²⁰² Kallis, “Islamophobia in Europe,”

oldukça köklü bir geçmişi bulunmaktadır. İşte Avrupa'nın günümüzde halen Müslümanlara ve İslam'a karşı mesafelerinin arkasında Avrupa'nın sahip olduğu ulusal kimlik bulunmaktadır. Bu ulusal kimliğin ne olduğu, nasıl kendini var ettiği ve temel bileşenlerinin ne olduğuna bakılırsa, ancak o zaman İslam ile Batı arasındaki bu yüzyıllara dayanan çekişme ve mücadele halinin günümüze nasıl taşındığı anlaşılabilir.

Öncelikle Avrupa'nın sahip olduğu ulusal kimliği anlayabilmek için kimlik kavramının nasıl ele alındığına bakılması gerekmektedir. Nasıl ki bir insanın kendine has karakteri, yapısı ve kimliği onu diğer insanlardan ayırıyorsa, bir ulusun da uluslararası arenada yer edinebilmesi ve kendi tarzını ortaya koyabilmesi için kimlik önemli bir faktörü oluşturmaktadır. Bu bakımdan bir ulusun kimliği tanımlanırken kendi toplumu dışından gelen ve farklı olarak görülen unsurlar üzerinden kimlik tanımı yapılmaktadır. Aksi halde eğer çeşitlilikler ve farklılıklar olmazsa o toplumun ulusal kimliğe sahip olması ve olsa bile varlığını devam ettirebilmesi oldukça güç olur.²⁰³ Bu bakımdan bir ulusun kendi toplumunun dışından gelen ve öteki olarak görülen unsurun hem toplumların ulusal kimliklerini inşa etmesinde hem de bu inşa ettikleri kimliklerin varlığını sürdürmesinde önemli bir rol oynadığı belirtilebilir.²⁰⁴ Bu nedenle, Delanty'nin de dile getirdiği gibi "öteki olmadan kimlik tanımı yapılamaz"²⁰⁵ sözü öteki ile kimlik inşası arasında çok yakın ve iç içe geçmiş bir ilişki ağının oluşunu gözler önüne koymaktadır. Bu bakımdan Avrupa'nın genel olarak ulusal kimliği ötekinin inşa edilmesine dayalıdır.

Bu kimliğin kendini Avrupalılık adı altında sunmasını anlayabilmek için ortaya çıkış şekline bakılmak gerekmektedir. Öncelikle bu kimlik, Avrupa kavramının kendisinden gelmektedir. Yani, 19.yy'da entelektüel kesimler arasında bu kavram üzerinden çeşitli çalışmalar yapılmış, ama, kavramın zaman içinde birden çok kez farklı şekillerde ele alınması ve kimliğini, tehdit olarak algıladığı ve Avrupa'nın dışından gelen bir unsur (İslam) üzerine inşa etmesi haliyle kavramın net ve sınırları belli olan bir yapıya sahip olamamasına neden olmuştur.²⁰⁶ Fakat, her ne kadar Avrupa kavramı yapısı itibariyle muğlak olsa da Avrupalılık kimliğinin ve fikrinin kendini net bir şekilde gösterdiği ve öteki olarak tanımladığı nokta İslam ile olmuştur. İslam'ın öteki olarak görülmesinin köklü bir geçmişi bulunmaktadır. Fakat, özellikle Müslüman olan Türklerin Osmanlı zamanında Avrupa'nın içlerine doğru

---

²⁰³ Orhan Gökçe ve Gülise Gökçe, *21. Yüzyıl Avrupası'nda İslam Algısı* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2015),100.

²⁰⁴ William E. Connolly, *Kimlik ve Farklılık*, çev. Ferma Lekesizalın (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995),66.

²⁰⁵ G. Delanty, *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality* (London: Mac Millan Pres, 1995), 13.

²⁰⁶ Ashı Çırakman, "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkezçiliğe," *DoğuBatı* 1, 14 (2001): 29-30.

ilerleyerek gerçekleştirmiş olduğu fetihler ve genişlemeler, haliyle Avrupa'nın İslam'ı ve Müslümanları kendi içinden çekilip çıkarılması gereken temel öğeler olarak daha fazla görmesine neden olmuştur.²⁰⁷ Böylece, İslam hem Avrupa'nın kendi kimliğini inşa ederken önemli bir oyun kurucu özelliğine sahip olmuş, hem de İslam karşısında Avrupalılık adı altında jeopolitik bir söylem üretilerek kendi kültürlerini ve kimliklerini öteki olarak tanımladığı İslam'dan ayırmıştır.²⁰⁸

Avrupa ulusal kimliğini inşa ederken kendini İslam'ın karşısında konumlandırmakta ve belli bir mesafeden yaklaşma eğiliminde bulunmaktadır. İşte bunun altına yatan nedenin ne olduğunu anlayabilmek için bu kimliği oluşturan temel bileşenlere bakılması gerekmektedir. Bunlardan ilki, Avrupa'nın ortak değerleri ve ilkeleri üzerine kurulu olan Hristiyanlık inancıdır.²⁰⁹ Nasıl ki Batı ve Doğu Roma ayrıldığında kendine has yapıları, sistemleri ve işleyişi bulunuyorsa, günümüz Avrupa'sında da benzer bir durum söz konusudur. Yani, her bir Avrupalı aktör her ne kadar AB çatısı altında bir araya gelmeye çalışsa da zaman zaman beklentilerde ve çıkarılarda farklılıklar ve uyuşmazlıklar yaşanabilmektedir. Ama, onları bir araya getiren ve ortak noktada buluşturan temel referans Hristiyanlık inancıdır. Örneğin,²¹⁰ Avrupalı bir siyasi aktör olan Macaristan Başbakanı Victor Orban'ın Orta Doğu'da yaşanan iç çatışmalar ve çalkantılar sebebiyle ülkelerine gelen göçmenlerin Hristiyan olmaktan ziyade Müslüman ağırlıkta olması, ülkeye gelen bu Müslümanların kendilerine has farklı kültürlerden ve bölgelerden gelmeleri. Hristiyan bir kökene sahip olan Avrupa'nın değerleri ve kimliği açısından bir sorun ve tehdit olarak algılanmalarına neden olmuştur. Bu örnek Hristiyanlık inancının yüzyıllar geçse bile Avrupa kimliğinin ayrılmaz bir parçası olduğunun en somut göstergesidir.

İkincisi ise, Avrupa kendi kimliğini inşa ederken Yunan, Roma ve Helen kültüründen etkilenmiş ve bu kültürlerin temel mirasçısı olduğundan hareketle İslam'ı benimsemiş, Doğu karşısında kültür üretme özelliğinin ancak Batı'ya özgü bir özellik olabileceği vurgulanmıştır. Dönemin Papası Heilbrunner'ın ifadelerine bakıldığında bu net bir şekilde görülmektedir. İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte hem birçok Avrupalı bilim insanın İtalya'ya ve Avrupa'nın farklı bölgelerine gitmesi hem de İslam'ın kalbinin artık İstanbul'da da atmasıyla birlikte,

---

²⁰⁷ T. Övet, "Avrupa Ötekisi," *Stratejik Araştırmalar Dergisi* 11 (2007): 95.

²⁰⁸ M. Yeğenoğlu, "Avrupa Kimliğinin İdeolojik Temelleri," *DoğuBatı* 8, 31 (2005): 90.

²⁰⁹ Onur Bilge Kula, *Avrupalılık Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalıdır?* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 462.

²¹⁰ Rick Noak, "Muslims Threaten Europe's Christian Identity, Hungary's leader says," *Washington Post*, 3 Eylül 2015, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/09/03/muslims-threaten-europes-christian-identity-hungarys-leader-says/>, erişim tarihi: 08.04.2023

Hristiyanlar için önemli bir miras olan Bizans ve Yunan kültürünün artık bu bölgede son bulduğunun dile getirilmesi,²¹¹ hem Avrupa'nın kendini dünyanın merkezinde konumlandığına hem de sadece Batı'nın kültür üretebileceği fikrinin göstergeleridir.

Üçüncüsü ise, Avrupa'nın kendi oluşturduğu değerleri ve ilkeleri evrensel bir hale getirerek hem öteki olarak gördüğü İslam'a bunları empoze etmek istemesi hem de kendi değerlerini üstün görmesidir. Özellikle Aydınlanma çağı ve sömürgecilik faaliyetlerinin hız kazanmasıyla birlikte Avrupalı devletler İslam ile çatışma şekillerini dini kategoride yönetmekten ziyade, kültürel bir karşıtığa doğru kaydırmıştır.²¹² Burada kastedilmek istenen, Avrupa'nın kendisini özellikle Aydınlanma çağıyla birlikte her türlü değişimin, modernliğin, aklın ve uygarlığın beşiği olarak görmesi İslam'ın etkili olduğu yerlerin ise,²¹³ Avrupa'ya zarar veren ve içindeki bütün güzellikleri yok eden barbarlıkla eşleştirmesidir. Fakat, bu uygar ve barbar ayrımı sadece eski Avrupa'da ortaya çıkan bir karşıtıktan ziyade, günümüz Avrupa'sında da görülmektedir. Özellikle kendisini anayasal devlet, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü, eşitlik ve insan hakları, sosyal sorumluluk vb. özelliklerle²¹⁴ tanımlayarak, gelişmişliğin kaynağı olarak konumlandırmış, öteki olarak tanımladığı İslam'ı ve Müslümanları farklı özelliklerle tanımlayıp öteki olarak küçümseme eğilimini yansıtmıştır.

Dördüncüsü ise, Avrupalılık kimliğinin çeşitlilikleri ve farklılıkları benimseyerek yaşamaktan ziyade yabancı olarak algıladıklarına karşı adeta kendini savunma hattına çekerek dışlayıcı davranma anlayışına sahip olmasıdır. Yani yukarıda da daha önceden dile getirildiği gibi bu anlayış yüzyıllara dayanmakta ve günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Örneğin, AB Avrupa ülkeleri genelinde Müslümanlara yönelik artan ırkçı ve İslamofobik saldırıları bir nebze olsun azaltabilmek ve farklılıklara karşı çeşitliliği ve toleransı arttırabilmek için başörtüsü takma konusunda özgürlük adı altında kampanya düzenlemiştir. Bu kampanyada özellikle kanlı bir Devrim geçirmesi sebebiyle Cumhuriyetçi ve seküler yapı konusunda diğer Avrupa ülkelerine kıyasla biraz daha hassas olan Fransa kamusal alanda başörtüsü, peçe vb. kıyafetler kullanılmasının hem Avrupa'nın kimliğine ve kültürel değerlerine hem de Fransa'nın seküler anlayışına aykırı olduğu için bu duruma karşı çıkmış ve bu konuda AB'ye baskı

---

²¹¹ Kula, *Avrupalılık Nedir?*, 464.

²¹² Gökçe, *21. Yüzyıl Avrupası'nda İslam Algısı*, 103.

²¹³ Johann Gottfried Herder, *Auch eine Philosophie der Geschichte der Bildung der Menschheit*, (München-Wien: Carl Hansen Verlag, 1982), 9-99. Aktaran: Kula, *Avrupalılık Nedir?*, 374-375.

²¹⁴ John Borstlap, "Forget Politics and Bureaucracy. Having A Stronger Cultural Identity Will Unite The EU," *Euronews*, 11 Şubat 2020, <https://www.euronews.com/2020/02/10/europe-the-cultural-argument-view>, erişim tarihi: 08.04.2023

yapmıştır. Bunun üzerine AB kampanyaya ait attığı tweetleri kaldırmıştır.²¹⁵ Bu örnek, konu İslam olduğunda Avrupa'nın o Avrupalılığının devreye girdiğini ve farklılıklara karşı tahammülsüzlüğün olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, kimlik bir toplumun kim olduğunu, nereye ait olduğunu ve nasıl bir yapıya sahip olduğunu belirten aidiyetin bir sembolüne karşılık gelmektedir. İşte bu bakımdan Avrupa, kendi kimliğini oluşturup inşa ederken, öteki olarak tanımladığı İslam'dan kültürel, dini ve değerler açısından ayrı bir yerde konumlanarak kendine has bir yapı oluşturmaktadır. Bu kimliğin şekillenmesinde sadece İslam'a karşı duyulan korku, öfke ve düşmanlık değil, Avrupa'nın yüzyıllardan beri sahip olduğu Hristiyanlık, Yunan, Roma ve Helen kültürü ve bunların evrenselliği etkili olmuştur. Kısacası, Avrupa'nın kimliğinin inşa edilmesi, korunması ve sürdürülmesinde İslam'a karşı benimsenen negatif tutum ve yaklaşımlar önemli bir etken olmuştur.

2.2.4. Avrupa'nın Devlet-Din ilişkilerine Yönelik Yaptığı Yasal Düzenlemelerin Tarihsel Arka Planı

Avrupalı ülkelerin din ve devlet konusunda yaptıkları yasal düzenlemelere bakıldığında birbirleriyle benzer olduğu görülmektedir. Çünkü Avrupalı ülkelerin pek çoğu hemen hemen belirli değerleri ve normları paylaşmaktadır. Fakat, her ne kadar temelde benzerlik gösterecekleri de yeri geldiğinde bazı noktalarda ayrışmalar yaşamaktadırlar. Burada kastedilmek istenen husus, Fransa ve Hollanda gibi bazı Avrupa ülkelerinin din ve devletin ayrı kulvarlarda hareket etmesi ve birbirinin işine müdahale etmemesi gerektiğine inanırken, İngiltere, Danimarka, Finlandiya ve Yunanistan gibi ülkelerin ise devletin kontrolü altında bir kilise yönetimi anlayışının olması gerektiğine inanmasıdır.²¹⁶ Ama, konu din ve vicdan özgürlüğünün korunmasına geldiğinde bu ülkeler tek yürek şeklinde hareket etmektedir.

Özellikle Avrupa kendi kimliğini hukukun üstünlüğü, din ve vicdan özgürlüğünün güvence altında tutulması, düşünce ve ifade özgürlüğünün korunması vb. şekillerde tanımlayarak hem kendi toplumunun hem de içinde yaşayan azınlıkların haklarını ve özgürlüklerini güvence altında tutmaya çalışmıştır. Hatta, bu kapsamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (AİHS)

---

²¹⁵ The Cube, "Council Of Europe Removes Hijab Diversity Campaign Tweets Amid Backlash," *Euronews*, 3 Kasım 2021, <https://www.euronews.com/my-europe/2021/11/03/council-of-europe-removes-hijab-diversity-campaign-tweets-amid-backlash>, erişim tarihi: 08.04.2023

²¹⁶ Rik Torfs, "The Religion- State Relationship In Europe," *The Review Of Faith and International Affairs* 8, 2 (2010): 16.

9. maddesinin 1. bendine bakıldığında,²¹⁷ kim olursa olsun toplumun içinde yaşayan bütün insanların tek ya da toplu bir şekilde açık veya kapalı yerlerde ibadet edebilme, ayin yapabilme ve dini uygulamalarda bulunabilme hakkına sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, bu kapsamda insanların inançlarını din ve vicdan özgürlüğü adı altında baskı hissetmeden rahat bir şekilde dile getirebilme hakkı da vardır. Bunun dışında, yine bu sözleşmenin 14. maddesine bakıldığında,²¹⁸ bu özgürlük ve hakların sadece belli bir topluma atfen olmadığı, yani dil, din, cinsiyet ve ırk ayrımı yapılmaksızın tüm insanlığı kapsadığına vurgu yapılarak, bu konuda ayrımcılığın ve eşitsizliğin ortaya çıkması önlenmeye çalışılmıştır. Kısacası, yukarıda ele alınan bu sözleşmelerin maddeleri hem Batı kökenli hem de Hristiyan kökenli olmayan ulusların (Müslümanlar, Yahudiler vb.) dini özgürlüklerini ve haklarını güvence altına alarak, Batı ülkelerini tarafsız bir konuma yerleştirmiş bulunmaktadır.

Din özgürlüğünün sağlanması ve korunması konusunda Cumhuriyetçi ve liberal bir gelenekten gelen Batılı devletler her ne kadar tarafsızlıklarını ortaya koysalar da bu tarafsızlık belli bir şarta bağlıdır. Yani, insanlar buldukları toplumda dini inanışlarını gerçekleştirirken kamusal alandaki diğer insanları rahatsız edecek şekilde değil kendi özel alanlarında bu inançlarını sergilemelidirler. Ancak, bu sayede devlet hem kendi toplumunun güvenliğini sağlayıp koruma altına alabilir, hem de farklı inançlara müdahale etmeyerek tüm dinlere karşı eşit bir mesafeden yaklaşabilir.²¹⁹ Fakat, Avrupalı aktörler bu kuralları ve anlayışları azınlıklara özellikle de Müslümanlara karşı uygulama noktasına geldiğinde söylem ile eylem birbiriyle çelişmektedir.

Müslüman nüfusların Avrupa'ya iş bulmak, daha iyi şartlarda yaşamak, savaş ve iç çatışmadan kaçmak, ekonomik sıkıntıları en aza indirmek vb. çeşitli sebeplerden ötürü gerçekleştirdiği göçler, zamanla Avrupa nüfusu içinde dinleri ve kimlikleriyle görünür hale gelmelerine neden olmuş, bu da otomatikman Avrupalı devletlerin geçmişte ne yaşanmış olursa olsun bütün dini grupların eşit bir şekilde özgürlüğü hak ettiği²²⁰ anlayışını, Müslümanlara yönelik uygulamalar bağlamında göz ardı edebilmiştir.

Örneğin, Avrupalı devletler başörtüsü konusunda ortak bir savunma hattına çekilerek benzer bir tepki ortaya koyabilmiştir. 11 Nisan 2011 yılında kamusal alanlarda yüzü tamamen

---

²¹⁷ ECHR, Supra Note 6, art. 9, 1. Aktaran: Peter G. Danchin, "Islam In The Secular Nomos Of The European Court Of Human Rights," *Michigan Journal of International Law* 32, 4 (2011): 707.

²¹⁸ "A Europe of Fraternité," *Council Of Europe*, 15 Mart 2023, <https://www.coe.int/en/web/antisemitic-anti-muslim-hatred-hate-crimes/-/a-europe-of-fraternit%C3%A9>, erişim tarihi: 12.04.2023

²¹⁹ Peter G. Danchin, "Islam In The Secular Nomos Of The European Court Of Human Rights," *Michigan Journal of International Law* 32, 4 (2011), 707.

²²⁰ Torfs, "The Religion- State Relationship In Europe," 17.

kapatan peçe benzeri kıyafetlerin (burka, peçe, başörtüsü vb.) yasaklanması ve bu yasağa uymayan Müslümanlara 150 Euro'dan başlayan para cezalarının verilmesi üzerine bu dalga hemen hemen bütün Avrupa ülkelerine doğru yayılmıştır.²²¹ 2016'da Fransa'daki yasağa benzer bir şekilde, Almanya'da da peçe vb. kıyafetlerin kamusal arenada kullanılmasına yasaklar getirilmiştir. Keza Belçika'da da Fransa ve Almanya'dakine benzer bir şekilde bu alanda bir yasak getirilmiştir. Müslüman kadınların bu kıyafetleri giydiklerinde kimliklerini gizleyebilmesi ve bu da kimin ne olduğunun bilenememesine ve muhtemel bir terör saldırısının gerçekleşmesinden endişe duyulması üzerine park ve sokaklarda bu kıyafetlerin kullanılması yasaklanmıştır.

Bu konuyla alakalı bir başka nokta ise Avrupa Adalet Divanının (ABAD) Müslümanlara yönelik almış olduğu kararlardır. ABAD, her ne kadar kendini AB'nin en yüksek yargı mekanizması ve insan haklarını göz önünde bulundurarak hareket eden bir organ olarak tanımlasa da konu Müslümanlara geldiğinde Avrupalı Devletlerin tarihsel olarak ortaya koyduğu din-devlet ilişkilerindeki güveni ve özgürlüğü sağlamada eşit bir şekilde davranmadığı görülmektedir. Özellikle işe başörtüsüyle gelerek çalışmak isteyen Samira Achbita'nın davasına bakıldığında ABAD'ın özel şirketi haklı bulduğu görülmektedir. Yani, Avrupa toplumu içinde yazılı olmayan bir kural olan dini sembollerin kamusal alanda belirgin bir şekilde gösterilmemesi gerektiği hususunu içinde bulundurması nedeniyle bu konuda şirketin ayrımcı davranmadığını dile getirerek desteklemiştir. Bu yaşanan olay üzerine ABAD, özel şirketlerde çalışanların dini bir sembolün göstergesi olan başörtüsü, haç, takke vb. kıyafetlerin kullanılmaması gerektiği kararını almıştır.²²² Kısacası, Avrupa ülkeleri ne kadar İslamofobi'yi önlemeye yönelik ırkçılıkla ve ayrımcılıkla ilgili Komisyonlar, İnsan Hakları Mahkemeleri ve ABAD gibi organlar kursa da almış oldukları kararlar ve ortaya koydukları eylemler toplum içinde öteki olarak tanımlanan Müslüman kesimin özgürce inancını gösterebilmesi konusundaki koruyucu ve kollayıcı anlayışını yansıtmamaktadır.

Nasıl ki uluslararası niteliğe sahip olan ABAD ve İnsan Hakları Mahkemesi gibi kuruluşlar Müslümanlara yönelik gerçekleşen davalarda tarafsızlıklarını bir kenara koyarak hareket ediyorsa, aynı şekilde Avrupalı devletler de bu noktada geçmişte yapılan din ve devlet ilişkisi konusundaki düzenlemelerini Müslümanlara uygulama konusuna geldiğinde bir kenara iterek Müslüman karşıtı yasalar yapma eğilimindedir. Bu bağlamda literatür nezdinde yapılan

---

²²¹ "The Islamic Veil Across Europe," *BBC News*, 31 Mayıs 2018, <https://www.bbc.com/news/world-europe-13038095>, erişim tarihi: 12.04.2023

²²² "EU Workplace Headscarf Ban 'Can Be Legal', Says ECJ," *BBC News*, 14 Mart 2017, <https://www.bbc.com/news/world-europe-39264845>, erişim tarihi: 12.04.2023

taramalar sonucunda ortaya çıkan önemli örneklerin birkaçından bahsedilecek olunursa; Danimarka hükümeti “getto” adı altında genellikle düşük gelir seviyesine sahip olan Müslüman çocukları hedef tahtasına oturtarak her hafta 25 saat ailelerinden ayrılma zorunluluğu getirmektedir.²²³ Böyle bir politikanın benimsenmesinin altında yatan neden ise, Danimarka’nın kendine has kültürünü ve değerlerini Müslüman olan bu çocuklara öğretmek topluma uyumlu hale getirilmeleridir. Fakat, Danimarka hükümeti hem bu çocukları zorla ailelerinden kopararak hedeflediği politikayı izlemekte hem de asimile edici bir politikayla Müslümanların kendi kültürlerine yabancılaşmasını beklemektedir.

Bunun dışında Fransa, diğer Avrupa ülkelerine kıyasla Müslüman nüfusun en yoğun yaşandığı ülkelerden biridir. Aynı zamanda İslam’a ve Müslümanlara karşı çıkardığı yasalarla da popülerdir. Daha önce de belirtildiği üzere, kamusal alanda hangi din olursa olsun açık bir şekilde dini kimliğini sergilenmesi Fransa’nın Cumhuriyetçi ve seküler toplum kimliğiyle uyumsuzdur. Dolayısıyla Fransa bu konuda farklı dinlerden gelenlere karşı oldukça dikkatli hareket etmeye çalışsa da konu Müslümanlar olduğunda bu hassasiyet daha fazla öne çıkmaktadır. Özellikle peçe ve yüzü tamamen örten burka vb. dini kıyafetlerin kullanılması konusunda yasaklar getirilmiştir. Ayrıca, 2016’da sahillerde burkini (haşemo’ya benzer bir kıyafet) yasağı toplumda ayrımcılığa sebebiyet verdiği için 2021 yılında kaldırılmıştır. Yine benzer bir şekilde 2022 yılında Fransız Senatosu spor müsabakalarında dini içerikli giyim tarzlarının kullanılmaması konusunda bir değişiklik yapılması önerisini getirmiş, ama henüz bu yasa kabul edilmemiştir.²²⁴ Her ne kadar Fransa birtakım Müslüman karşıtı yasaları uygulamaya tam anlamıyla sokamamış olsa da, bu tür tekliflerin olması ülke içinde devletin tarafsız kalarak azınlıkta kalan Müslüman nüfusun güvenliğini ve özgürlüğünü sağlama konusunda eylemsel olarak sorun yaşadığının bir göstergesini oluşturmaktadır.

Özetle, Avrupalı devletler, farklı etnisiteden gelenlere karşı ayrımcılık yapmama ve bütün dinlere eşit şekilde yaklaşma söyleminde bulunup kendilerini liberal, çoğulcu, özgürlüklerin ve farklılıkların koruyucusu konumlandırırsalar da iş uygulamaya geldiğinde aynı söylemle karşı karşıya kalınmadığı görülmektedir. Özellikle bu duruma Avrupa’da yaşayan Müslümanlar ve onların ibadethanelerine destek sağlanıp-sağlanmadığı açısından bakılacak olunursa, hangi din olursa olsun bir devletin öncelikli görevi o dine inanan insanları ve

---

²²³ Pinchas Goldschmidt, “With Anti-Muslim Laws, Europe Enters New Dark Age,” *Politico*, 27 Temmuz 2018, <https://www.politico.eu/article/with-anti-muslim-laws-france-denmark-europe-enters-new-dark-age/>, erişim tarihi: 12.04.2023

²²⁴ United States Commission On International Religious Freedom, *Hearing On Anti-Muslim Policies and Bias In Europe* (USA: McLaughlin Reporting, 9 Şubat 2022), 26.

ibadethanelerini korumaktır. Fakat, bu korumanın yanında finansal desteğe de ihtiyaç duymaktadır. İşte bu noktada Avrupalı devletler toplum içinde azınlıkta kalan Müslüman nüfusun ibadethanesine gerekli desteği sağlamaktan çok, önce kendi kiliselerine yatırım yapmaktadır. Mesela, Yunanistan²²⁵ ve Finlandiya'daki²²⁶ devlet yetkilileri önce Ortodoks kilisesine yatırım yaparken Danimarka'daki devlet yetkilileri ise Lutheran Kilisesine yatırım yapmaktadır. Bu durum Avrupa'nın Hristiyan kimliğini, diğer dinlere karşı önde tuttuğunu göstermektedir.

Bu durum Avrupa içinde Müslüman nüfusun varlığının tamamen görmezden gelindiği anlamına da gelmemektedir. Avrupalı ülkeler istese de istemese de Müslümanların ibadethanelerine finansal açıdan yardımcı olma, orada çalışan imamlara maaşlarını ödeme ve İslami usullere uygun defin işlemi vb. konuları kabul etmektedir. Bunun altında yatan iki neden bulunmaktadır. Birincisi, 2001 yılında ABD'de gerçekleşen terör olayı sonrası ortaya çıkan İslami aşırıcılığın daha da yer altına çekilmesini önlemek için Müslümanları kendi gözetimi ve denetimi altında tutulmak istenmeleridir.²²⁷ İkincisi ise, Avrupalı ülkeler camileri finansal anlamda destekleyerek uluslararası arenaya kendilerinin ne kadar demokratik, farklılıklara açık olan bir yapıya sahip olduklarını göstermeye çalışmaktadır.

Sonuç olarak, Avrupalı devletlerin din-devlet ilişkisi konusunda yapmış oldukları yasal düzenlemeler her ne kadar köklü bir yapıya sahip olsa da, işin içine toplumun dışında ve öteki olarak görülen Müslümanlar girdiğinde yazılı bir şekilde ortaya konan ilkelerle gerçek anlamda izlenen politikalar arasında bir uçurum oluşmaktadır. Bu da Avrupa'nın İslam'a ve Müslümanlara karşı yüzyıllardan beri süren düşmanlık halinin günümüzde de Müslüman karşıtı yasalar ve politikalarla kendini göstermeye devam ettiğini ortaya koymaktadır.

2.2.5. Avrupa'nın Çokkültürlülüğü Ele Alış Biçimi

Avrupa için çokkültürlülük kavramı önem verilen bir konu olduğu kadar bir o kadar da sorunlu bir yapıya sahiptir. Hatta dönemin Almanya Başbakanı Angela Merkel'in Avrupa

---

²²⁵ Charalambos Papastathis, "State and Church in Greece," içinde *State and Church in the European Union*, der. Gerhard Robbers (Baden-Baden: Nomos, 2005), 115-138. Aktaran: Torfs, "The Religion- State Relationship In Europe," 18.

²²⁶ Markku Heikkilä, Jyrki Knuutila, and Martin Scheinin. "State and Church in Finland," içinde *State and Church in the European Union*, der. Gerhard Robbers (Baden-Baden: Nomos, 2005), 519-536. Aktaran: Age. s.18.

²²⁷ Torfs, "The Religion- State Relationship In Europe," 19.

çokkültürlülüğü uygulamada başarısız oldu²²⁸ çıkışında bulunması bu sorunlu yapıya işaret etmektedir. İşte bu noktada Avrupa'nın çokkültürlülük kavramını nasıl ele aldığını anlayabilmek için ilk etapta bu kavramın kendisinin ne anlama geldiği ve ne tür özellikler barındırdığına bakılması gerekmektedir. Bu sayede Avrupa'nın hem Müslümanlara yönelik olan negatif algılarının kaynağının ne olduğu hem de çokkültürlülüğün uygulanması konusuna neden mesafeli oldukları anlaşılabilir.

Öncelikle çokkültürlülük kavramı, adından da anlaşılacağı üzere “kültürlerin çeşitliliği ve çokluğu” anlamına gelmektedir. Yani çeşitli ırktan, dinden, dilden ve etnik kökenden gelen insanlar her ne kadar birbirinden farklı olsa da aynı toplumun içinde bir arada yaşaması sürecini kapsamaktadır.²²⁹ Fakat, burada unutulmaması gereken nokta bu kadar birbirinden farklı etnik kökenden ve gelenekten gelen insanların bir araya gelmesine neden olan unsurun ne olduğudur? İşte bu da hoşgörü ve toleranstır. Yani, burada kastedilmek istenen nokta kültürel çeşitliliğin bir toplumun bütün kesimlerince içselleştirilip kabul edilmesiyle birlikte ortaya çıkan bir onay sürecidir ve bu onayla birlikte farklı olarak görülen kültürlere ve geleneklere karşı hem saygı duyulmakta hem de toplumun dışına itilmeden barışçıl bir şekilde yaşamaya çalışmaktır.

İşte buradan hareketle çokkültürlülüğün içinde barındırdığı özelliklere bakılacak olursa, birden fazla kültürü kendi bünyesi içinde kabul eden ve barındıran toplumların²³⁰ en önemli özelliklerinden birisinin farklı kültürleri kendisi için bir tehdit kaynağı olarak görmemesi ön plana çıkmaktadır. Yani, bir kültürün gelişip ilerleyebilmesi için sürekli olarak farklı kültürlerle etkileşim halinde olması ve hiç keşfedilmemiş yeni içeriklere ulaşmaya çalışması gerekmektedir.²³¹ Bu açıdan farklı kültürleri, kendi kültürünü yok etmeye çalışan bir düşmandan ziyade gelişimine fayda sağlayan önemli kazanım olarak görmektedir.

İkinci özellik ise, her ne kadar toplum içinde farklı etnik kökenden gelen insanlarla anlaşmak, kültürlerini, dinleri ve dillerini anlamak zor olup zaman zaman kargaşalıklar yaşansa da önemli olan o toplumun içindeki farklılıklara rağmen bütünleşmiş ve kaynaşmış “iyi bir toplumu”²³² meydana getirebilmektedir. Burada iyi toplumdan kasıt, farklılıklara ve

---

²²⁸ John R. Bowen, “European Aganist Multiculturalism,” *Boston Review*, 1 Temmuz 2011, <https://www.bostonreview.net/articles/john-r-bowen-european-multiculturalism-islam/>, erişim tarihi: 16.04.2023

²²⁹ Bekir Emiroğlu, “Avrupa Birliğinin Çokkültürlülükle İmtihanı,” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44 (2016): 96-97.

²³⁰ Ali Şafak Balı, *Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet "Öteki" ile Barış İçinde Yaşamak* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2001), 187. Aktaran: Age, s.96.

²³¹ Onur Bilge Kula, *Demokratikleşme Süreci ve Eleştirel Kültür Bilinci* (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992), 30. Aktaran: Age, s.98.

²³² Emiroğlu, “Avrupa Birliğinin Çokkültürlülükle İmtihanı,” 99.

çeşitliliklere mesafeli değil onu onaylayan ve kabul eden esnek bir toplum yapısına vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda her ne kadar farklılıkların çeşitliliği zaman zaman kargaşalık oluştursa da eğer toplum bu anlayışı sağlam bir zemine inşa ettiyse o zaman farklılarla bir arada yaşamayı bilen ve bunu gerçek anlamıyla özümsemiş iyi bir toplum ortaya çıkabilir.

Üçüncü özellik ise, farklı olan kültürleri toplum tarafından içselleştirilmesi ve olduğu gibi kabul edilmesi meselesidir. Yani, bir toplumun içine farklı olarak görülen bir unsur girdiğinde onun kendine has kültürünü, geleneğini ve yapısını yerel olan kültüre göre değiştirmekten ziyade onun kültürüne saygı duymak ve korumak gerekir. O yüzden bir toplumun kültürünü değerlendirirken o kültürün kendine has bir yapısı olduğu ve hiçbir kültürle kıyasla²³³ yapılmaması gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır. Kısacası, yukarı ele alınan bu özellikler hem çokkültürlü bir anlayışı benimseyen bir toplumun sahip olması gereken nitelikleri hem de bu anlayışın içinde barındırdığı temel felsefeyi ortaya koymaktadır.

Bu özellikler kapsamında Avrupa'nın Müslümanlara yönelik çokkültürlülük anlayışı tam tersi bir yönde hareket etmektedir. İşte bu noktadan hareketle Avrupa'nın Müslümanlara karşı çok kültürcü bir yaklaşımı benimseme ve uygulama konusunda mesafeli ve endişeli davranmasının altında yatan nedenlere bakılacak olursa, öncelikle Avrupalı devletle farklı kültürlerden, ırklardan ve geleneklerden gelen insanlarla bir arada yaşama konusunda olumlu bir geçmişe sahip değildir.²³⁴ Bu nedenle, kendi toplumlarının içlerine gelenek, din ve dil bakımından farklı unsurlar katıldığında o homojen yapı bozulduğu için farklı olarak gördükleri unsurlar çeşitlilikten ziyade toplumun içinden çekilip çıkarılması gereken yabancı bir varlık olarak algılamalarına neden olmaktadır. İşte Müslümanlar da bu kapsamda kendine has dinleri, gelenekleri ve yapıları itibarıyla "Avrupa'nın yeni ötekileri"²³⁵ olarak görülmektedir. Bu ötekileştirmeye örnek verilecek olursa,²³⁶ İngiliz bir şarkıcı ve aynı zamanda eski Smith grubunun solo üyesi olan Steven Patrick Morrissey Müslümanların helal et kesimi kapsamında helal katliam yaptığını ve Avrupa'da yaşayan Müslümanların helal ete ulaşması için helal sertifikalarının verilmesini destekleyenlerin ancak İŞİD'in taraftarları olabileceği yönünde eleştiriler getirmiştir. Kısacası Morrissey'in bu yorumu Müslümanların inancına ve değerlerine saygı göstermediğini ve aynı zamanda da kendi kültürünün dışında

---

²³³ Mazhar Bağlı ve Ertan Özensel, *Çokkültürlülük ve Vatandaşlık: Kanadalı Türklerin Aidiyet Çabaları ve Değer Yapıları* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2005), 40. Aktaran: Age. s.100.

²³⁴ Emiroğlu, "Avrupa Birliğinin Çokkültürlülükle İmtihani,"103.

²³⁵ Erik-Jan Zürcher-Heleen Van Der Linden, *Avrupa Birliği, Türkiye ve İslam* (İstanbul: Başlık Yayın Grubu, 2007), 7. Aktaran: Age. s. 103.

²³⁶ Ben Beaumont-Thomas, "Morrissey Denounces Halal Meat As 'Evil', And Attacks May, Khan, Abbott and More," *The Guardian*, 17 Nisan 2018, <https://www.theguardian.com/music/2018/apr/17/morrissey-denounces-halal-meat-as-evil-attacks-theresa-may-diane-abbott-sadiq-khan-isis-for-britain>, erişim tarihi: 16.04.2023

görecik ötekileştirici bir söylem ürettiğini göstermektedir. Bu da çokkültürlülük bilincinin Avrupa’da tam olarak oturmadığının kanıtını oluşturmaktadır.

İkincisi, Müslüman nüfusun Avrupa içindeki varlığının günden güne artması ve bunun Avrupa toplumunda yarattığı rahatsızlıktır. Yani, II. Dünya Savaşı sonrası Batı’nın ekonomik anlamda ihtiyaç duyduğu kalkınmayı sağlamak için dünyanın farklı ülkelerinden pek çok işçiye ihtiyaç duymuş ve bu da ağırlıklı olarak daha iyi şartlarda yaşamak isteyen Müslümanlardan oluşmaktaydı. Zamanla bu gelen Müslüman işçilerin Avrupa’da kalıcı hale gelerek yerli Avrupa halkının sahip olduğu vatandaşlık hakkına sahip olmak istemiştir.²³⁷ Ayrıca, yerel Avrupalı işçilerin yapmak istemediği işleri ucuza yaparak Avrupa piyasasındaki dinamikleri değiştirmesi ve yaşanan ekonomik krizler sebebiyle yerli olanlar işsiz kalmıştır. Bu da Avrupalı gözünde Müslümanların hedef seçilmesine neden olmuştur.²³⁸ Kısacası, bu durum Avrupalı toplumların ve aktörlerin Müslümanları kendi yaşam gayelerine katkı sağlayan bir unsurdan çok bir tehdit olarak görmesi çokkültürlülüğe aykırı bir davranışı oluşturmaktadır.

Üçüncüsü, Avrupa’nın Müslümanları kendi kültürünü yok etmeye çalışan yabancı bir kültür olarak görmesidir. Yani, Avrupa genelinde Müslümanların başörtüsü, peçe vb. kıyafetler giyerek dolaşmaları ve bir araya geldiklerinde kendi dillerinde konuşmaları Avrupa halkı nezdinde İslam’ın Avrupa’nın yüzyıllara dayanan değerlerini yıkıp kendi değerlerini yerleştirmeye çalışacak endişesini ortaya çıkarmıştır. Bu endişeye örnek verilmesi gerekirse, Fransa’da yaşayan Ürdünlü iki öğrencinin otobüse bindiklerinde kendi aralarında Arapça konuşmaları üzerine biri erkek diğeri kadın olan iki Fransız vatandaşı burası Fransa ve eğer Arapça konuşacaksanız kendi ülkenize dönün şeklinde önce sözlü sonra da fiziksel şiddet uygulamıştır.²³⁹ Kısacası, bu yaşanan olay hem Avrupalılık bilincini, dilini ve anlayışını benimsemeyenlerin sert bir tepkiye karşı karşıya kaldığını hem de çokkültürlülük anlayışının Avrupa’da tam anlamıyla yerleşmediğini göstermektedir.

Dördüncü olarak, Avrupalılık kültürü altında çokkültürcülükten ziyade tek kültürcülüğün toplum içinde öteki olarak görülen Müslümanlara empoze edilmesidir.²⁴⁰ Yani, Avrupa

---

²³⁷ Albert Bastenier, “Immigration and Ethnic Differentiation Of Social Relations In Europe,” *içinde Ethnic Mobilization In A Multi-Cultural Europe*, der. John Rex ve Beatrice Dury (Aldershot: Avebury, 1994), 49.

Aktaran: Emiroğlu, “Avrupa Birliğinin Çokkültürlülükle İmtihanı,” 104.

²³⁸ Emiroğlu, “Avrupa Birliğinin Çokkültürlülükle İmtihanı,” 104.

²³⁹ “Fransa’da Ürdünlü Öğrenciler Arapça Konuştukları Gerekçesiyle Saldırıya Uğradı,” *Euronews*, 26 Ekim 2020, <https://tr.euronews.com/2020/10/26/fransa-da-urdunlu-ogrenciler-arapca-konustuklar-gerekcesiyle-sald-rya-ugrad>, erişim tarihi: 16.04.2023

²⁴⁰ Emiroğlu, “Avrupa Birliğinin Çokkültürlülükle İmtihanı,” 110.

kendini demokrasinin beşiği, insan hakları ve evrensel değerlerin korunması ve yayılması konusunda hamisi olarak nitelendirmektedir. Örneğin, dönemin İngiltere Başbakanı David Cameron devletin finansal desteği için başvuran Müslüman kuruluşlara farklı dini inanca sahip olanları da kapsayacak şekilde evrensel insan hakları ilkelerini tanıyıp tanımadıkları yönünde bir soru sormuştur.²⁴¹ Bu sorunun altından çıkan anlama bakıldığında, evrensel insan haklarını yalnızca Avrupa oluşturup koruyabilir ve Müslümanlar bu anlayıştan yoksundur mesajı verilmeye çalışılmıştır.

Kısacası, Avrupalı devletler her en kadar evrensel insan hakları ilkeleri kapsamında dünyaya bütün farklı etnik kökenden gelenlere karşı eşit mesafedeyiz ve çok kültürcü bir yaklaşımı benimsiyoruz mesajını verse de gerçekte bu durum tam tersi yönde hareket etmektedir. Örneğin, Avrupa’da Hristiyanlıktan sonra dünyanın ikinci önemli dini olan Müslümanlık resmi bir din olarak tanınmazken Avrupa toplumu içindeki farklılığı ve çeşitliliği temsil eden Yahudilik ise resmi bir din olarak kabul görmektedir.²⁴² Kısacası Avrupa, çokkültürlülük yaklaşımını farklı etnik kökenden gelenlere karşı uygulamada tarafsız ve eşit bir şekilde davranmamaktadır. Yani, Avrupa’nın çokkültürlülük anlayışını şekillendiren unsurlar içinde “Hristiyanlık inancı ve bu inancın farklı alt versiyonlarıyla (Katoliklik, Protestanlık, Doğu Hristiyanlığı vb.) Yunan kültürü, Pagan kültürü ve Yahudilik”²⁴³ yer alırken İslam bu çeşitliliğin içine dahil edilmemiştir.²⁴⁴ Bu da Avrupa’nın kendi Avrupalılık kültürü ve bilincinin şekillenmesinde etkili olan o Avrupalılık anlayışına ne kadar önem verdiğini ve Müslümanları bunun dışında görerek hareket ettiğinin önemli bir göstergesidir.

Beşinci olarak, Avrupa’nın kendini öteki olarak tanımladığına karşı güvende hissetmek için çokkültürcülük anlayışıyla çelişecek bir şekilde asimilasyon politikası uygulamasıdır. Bu politikayı uygulamasının altında yatan neden, yabancı olarak algıladığı kültürün kendi kültürüne ve değerlerine zarar vereceği düşüncesidir. O yüzden mümkün olduğunca yabancı olarak algıladığı kültürü kendi toplumuyla ve değerleriyle çelişmeyecek şekilde adımlar atarak kendine benzetmeye çalışmaktadır.²⁴⁵ Bu duruma örnek verilmesi gerekirse, diğer Avrupa ülkelerine kıyasla İslam dinine sağlanan tolerans bakımında Avusturya önemli bir

---

²⁴¹ Helene Irving, “Has Multiculturalism Failed In Europe?,” *Open Society Foundations*, 16 Şubat 2011, <https://www.opensocietyfoundations.org/voices/has-multiculturalism-failed-europe>, erişim tarihi: 16.04.2023

²⁴² Talip Küçükcan, “Avrupa’da Kültürel çoğulculuk, Göçmenler ve Türk Toplumuna,” III. Uluslararası Mevlana Kongresi, Konya, 5-6 Mayıs 2003. Aktaran: Mesut Düzce, “Çokkültürlülük, Dinî Çoğulculuk ve Avrupa’daki Müslümanlar,” *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2022): 144.

²⁴³ Willfried Spohn, “Multiple Modernity, Nationalism and Religion: A Global Perspective,” *Current Sociology* 51, 3/4(2003): 272.

²⁴⁴ Liz Fekete, “Anti-Muslim Racism and European Security State,” *Race&Class* 46, 1 (2004): 4. Aktaran: Emiroğlu, “Avrupa Birliğinin Çokkültürlülük İmtihani,” 112.

²⁴⁵ Emiroğlu, “Avrupa Birliğinin Çokkültürlülük İmtihani,” 111.

ülke olmasına rağmen yerel halkta rahatsızlık oluşturmamak için camilerin çoğunluğun göreceği yerlere kurulmaması, minare ve kubbe gibi camiye cami yapan simgelere izin verilmemesi ve ezanların bazı özel günler haricinde ülke genelinde duyulabilecek şekilde okunmasına izin verilmemesi gibi kurallar bulunmaktadır.²⁴⁶ Bu da Avrupa'nın Müslümanlara karşı çokkültürlülüğü uygulamada ne kadar sıkıntılı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Avrupalı devletler her ne kadar farklı kültürlerden, geleneklerden ve ırklardan gelenlere pozitif yaklaşım haklarını uluslararası anlaşmalarla koruma altına alarak saygı gösterdiklerini dile getirirler de iş pratiğe döndüğünde ortaya konan söylem ve eylem birbiriyle uyumsuzdur. Özellikle Avrupa toplumu içinde geniş bir çoğunluğa sahip olan Müslümanların yanlarında inançlarını, değerlerini ve kültürlerini getirerek bunları kamusal alanda özgürce yaşamak istemektedir. Fakat, bu Avrupa'nın inşa ettiği Avrupalılık kültürü ve değerleriyle çelişmektedir. Dolayısıyla bu da Avrupa'nın hem Müslümanları kendi toplumunun bir parçası olarak görmemesine hem de oluşturduğu değerlere meydan okuyan yapısından ötürü çokkültürlülük anlayışını Müslümanlara karşı uygulamada daha mesafeli ve çekingen davranmasına neden olmaktadır.

2.2.6. Medyanın Avrupa'daki İslamofobi Üzerine Etkisi

Medya ortaya koyduğu haberlerle, görüntülerle ve oluşturdukları söylemlerle toplumları etkisi altına almakta ve algılarını şekillendirmektedir. Fakat, bu algının şekillenmesinde sadece kendi uluslarını değil aynı zamanda teknolojinin çok hızlı bir şekilde ilerlemesi ve gelişmesiyle birlikte küresel sistemdeki toplumları da etkisi altına almaktadır. Bu bakımdan toplumların algılarının inşa edilmesi sürecinde medyanın işlevi oldukça önemlidir. Fakat, bu işlevi daha açık ve net bir şekilde anlayabilmek ve medyanın Avrupa'daki toplumların algılarını nasıl etkilediğini görebilmek için Avrupa'nın geçmişten beri sürekli çatışma halinde olduğu ve öteki olarak gördüğü İslam üzerinden bu duruma bakılması gerekir.

İslam, Avrupa medyasının Doğu-Batı çatışmasını²⁴⁷ ve karşıtlığını dile getirmek için kullandığı ana unsurlardan birini oluşturmaktadır. Nasıl ki, 1990'lı yıllara kadar Avrupa'nın en büyük kâbusu Komünizm tehdidi olduysa ve bu medya yoluyla Avrupa halkının kafasında düşman olarak inşa ettirildiyse, SSCB'nin yıkılması ve yeni oluşan uluslararası düzende

²⁴⁶ Richard Potz, "Avusturya," içinde *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi*, der. A. Köse & T. Küçükcan (İsam Yayınları, 2008), 93. Aktaran: Düzce, "Çokkültürlülük, Dinî Çoğuculuk," 144-145.

²⁴⁷ Orhan Gökçe ve Gülise Gökçe, *21. Yüzyıl Avrupası'nda İslam Algısı* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2015), 70.

ortaya çıkan 11 Eylül olayından sonra artık Avrupa medyası odağını Müslümanlara kaydırmıştır.²⁴⁸ Bu da Avrupa medyasının adım adım yerel halkın zihnini Müslümanlara karşı işlemeye başlamasına zemin hazırlamıştır.

İşte buradan hareketle Avrupa halkının Müslüman karşıtı davranışlar sergileme ve fobi geliştirmesinin altında yatan ve önemli bir faktör olan medya yer almaktadır. Elbette ki medya sadece bu fobinin geliştirilmesinde etkili olan tek unsur değildir. Ama, bunun toplumda inşa edilmesi ve algıların bu yönde şekillenmesinde oldukça etkili ve görünmeyen bir unsuru oluşturmaktadır. İşte bu İslamofobik algıyı nasıl oluşturduğunu ve toplumu nasıl etkilediğini anlayabilmek için Avrupa medyasının izlediği birtakım stratejilere bakılması gereklidir.

Birinci strateji, Müslümanlarla alakalı meydana gelen olaylara tek bir pencereden bakılarak yorum yapılmasıdır. Yani, burada kastedilmek istenen nokta Avrupa medyası Avrupa toplumunun Müslümanlarla alakalı olarak vermek istedikleri ve dikkatlerini çekmek istedikleri mesajları vererek topluma sunmaktadır. Bu da haliyle doğru ve gerçek bir nitelik taşımayan haberlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Hatta, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu duruma bir örnek verilmesi gerekirse,²⁴⁹ Covid-19 zamanında hem sosyal medyada hem de Avrupa medyasında Hindistan'da yaşayan Müslümanların Covid-19'u yaydığı ve bunun da Müslümanlara karşı toplum içinde hoşgörüyü azalttığı üzerine haberler yapılmıştır. Bu habere bakıldığında, Avrupa medyasının Avrupa toplumuna alttan alta bu hastalığın sorumlusunun Müslümanlar olduğunu ve yeteri kadar hijyene ve mesafeye dikkat etmedikleri mesajını vererek, Avrupa toplumu nezdinde Müslümanlara karşı negatif ve doğru olmayan bir bilginin gelişmesine sebep olduğu görülmektedir. Her ne kadar bu bilginin doğru olmadığı sonrasında dile getirilse de bir kere bu algı oluşturulduktan sonra bunu kırmak o kadar da kolay olmamaktadır.²⁵⁰

İkinci strateji ise, Avrupa medyasının Müslümanlarla alakalı haberlerde ortaya yazılı bilgi koymaktan çok görüntüye daha fazla yer vermesidir. Bunun temel sebebi, hem toplumun zihnin de kalıcı bir hale gelmesini sağlamak, hem de görüntü ve zihin dünyaları arasında bağlantı kurarak Müslümanların medeni olmayan, tehditkâr, eğitimsiz vb. anlamlar üzerinden

---

²⁴⁸ Karl Heinz Meier Braun, *Blinde Flecken?*, Politik und Medien müssen sich verstärkt um das Thema Migration kümmern, Referat Anlässlich der Präsentation der Studie "Das Ausländerbild in den Thüringer Tageszeitungen 1995-1999," 2000, 5. Aktaran: Gökçe, *21. Yüzyıl Avrupası'nda İslam Algısı*, 61.

²⁴⁹ Niala Muhammad, "Coronavirus Spread in India Sparks Intolerance Toward Minority Muslims," VOA, 17 Nisan 2020, https://www.voanews.com/a/extremism-watch_coronavirus-spread-india-sparks-intolerance-toward-minority-muslims/6187780.html, erişim tarihi: 19.04.2023

²⁵⁰ Gökçe, *21. Yüzyıl Avrupası'nda İslam Algısı*, 74.

değerlendirmelerine hizmet etmektedir.²⁵¹ Özellikle Avrupa medyasından bu duruma örnek verilmesi gerekilirse, Müslümanların inançları açısından helal kesim önemli bir niteliğe sahiptir. Fakat, bu durum Avrupa toplumu tarafından eleştirilmektedir. Bu eleştirinin nedeni ise, Avrupa medyasının helal kesimler üzerine paylaştığı içerikten kaynaklanmaktadır. Yani, hayvanların ayaklarından asılı olduğu ve kanlarının yere damladığı görüntüler Avrupa toplumunun Müslümanları inançları için hayvanlara acı çektiren ve hayvan haklarını hiçe sayan insanlar algısının oluşmasına neden olmaktadır.²⁵² Kısacası, bu ve buna benzer görüntüler Avrupa toplumunun Müslümanlara karşı olan olumsuz algılarının yerleşmesine ve kökleşmesine hizmet etmektedir.

Üçüncü strateji ise, Avrupa'nın kendi içinde kronikleşmiş ve kökleşmiş olan işsizlik, ekonomik kriz, nüfus artışı vb. sorunlarının kaynağı olarak Müslümanların konumlandırılmasıdır.²⁵³ Adeta tabiri caizse gökten taş yağsa onun sorumlusu da yine Müslümanlar görülecektir anlayışı tam da bu duruma karşılık gelmektedir. İşte bu algıdan yararlanarak Avrupa medyasının olayları bu şekilde lanse etmesinin temel sebebine bakılacak olursa; kendi toplumunda yaşanan ekonomik kriz, işsizlik, şiddet ve suç oranlarının artması konusunda düzgün bir planlamanın yapılmaması ve yeteri kadar önlemin alınmaması şeklinde bir bilgi vermek yerine tarihsel olarak ötekileştirilen ve bu toplumun bir parçası olarak görülmeyen Müslümanları hedef alarak söylem üretmek çok daha kolay bir malzeme oluşturmaktadır. Kısacası, bu kronikleşmiş sorunların odağına Müslümanlar oturtulmakta ve Avrupa medyası da yaptığı yayınlarla buna hizmet etmektedir. Özellikle bu yayınlar Müslümanların Avrupa toplumunun işini ve geleceğini çalarak yerel halkın gelişimini engellediği yönünde bir mesaj vermektedir. Bu da Müslümanları temel hedef olarak gösterilmesine neden olmakta ve beraberinde toplum içinde gerilim ve çatışmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.²⁵⁴ Bu da haliyle Avrupa'da İslam ve Müslümanlığa karşı olan fobinin gelişmesine ve artmasına neden olmaktadır.

Dördüncüsü ise, Avrupa toplumu nezdinde zaten Müslümanlara karşı yerleşmiş ve kökleşmiş olan ön yargı ve klişelerin medya aracılığıyla her seferinde gündeme getirilerek

---

²⁵¹ Age. s.62-63.

²⁵² Charlie McKillop, "A Duty To Be Kind In Halal Slaughter," *ABC*, 8 Mayıs 2014, <https://www.abc.net.au/news/rural/2014-05-08/kindness-in-killing-is-the-muslim-way/5439542>, erişim tarihi: 19.04.2023

²⁵³ Gökçe, *21. Yüzyıl Avrupası'nda İslam Algısı*, 69.

²⁵⁴ R. Kastoryano, *Kimlik Pazarlığı, Fransa ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri*, çev. A. Berktaş (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), 95-101.

canlı tutulmasıdır.²⁵⁵ Medya Avrupa toplumu üzerinde Müslümanlara karşı bu inşayı yaparken, ön yargılara dayalı olmayan boş bir levhanın üzerine yapmamaktadır. Sadece o zihinlere kazınmış olan ön yargıların yüzyıllar geçse de unutulmaması ve canlı kalması için çeşitli şekillerle (karikatürler, çizimler vb.) kendisini hatırlatmaktadır. Bu duruma örnek verilmesi gerekirse, Fransa'nın ünlü bir dergisi olan L'Express'in İslam üzerine kullandığı temalara bakıldığında, Batı'yı tehdit eden, farklı kültürlerin birbiriyle kaynaşmasını başarısızlığa uğratan ve şiddet sever bir din olduğu yönünde ön yargıya dayalı söylemlerini dile getirdiği görülmektedir.²⁵⁶ Bunun dışında Oxford Üniversitesi yayını olan ve Biff, Chip ve Kipper serisi olan "Mavi Göz (Blue Eye)" kitabında iki çocuk Orta Doğu'da bulunan bir ülkeye gittiğinde erkeklerin sarık ve entari tarzı kıyafetler kullanması kadınların ise peçe vb. kıyafetler giymesi resmedilerek, Avrupa'da yetişen çocuklara küçük yaşta Müslümanların ne kadar geri ve modernlikten yoksun olduğu imajı karikatür ve çizimlerle şekillendirilerek medya aracılığıyla pompalanmaktadır.²⁵⁷ Kısacası, Avrupa medyası Müslümanlara karşı olan ön yargının şekillenmesi, gelişmesi ve yayılması hususunda oldukça etkili bir rol oynamaktadır.

Beşincisi ise, uluslararası arenada koşulların ve dönemin değişmesiyle birlikte krizlerin ortaya çıkması ve bu kriz zamanlarında medya alanında kendi düşüncelerinin ve yorumlarının doğruluğuna inanan uzmanların ifadelerini dile getirmekten kaçınmaması. Ayrıca, bu yorumlar yapılırken iyi-kötü Müslüman ayrımı yapılmadan bütün Müslümanların aynı kefeye koyulması da söz konusudur.²⁵⁸ Tüm bunlar Batı medyasının İslam'ı ne kadar yabancı ve tehlikeli olarak algıladığının göstergesini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, medya her ne kadar toplumlara bilgi veren ve adeta etken bir aktör olarak görülse de gerçekte toplumların algılarının şekillenmesi, gelişmesi ve kendi toplumunun dışında gördüğü unsura karşı pozitif veya negatif bir eğilim içinde olmasını belirlemesi açısından edilgen bir konuma sahiptir. Bu bakımdan medya adeta toplumların zihinleri üzerinde hipnoz etkisi oluşturarak kendi penceresinden olayları okutmaya çalışmaktadır. Özellikle yüzyıllar boyunca süren ve halen sürmekte olan İslam ile çatışma halinin bulunması haliyle Avrupa medyasının bu konuyu sıklıkla kullanmasına ve çeşitli stratejiler takip

---

²⁵⁵ Gökçe, 21. Yüzyıl Avrupası'nda İslam Algısı, 71.

²⁵⁶ Müşerref Yardım ve M. Muhammed Dalkılıç, "Nefret Söylemi ve İfade Özgürlüğü Tartışmaları Çerçevesinde İslamofobyaya: L'Express Dergisi Örneği," *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)* 1, 1(2018): 103.

²⁵⁷ Josh Salisbury, "'No Longer Appropriate' Biff Chip and Kipper Book Pulled By Oxford University Press," *Evening Standard*, 27 Nisan 2022, <https://www.standard.co.uk/news/uk/biff-chip-and-kipper-book-pulled-the-blue-eye-oxford-university-press-b996688.html>, erişim tarihi: 19.04.2023

²⁵⁸ Güliz Uluç, *Medya ve Oryantalizm* (İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2009), 398.

etmesine zemin hazırlamıştır. Yani, Avrupa medyasının konu Müslümanlar olduğunda olayları tüm boyutlarıyla ele almaktan ziyade belirli açıdan ele alması, bilgi vermektense ziyade Müslümanlara karşı olumsuz algı oluşturabilecek görüntülerin ön plana çıkartılması, Müslümanların kökleşmiş ve yerleşik sıkıntılarının kaynağı olarak konumlandırılması, toplumun zihninde yerleşmiş olan Müslümanlara karşı ön yargı ve klişelerin tekrardan gün yüzüne çıkartılarak canlı tutulması ve son olarak medya uzmanlarının bütün Müslümanları ayırt etmeden ortaya koydukları söylemler ve yorumlar haliyle Avrupa toplumunda İslam'a ve Müslümanlara karşı korkuyla ama bir o kadarda öfkeyle yaklaşılmasını ciddi bir şekilde etkilemektedir.

2.3. İslamofobi'yi Etkileyen Avrupa Dışı Etkenler

2.3.1. 11 Eylül Saldırısının Avrupa Üzerindeki Etkisi

2001 Yılında radikal İslamcı bir örgüt olan El- Kaide Orta Doğu'da yaşanan gerginlik ve sorunların temel kaynağının ABD'den kaynaklandığını dile getirmiş, böylece ABD'yi hedef tahtasına oturtarak ciddi bir saldırı gerçekleştirip yaklaşık 2977 kişinin²⁵⁹ yaşamını yitirmesine neden olmuştur. Fakat, bu saldırı sadece ABD'yi değil, aynı zamanda tüm uluslararası sistemi ve özellikle Avrupa'yı derinden etkilemiştir. Ayrıca bu eylem bir anlamda da Avrupa'nın korkutulmasına neden olmuştur. Çünkü ABD uluslararası arenadaki önemli hegemon unsurlardan birini oluşturmakta ve bu unsurun içinde bu kadar büyük çaplı bir eylem gerçekleşebiliyorsa, Avrupa'da günü geldiğinde benzer bir durumla karşı karşıya kalabilir. Bu nedenle adımlarını atarken iki kez düşünerek hareket etmeleri gerektiği yönünde bir mesaj verilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla, bu yaşanan olay ve altta alta verilen mesaj haliyle hem Avrupa üzerinde bir şok etkisi oluşturmuş hem de Müslümanların potansiyel bir terörist olma ihtimaline karşı tedirginlik durumu kendini göstermeye başlamıştır.

İşte buradan hareketle Avrupa'nın o İslamofobik tavrını anlayabilmek için 11 Eylül saldırısının Avrupa üzerinde nasıl bir etki bıraktığına bakılması gereklidir. Bu sayede hem Avrupa'nın Müslümanlara karşı olan yaklaşımını hem de onlara karşı gelişen algılarının ne yönde ilerleyip şekillendiği anlaşılabilir.

---

²⁵⁹ Patrick Jackson, "11 Eylül Saldırıları: 2001'De Nasıl Düzenlendi, Kaç Kişi Öldü, Sonrasında Ne Oldu?," *BBC News Türkçe*, 6 Eylül 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58462900>, erişim tarihi: 26.04.2023

İlk olarak, bu saldırıdan sonra Avrupa'nın kafasında İslam'ın şiddet sever ve dolayısıyla da terörü destekleyen bir yapıya sahip olduğu anlayışı yerleşmeye başlamıştır.²⁶⁰ Hatta, bunun göstergesi olarak, İspanya yabancı bir unsur olarak algıladığı Müslümanlara karşı hoşgörülü ve toleranslı olma konusunda diğer Avrupa ülkelerine nazaran oldukça ılımlıyken, 11 Eylül'ün yaşanması ve sonrasında 2004 İspanya'da ve 2005 İngiltere'de meydana gelen terör saldırılarından sonra İslam'ı terörle eş değer görerek hareket etmesi, o ılımlı havadan eser kalmadığını göstermektedir.²⁶¹

İkincisi, Avrupa içindeki Müslüman göçmenlerin bir güvenlik problemi olarak görülmesi ve bu da haliyle Avrupa dışından gelen Müslüman göçmenlere, mültecilere ve sığınmacılara karşı mesafeli yaklaşılmasına ve adeta "içimizdeki düşman"²⁶² algısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun dışında, Avrupa toplumunu bilen ve içinden gelen araştırmacıların ortaya koyduğu söylemler de bu mesafeyi arttırmaktadır. Mesela, Fransız bir araştırmacı olan Gilles Kepel, "The War for Muslim Minds: Islam and the West" kitabında bu İslamcı ve terör yanlısı radikal grupların artık Irak, Afganistan ve Filistin'de değil Avrupa'nın gözde ve önemli büyükşehirleri olan Paris, Londra vb. yerleri hedef alacağını dile getirmiş ve aynı zamanda Avrupa toplumunun Müslümanları güvenlik problemi olarak algılamasının daha da artacağını vurgulamıştır.²⁶³

İşte bu noktada Avrupa'nın Müslümanları neden güvenlik sorunu olarak algıladıklarını anlayabilmek için ortaya koydukları sebeplere bakılacak olursa, Avrupa'ya yapılan Müslüman göçlerin Avrupa'nın değerlerini ve kültürünü etkilemesinin yanında ekonomik açıdan gelişmelerini de tehlikeye atmasının ve üstüne 11 Eylül saldırısının gerçekleşmesinin, haliyle Avrupa'nın Müslümanları adeta kendisini kuşatan ve hasta eden bir varlık olarak görmesine neden olduğu belirtilebilir. Hatta, 11 Eylül olayından sonra bu bakış açısı daha da artmıştır. Özellikle Almanya'da siyaset sosyolojisi alanında görev yapan Marc Helbling'in "Terörizm ve Göçe: Genel Bir Bakış" adlı çalışmasında dile getirdiği üzere Avrupa genelinde Müslümanlara yönelik yüzyıllara dayanan negatif bir algı bulunmakta ve üstüne uluslararası sistemi ciddi bir şekilde etkileyen 2001 saldırısının gerçekleşmesi doğal olarak bu algının

---

²⁶⁰ Edward Marks, "Terorism in Context: From Tactical to Strategic," *Mediterranean Quarterly* 17, 4 (2006): 46-59.

²⁶¹ Javier Jordan ve Nicola Horsburgh, "Spain and Islamist Terrorism: Analysis of the Threat and Response 1995 – 2005," *Mediterranean Politics* 11, 2 (2006): 209-229.

²⁶² Christopher Allen and Jørgen S. Nielsen, *Summary Report Of Islamophobia In The EU After 11 September 2001* (Vienna: European Monitoring Center On Racism and Xenophobia, 2022), 40, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/199-Synthesis-report_en.pdf

²⁶³ Gilles Kepel, *War For Muslim Minds: Islam and the West*, çev. Pascale Ghazaleh (Harvard: Harvard University Pres, 2004). Aktaran: Erhan Akdemir, "11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terör Saldırılarından Ardından İslam'ın Avrupa'da Algılanışı," *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 8, 1(2009): 15.

daha da artmasına ve körüklenmesine neden olmaktadır.²⁶⁴ Bu, Avrupa'nın kendi içinde yaşayan Müslüman göçmenlere karşı mesafeli tutumunu daha da arttırdığının net bir göstergesidir.

Üçüncüsü, Müslümanların dini kıyafetlerini (başörtüsü, burka vb.) ve tıraş olma biçimlerini Avrupa toplumu içinde görünür bir şekilde sergilemelerinin, 11 Eylül sonrasında ciddi bir hassasiyet oluşturmasıdır. Bu hassasiyetin temel sebebi ise, ABD'de yaşanan terör saldırısını gerçekleştiren kesimin uzun sakallı, sarıklı, uzun entari giyen ve kendilerini İslamcı olarak tanımlayan radikal bir grup tarafından gerçekleştirilmesidir. Benzer bir saldırının Avrupa genelinde bu şekilde dolaşan Müslümanlar tarafından gerçekleştirilebileceği inancı da bulunmaktadır. Yani, Avrupalı aktörler dünyadaki bütün Müslümanları sarık kullanan, sakal bırakan ve başörtüsü takan kadın ve erkek şeklinde kodlayıp potansiyel terörist gözüyle bakmaktadırlar. Bu da Avrupa'nın terör yanlısı olan ve olmayan şeklinde iyi-kötü Müslüman ayrımı yapmadan hareket etmesine ve ön yargılarını daha da arttırmalarına neden olmaktadır. Bu duruma Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi (EUMC) bünyesi altında bulunan National Focal Points (NFPs)²⁶⁵ raporuna dayanarak çeşitli örnekler verilmesi mümkündür. Danimarka'da başörtüyle taksiye binmek isteyen bir kadının ABD'de 2001 yılında yaşanan terör saldırısının Müslümanlardan kaynakladığı ileri sürülerek taksiye binmesine izin verilmemesi, benzer bir şekilde Almanya ve İngiltere'de başörtüsü takan kadınlara 2001'de yaşanan terör olayından sonra yüzlerine tükürülüp sözlü tacizler yapılması, bunun dışında Avrupa toplumunda sakal bırakan, burka ve peçe takan Müslüman kadın ve erkeğin Taliban yönetimiyle özdeşleştirilerek sert bir şekilde kınanması bu örneklerdendir.²⁶⁶ Bu örnekler, Avrupa toplumunun Müslümanları kendi toplumuyla uyumlu olarak görmediğinin ve ona karşı benimsediği ön yargı ve sert muamelenin çığ gibi büyüdüğünün somut bir kanıtını oluşturmaktadır.

Dördüncüsü, Avrupa nezdinde gelişen ön yargıların yerini önce sözlü ve sonrasında fiziksel saldırıya bırakmasıdır. Fakat, burada önemli olan noktalardan biri, Müslümanlara karşı gelişen bu ön yargıların sadece toplumda değil, yöneticilerde de kendini göstermesidir. Örneğin, İngiltere Kralı III. Charles'ın oğlu Prens Harry 2006 yılında görev yaptığı bölükteki

---

²⁶⁴ Marta Rodriguez Martinez, Tarima Marques Nistal and Alice Tidey, "How Have The 9/11 Attacks Changed Life For Europeans?," *Euronews*, 10 Eylül 2021, <https://www.euronews.com/2021/09/10/how-have-the-9-11-attacks-changed-life-for-europeans>, erişim tarihi: 26.04.2023

²⁶⁵ National Focal Point; RAXEN (Racism and Xenophobia Network) Projesi ve PHARE (Poland and Hungary: Aid for Restructuring of the Economies) programı kapsamında Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi (EUMC) tarafından başlatılmıştır. Projenin amacı, Avrupa toplumunda ırkçılığa karşı AB'nin 15 üye ülkesindeki mevcut RAXEN ağını Orta ve Doğu Avrupa'daki 10 ülkeyi kapsayacak şekilde genişletmektir.

²⁶⁶ Allen and Nielsen, *Summary Report Of Islamophobia In The EU*, 35-37.

Pakistanlı arkadaşına “Paki” terimini kullanması ve aynı zamanda El-Kaide ve Taliban savaşçıları için kullandıkları “Raghead”²⁶⁷ kavramını kullanarak bunu videoya çekmesi²⁶⁸ Müslümanlara karşı gelişen bu ön yargının elit kesim tarafından nasıl dile getirildiğini ortaya koymaktadır. Bunun dışında, Avrupa toplumunun Müslümanlara karşı öfkelerini nasıl dile getirdiklerine bakılacak olursa, Müslüman kesimlerin çocuklarına Usame Bin Ladin’in temsilcileri diyerek hakaret edilmesi, Müslüman kadınların sokak ortasında başörtülerinin zorla çıkartılma girişiminde bulunulması dikkat çekicidir.²⁶⁹ Hatta, bu anlayış günümüzde de devam etmektedir. Mesela, Belçika’da 19 yaşındaki Müslüman bir kıza iki saldırgan tarafından "kirli Arap" şeklinde hem sözlü tacizde bulunulması hem de başörtüsünün zorla çıkarılıp vücudunun çeşitli yerlerine delici aletle zarar verilerek fiziksel tacizde bulunulması,²⁷⁰ Avrupa’nın Müslümanlara karşı ne kadar tahammülsüz davrandığını ve yok edilmesi gereken bir unsur olarak algılandığını ortaya koymaktadır.

Beşincisi, Avrupa’nın bu yaşanan terör saldırısından sonra benzer bir saldırının kendisine olma ihtimaline karşı güvenliği sağlama noktasında birtakım önlemler alma yoluna gitmesidir. Bu önlemlere bakılacak olunursa, Avrupa ülkelerinin ABD’deki bir istihbarat modeli olan Homeland Security’e²⁷¹ benzer birimler oluşturarak öteki olarak algıladığı Müslümanları teker teker açığa çıkarmayı amaçlamışlardır.²⁷² Hatta, bu uygulamayı Danimarka ve Almanya önce Müslüman öğrencileri fişleyerek sonra Müslüman iş adamları ve Müslümanların bağlantılı olduğu sivil toplum kuruluşlarına kadar pek çok alanda bu fişleme taktiği kullanılmaya başlanmıştır.²⁷³ Ayrıca, AB bünyesi altında görev yapan AB polis teşkilatı Europol ile Almanya ortaklaşa çalışarak Avrupa’da meydana gelebilecek muhtemel bir terör saldırısının önüne geçebilmek için radikal İslam’ı destekleyen grupların açtığı web sayfalarını, sosyal ağda yaptıkları konuşmaları ve muhtemel saldırı planlarını takip edebilecekleri “Check The Web” isminde bir izleme merkezi oluşturmuşlardır.²⁷⁴ Hatta, Avrupa toplumu içinde olası

---

²⁶⁷ Raghead kavramı; türban, sarık, puşi vb. kıyafetler giyen kişileri aşağılamak için kullanılan bir ifadeyi oluşturmaktadır.

²⁶⁸ News Of The World, “Prince Harry Makes Racist Comments, News Of The World,” Youtube, 11 Ocak 2009, haber videosu, 0.30’dan 1:04’e kadar, <https://www.youtube.com/watch?v=1FmcbZoEvzI>

²⁶⁹ Akdemir, “11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terör Saldırılarının Ardından,” 18.

²⁷⁰ Shia News Association, “Muslim Woman Assaulted In Belgium, Her Hijab and Shirt Pulled Off,” *Shafaqna*, 4 Temmuz 2018, <https://en.shafaqna.com/66000/muslim-woman-assaulted-in-belgium-her-hijab-and-shirt-pulled-off/>, erişim tarihi: 26.04.2023

²⁷¹ 11 Eylül terör saldırısı yaşandıktan sonra terörizmle mücadele edebilmek ve önüne geçebilmek için doğrudan Beyaz Sarayla bağlantı sağlanması için oluşturulan İç Güvenlik Bakanlığıdır.

²⁷² Akdemir, “11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terör Saldırılarının Ardından,” 15.

²⁷³ Talip Küçükcan, “AB’de Müslümanlar ve İslamofobi,” *Radikal*, 11.06.2007. Aktaran: Age. s. 15.

²⁷⁴ “Council Conclusions On Cooperation To Combat Terrorist Use Of The Internet (‘Check The Web’),” Council Of The European Union, erişim 26 Nisan, 2023, <https://register.consilium.europa.eu/doc/srv?!=EN&f=ST%208457%202007%20REV%203>

şüphelilerin kimlikleri ve davranışlarını tespit edebilmek için video gözetim sistemleri, yüz hatlarını geometrik bir şekilde algılayan kameraların vb. teknolojilerin kullanılmaya ağırlık verilmesi,²⁷⁵ 11 Eylül saldırısının Avrupa üzerinde ne kadar travmatik bir etki bıraktığının kanıtını oluşturmaktadır.

Altıncısı, ABD’de yaşanan bu terör saldırısının uluslararası arenadaki belirsizliği sonlandırmasıdır. Burada kastedilmek istenen nokta, her ne kadar bu terör saldırısı Avrupa’yı derinden etkilese de bir anlamda Soğuk savaş sonrası meydana gelen düşmanın kim olduğu noktasındaki belirsizliğin ortadan kalkması, Avrupa’nın Müslümanları ortak düşman olarak ilan edip öteki olarak gördüğü bu unsura karşı mücadele etme noktasında bir araya gelmeleri ve toplumun güvenliğini sağlama konusunda gözden kaçırdıkları noktaları görmeleri bakımından önemli bir çıkarım sağlamışlardır.²⁷⁶ Kısacası, her ne kadar bu terör saldırısı Avrupa’nın Müslümanlara karşı saplantılı ve şiddetini arttıracak bir şekilde hareket etmesine neden olsa da güvenlik konusunda yaşadığı zafiyetlerden, uluslararası düzenin artık yeni bir düşman ile mücadele ettiği bilincine varmasına kadar pek çok unsur üzerinden değişimin meydana geldiği gerçeğini de görmezden gelmemek gerekir.

Sonuç itibarıyla, 11 Eylül terör saldırısı bir kasırgaya benzetilecek olunursa, o kasırga sadece ABD’yi değil, tüm uluslararası arenayı ve özellikle de Avrupa’yı etkisi altına alarak bir domino etkisi oluşturmuştur. Bu yaşanan kaos ve korku haliyle Avrupa üzerinde travmatik bir etki oluşturmaya ve Müslümanları hedef tahtasına oturtarak ön yargılarını genişletmesine neden olmuştur. Özellikle Müslümanları iyi-kötü veya terörü destekleyen-desteklemeyen şeklinde ayırım yapılmadan tek tip olacak şekilde kodlayıp, o çerçeve üzerinden değerlendirmelerin yapılması ve bu kapsamda Müslümanlara yönelik toplumun hemen her kesiminden sözlü ve fiziksel şiddete maruz kalmaları söz konusu olmuştur. Ayrıca güvenlik sorunu olarak görülüp muhtemel bir saldırının ortaya çıkma ihtimaline karşı çeşitli önlemler alınması, Müslümanlara ve aynı zamanda İslam’a karşı korku ve öfke halinin önemli göstergelerini oluşturmaktadır. Özetle, bu korku ve öfke hali 11 Eylül saldırısıyla yeni ortaya çıkan bir durum olmaktan ziyade yüzyıllara dayanmaktadır. Fakat, 11 Eylül’ün buradaki temel işlevi, Müslümanlara karşı negatif ve ön yargılı yaklaşımın Avrupa’da daha da artmasına hizmet etmesidir.

---

²⁷⁵ Martinez, Nistal and Tidey, “How Have The 9/11 Attacks Changed Life For Europeans?”

²⁷⁶ Allen and Nielsen, *Summary Report Of Islamophobia In The EU*, 44.

2.3.2. Avrupa’da Din Referanslı Terör Eylemleri

2001 Yılında ABD’de meydana gelen 11 Eylül saldırısı hem Avrupalı aktörler hem de İslam adı altında seslerini duyurmaya çalışan terör örgütleri için önemli bir milat noktası olmuş ve bu tarihten itibaren İslam adı altında faaliyet gösteren terör örgütleri Avrupa ülkelerinin pek çok yerinde saldırı planlarını uygulama yoluna gitmiştir. Bu stratejiler özellikle 2001 saldırısından sonra kendini Avrupa’da iyiden iyiye hissettirmiştir. Mesela, 2004’te Madrid’de tren istasyonunun bombalanması faciasının yaşanması sonucunda 193 kişinin ölmesi ve 2.000’den fazla yaralının olması, benzer bir şekilde 2005 yılına bakıldığında Londra’da bir otobüs aracına yapılan saldırıda 52 kişinin hayatını kaybetmesi ve 700’den fazla kişinin yaralanması göz önünde bulundurulabilir. Ayrıca, Fransa’da kendi tarihi açısından en büyük terör saldırısı olarak kayıtlara geçen 2015 terör saldırısı 130 kişinin ölümüne ve yüzlerce insanın yaralanmasına yol açmıştır.²⁷⁷ Bu gelişmelerin yanında Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde halkın doğrudan hedef alınmasıyla gerçekleştirilen araçla ezme girişimleri veya IŞİD, El-Kaide gibi terör örgütlerinin kendi dini anlayışı olan Müslümanlığı ve onun amaçlarını benimsemeyenleri canlı şekilde videoyaya alarak kafa kesme operasyonlarında bulunması,²⁷⁸ haliyle Avrupalı aktörlerin İslam’a ve Müslümanlara karşı korku ve öfkeyle yaklaşmasına neden olmuştur.

İşte buradan hareketle Avrupa’da İslam adı altında yapılan terör eylemleri sonrası oluşan korku ve öfke halini anlayabilmek için bu yaşanan olaylara geniş bir perspektiften bakılması gereklidir. Yani, Avrupa’nın İslam’a ve Müslümanlara karşı İslamofobik bir tavır takınmasının tek sorumlusu sadece Müslümanlar değil aynı zamanda Avrupalı devletlerin Müslümanlara karşı izlediği politikalar ve yaklaşımlar da bu terör eylemlerinin ortaya çıkmasında etkili olan bir husustur. Dolayısıyla, bu konu ele alınırken çift taraflı bir şekilde incelenerek ele alınacaktır.

Öncelikle İslam adı altında terör eylemi gerçekleştiren Müslümanların benimsediği ve izlediği politikaların Avrupa’da oluşturduğu İslamofobik tavra bakılacak olursa, bu eylemleri gerçekleştiren Müslümanların kendilerini dünya üzerindeki tek ve gerçek otorite kaynağı olarak görüp, şariatla ve ümmet sistemi anlayışıyla yönetilen küresel bir İslam devleti kurmaya çalışmakta ve bu anlayışı oluşturmaya çalışırken de şiddeti bir araç olarak kullanmakta oldukları görülebilir. Dolayısıyla şiddeti temel bir meşru araç haline getirerek

---

²⁷⁷ Barry, Hatton, “Post-9/11, Europe’s Weak Spots Make It A Jihadist Target,” *AP News*, <https://apnews.com/article/europe-united-states-western-europe-madrid-terrorism-5756d66287def630882b123bdaf86123>, erişim tarihi: 01.05.2023

²⁷⁸ Murat Aktaş, “AB Ülkelerinde İslamofobi ve Terörizm,” *OMBUDSMAN AKADEMİK* 4, 7(2017): 147.

kendisiyle aynı düşünceyi ve amacı paylaşmayan insanların ve özellikle Hristiyan Avrupa'nın Allah yolunda yok edilmesi gerektiğine inanmasına neden olmaktadır. Çünkü Avrupa yüzyıllardan beri İslam'ın karşısında kendini konumlandırarak sürekli savaş halinde kalmış ve dolayısıyla bu eylemleri gerçekleştirenler Avrupa'yı tamamen bozguna uğratılması gereken haçlı ordusu olarak görmüştür.²⁷⁹ Bu bakımdan bu terör eylemlerini gerçekleştiren Müslümanların iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, İslam'a ve Müslümanlara zarar vermeye çalışan Hristiyan Avrupa'ya karşı mücadele vermektir. İkincisi ise, bu mücadele içerisinde Avrupa'da yaşayan Müslümanlar ile Müslüman olmayan Hristiyan Avrupa'nın bir arada yaşamalarının imkânsız olduğu yönünde bir algı oluşturmaktır. Bu algı oluşturulurken de Müslümanın Müslümandan başka dostu yoktur. Dolayısıyla Hristiyan Avrupa'ya karşı verilen bu davaya katılın çağrısı ön plana çıkmaktadır. Böylece bu çağrıyla hem potansiyel teröristlerin yetiştirilmesi hedeflenmiş hem de Avrupa'da yaşayan Müslümanların kendi ülkelerindeki gibi rahat bir şekilde yaşıyormuş hissiyatı engellenmeye çalışılmıştır.²⁸⁰

Bunun dışında Avrupa'nın Müslümanlara karşı korkuyla yaklaşmasına sebep olan bir başka unsur ise, bu eylemleri gerçekleştiren Müslüman kesimlerin cihatçı bir arzu içinde olmalarıdır. Yani cihatçı anlayışın felsefesine göre; bu iyi ile kötü arasında verilen bir mücadeledir. Burada kastedilmek istenen nokta İslam'ı tehdit olarak görüp çepeçevre kuşatmaya çalışan her kötü unsura karşı iyi Müslümanların İslam'ı korumak adına verdiği ve sonunda da mükafatını aldığı bir mücadeleyi içermektedir.²⁸¹ Bu durumla alakalı olarak bir örnek verilmesi gerekirse, 2003-2004 yılları arasında Omar Khyam liderliğinde 600 kg amonyum nitrat gübresi ve terör amaçlı alüminyum tozu bulunduran El-Kaide bağlantılı teröristler İngiltere'nin Kent bölgesindeki Bluewater alışveriş merkezi ile Londra'da bir gece kulübü olan Ministry Of Sound hedef tahtasına oturtarak ²⁸² binlerce insanın ölümüne sebep olabilecek cihatçı bir eylem planlamıştır. Ayrıca Khyam'ın bu saldırıda kendini feda edecek 72 teröristin şehitlik makamına ulaşarak cennetle ödüllendirileceğini dile getirmesi ve onları

---

²⁷⁹ Age. s.148.

²⁸⁰ Age. s.148-149.

²⁸¹ Thomas Precht, *Home Grown Terrorism and Islamist Radicalisation In Europe: From Conversion to Terrorism : an Assessment of the Factors Influencing Violent Islamist Extremism and Suggestions for Counter Radicalisation Measures* (Denmark: Danish Ministry Of Justice, 2007), 52, https://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Arbejdsomraader/Forskning/Forskningspuljen/2011/2007/Home_grown_terrorism_and_islamist_radicalisation_in_europe_-_an_assessment_of_influencing_factors_2_.pdf

²⁸² Peter Walker, "Fertiliser Bomb Plotters Jailed For Life," *The Guardian*, 30 Nisan 2007, <https://www.theguardian.com/uk/2007/apr/30/terrorism.world>, erişim tarihi: 01.05.2023

kahraman ilan etmesi,²⁸³ özellikle kendinden sonra gelen Müslüman teröristlerin bu intihar bombacılarını ya da söz de şehitleri örnek almasını teşvik etmiştir. Bu da Avrupa'nın Müslümanları İslam'ı korumak ve kollamak adına masum insanların ölümünü göze alan terörist unsurlar olarak algılamasına ve öfke duyarak İslamofobik bir tavır sergilemesine neden olmuştur.

Kısacası şu ana kadar İslam adı altında terör eylemlerinde bulunan Müslümanların izlediği genel politikalar ve hedefler üzerinden Avrupa'nın İslam'a ve Müslümanlara karşı fobi geliştirmesinin nedenleri ele alınmıştır. Fakat, Avrupalı devletlerin atladığı temel noktalardan biri de her ne kadar bu yaşanan terör saldırılarının sorumluları İslam adı altında terör eylemlerini gerçekleştiren teröristler olsa da işin arka planına bakıldığında Avrupalı devletlerin çok da masum olmadıkları görülmektedir.

Bu bağlamda Avrupalı aktörlerin kendi mezarlarını nasıl kazdıklarına bakılacak olursa, bunlardan ilki; Avrupa'ya göç eden Müslümanların Avrupa toplumuyla uyumlu görülmemekle dışlanması ve Avrupalı devletler tarafından adeta bu etnik gurubun hayalet gibi algılanarak görmezden gelinmesi haliyle içten içe o nefreti beslemektedir.²⁸⁴ Örneğin,²⁸⁵ 2005 yılında Fransa'daki Banliyö eylemlerinde K. Afrika kökenli Müslüman gruplar Fransız devleti tarafından bu toplumun bir parçası olarak görülmediği için devlete dair ne varsa her şeyi (okul, belediye otobüsü, park alanları vb.) yıkma girişiminde bulunmuşlardır. Ayrıca, eylemcilerden biri böyle bir davranış sergilemelerinin nedeni olarak da "biz Martin Luther King gibi barışçıl bir şekilde devlete sesimizi duyurmaya çalıştık, ama, ne yazık ki onlar bizim sesimizi duymak istemediler. O yüzden onların anladığı dilden konuşabilmek için tek yol 'Malcom X'²⁸⁶ gibi radikalleşerek ve daha sert nitelikte eylemler gerçekleştirerek kendimizi anlatabiliriz" açıklamasında bulunulmuştur.²⁸⁷ Aslında Avrupalı devletler, kendi içlerinde yaşayan Müslümanları toplumunun bir parçası olarak görmediği için, onları IŞİD ve El-Kaide gibi İslam adı altında faaliyet gösteren terör örgütlerinin adeta kucağına iterek, İslam

---

²⁸³ Duncan Gardham, "The Home Counties Boys Who Planned Murder ," *The Telegraph*, 1 Mayıs 2007, <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1550204/The-Home-Counties-boys-who-planned-murder.html>, erişim tarihi: 01.05.2023

²⁸⁴ Ayhan Kaya, "Avrupa'da Bir Yönetsellik Biçimi Olarak İslamofobizm," *Marmara Avrupa Araştırma Dergisi*, 30, 1 (2022): 15.

²⁸⁵ Ayhan Kaya, *Islam, Migration and Integration: The Age of Securitization* (London: Palgrave Macmillan, 2012). Aktaran: Kaya, "Avrupa'da Bir Yönetsellik Biçimi Olarak İslamofobizm," 15.

²⁸⁶ Malcom X, ABD'de siyahilere karşı beyazların yaptığı ayrımcılıktan ve onların benimsediği Hristiyanlık dininden nefret duyarak "İslam Ümmeti (Nation Of Islam)" adı verilen radikal bir harekete girerek İslam'ı benimsemiş önemli bir liderdir. Detaylı bilgin için bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/malcolm-x>

²⁸⁷ Ayhan Kaya, "Avrupa'da Bir Yönetsellik Biçimi Olarak İslamofobizm," 15.

ve Müslümanlık için bu uğurda kendilerini feda eden ve mücadele veren kişilerin yetiştirilmesine zemin hazırlamaktadır.

İkincisi ise; yoksul, Avrupa tarafından dışlanmış, ayrımcılığa maruz kalmış ve eğitim seviyesi düşük olan Müslümanların Avrupa toplumu tarafından topluma kazandırılması yerine bu insanların yeraltına çekilerek yerli (home-grown) terörist olmaya teşvik etmesidir. Burada kastedilmek istenen husus, özellikle Müslümanların Avrupa toplumunun yapmak istemediği ve güvenli olmayan işlerde düşük ücrete maruz kalarak çalışmaları haliyle Avrupa toplumuyla eşit şartlarda yaşamadıkları algısının zihinlerinde ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.²⁸⁸ Bu da Peter Neumann'ın²⁸⁹ dile getirdiği gibi içinde buldukları Avrupa toplumuna karşı “yabancılaşmayı, güvensizliği ve hayal kırıklığını beraberinde getirerek ”İŞİD, El-Kaide gibi cihatçı ve İslami nitelikteki terör örgütlerine katılmalarına neden olmaktadır.²⁹⁰ Kısacası, bu durum hem Avrupa içinde yaşayan Müslümanların Avrupa toplumundan uzaklaşmasına hem de bu toplumun bir parçası olarak görülmeyen ama Avrupa ülkelerinde yetişip büyümüş olan yerli (home grown) teröristlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.²⁹¹ Bu da Orta Doğu'da yaşanan huzursuzluğun ve şiddetin Avrupa'ya karşı nefret hisseden ve Avrupa toplumuyla tam anlamıyla bütünleşememiş yerli (home-grown) teröristlerin gerçekleştirdiği eylemler yoluyla aktarılması²⁹² Avrupa toplumunun nasıl kendi kendine zarar verdiğini ortaya koymaktadır.

Üçüncüsü ise, Müslümanlara karşı oluşan ön yargının 11 Eylül sonrası artması ve bütün Müslümanlara terörist gözüyle bakılarak iyi-kötü Müslüman ayrımının yapılmamasıdır. Özellikle, Avrupa genelinde birer birer yaşanan terör saldırılarından sonra genel olarak ülke genelindeki tedirginlik halinin tüm Müslümanlara atfedilmesidir. Örneğin; 11 Eylül'den sonra Avrupa'daki polislerin Müslümanların dini kimliklerini ve fiziki görünüşlerini kamusal alanda sergilemelerinin toplumda yarattığı rahatsızlık nedeniyle hiçbir sebep yokken aniden çevirme yapmaları ya da uzun sorgulamalara ve gözaltına tabi tutmalarıdır.²⁹³ Bunun dışında ilerleyen

---

²⁸⁸ EUMC (Muslims in the European Union, Discrimination and Islamophobia, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, 2006). Aktaran: Precht, *Home Grown Terrorism and Islamist Radicalisation In Europe*, 44.

²⁸⁹ Birleşik Krallıkta yer alan King's College London üniversitesinde güvenlik çalışmaları alanında uzman olan bir akademisyendir.

²⁹⁰ Hatton, “Post-9/11, Europe's Weak Spots,”

²⁹¹ Lyubov G. Mincheva, “Islamist Terrorism In Europe: A History,” *Islamist Terrorism In Europe* kitap incelemesi, Peter Nesser, *Nationalities Papers*, 46, 5 (2019): 951, <https://doi.org/10.1080/00905992.2018.1456733>

²⁹² Mincheva, review of *Islamist Terrorism In Europe: A History*, 951.

²⁹³ AIVD (General Intelligence and Security Service in the Netherlands), *Violent Jihad In The Netherlands – Current Trends In The Islamist Terrorist Threat* (Hague, 2006), 62. Aktaran: Precht, *Home Grown Terrorism and Islamist Radicalisation In Europe*, 44.

yıllarda Suriye iç savaşının ve Arap Baharı'nın yaşanmasıyla birlikte Orta Doğu'daki güç boşluğundan yararlanan IŞİD'in çeşitli eylemler gerçekleştirmesi haliyle Avrupa'ya göç etmek isteyen Müslüman mültecilere ve göçmenlere potansiyel terörist gözüyle bakarak sert önlemler alma yoluna gitmiştir.²⁹⁴ Hatta, Macaristan eski Dışişleri Bakanı László L. Simon Avrupa'ya yaşanan yoğun Müslüman göçler nedeniyle Hristiyan değerlerinin ve Avrupa kültürünün bu durumdan negatif etkilendiğini ve bu negatifliği azaltmak için Avrupalıların daha fazla çocuk yapması gerektiğini dile getirmiştir.²⁹⁵ Kısacası, bu iki örnek Hristiyan kimliğini benimsemiş Avrupa'yla azınlık durumunda olan Müslümanlar arasındaki soğuk rüzgarların iyiden iyiye arttığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Avrupalı aktörlerin bütün Müslümanları aynı kefeye koyarak terörist adı altında suçlayıcı bir şekilde hareket etmesi ve ön yargılı bir şekilde davranması, haliyle Avrupa toplumu içindeki kutuplaştırıcı uygulamalara maruz kalan Müslümanların radikalleşmesine ve sonrasında İslami ve cihatçı hedefler doğrultusunda kurulan terör yanlısı örgütlere yönelmelerine neden olmuştur.

Sonuç itibariyle toparlamak gerekirse, İslam'ı Hristiyan inancına karşı korumak ve bu uğurda şehit olarak cihat hedeflerini gerçekleştirmek için yapılan terör eylemleri elbette ki Avrupa'nın Hristiyan kimliğini ve değerlerini benimsemiş toplumlarına zarar verdiği için Müslümanlara ve İslam'a karşı mesafeli ve aynı zamanda ön yargılı bir şekilde yaklaşarak bütün Müslümanları potansiyel bir terörist olarak algılamalarına neden olmuştur. Fakat, burada unutulmaması gereken noktalardan biri de her ne kadar bu işin arka planında radikalleşerek yeraltına çekilen İslami nitelikteki terör örgütleri olsa da Avrupalı aktörlerin Müslümanlara karşı olan ön yargısı, onlara eşit bir şekilde muamele etmemesi ve isteklerini duyurmaya çalıştıklarında görmezden gelmeleri haliyle Avrupa toplumuna karşı kin ve nefret duygusu beslemelerine neden olmaktadır. İşte bu da İslam adı altında faaliyet gösteren terör örgütlerinin kendilerine taraftar toplamasını kolaylaştırmaktadır. Özetle, Avrupa'nın, Müslümanlara karşı İslamofobik bir tavır takınmasında temel gerekçe olarak her ne kadar İslami nitelikte gerçekleştirilen terör eylemlerine işaret etse de konu Müslümanları radikalleşmeye ve bu terör örgütlerine katılmaya iten Avrupa'nın uyguladığı ayrımcı politikalara geldiğinde, bu durumu hesaba katmadan hareket etmesi olaya sadece tek bir pencereden bakarak değerlendirdiğini göstermektedir.

---

²⁹⁴ İbrahim Kalın, "Bir Fasit Daire: IŞİD ve İslamofobi," Sabah Gazetesi, 19 Kasım 2014, https://www.sabah.com.tr/yazarlar/ibrahim_kalin/2014/11/19/bir-fasit-daire-isis-ve-islamofobi, erişim tarihi: 01.05.2023

²⁹⁵ Murat Aktaş, "Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve IŞİD," 1. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Müslümanlar Kongresi Bildiriler Kitabı, 5-7 Mayıs 2016, 426-439. Aktaran: Aktaş, "AB Ülkelerinde İslamofobi ve Terörizm," 149.

2.3.3. 2008 Euro Krizi ve Avrupa

2008 Euro krizi finansal açıdan tüm uluslararası sistemi negatif bir şekilde etkilese de özellikle Avrupa bu krizden ciddi bir şekilde nasibini almıştır. Bunun sebebi ise 1970'lerden itibaren artık o sosyal devlet ve refah sistemi anlayışını bir kenara koyarak yavaş yavaş özelleştirmelerin ortaya çıkması, devletin kamusal arenadaki müdahalelerinin azalması²⁹⁶ ve sermayenin sadece belli bir alanda sınırlı kalması yerine tüm dünyaya yayılarak istediği şekilde hareket edebilmesi²⁹⁷ gibi Amerikan tarzı söylemlerin Avrupa'daki siyasi elitlerin düşüncelerine yansiyarak "neoliberalizmden başka bir alternatif"²⁹⁸ yok söyleminin zihinlere işlenmesidir. Bu da neo-liberal ekonomi modelinin çekici ve cezbettirici özellikleri ortaya konularak nasıl zihinleri fethedecek nitelikte hareket ettiğinin önemli bir göstergesini oluşturmaktadır.

Fakat, her ne kadar neoliberal ekonomi modeli zaman içerisinde küreselleşerek etkisini arttırıp dünya üzerinde hâkim kılınmaya çalışılan model olsa da beraberinde hiç umulmayan sorunları (işsizlik, refah seviyesinde gerileme vb.) getirmesi, haliyle Avrupalı aktörlerin ve aynı zamanda uluslararası sistemin bu modeli önlerine alıp sorgulamalarına neden olmuştur. Özellikle bu sorgulamayı yapmaya iten olay ise 2008 krizinin meydana gelmesidir. Çünkü bu krizle hem Avrupalı aktörler hem de uluslararası arena, neo-liberal politikaların kendi içinde bir kısır döngüye girerek sadece ülkelerin değil, aynı zamanda o ülkelerin içinde yer alan toplumların kendi içindeki ekonomik eşitsizlik farkının daha da açılmasına neden olmakta²⁹⁹ ve bu da özellikle krizden büyük ölçüde etkilenen Avrupa toplumunun geleceğini ciddi bir şekilde etkilemektedir. Hatta, bu yaşanan durumun vahametini göstermek açısından bir örnek verilmesi gerekirse,³⁰⁰ Almanya ve Lüksemburg gibi ekonomik eşitsizliğin toplum nezdinde az olduğu bu ülkeler 2008 finans kriziyle karşı karşıya kaldığında toplumdaki zengin ve yoksul kesimler arasındaki uçurumun ciddi bir şekilde arttığı tespit edilmiştir. Bu da 2008 ekonomi krizinin Avrupa'daki finans ve sosyal hayat içerisinde ne kadar yıkıcı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Avrupalı devletler bu sorgulamayı yaparken bu modelin uygulanması konusunda yaşadıkları plansızlığı ve iyi bir şekilde organize olup bu modeli yönlendirme konusunda

---

²⁹⁶ Fatma Sariaslan, "İslamofobinin Ekonomik Kökenleri ve ABD Dış Politikasının Küreselleştirici Rolü," *İletişim ve Diplomasi, İletişim Başkanlığı Yayınları*, 5 (2021): 93.

²⁹⁷ G. Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus Devlet* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002), 16.

²⁹⁸ Sariaslan, "İslamofobinin Ekonomik Kökenleri," 93.

²⁹⁹ Age. s.93.

³⁰⁰ Y. Carreras İrepoğlu, "Küresel Eşitsizlikler ve Yönetişim Sorunları," *İçinde Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, der. F. Şenses, Z. Öniş & C. Bakır (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 100.

başarı sağlayamadıkları noktasına vurgu yapmak yerine, kendi hatalarını mümkün olduğunca ört bas edebilecekleri bir günah keçisi aramışlar ve bunlar da Müslümanlar olmuşlardır. Yani, nasıl ki 1929 yılındaki ekonomik buhranın faturası o dönem ekonomik açıdan oldukça iyi durumda olan Yahudilere kesilmeye çalışıldıysa 2008 ekonomi krizinin faturası da benzer bir şekilde Müslümanlara kesilmeye çalışılmıştır.³⁰¹ İşte böyle bir felsefeyle hareket eden Avrupa haliyle bu krizin atlatılıp üstesinden gelinebilmesi konusunda Müslümanlara karşı İslamofobik bir tavır takınarak hareket etmiştir.

İşte bu noktada Avrupalı aktörlerin, 2008 ekonomi krizinin yarattığı o “varoluşsal bunalımı”³⁰² üstlerinden atabilmek için Müslümanları hedef tahtasına oturtarak onlara karşı İslamofobik bir hareketle yaklaşmasının nedenlerine bakılacak olursa birincisi; II. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’nın kalkınmak için çok sayıda işçiye ihtiyaç duyması ve bu işçilerin büyük çoğunluğunun daha iyi şartlarda yaşamak isteyen Müslümanlar kesimlerden oluşması ve zaman içinde bölge üzerinde kalıcı hale gelmesi haliyle Avrupa coğrafyası içinde Müslüman göçmenlerin sayılarını³⁰³ arttırmalarına neden olmuştur. Bu da haliyle Avrupa toplumunun dikkatini çekmesine ve kolay bir şekilde hedef tahtasına oturtulmalarını tetiklemiştir.

İkincisi ise, Avrupalı aktörlerin kendi içinde yetişmiş olan yerli işçileri tercih etmek yerine daha ucuza çalışan Müslüman işçileri tercih etmesi haliyle Avrupa toplumunun Müslümanlara karşı olan algısının negatif bir yönde ilerlemesine neden olmuştur. Mesela, liberal ekonomi modelinin en nemli savunucusu olan İngiltere bile, 2008 ekonomi krizi sebebiyle doğrudan doğruya kendi içinde yaşayan Müslüman kesimleri hedef alacak nitelikte “İngiliz işlere İngiliz işçiler” mottosunu kullanmıştır.³⁰⁴ Aynı şekilde benzer bir durum Soğuk Savaş sonrası dönemde Doğu ve Batı Almanya’nın birleşmesinden sonra ortaya çıkan yoksullaşma ve işsizlik probleminin kaynağı olarak dönemin hükümeti Helmut Kohl’un Müslüman Türkleri hedef olarak göstermesi³⁰⁵ Avrupa’nın Müslümanlara karşı her türlü ırkçı ve yabancı

---

³⁰¹ Sariaslan, “İslamofobinin Ekonomik Kökenleri,” 94.

³⁰² Nasıl ki bir insan alıştığı veya sevdiği şeylerden hiç alışkın olmadığı bir ortama veya işe geçtiğinde kaygı ve endişe duyarak kendi varlığını sorguluyorsa, ekonomi alanında da benzer bir şekilde yaşanan krizler ve bunalımlar o benimsenen ekonomi sisteminin kendi varlığını sorgulaması anlamına gelmektedir.

³⁰³ J. Cesari, “Islam and Multicultural Societies: A Transatlantic Comparison,” içinde *Citizenship and Immigrant Incorporation: Comparative Perspectives on North America and Western Europe*, der. G. Yurdakul & M. Bodemann (New York: Palgrave Macmillan, 2007), 75-97. Aktaran: Sariaslan, “İslamofobinin Ekonomik Kökenleri,” 94.

³⁰⁴ M. Kutlay, “Euro Krizinin Politik Ekonomisi ve Uluslararası Sistemdeki Geleceği,” içinde *Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, der. F. Şenses, Z. Öniş & C. Bakır (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 181.

³⁰⁵ Ayhan Kaya, *Berlin'deki Küçük İstanbul* (İstanbul: Buke Yayınları, 2000). Aktaran: Bianca Kaiser ve Ayhan Kaya, “Küresel Finansal Kriz, Mülteci Krizi ve İslamofobizm Bağlamında Türkiye-AB İlişkileri,” içinde

düşmanlığını güçlendirecek nitelikte söylemler geliştirdiğinin en önemli göstergesini oluşturmaktadır.

Üçüncüsü ise, 2008'deki finans alanında gerçekleşen kriz sebebiyle Avrupa'nın refah seviyesinin azalması ve eğitim, sağlık, hizmet gibi imkanlara ulaşma konusunda sıkıntılar yaşamasının sorumlusu olarak Müslümanların konumlandırılmasıdır. Özellikle bu noktada Avrupa'daki iç siyasetin toplumu etkileyecek nitelikte Müslümanlara karşı ön yargıya ve ayrımcılığa dayalı söylemler geliştirmesi Avrupa toplumunun zihinlerinde hipnoz etkisi oluşturularak Müslümanlara karşı olan algısının daha da negatif bir yönde ilerlemesine hizmet etmesidir. Mesela bu konuda Avrupa'daki iç siyasetin genel olarak Müslümanlara karşı geliştirdiği söylemlere bakılacak olunursa, "içimizdeki yabancılar ulusal güvenliğimize, sosyal güvenliğimize, etno-kültürel ve dinsel bütünlüğümüze karşı tehdit oluşturuyorlar"³⁰⁶ söylemi Avrupa toplumunun zihinlerine kazınarak her yaşadıkları kötü deneyimle Müslümanları bağdaştırmalarına neden olmaktadır. Yani burada kastedilmek istenen husus ekonomik ve politik açıdan yaşanan sorunları veya hoşça gidilmeyen noktaları dile getirmeye çalışan Avrupa halkı, bunu yaparken zihnine daha önceden iç siyasette geçen Müslüman karşıtı söylemlerden yararlanarak yaptıkları eylemlerde Müslümanlar bulunmasa da bu İslamofobik söylemle hareket ederek isteklerini ve hoşnutsuzluklarını dile getirmektedirler.³⁰⁷ Kısacası, bu durum Avrupa'nın Müslümanlara karşı ne kadar ön yargılı olduğunu ve aynı zamanda da yaşanan her sıkıntının müsebbibi olarak Müslümanları gördüğünün önemli bir göstergesini oluşturmaktadır.

Dördüncüsü, 2008 ekonomi krizinin beraberinde getirdiği sosyal alandaki düzensizlik ve hoşnutsuzluk halinin toplum içinde şiddet ve gerilimle sonuçlanması sorununun Müslümanlara yüklenmesidir.³⁰⁸ 'Eğer Müslümanlar Avrupa'daki yerli işçilerin işlerini ellerinden almamış olup sosyal alanda Avrupa toplumuyla uyumlu bir şekilde hareket ederek modernleşseydi, hem böyle bir ekonomik kriz ortaya çıkmazdı hem de böyle bir ekonomik kriz çıksa bile Avrupa toplumuyla bütünleşmiş bir Müslüman profili sayesinde sosyal

---

Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri, der. S. Baykal, S. Akgül Açıkmeşe, B. Akçay, Ç. Erhan (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları – ATAUM, 2018), 415.

³⁰⁶ Bianca Kaiser ve Ayhan Kaya, "Küresel Finansal Kriz, Mülteci Krizi ve İslamofobizm Bağlamında Türkiye-AB İlişkileri," *İçinde Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri*, der. S. Baykal, S. Akgül Açıkmeşe, B. Akçay, Ç. Erhan (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları – ATAUM, 2018), 415.

³⁰⁷ Ayhan Kaya, "Avrupa'da Bir Yönetlilik Biçimi Olarak İslamofobizm," *Marmara Avrupa Araştırma Dergisi*, 30, 1 (2022): 17.

³⁰⁸ Kaiser ve Kaya, "Küresel Finansal Kriz, Mülteci Krizi ve İslamofobizm Bağlamında Türkiye-AB İlişkileri," 415.

düzensizlikler ve sorunlar ortaya çıkmadan bu kriz atlatabilirdi' algısının oluşturulması bütün yükün Müslümanlara atıldığına önemli bir göstergesini oluşturmaktadır.

Kısacası, Avrupalı aktörler yaşadıkları ekonomik krizin kaynağında Müslümanları hedef gösteren bir strateji izlemiştir. Yani nasıl ki,³⁰⁹ 1974'lü yıllarda neo-liberal politikaların uygulanmaya başlanmasıyla birlikte hızla artan yoksulluk, temel kaynaklardan (eğitim, sağlık, barınma vb.) eşit bir şekilde yararlanamama, toplum tarafından öteki olarak görülme gibi kronikleşmiş sorunlarla mücadele de İslamofobi stratejik bir araç olarak kullanıldıysa, 2008 yılındaki ekonomik krizde de benzer bir şekilde hareket edilmiştir. Bu da Avrupa'nın hem bu stratejiyi ne kadar iyi kullandığını hem de üzerindeki sorumluluğu Müslümanlara atmada ne kadar başarılı olduğunu göstermektedir.

Sonuç itibariyle toparlanılması gerekilirse, 2008 ekonomi krizi Avrupa'nın kendi içinde doğup sonrasında hızlı ve domino etkisi oluşturacak bir şekilde tüm dünyaya yayılarak ekonomiden, sosyal alandaki refahın kaybına kadar pek çok alanı negatif bir şekilde etkilemiştir. Fakat, burada ilginç olan nokta, Avrupalı aktörlerin benimsedikleri neo-liberal politikadaki dengesizliği ve istikrarsızlığı tespit edip bu hususta gerekli müdahaleleri yapma konusunda eksik kaldıkları yönde bir öz eleştiri yaparak, bunu Avrupa toplumuna anlatmak yerine düşman ve öteki olarak damgaladığı Müslümanlar üzerinden bu konuyu ele alması otomatikman yabancı düşmanlığının ve İslamofobik söylemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Böylece, Avrupalı aktörler bu krizin oluşturduğu İslamofobi söyleminden yararlanarak hem üstlerindeki sorumluluğu kolayca atabilmeyi hem de Müslümanları Avrupa halkının geleceğini, işini ve refahını elinden alan bir tehdit unsuru olduğu yönünde söylemler üreterek, Avrupa toplumunun zihinlerini kendi kontrolleri altında tutmaya çalışmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla, bu yaşanan ekonomik krizde Müslüman karşıtı söylem ve eylemlerde bulunulması Avrupa için İslamofobi'nin vazgeçilmez stratejik bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir.

2.3.4. 2015 ve Sonrası Avrupa'daki Göçmen Krizinin Etkileri

2015 Göçmen krizi hem Avrupa'nın kendi birliğini koruması açısından verdiği bir sınav hem de akın akın ülkelere doğru gelen Müslüman göçmenlerle nasıl başa çıkacakları konusunda çözüm bulmaya çalıştıkları bir mücadele alanını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu kriz Avrupa'nın dengesini alt üst etmiştir.

---

³⁰⁹ Age. s.416.

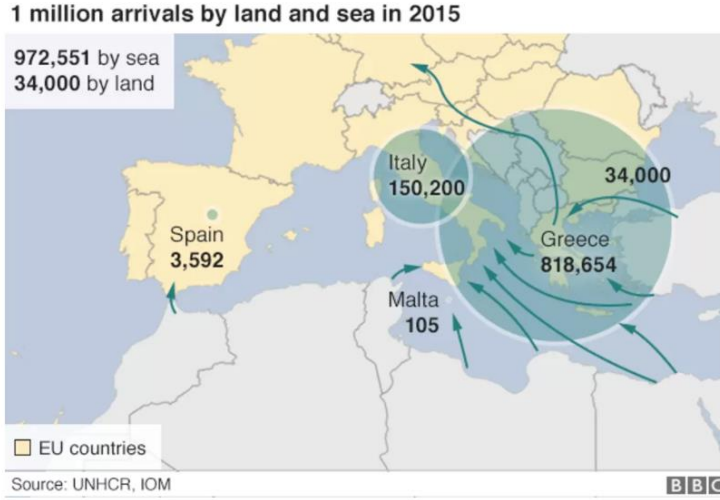
Bu bakımdan meydana gelen bu krizin Avrupa üzerinde bıraktığı derin etkilerin ne olduğunu ele almadan önce konunun özümseme ve anlaşılabilirliği için bu krizin ortaya çıkmasını tetikleyen gelişmelere bakılması gereklidir. Bu sayede Avrupa'nın Müslümanlara karşı geliştirdiği o İslamofobik yaklaşım daha net bir şekilde anlaşılabilir.

Öncelikle, 2011 itibariyle Tunus'ta başlayan Arap Baharı süreci adeta domino etkisi oluşturacak bir şekilde Orta Doğu coğrafyasına yayılmış ve böylece bu bölgedeki insanlar adeta zincirlerinden boşalmışçasına baskı ve otoriteye karşı çıkmaya başlamıştır. İşte bu da beraberinde yıkımları, ölümleri ve yoklukları getirmiş ve özellikle bu durumdan Suriye ciddi bir şekilde nasibini almıştır. Yani burada ciddi bir iç savaşın ortaya çıkışı haliyle birçok insanın ölmesi ve yerinden edilmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla, Arap Baharı süreci ve beraberinde getirdiği Suriye iç savaşı Orta Doğu'nun yeni bir sürece girmesine ve kaynayan bir kazan haline gelmesini tetiklemiştir.

İşte böyle bir atmosfer içerisinde pek çok Müslüman göçmen (Suriyeli, Afganlı, Afrikalı, Iraklı vb.) daha iyi yaşam standartlarının olduğu, kendini güvende hissettiği, kaynakların ve refahın zengin olduğu Avrupa'ya rotalarını çevirerek göç etme eylemlerini gerçekleştirmişlerdir. Hatta, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından yapılan araştırmada Avrupa'ya en çok göç edenler arasında %20 oranında Suriye iç savaşından kaçan Suriyeliler, %7 oranında Irak ve Afgan kökenli grupların olduğu tespit edilmiş ve ayrıca 2015 yılından itibaren hem kara hem de deniz üzerinden Avrupa'ya göç eden göçmenlerin sayısının yaklaşık olarak 1,006,000'yi geçtiği tahmin edilmektedir.³¹⁰ Hatta harita üzerinden Şekil 3'e bakıldığında kara ve deniz üzerinden Müslüman göçmenlerin hangi Avrupa ülkelerine daha çok göç etmeyi tercih ettiği net bir şekilde görülebilir.

---

³¹⁰ "Migration Crisis: One Million Enter Europe In 2015," *BBC News*, 22 Aralık 2015, <https://www.bbc.com/news/world-europe-35158769>, erişim tarihi: 09.05.2023

Şekil 3: Müslümanların 2015 Yılında Avrupa Ülkelerine Gerçekleştirdiği Göçler³¹¹

Bu göçmen akını göz önüne alındığında Avrupa üzerinde bıraktığı etkilerin oldukça çeşitli olduğu ama temelde Müslüman karşıtlığı ve korkusu üzerine inşa edildiği görülmektedir. Bu bağlamda yaşanan göçmen krizinin Avrupa üzerinde bıraktığı ilk etki, bütünleşme alanındaki sıkıntıdır. Burada kastedilmek istenen nokta, her ne kadar Avrupa ülkeleri savunma, ortak para vb. politikalarda çıkarları gereği tek bir vücut halinde hareket etmeye çalışsa da, konu göçmen krizine geldiğinde Avrupa'yı derinden sarsarak bütünleşme alanında çatlakların oluşmasına ve ortak kararlar alabilme konusunda üye devletler arasında sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle bu durumun ciddiyetinin gösterilmesi açısından bir örnek verilmesi gerekirse, dönemin Almanya Başbakanı Angela Merkel Arap Baharı'nın getirdiği bu iç savaştan kaçmaya çalışan pek çok etnik grubu ülkelerimizi açarak bu yükü hafifletebiliriz³¹² anlayışıyla hareket edip diğer Avrupalı aktörleri bu yönde ikna etmeye çalışırken, Macaristan gibi ülkelerde “kimse bize kimi ülkemize alıp almayacağımızı söyleyemez”³¹³ diyerek tavrını ortaya koyması Avrupa devletleri içinde tam anlamıyla bu konuda bir birliğin sağlanamadığını ve aynı zamanda yaşanan bu kriz göçmen krizi olmaktan çıkıp bir politik kriz³¹⁴ haline geldiğini de göstermektedir.

İkinci etki, Avrupa'nın artan Müslüman göçmen ve mülteci sayısı nedeniyle bir süre sonra yerli Avrupa nüfusundan çok, genç Müslüman nüfusun ağır basması olasılığıdır. Bununla

³¹¹ “Migration Crisis: One Million Enter Europe In 2015,”

³¹² Paul Taylor, “Migration Crisis Tears At EU's Cohesion And Tarnishes Its Image,” *Reuters*, 6 Eylül 2015, <https://jp.reuters.com/article/europe-migrants-eu-idINKCNOR601720150906>, erişim tarihi: 09.05.2023

³¹³ Nick Thorpe, “The Man Who Thinks Europe Has Been Invaded,” *BBC News*, 6 Nisan 2018, https://www.bbc.co.uk/news/resources/1dt-sh/Viktor_Orban, erişim tarihi: 09.05.2023

³¹⁴ Ayşe Nur Aydın, “Avrupa'nın Mültecilerle İmtihani,” *Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği*, 9 Şubat 2017, <http://www.hazarderneği.org/avrupanın-multecilerle-imtihanı/>, erişim tarihi: 09.05.2023

birlikte Avrupa'yı kuşatan "Milenyum Kuşağı"³¹⁵ korkusunun ortaya çıkması, haliyle Avrupa ülkelerinin Frontex (Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı) bağlamında sınır güvenliklerini arttırma yoluna gitmelerine neden olmuştur. Hatta, 2017 yılında Frontex Avrupa ülkelerinde özellikle yaz aylarında Orta Doğu ve K. Afrika (MENA) bölgelerinden yoğun bir göç dalgası olabileceği yönünde uyarılarda bulunması Müslüman ülkelere gelen göçmenlere karşı ne kadar teyakkuz halinde olduğunun da bir göstergesini oluşturmaktadır.³¹⁶ Ayrıca, bu krizin yaşanması aynı zamanda Avrupa ülkeleri arasında dolaşım serbestliği sağlayan Schengen sisteminin getirdiği özgürlüğü sınırlandırarak, giriş ve çıkışlarda ciddi güvenlik kontrollerinin olması, sınırların güçlendirilerek olası bir göç akışını önlemek için çelik tellerin çekilme girişiminde bulunulması vb. önlemler Müslüman göçmenlere karşı duyulan korkuyu ve nefreti net bir şekilde göstermektedir.

Üçüncü etki ise, mülteci krizinin Avrupa'nın kendi değerlerini ve Hristiyan kimliğini daha fazla ön plana çıkartmasını tetiklemektedir. Yani, Müslüman göçmenlerin ve mültecilerin Avrupa'nın benimsediği değerler, dini anlayışlar, ilkeler ve normlar açısından uyumlu görülmemesidir. Bu durumu netleştirebilmek için Avrupa ülkelerinin birkaçının Müslüman göçmenlere olan yaklaşımlarını nasıl ele aldıklarına dair örnek verilecek olunursa,³¹⁷ Macaristan Başbakanı Viktor Orban'ın Müslüman göçmenlerin Avrupa'nın Hristiyan değerleri için bir tehlike arz ettiğini dile getirmesi veya Slovakya, Çek Cumhuriyeti gibi ülkelerin savaştan ve iç çatışmadan kaçan Müslüman göçmenlere ve mültecilere ev sahipliği yapmak yerine içlerinde Hristiyan olan mültecileri ve göçmenleri ülkelerine kabul edeceklerini açıklamaları Avrupalı aktörlerin Müslümanlara karşı nasıl İslamofobik bir tavırla yaklaştığını ve aynı zamanda insani değerlerin (dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin kriz zamanlarında tüm insanlığa yardım kapılarının açılması, eşit davranma vb.) korunması ve kollanması konusunda ortaya koyduğu söylemlerle eylemin çeliştiği görülmektedir.

Dördüncü etki ise, Avrupa'nın kendi güvenliğini ve çıkarını ön planda tutmasıdır. Özellikle 2015 yılından itibaren yaklaşık 1 milyonun üzerinde Orta Doğu'dan, Afrika'dan, Asya'dan gelen Müslüman göçmenler Avrupa'ya girerken 2019 yılına gelindiğinde bu

---

³¹⁵ Milenyum Kuşağı; genç, dinamik ve canlı nüfus için kullanılmaktadır. Özellikle Avrupa'nın günden güne nüfusunun yaşlandığı düşünüldüğünde mülteci kriziyle ülkeye gelen Müslüman nüfusların genç bir yapıya sahip olması Avrupa'nın demografik yapısını tehdit eden bir durumu oluşturmaktadır.

³¹⁶ Arno Tausch, "Migration From the Muslim World To The West," *Jewish Political Studies Review* 30, 1 (2019): 68-73.

³¹⁷ Paul Taylor, "Migration Crisis Tears At EU's,"

ülkelerden gelen insanların 45,600'ü ise Avrupa sınırlarına girme girişiminde bulunmuştur.³¹⁸ İşte bu gidişata dur diyebilmek için Avrupalı aktörler elindeki iki kartı devreye sokmaktadır. Bunlardan birincisi Avrupa ülkeleri içerisinde bu mültecileri eşit bir şekilde dağıtarak üzerindeki bu yükü hafifletmeye çalışmış, ama her Avrupalı aktör bu durumu kabul etmeyerek kendi güvenliğini ön planda tutacak şekilde hareket etme yoluna gitmiştir. Bu nedenle elde son kart olarak bu göçmenlerin kendi kültürüne ve değerlerine yakın olan hedef ülkeler kalmıştır. Özellikle Orta Doğudaki iç savaş ve çatışmalardan dolayı pek çok Avrupa ülkesi kendi ülkesinde daha fazla Müslüman göçmen ve mülteci barındırmamak için Türkiye gibi ülkeleri hedef ülke olarak gösterip para yardımıyla bulunarak bu göçmenlerin hedef ülkelerde kalması planlanmıştır. Hatta, 2016 yılında AB Orta Doğu'dan gelen Müslüman göçmenlerin Türkiye'de kalması için 6 milyon Euro vermeyi kabul etmiştir.³¹⁹ Bu da Avrupalı aktörlerin kendi güvenliğini ve geleceğini ön planda tutarak Müslüman göçmenleri ve mültecileri başından atmak için kullandığı İslamofobik bir stratejinin göstergesini oluşturmaktadır.

Beşincisi, Avrupa'ya gelmek isteyen Müslüman göçmenlerin terörist gözüyle bakılması meselesidir. Özellikle ABD'de meydana gelen 11 Eylül terör saldırısının tüm uluslararası sistemde şok etkisi oluşturması ve bu şokun üstüne 2000'li yıllarda Avrupa ülkelerinin başkentlerinde birer birer terör saldırılarının (2004 Madrid, 2005 Londra vb.) meydana gelmesi Avrupa'nın terör gerçeğini yakın bir şekilde deneyimlemesine sebep olmuştur. Özellikle 7 Ocak 2015 yılında önce Charlie Hebdo saldırısının gerçekleşmesi ve aynı yıl içerisinde 13-14 Kasım tarihleri arasında Fransa'nın başkenti Paris'te bombalı saldırıların yapılması ve üstüne göçmen krizinin meydana gelmesi haliyle Avrupalı aktörlerin Müslüman göçmenleri potansiyel bir terörist olarak algılamalarına ve ülkelerine kabul etme konusuna mesafeli yaklaşımlarına neden olmuştur.³²⁰ Hatta, 2017 yılında Avrupa'da meydana gelen 205 terör saldırısının 137'si ülkeyi kutuplaştıran ve bölen bir nitelikte olduğu, 33'ünün cihatçı hedefler amacıyla yapıldığı, 24'ünün sağ unsurlar ve 5'inin ise sol unsurlar tarafından yapıldığı kaydedilmiştir.³²¹ Dolayısıyla, bu yaşanan terör saldırıları ve bu saldırıların hangi amaçla yapıldığını ortaya koyan oranlar Avrupa'nın hem İslam'a ve Müslümanlara karşı

---

³¹⁸ Yalçın Ademoğlu, "Almanya AB'ye Yeni Bir Göçmen Akınından Endişeli: 2015'teki Göçmen Krizi Yeniden Yaşanmamalı," *Euronews*, 8 Ekim 2019, <https://tr.euronews.com/2019/10/08/almanya-abye-yeni-bir-gocmen-akinindan-endiseli-2015-teki-kriz-yeniden-yasanmamali>, erişim tarihi: 09.05.2023

³¹⁹ Yalçın Ademoğlu, "Almanya AB'ye Yeni Bir Göçmen Akınından Endişeli,"

³²⁰ Tausch, "Migration From the Muslim World To The West," 70.

³²¹ Arnold Schoenberg, *Die Zukunft Europas und das Judentum: Impulse Zu einem gesellschaftlichen Diskurs*, ed. Oskar Deutsch (Vienna: BöBö hlau Verlag, 2017); ayrıca bkz. Menasse Robert *Die Hauptstadt*, (Frankfurt a.M.: Verlag Suhrkamp, 2017) tarafından yazılan ve 2017 Alman Kitap Ödülü kazanan ve Avrupa bürokrasisini Avrupa'da Aydınlanmanın öncüsü olarak tasvir eden romanı. Aktaran: Arno Tausch, *Migration From the Muslim World To The West*, *Jewish Political Studies Review* 30, 1 (2019): 71.

endişe duymasına hem de her ne kadar endişe ve korku içinde olsalar da Müslüman göçmenleri yakından takip ederek kendi kontrolleri altında tutmaya sevk etmiştir.

Sonuç olarak, 2015 yılında meydana gelen göçmen krizi Avrupalı aktörlerin hem kendi içindeki birliği ve kenetlenmeyi sağlama konusundaki eksikliklerini görme ve bu hususta kendi iç sorgulamalarını yapmaya hem de iç savaş ve çatışma nedeniyle ağırlıklı olarak Orta Doğu'dan gelen Müslüman göçmenlere ve mültecilere karşı nasıl yaklaştıklarını ve kendileri üzerinde nasıl bir etki bıraktıklarını görmeleri açısından ciddi bir sınav vermişlerdir. Özellikle, Avrupa'nın taviz vermem dediği temel hak ve özgürlüklerin korunması, herkes için eşitliğin sağlanması vb. unsurların hamiliğini üstlenerek bu tarz söylemlerde bulunması ve sonrasında böyle bir kriz meydana geldiğinde bunları gündeme getirmeden işine geldiği gibi hareket etmesi, Müslümanlara karşı ne kadar ön yargılı ve İslamofobik bir tutum içinde yaklaştığını açık ve net bir şekilde göstermektedir.

3. İSLAMOFOBİYE KARŞILAŞTIRMALI BAKIŞ: ALMANYA VE İNGİLTERE ÖRNEK İNCELEMESİ

3.1. Almanya Örneği

3.1.1. Almanya'nın Ulusal Kimliği

Ulusal kimlik bir toplumun hangi ulusa, hangi devlete bağlı olduğunu ve hangi kökene sahip olduğunu gösteren önemli bir aidiyetlik unsurunu içermektedir. Nasıl ki dünya genelinde her bireyi tanımlayan ve hangi ulusa ait olduğunu gösteren bir kimliği varsa uluslararası konjonktürde yer alan siyasi aktörler de birbirlerini tanımlarken bu kimlik üzerinden hareket ederek birbirlerini anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu bakımdan bir ulusun kendini var edip ortaya koyabilmesinde ve dışarıya karşı kendini anlatabilmesinde kimlik büyük bir önem taşımaktadır.

Özellikle Almanya'nın ulusal kimliği üzerinden bu konunun ele alınmasının temel nedeni, Alman toplumunun bugün hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde olduğu gibi öteki ve yabancı gördüğü unsurlara (Yahudiler, Müslümanlar, Afrikalılar vb.) karşı olan negatif yaklaşımının kökenini anlayabilmek ve bunun altında yatan temel nedenleri saptayabilmektir. Bu sayede hem Almanya'nın kültürel kimliğinin nasıl bir yapıya sahip olduğu, hem de bu kültürel kimliğin ulusal kimliği nasıl etkilediği³²² anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

Almanya diğer Avrupa ülkelerine göre kendine has bir tarihsel geçmişe sahiptir. Bununla kastedilmek istenen temel nokta siyasi birliğini geç sağlamış ve bir devlete sahip olma anlayışına geç erişmiş bir ulus olmasıdır. Yani, 1871 yılında resmi olarak devlete kavuşmadan önce oldukça parçalı bir yapıya sahip olmuş ve bu parçalılık hali bölge üzerinde yaşayan halka da yansımıştır. Mesela, Hasburg Hanedanlığı'nın sınırları çerçevesi içinde Avusturya'da Almanca konuşan çoğunluğun yanında Tirol bölgesinde İtalyan azınlığın kendine has olan yerli dilleri ile Bohemya ve Moravya'da ise çoğunluğun kendi aralarında konuştuğu Slav dili hakimdi.³²³ İşte bu noktada dönemin Alman siyasi elitleri bir ulusu ulus yapan en temel değerini dil birliğini sağlamak olduğu fikrinden yola çıkarak hareket etmiş ve bunu adım adım

---

³²² Stuart Hall, "The Question of Cultural Identity," içinde *Modernity and its Futures*, Eds. David Held, and Tony McGrew (Cambridge: Polity Press, 1993), 292-293. Aktaran: Liesbeth Minnaard, "National Identity The Discursive Production of Germanness and Dutchness," içinde *New Germans, New Dutch: Literary Interventions* (Amsterdam University Press, 2008), 15.

³²³ John Breuilly, "German National Identity," içinde *The Cambridge Companion to Modern German Culture*, eds. Eva Kolinsky and Wilfried van der Will (Cambridge University Press, 2006), 46.

gerçekleştirmişlerdir. Öncelikle, Avrupa’da Martin Luther önderliğinde başlatılan reform hareketinde İncil’in Almanca’ya çevrilmesi³²⁴ ve bu çevirinin Aydınlanma döneminde Alman edebi kaynaklarını etkileyerek zenginleştirmesi ve daha da dinamik hale gelmesine katkı sağlamıştır.³²⁵ Ayrıca; Almanya, birliğini elde ettikten sonra buradaki ilerleme ve gelişme yargı alanına da yansımış ve 1877 Reich Anayasası’nın 186. Paragrafı uyarınca Alman mahkemelerde konuşulacak dilin Almanca olmasına karar verilmiştir.³²⁶

Bu dil birliğinin sağlanması ve edebiyattan hukuk alanına kadar pek çok alanda kendini göstermesi haliyle Alman milliyetçiliğinin kendini belirgin bir şekilde hissettirmesini etkilemiştir. Özellikle Almanya’nın 16.yy’dan beri ekonomik alandan politik alana kadar en büyük rakibi olan Fransa’ya karşıtlığını bu sefer dil ve kültür alanına yansıtarak dile getirmeye çalışmıştır.³²⁷ Yani, Alman eliti ve toplumu öteki olarak konumlandığı Fransa’ya karşı kendine özgü olan dilini ve kültürünü ortaya koyarak bir ‘volk (ulus)’ olduğunu göstermeye çalışmıştır.³²⁸ Kısacası, Almanya’nın kimlik ve kültür üzerinden kendi tarzını ve tavrını ortaya koyması, milliyetçilik duygularının uyanmasını ve aynı zamanda da kabarmasını tetiklemiştir.

Aslında bu günümüz Almanya’sında halen geçerli bir durumu oluşturmaktadır. Yani, Almanca’nın günlük hayatta konuşulması ve Almanya’nın kendine has olan değerlerinin ve normlarının benimsenmesi, dilin Alman halkının ulusal kimliğinde ve benliğinde yatan temel bir unsur olduğuna işaret etmektedir. Hatta, Şekil 4’e bakıldığında bu net bir şekilde görülebilir.

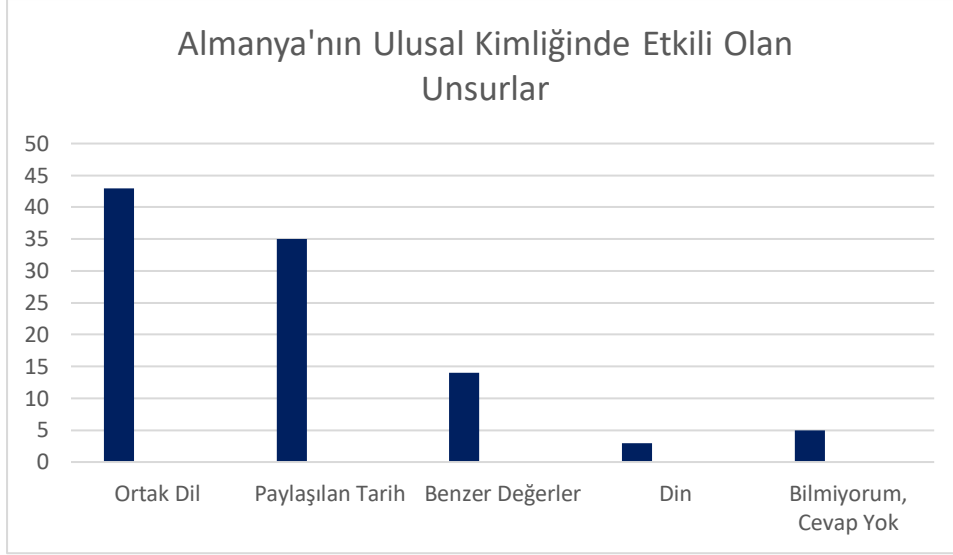
³²⁴ J. Hawes, *Kısa Almanya Tarihi*, çev. Y. Alogan (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 81. Aktaran: Samet Zenginoğlu, “Alman Kimliği: Kültürel Antropolojik Bir Bağlam Denemesi,” *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, 3(2020): 496.

³²⁵ M. Fulbrook, *Almanya’nın Kısa Tarihi*, çev. S Gürses (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018), 93; B. Becker- Cantarino, *German Literature of the Eighteenth Century: The Enlightenment and Sensibility* (New York: Boydell & Brewer, 2005). Aktaran: Age.s.496.

³²⁶ H. James, *Alman Kimliği, 1770’ten Bugüne*, çev. İ. Türkmen (İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 1999), 100. Aktaran: Age.s.496.

³²⁷ Zenginoğlu, “Alman Kimliği,” 497.

³²⁸ Fulbrook, *Almanya’nın Kısa Tarihi*, 99-100. Aktaran: Age.s.497.

Şekil 4: Almanya'nın Ulusal Kimliğine En Çok Katkı Yaptığı Düşünülen Unsurlar³²⁹

2011 yılları içerisinde Almanya'da 1002 katılımcı üzerinde yapılan anket çalışmasında, Alman halkının %43'nün ortak dilin ulusal kimliği oluşturmada ciddi bir katkı sağladığını düşünürken %35'nin paylaşılan tarihi geçmişin olduğunu ve %14'nün ortak değerlerin bu ulusu bir araya getirdiğini düşünmektedir. Bunun dışında, katılımcıların %3'ü dini faktörlerin etkili olduğunu dile getirirken %5'nin ise bu konuya yorumuz kaldığı tespit edilmiştir.

Almanya'nın ulusal kimliğinin şekillenmesinde etkili olan bir başka unsur ise, etnik kökene yapmış olduğu vurgudur. Bunun temel sebebi ise, Almanya'nın birliğini elde ettikten sonra özellikle Schleswig ve Polonya bölgeleri ile Alsas-Loren'in bir kısmını kaybetmesiyle birlikte buralarda yaşayan Almanların Almanya'ya dönmesinin etnik açıdan homojen bir nüfusu ortaya çıkarması ve bunun da doğal olarak bu homojenliğin korunması duygusunu arttırmasıdır.³³⁰ Mesela, bu duruma tarihin çeşitli karelerinden örnek verilmesi gerekirse, 1913 tarihli Staatsangehörigkeit (vatandaşlık) yasasında Polonyalı göçmenlerin ülke içinde kalıcı hale gelmesi ve evlilikler yoluyla etnik yapıyı bozmasını engellemek için mümkün olduğunca vatandaşlık vermekten kaçınması öne çıkabilir.³³¹ Bunun dışında 1933 tarihli "Profesyonel Memuriyet Yasası" altında Yahudi kökenli insanların memur olabilmeleri ve bürokrasi alanında görev yapabilmelerinin engellenmesi de vardır.³³² Günümüze gelindiğinde ise, uluslararası konjonktürün değişmesi ve bu değişimin beraberinde getirdiği çokkültürlülük

³²⁹ "Was von dem Folgenden trägt Ihrer Meinung nach am meisten zur nationalen Identität Deutschlands bei?," *Statista*, Şubat 2011, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/180267/umfrage/besonders-wichtig-fuer-die-nationale-identitaet/>, erişim tarihi: 18.05.2023

³³⁰ Breuilly, "German National Identity," 56.

³³¹ Age.s.54.

³³² H. James, *Alman Kimliği*, 165. Aktaran: Zenginoğlu, "Alman Kimliği," 498.

anlayışı Avrupa genelinde benimsenmeye çalışılsa da, Almanya özelinde geçmişten gelen o saf etnik yapıyı muhafaza etme anlayışı olduğu için farklı ulusları bünyesine dahil etme ve içselleştirme konusunda halen sorunlar yaşamaktadır. Hatta, bunun kanıtı olarak da Türk kökenli ve ünlü bir futbolcu olan Mesut Özil bir maça girdiklerinde eğer o maç zaferle bitiyorsa kendine Alman gözüyle bakılarak sahiplenildiğini, ama o maç zaferle bitmiyorsa dışlanarak bir köşeye atıldığını dile getirmiştir.³³³ Bu da Özil'in Almanya'da doğup orada büyüyerek eğitim almasına rağmen Alman toplumu nezdinde gerçek anlamda bir Alman olmadığını göstermektedir. Kısacası, bu örnekler Almanya'nın kendi etnik kökenini korumak uğruna kendinden olmayan ve öteki gördüklerine karşı nasıl yabancı düşmanlığı potansiyeliyle hareket ettiğini göstermektedir.

Etnik köken vurgusuyla bağlantılı olarak ele alınacak bir başka nokta ise, Leitkultur (öncü kültür)³³⁴ anlayışını öteki olarak gördüklerine karşı benimsemeleridir. Yani, burada Almanların öncü kültür anlayışıyla kendi içinde yabancı olarak algıladığı unsurlardan (Müslümanlar, Yahudiler, Afrikalılar vb.) beklediği şey toplumsal hayatta bir Almanın benimsediği değerleri, normları ve ilkeleri benimseyerek hareket etme, kendi dillerinde konuşmak yerine Almancanın hâkim olduğu ve Hristiyanlığı, hümanizmi ve Yunan felsefesinin değerlerini içselleştiren bir Alman ve aynı zamanda Avrupa toplumu oluşturmaktır.³³⁵ Kısacası, Almanya zamanında ekonomik ve politik sebeplerle ülkesine almak zorunda kaldığı farklı etnik kökenden gelen unsurlara karşı kendi kültürünü hâkim kültür ilan ederek Leitkultur adı altında azınlıklara karşı asimile edici bir politika yürütmektedir. Dolayısıyla, bu öncü kültür anlayışının benimsenmesi hem Almanya'nın kendi kültürünü öteki olarak gördüklerine karşı koruma iç güdüsüyle verdiği doğal bir refleksi hem de ötekine karşı kültürel açıdan verdiği mücadelenin ulusal kimliğine yansımış halini oluşturmaktadır.

Son olarak söylemeden geçilmemesi gereken bir diğer husus ise, Almanya'nın ulusal kimliğini şekillendiren Volksgeist ve Volksaad'dır. Bunlar sırasıyla Alman halkının ulusal ruhunu ve ulusal karakterini oluşturmaktadır. Fakat, bu ruhun ve karakterin ulusal bir benliğe ve kimliğe bürünmesinin altında mitlerin, efsanelerin, geleneklerin büyük bir rol oynadığı

---

³³³ Saphora Smith and Andy Eckardt, "When is a German Not a German? Identity Re-emerges As A Thorny Issue," *Euronews*, 14 Ağustos 2018, <https://www.euronews.com/2018/08/14/germans-turkish-descent-struggle-identity-look-for-acceptance-n886961>, erişim tarihi: 18.05.2023

³³⁴ Leitkultur; ulusal kimlikleri ön plana çıkartarak kültürlerarası ilişkileri hiyerarşik düzen içinde konumlandırın bir yaklaşımdır. Detaylı bilgi için bkz. <https://perspektif.eu/2021/01/30/oncu-kultur-nedir/>

³³⁵ Ahmet Aslan, "Öncü Kültür Nedir?," *Perspektif Eu*, 30 Ocak 2021, <https://perspektif.eu/2021/01/30/oncu-kultur-nedir/>, erişim tarihi: 18.05.2023

unutulmamalıdır. Yani yüzyıllar geçse de her seferinde kuşaktan kuşağa bu değerlerin paylaşılması bu kimlik bilincini oluşturmakta ve aynı zamanda da güçlendirmektedir.³³⁶ Özellikle Almanya'nın ezeli rakibi olan Fransa ve İngiltere'ye karşı kültürel bir milliyetçilik anlayışı uygulanarak halka ait sanat, müzik, edebiyat vb. unsurlar derlenip bu unsurlar milletin kimliğinin bir parçası haline getirilmeye çalışılmaktadır. Özellikle bu hususta Alman entelektüel kesimlerine büyük iş düşmektedir. Mesela, Grimm kardeşlerin Almanya'ya ait masalları, mitleri ve gelenekleri tanımlayıp yeniden revize etmesi³³⁷ veya Achim von Arnim ve Clemens Brentano DesKnaben Wunderhorn gibi isimlerin Alman halk şarkılarını düzenlemesi³³⁸ ve bunları halka atfederek ilerlemesi öne çıkarılabilir. Almanya'nın volk (ulus) olma bilincine ne kadar önem verdiğini ve aynı zamanda bu değerleri koruma altına alarak güçlü ve kenetlenmiş bir kültürel kimlik oluşturma çabası içinde olduğunu göstermektedir.

Bu noktaya kadar anlatılanlardan varılabilecek sonuç, Almanya'nın parçalı ve dağınık bir tarihi geçmişe sahip olması, Avrupa'daki diğer devletlere göre birliğini ve ulus olma bilincini geç elde etmesi ve bundan kaynaklı olarak da elindeki nüfusun mümkün olduğunca homojen kalması ve bozulmasını önlemek için çeşitli yasalarla önlemler alması ya da bu homojenliği tamamen koruyamasa bile öncü kültür (Leitkultur) kavramı çerçevesinde kendine has olan kültürel kimliğini toplum içinde öteki olarak gördüğü unsurların kültürel anlayışlarına baskı uygulayarak kendini hakim kılmaya çalışmasıdır. İşte bu da Almanya'nın tek tip, kenetlenmiş ve bütünleşmiş bir ulus bilinci anlayışını benimsediğini, dolayısıyla öteki olarak konumlandığına karşı mesafeli ve temkinli bir şekilde yaklaşmasına sebep olmakta ve bu da onun ulusal kimliğinin özünü oluşturmaktadır.

3.1.2. Almanya'da Siyasi Kültürün Kurumsal Yansımaları

Almanya tarih sahnesine çıktığı andan itibaren uluslararası arenayı ciddi bir şekilde etkileyen önemli aktörlerden birini oluşturmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşına giden koşulları hazırlaması, etnik köken vurgusu adı altında kendi içinde azınlık olarak gördüğü Yahudilere karşı negatif yaklaşımı ve Soğuk Savaş yıllarında süper güç olarak ortaya çıkan ABD ve SSCB tarihte eşi benzeri görülmemiş büyüklükteki bir savaşa sebep olmasında dolayı

---

³³⁶ Minnaard, "National Identity The Discursive Production," 15.

³³⁷ Wilfried Van Der Will, "The Functions Of 'Volkskultur', Mass Culture and Alternative Culture," içinde *The Cambridge Companion to Modern German Culture*, Eds. Eva Kolinsky and Wilfried van der Will (Cambridge University Press, 2006), 158.

³³⁸ Age.s.155.

bu savaşın maliyetini Almanya'ya ceza olarak kesip Doğu- Batı Almanya adı altında ikiye ayırması ve demir perdenin inşa ettirilmesi vb. gelişmeler Almanya'nın adeta uluslararası sistemin altını üstüne getiren bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Fakat, burada önemli olan nokta uluslararası arenadan çok bu gücü ve etkiyi kendi içine nasıl aktardığıdır. İşte bunu anlayabilmek için siyasi kültürüne bakılması gereklidir. Bu sayede hem Almanya'nın siyasi yapısını oluşturan temel unsurların ne olduğu hem de bu yapıların günlük yaşamda gerçekten kurumsal alanlara yansıyor yansımadağı anlaşılabilir. Dolayısıyla, bu bölümde kısaca Almanya'nın siyasi yapısının temelini oluşturan unsurların ne olduğuna değinilecek olup ardında kurumsal arenada bu yansımaları anlayabilmek için Alman Anayasasından hareket edilerek ortaya konan eylem ve söylem arasında tutarlığın veya çelişkinin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Öncelikle, Almanya'nın siyasi kültürünü anlayabilmek için 3 temel yapıya bakılması gereklidir. Bunlar yönetim yapısı, parlamento kuruluşları ve kendi içinde yaşayan farklı uluslara karşı nasıl davrandığıdır. İlk olarak yönetim yapısına bakılacak olunursa, Almanya Federal bir yönetim modelini benimsemiş olup 16 eyaletten oluşmakta ve her eyaletin kendine özgü yetki alanları bulunmaktadır. Yani eğitim, yükseköğretim, iç güvenlik, yerel yönetimler vb. hususlarda Federal yasalara bağlı olmanın dışında kendi yönetimlerine ait yasaları da kullanmaktadır.³³⁹ Fakat, burada dikkat çeken noktalardan biri Almanya'daki eyaletler her ne kadar belirli alanlarda özerk bir yapıya sahip olsa da temelde Federal anayasaya dayanarak hareket etmektedir. Buda geçmişteki o siyasi birliğini geç tamamlamadan kaynaklı olarak bir arada durma ve bütün olma konusuna daha fazla önem vermesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla bu durum Almanya'nın daha muhafazakâr bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Federalizm Almanya'nın siyasi sisteminin dışında kültürel ve ekonomik açıdan köklü bir geçmişe sahip olup bölge üzerindeki farklı kimliklerin bir araya getirilmesinde de oldukça etkili olan bir sistemdir. Hatta, Federalizmin güçlü ve etkin bir yapıya sahip olduğu 1949 Alman anayasasında vurgulanmış olup Soğuk Savaş sonrasında demir perdenin kalkmasından sonra 11 eyaletin yanına 5 eyalet³⁴⁰ daha katılmış ve böylece tam anlamıyla ülke genelinde bir birleşme sağlanmıştır.³⁴¹ Bu da Almanya'nın tek bir çatı

---

³³⁹ Matthias Bischoff, Dr. Eric Chauvistré, Constanze Kleis ve Joachim Wille, *İşte Almanya* (Frankfurt/Main: Alman Dışişleri Bakanlığı ve FAZIT Communication GmbH, 2018), 16, https://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/files/2020-11/tatsachen_2018_tur-compressed.pdf

³⁴⁰ Günümüzde Almanya'da 16 eyalet bulunmaktadır. Soğuk savaşın sona ermesinden sonra Almanya'da tam anlamıyla birleşmenin sağlanması için 11 eyaletin içine 5 eyalet daha eklenmiştir. Bu eyaletlere bakılacak olunursa; Brandenburg, Mecklenburg-Vorpommern, Saksonya, Saksonya-Anhalt ve Thüringen'dir.

³⁴¹ Matthias Bischoff vd. *İşte Almanya*, 16-17.

altında bir arada ve bölünmeden yaşama isteğine yapmış olduğu vurgunun önemli bir kanıtını oluşturmaktadır.

Bunun dışında federal sistemin beraberinde getirdiği iki tane meclis bulunmaktadır. Bunlardan biri eyaletleri temsil eden Bundesrat ve diğeri ise halkı temsil eden Bundestag'dır. Ayrıca, merkez ve yerel yönetim olarak iki kola ayrılmıştır ve merkez yönetim daha çok politika üretimi ve uygulanışından sorumlu olup yerel yapıyı denetlerken yerel yönetimler ise kamusal alanda vatandaşa daha etkili ve verimli bir şekilde hizmet sunmak konusunda ilgilendirilmiştir.³⁴² Buna ek olarak, yine Almanya'nın siyasi birliğini geç tamamlamasından kaynaklı olarak hükümetin olmadığı bir ortamın çıkmaması ve bunun bir kriz yaratmasını önlemek için genellikle koalisyon hükümetlerini tercih etme yoluna gitmektedir.³⁴³ Hatta, parlamentoda çoğunluğun oluşturulup karmaşanın çıkmasını engellemek için % 5 barajı³⁴⁴ konularak çok küçük oluşumlu partilerin parlamentoya girmesi engellenmiştir. Kısacası, bu da Almanya'nın devletin ve hükümetin varlığının devamı için ne iyi olursa onun yapılması gerektiği anlayışını benimsediğini göstermektedir.

İkinci olarak parlamento yapısına bakılacak olunursa, Alman Federal Meclisi (Bundestag) Almanya'nın parlamentosunu oluşturmakta ve en az 598 milletvekilinin yarısı partilerin eyalet listelerine göre seçilirken, diğer yarısı (299 kişi) ise doğrudan seçim bölgesindeki milletvekillere verilen oylarla görev başına gelmektedirler.³⁴⁵ Hatta, 2021 yılında Almanya'da yapılan 20. Federal Meclis seçimlerinde yedi parti³⁴⁶ 736 milletvekiliyle temsil edilmektedir.³⁴⁷ Kısacası, Almanya'nın Federal bir yönetim anlayışını benimsemesi, parlamento aracılığıyla ve %5 baraj sistemiyle ülke içinde herhangi bir karışıklığa ve istikrarsızlığa yol açmaması için koalisyon sisteminin benimsenmesi bir tesadüf değildir. Bu sistemin oluşturulması ve halen sürdürülmesinin altında yatan en temel neden daha önce de vurgulandığı üzere bir devlete sahip olma ve ona bağlı olma anlayışına geç kavuşulmasından kaynaklanmaktadır. İşte bu anlayış Almanya'nın korumacı ve muhafazakâr bir yapıya sahip olmasına ve bunu yönetim sistemine yansıtmasına neden olmuştur.

---

³⁴² Mehmet Selim Bağlı, "Alman Yerel Yönetim Yapısı," *Türk İdare Dergisi* 473 (2011): 43-45.

³⁴³ Matthias Bischoff vd. *İşte Almanya*, 26.

³⁴⁴ Age.s.14-15.

³⁴⁵ Age.s.14.

³⁴⁶ Bu partiler SPD (Sosyal Demokrat Parti), CDU (Hristiyan Demokrat Birlik) ve CSU (Hristiyan Sosyal Birliği), Birlik 90/Yeşiller (Bündnis 90 Die Grünen), FDP (Hür Demokrat Parti), AfD (Almanya İçin Alternatif) ve Sol Partiden (Die Linke) oluşmaktadır.

³⁴⁷ "Parlamento ve Partiler," *Deutschland.de*, 22 Aralık 2021, <https://www.deutschland.de/tr/topic/politika/parlamento-ve-partiler>, erişim tarihi: 22.05.2023

kapsamında, devlete karşı görevlerini yerine getiren memurların dış görünüşlerine dikkat edecek bir şekilde giyinmeleri vurgulanmaktadır. Yani, dini ve ideolojik bir algıya sebep olabilecek her türlü giyim ve dış görünüş özelliklerinden (sakal bırakma, haç takma, sembol kullanma vb.) kaçınılması gerektiği ifade edilmektedir. Bunun sebebi ise, devlete karşı sorumlu olarak çalışan memurların tarafsız bir şekilde görevlerini yerine getirme gereği ve devlete olan güvenin zedelenmemesidir.³⁵² Kısacası, yasa açık bir şekilde başörtüsü konusunda net bir şey söylemese bile, başörtüsü takan memur kadınlara bu yasadaki etkilenebilecekleri mesajı verilmeye çalışılmıştır. Buna benzer bir başka olay ise, Almanya'nın önde gelen muhafazakâr politikacılarından biri olan eski CSU Genel Sekreteri Andreas Scheuer'ın Alman toplumuyla Müslüman toplumun kaynaşık bir bütünlüğün sağlanabilmesi için adeta din özgürlüğüne müdahale edecek şekilde Almanya'ya gelen imamların Alman değerlerini ve kültürünü paylaşan bir şekilde eğitilerek Türkçe veya Arapça vaaz vermek yerine Almanca vaaz vermeli gerektiği yönünde açıklamada bulunmasıdır.³⁵³ Bu da din ve vicdan özgürlüğünün ne siyasi elitlere ne de önemli bir kurumsal arena olan Bundesrat'a gerçek anlamıyla yansımadağının kanıtıdır.

Tüm anayasalarda olduğu gibi temel bir insan hakkı olan yaşama hakkının korunması Alman anayasasının birinci ve ikinci fıkralarıyla koruma altına alınmıştır. Fakat, bu korumanın içine farklı dinler girdiğinde eylemden çok söylem olarak kendini var etmektedir. Almanya AB'nin ve BM'nin her türlü İnsan Haklarının korunması ve geliştirilmesi hususunda çeşitli protokolleri ve anlaşmaları (Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Irkçılık Karşıtı Sözleşme vb.) imzalamıştır.³⁵⁴ Ayrıca, bu konuda kendi halkını eğitmek için 2001 yılında Alman İnsan Hakları Enstitüsü kurulmuş ve hatta Federal hükümet kendi bünyesinde İnsan hakları özel temsilcileri atayarak halkın bilincinin artırılması yönünde söyleşiler, diplomatik girişimler ve projeler (örn: Dinlerin Barış Sorumluluğu,³⁵⁵ Temiz Suya Erişim³⁵⁶ vb.) yürütülmüştür.³⁵⁷

---

³⁵² "Almanya'da Kamuda Başörtüsü Yasağına Federal Konsey'den Onay," *Perspektif.Eu*, 7 Mayıs 2021, <https://perspektif.eu/2021/05/07/almanyada-kamuda-basortusu-yasagina-federal-konseyden-onay-cikti/>, erişim tarihi: 22.05.2023

³⁵³ "Alman politikacı: Camilerde Almanca vaaz verilmeli," *BBC News Türkçe*, 13 Nisan 2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160413_camilerde_almanca, erişim tarihi: 22.05.2023

³⁵⁴ Bischoff, Chauvistré, Kleis ve Wille, *İşte Almanya*, 50.

³⁵⁵ Dinlerin Barış Sorumluluğu projesi Almanya'nın ev sahipliği yaptığı bir projedir ve amacı dünya çapındaki farklı dinlerin birbirlerini dışlamak yerine bir araya gelerek dünya barışının korunması yönünde mesaj vermelerinin sağlanmasıdır.

³⁵⁶ Temiz Suya Erişim projesinin amacı; dünya çapında sağlıklı ve içilebilir temiz su kaynaklarına ulaşma noktasında sıkıntı çeken tahmini 2,1 milyar insanın bu sıkıntısını azaltmak için düzenlenen mali yardım programıdır.

Böylece, ortaya konan bu pembe tabloyla Almanya uluslararası arenaya kendini siyasi kültürünün bir başarısı olarak insan haklarının korunması ve kollanması konusunda bir lider gibi gösterse de uygulamada işin rengi değişmektedir. Mesela, Almanya'nın Dillingen kasabasında yer alan Hacı Bayram Camii'ne, domuz eti ile Türkçe ve Almanca hakaretler içeren yazılı ifadelerin bırakılması veya Saksonya eyaletinin Leipzig kentindeki cami inşaatına ölü bir domuz yavrusu bırakılması³⁵⁸ vb. saldırılar karşısında Federal yönetim altındaki İçişleri Bakanlığı bu olayları İslam düşmanlığı adı altında kayıt altına almaya başlayacağını ve aynı zamanda da nefret suçları kategorisinde yer alacağını duyurmuştur. Kısaca bu yapılan saldırılar hem Müslümanların dinlerini özgür bir şekilde yaşama hakkını ve güvenliğini tehdit etmekte hem de kurumsal arenayı temsil eden yetkililerin bu konuda ciddi ve sert önlemler almadığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Almanya'nın siyasi birliğini geç elde etmesi ve buna bağlı olarak da bir devlete sahip olma ve o devlet altında bir ulus olma bilincine sıkı sıkıya sarılması, haliyle bu konuda hassas davranmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla buradaki hassasiyet ve korumacı tavrıyla ortaya koyduğu muhafazakâr anlayış siyasi kültürüne de yansımıştır. Özellikle insanların en temel hakları olan yaşama özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, yasa önünde din, dil ve ırk ayrımı gözetmeksizin herkesin eşit haklara sahip olduğunu kabul eden nitelikte bir söylem üreterek, bunu resmi olarak kendi anayasasıyla güvence altına alsa da iş uygulamaya geldiğinde aynı söylem ve kararlılıkla hareket edilmediği görülmüştür. Yani, Alman Federeal Meclisinden (Bundestag), Federal Konseyine (Bundesrat) ve siyasi elitlere kadar pek çok kurumsal alan kendi toplumunun içinde yaşayan azınlıklara (Yahudiler vb.) ve özellikle Müslümanlara karşı aldığı kararlarla siyasi kültürünün o muhafazakâr ve korumacı tavrını her defasında göstermektedir. İşte bu da kolay kolay değiştirilemeyen ve Alman halkının belleğine yüzyıllar öncesinden işlenmiş olan bir siyasi kültürün kökleşmiş tavrını ortaya koymaktadır.

3.1.3. Almanya'nın İslamofobi'yi Tanımlayışı

Almanya Müslümanlara karşı İslamofobik tavrını yaptığı eylemlerle somut ve net bir şekilde ortaya koyan ülkelerden biridir. Bu bakımdan bu ülkenin İslamofobi'yi nasıl ele

---

³⁵⁷ “İnsan Hakları- İlkeler,” Almanya'nın Türkiye'deki Dış Temsilcilikleri, erişim 22 Mayıs, 2023, <https://tuerkei.diplo.de/tr-tr/themen/politik/-/1794376?view=>

³⁵⁸ Cem Dalaman, “Almanya’da İki Camiye Daha İrkçi Saldırı,” VOA, 26 Şubat 2016, <https://www.voaturkce.com/a/almanyada-iki-camiye-daha-irkci-saldiri/3209340.html>, erişim tarihi: 22.05.2023

aldığını ve tanımlandığını anlayabilmek için öncelikle işin özünü oluşturan ötekileştirici söylem üretme yoluna gitmesinin sebeplerine bakılması gereklidir. Bu sayede hem Almanya'nın gözünden Müslümanlara ve İslam'a karşı olan bakışın kendini ne şekilde yeşerttiği hem de bu mesafenin ortaya çıkardığı ötekilik üzerinden İslamofobik tavrını nasıl gösterdiği anlaşılabilir.

İlk etapta Almanya'nın Müslümanlara karşı ötekileştirici bir söylem üretmesinin altında yatan unsurlara bakıldığında burada dört temel neden ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Almanya'nın öteki üzerinden kendi sosyal kimliğini ve benliğini olumlayarak kendine verdiği değeri arttırma çabası içinde olmasıdır. Burada kastedilmek istenen temel husus, Almanya'nın tarihsel geçmişi üzerinden kısa bir yolculuğa çıkıldığında sürekli kendi içinde mücadeleler verdiği ve verdiği bu mücadelelerle hem uluslararası arenayı etkilediği hem de ağır bedeller ödediğidir. Yani,³⁵⁹ Almanya'da başlayan reform hareketiyle tek çatı altında olan Katolik ve Protestanlığın bölünmesi İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde büyük bir değişimin fitilini ateşlemiştir. Bunun dışında 1871 yılında siyasi birliğini elde ettikten sonraki siyasi haritasıyla 1990'lı yıllara gelene kadar ki siyasi haritası neredeyse 120 yılda beş kez değişmiştir. Bununla bağlantılı olarak siyasi birliğini elde ettikten sonra coğrafi açıdan o çok parçalı yapısının ortadan kalkması ve daralma yaşaması haliyle sömürgeci özellikleri iyice içselleştirmiş olan İngiltere ve Fransa'dan farklı olarak farklı kimliklere ve kültürlere karşı daha mesafeli yaklaşmasına neden olmuştur. Hatta Yahudilere karşı uyguladığı ırkçı politikalar ve eylemler bunun en net göstergesini oluşturmaktadır. Kısacası, Almanya'nın tarihsel geçmişte yaşadığı bu ağır deneyimler haliyle öteki üzerinden kendi imajını oluşturma çabası için uygun bir ortamı hazırlamaktadır.

İşte bu faktör göz önünde bulundurularak Müslümanlar üzerinden bu ötekileştirmenin nasıl ortaya çıktığına bakılacak olunursa, tam bu noktada tarihsel ön yargılar devreye girmektedir. Özellikle 16.yy'da İslam'ın ve Müslümanlığın en önemli ve en büyük temsilcisi olan Osmanlı Devleti ve orada yaşayan Türkler üzerinden ilk olarak kara propagandaların yapılmasına başlanmıştır. Hatta, bu çerçevede 16.yy'da Avrupa genelinde Müslüman olan Türklere karşı 2460 yayından 1000 tanesi Almancaya çevrilerek Türklerin ne kadar barbar ve şiddet yanlısı bir karaktere sahip olduğu yönünde söylemler üretilmiştir.³⁶⁰ Fakat, burada önemli olan nokta Almanya'nın böyle bir propagandaya başvurmasının altında yatan temel sebebin ne olduğudur ve bu sebebe bakıldığında, Müslümanları temsil eden Osmanlı'nın kendi

---

³⁵⁹ Erkan Budak, "11 Eylül Olayları Işığında Almanya'da İslam Algısı: Bir Kopuş mu, Süreklilik mi?," *Değerler Eğitim Dergisi* 6, 15 (2008): 59.

³⁶⁰ Age.s.39.

oluşturduğu siyasi düzeni bozup topraklarının iyice parçalanacağından korkmasıdır. Burada kastedilmek istenen temel nokta Almanya’da feodal sistemin getirdiği ağır vergilerin bulunması ve halkı bunu karşılama noktasında sıkıntılar çekmesidir. Ayrıca halk bu konuda ayaklandığında ülkenin yöneticileri olan prensler tarafından şiddetle bastırılmıştır.³⁶¹ İşte bu, pek çok Almanın her şeyin kurallar sistemi içinde olduğu, verginin belli bir miktara dayandığı, sosyal statüler arasında geçişkenliklerin daha rahat olduğu Osmanlı Devleti’nde yaşamak istemesine sebep olmuştur.³⁶² Dolayısıyla, Almanya hem kendi siyasi varlığını sürdürebilmek hem de ülkesinin daha da kaosa sürüklenmesini engellemek için din faktörünü ön plana çıkartarak bunun üzerinden ötekileştirici nitelikte bir propaganda yapmaya başlamıştır.

Bir diğer üçüncü sebep ise, 2001 yılında ABD’de yaşanan 11 Eylül terör saldırısının gerçekleşmesi İslam’ın terör kavramıyla eş değer bir yapıya sahip olduğu anlayışının yerleşmesine sebep olmuştur. Bu da zaten tarihsel olarak Müslümanlara karşı olan negatif yaklaşımın daha da pekişmesine katkı sağlamış ve içten içe bu nefretin hem Alman halkı hem de siyasi aktörlerin zihnine iyiden iyiye yerleşmesine zemin hazırlamıştır.³⁶³ Hatta, Müslümanlara karşı olumsuz tavrın 11 Eylül sonrası daha da arttığını göstermek bakımından 2000-2004 yılları arasında Almanya’nın Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde düzenlenen araştırma projesi kapsamında Alman parlamentosunun Müslümanlarla ve İslam’la ilgili konulara nasıl yaklaştığına dair fikirler elde edilmiştir. Buna göre, 2000-2001 yıllarında Alman parlamentosundaki 69 konuşmadan 15’i İslam ve Müslümanlarla alakalı iken, 2003-2004 yılları arasında bu oran 31’e çıkmıştır. Ayrıca, 2001 saldırısından sonra İslam ile irtibatın olması gerektiği üzerine yapılan konuşmalar % 9,1’den % 10,5’e çıkarak Alman parlamentosunun birinci gündem konusu haline gelmiştir. Bunun dışında, parlamento nezdinde Müslümanların genelini teröristmiş gibi gösterecek nitelikte yapılan konuşmalara bakıldığında, 11 Eylül öncesi %5,8 ile beşinci sırada olan bu konunun uluslararası arenada böylesine büyük bir saldırının gerçekleşmesinden sonra %10,5’e çıkarak ikinci sıraya yerleştiği görülmüştür.³⁶⁴ Kısacası, bu oranlar 11 Eylül’den sonra Almanya’da İslam’a karşı zaten kökleşmiş olan olumsuzluğun daha da arttığının bir kanıtını oluşturmaktadır.

---

³⁶¹ Age.s.39.

³⁶² J. Delumeau, *Angst im Abendland. Die Geschichte kollektiver Ängste im Europa des 14. bis 18. Jahrhunderts* (Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt, 1985), 399; H. Pfeffermann, *Die Zusammenarbeit der Renaissancepäpste mit den Türken* (Winterthur: Mondial, 1946), 20. Aktaran: Budak, “11 Eylül Olayları Işığında Almanya,” 39.

³⁶³ Budak, “11 Eylül Olayları Işığında Almanya,” 37.

³⁶⁴ Age.s.44.

Bu İslamofobik algının Almanya’da şekillenmesinde etkili olan dördüncü sebep ise, giderek Alman nüfusu içinde artan Müslüman nüfusun varlığıdır. Özellikle bu nüfus artışı içinde genç Müslümanların oranı göz ardı edilemez bir niteliğe sahiptir. Hatta, 2007 yılında İsmail Yavuz’un “Almanya’da İslamofobi” araştırmasına bakıldığında, 16 yaşından gün almamış Müslüman gençlerin Almanya’daki oranının yaklaşık olarak 800.000 olduğu tespit edilmiştir.³⁶⁵ Bu da Alman toplumu genelinde Müslümanların zaman içinde etkinliklerini arttırıp ülkeyi ele geçireceği korkusunun oluşmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak, yukarıda ele alınan bu dört temel sebep Almanya’nın Müslümanları neden kendi ulusunun bir parçası olarak görmeyip ötekileştirici bir tavır içinde yaklaştığını ortaya koymaktadır.

İşte bu nedenler göz önünde bulundurularak Almanya’nın İslamofobi’yi nasıl tanımladığına ve 2001’den günümüze gelene kadar ki süreçte kendini nasıl gösterdiğine bakılacak olunursa, İslamofobi, İslam’a karşı duyulan şüphe ve kuşkunun bu inancı benimseyen kişilere (başörtüsü takan, sakal bırakan vb.) ve kurumlara (Diyanet İşleri Türk İslam Birliği, İslam Toplumu Milli Görüş) yansımasıdır.³⁶⁶ Bu tanımlı somutlaştırmak adına sırasıyla kişi ve kurum bazında örnek verilecek olunursa;³⁶⁷ Almanya’da Müslüman bir öğrencinin toplu taşımaya bindiğinde Alman bir kişi tarafından "Mekke'ye giden tren karşı tarafta burada inin" söyleminde bulunulması ya da başörtüsü nedeniyle tıp okuyan öğrencilerin istedikleri hastanede staj yapma özgürlüğünün kısıtlanmasıdır. Bunun dışında kurum bazında yapılan saldırılara bakıldığında Murat Gül’ün³⁶⁸ Deutsche Welle’e (DW) verdiği 2019 yılındaki bir röportajda, Ramazan ayından bir hafta önce caminin camından mermi kovanının atılması³⁶⁹ veya Almanya’nın Doğu bölgesini temsil eden Saksonya eyaletinin başkenti Dresden kentinde Diyanet İşleri Türk İslam Birliğine (DİTİB) bağlı Fatih Camii’nin yakılma girişiminde bulunulması³⁷⁰ İslamofobik tavrın eyleme dönüşmüş halinin net bir göstergesini oluşturmaktadır.

Dolayısıyla İslamofobik bir yaklaşımı benimseyen Alman halkının iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlar birisi, “Almanya Almanlarıdır (Deutschland den Deutschen)” söylemi üzerinden saf ve homojen bir Alman toplumu kurmak ve ikincisi ise, kendi

---

³⁶⁵ İsmail H. Yavuzcan, *Almanya’da İslamofobi, Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Ed. K. Canatan ve Ö. Hıdır (Ankara: Eski Yayınları, 2007), 315.

³⁶⁶ Plus90, “İslamofobi Nedir? Almanya’da Müslüman Irkçılık,” Youtube video, 6 Eylül, 2019, 20:48, https://www.youtube.com/watch?v=R8Ndy_v1e5c

³⁶⁷ Plus90, “İslamofobi Nedir? Almanya’da Müslüman Irkçılık.”

³⁶⁸ Murat Gül Berlin İslam Federasyon Başkanı olarak görev yapmaktadır.

³⁶⁹ Plus90, “İslamofobi Nedir? Almanya’da Müslüman Irkçılık.”

³⁷⁰ “Dresden’de Bir Cami Benzin Dökülüp Yakılmak İstendi,” *Perspektif. Eu*, 10 Mayıs 2023, <https://perspektif.eu/2023/05/10/dresdende-bir-cami-benzin-dokulup-yakilmak-istendi/>, erişim tarihi: 27.05.2023

kültürünün öncü kültür olduğu bir toplum anlayışı oluşturmaktır.³⁷¹ Yani kendi kültürünün, kimliğinin ve özelliklerinin ön plan olduğu bir toplum yapısı kastedilmektedir. Fakat, bunlar yerine ezan sesinin olduğu, başörtüsü takan ve kendisi gibi giyinmeyen insanlar olduğu zaman Alman halkının tam anlamıyla kendi kültürünü diğer kültürler üzerinde hâkim kılamadığını ve dolayısıyla bu anlamda kendini yetersiz hissederek hayal kırıklığı yaşaması³⁷² onun İslamofobi kavramına sıkı sıkı tutunmaya itmektir.

Bunun dışında Almanya’da İslamofobik saldırılar sadece kişiler üzerinden sözlü olarak ya da camilere yönelik gerçekleşmemektedir. Bunun yanında e-posta yoluyla ya da son zamanlarda ön planda olan mezarlık saldırılarıyla da kendini göstermektedir. Özellikle Almanya’da Türk toplumu adına sözcülük görevini üstlenen Safer Çınar’ın tespitlerine bakıldığında,³⁷³ teknoloji gelişmeden önce mektuplar yoluyla anonim olacak şekilde Müslüman ve İslam düşmanlığı yapılırken, günümüze gelindiğinde artık mektupların yerini e-postaların alındığına işaret ettiği görülmektedir. Fakat, burada dikkat çeken nokta ise, e-postalarda bu düşmanlığı yapan kişi ya da kişilerin anonim olmaktan ziyade isim, soy isim ve hatta telefon numarasını açık bir şekilde belirterek bu saldırılarını yapmalarıdır. Bu da saldırganların zaman içinde ne kadar cüretkâr ve acaba yakalanır mıyım? korkusu içinde olmadan hareket ettiklerini göstermektedir. Bu saldırıya ek olarak, 2022-2023 yılları arasında Almanya’da 25 Müslüman çocuğun mezarlığının kimliği belirsiz saldırganlar tarafından tahrip edilmesi ve bu konuda Alman yetkililerin sadece soruşturma başlatıp ailelerine ‘bunu bir kişiyi yapması pek mümkün değil, doğal olaylar veya hayvanlardan kaynaklı olabilir’ denerek olayın üstünün örtülmeye çalışması,³⁷⁴ o İslamofobik tavrını her geçen gün kat ve kat artarak farklı şekillerde kendini nasıl gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Kısacası, yukarıda ele alınan bu İslamofobik saldırılar 2001 yılından itibaren siyasi anlamda motive edilen suçlar kapsamında ele alınıp ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve din gibi alanlarla ilişkilendirilmiştir.³⁷⁵ Ayrıca 2017 yılında resmi olarak Hristiyan karşıtı suçların

---

³⁷¹ Yavuzcan, *Almanya’da İslamofobi*, 325.

³⁷² Age. s.325.

³⁷³ Plus90, “İslamofobi Nedir? Almanya’da Müslüman Irkçılık.”

³⁷⁴ Hebh Jamal, “Germany: Islamophobia Rise Unchecked As Muslim Children's Graves Vandalised,” *Middle East Eye*, 11 Aralık 2022, <https://www.middleeasteye.net/news/germany-islamophobia-rise-muslim-children-graves-vandalised>, erişim tarihi: 27.05.2023

³⁷⁵ Human Rights First, *Germany Conflicted: The Struggle Between Xenophobia and Tolerance* (New York and Washington: Human Rights First, 2017), 32, https://www.researchgate.net/publication/344471664_Germany_Conflicted_-_The_Struggle_Between_Xenophobia_and_Tolerance

yanında İslamofobi'nin de bir suç sayılacağı kabul edilmiş,³⁷⁶ fakat uygulamada ortaya eylem ile söylem farkı çıkmıştır. Mesela, 2014 yılında ülkede 5.858 nefret suçu kaydedilmiş ve bu oran 2015 yılında 10.373'e çıkarak %77 artış yaşanmıştır. Ayrıca, 2017 yılına gelindiğinde camilere yönelik 100 şiddet olayı gerçekleşmiş ve bunun yanında dış görünüşü ve giyim tarzından dolayı Müslüman olan 908 Alman fiziksel ve sözlü saldırıların hedefinde yer almıştır.³⁷⁷ Özetle, Almanya Müslümanlara ilişkin almış olduğu kararlar ve düzenlemeyle kendini ne kadar demokratik ve özgürlükçü gibi gösterse de uygulamaya gelindiğinde her fırsatta Müslümanlara karşı agresif yüzünü göstermesi ortaya koyduğu söylemle çelişmektedir.

Sonuç olarak toparlamak gerekirse, Almanya'nın İslamofobik bir tavır takınmasında elbette ki din konusundaki farklılık etkili bir unsurdur. Ama, temel de kendi kimliğini ve öz benliğini halkına karşı olumsuzlamak ve bunun içselleştirilmesini sağlamak için bir öteki inşa etmektedir. Özellikle bu ötekinin inşasında geçmişten kaynaklanan tarihsel ön yargılar, Almanya'da her geçen gün artan genç Müslüman nüfusun varlığı ve 2001 terör saldırısının yarattığı İslam ve terör ilişkisi nedeniyle Müslümanlar bu inşanın temel odak noktasında yer almaktadır. Ayrıca kendi kültürünü, kimliğini ve halkının homojenliğini korumak bağlamında Müslümanlara yönelik gerçekleştirdiği her türlü sözlü ve fiziksel saldırının şiddeti aynı zamanda İslam'ı ve Müslümanları nasıl tanımladığı ve ele aldığı da bir göstergesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu kapsamda Almanya'nın Müslümanlara yönelik gerçekleştirmiş olduğu saldırıları göz önüne alındığında İslamofobik tavrının oldukça sert bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir.

3.1.4. Almanya'nın İslamofobi'yi Algılayışındaki Değişim ve Dönüşüm

Almanya, diğer Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında, Fransa'dan sonra büyük bir Müslüman nüfusa ev sahipliği yapan ülkelerdir.³⁷⁸ Özellikle 1950 yılından itibaren başlayan işçi göçlerinden 2016 yılına gelene kadar Müslüman nüfus oldukça artış göstermiştir. Yani, 1950'de Almanya II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik açıdan yeniden ayağa kalkabilmek için

---

³⁷⁶ CERD, "Concluding observations on the combined nineteenth to twenty-second periodic reports of Germany (State Party Report On Follow-up The Concluding Observation Session 86 th 2015)," *United Nations* paragraf 34 (13 Eylül 2016), 8,

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/FollowUp.aspx?Treaty=CERD&Lang=en

³⁷⁷ Zülfiye Zeynep Bakır, "İslamofobi, Zenofobi, Çok Kültürlülük ve Almanya," *İNSAMER*, 27 Temmuz 2018, https://insamer.com/tr/islamofobi-zenofobi-cok-kulturluluk-ve-almanya_1571.html, erişim tarihi: 27.05.2023

³⁷⁸ Konrad Pedziwiatr, "Islamophobia As A New Manifestation Of Polish Fears And Anxieties," içinde *Nations and Stereotypes Twenty Five Years After: New Borders, New Horizons*, der. Kusek, R., Purchla, J., Santera-Szeliga, J. (Kraków: International Cultural Center, 2015), 142-143.

yabancı işçi gücüne ihtiyaç duyup 20.513 Müslüman işçiyi kabul ederken, 1960'lara gelindiğinde bu oran 21.844'e ve 1970'lerde ise 1.172.539'a varmıştır. En son 2016 yılında yapılan nüfus sayımında ise Müslüman nüfus oranının yaklaşık 4,9 milyon olduğu kayda geçmiştir.³⁷⁹ Kısacası, Müslüman nüfus yıldan yıla ve günden güne artarak varlığını Alman toplumu içinde hissettirmiş ve halen de hissettirmeye devam etmektedir. Fakat, her ne kadar Alman toplumu içinde Müslüman nüfusun geniş bir yerinin olması ve kendini güçlü bir şekilde göstermeye çalışması haliyle Almanların 'da Müslümanlara karşı öfke, kızgınlık ve nefret beslemesine ve bunun içten içe artmasına neden olmaktadır. Buradan hareketle, Almanya'nın İslam'a ve Müslümanlara karşı olan algısında bir değişim ve dönüşümün yaşanıp yaşanmadığının anlaşılabilmesi için ilk etapta Almanya'nın Müslümanlara karşı ön yargısını şekillendiren hususların neler olduğu belirtilecek, sonrasında bu ön-yargı ve olumsuzluk üzerinden Almanya'nın günden güne Müslümanlara karşı gerçekleştirmiş olduğu eylemler ve söylemler ortaya konarak İslam'a karşı geliştirdiği korku ve kaygının dozajında bir artışın yaşanıp yaşanmadığı çeşitli örnekler ve veriler ışığında ortaya konulacaktır.

Öncelikle, Batı ile İslam arasındaki bitmek bilmeyen çatışma ve kavga hali oldukça uzun yıllara dayanmaktadır. Fakat, Almanya özelinde bakıldığında İslam'a karşı ilk olumsuz algının oluştuğu nokta Müslüman işçilerin ülke içindeki varlığını arttırmasıdır. Yani, başta Almanya için Müslüman göçmenlerin varlığı bir tehdit oluşturmazken zamanla bu durum tam tersine dönmüştür. Fakat, buradaki önemli noktalardan biri Müslümanların ilk başta tehdit olarak görülmemesi meselesidir ve bunun iki ana temel sebebi bulunmaktadır.³⁸⁰ Birincisi, Almanlara göre win-win situation (her iki tarafından kazançlı çıkması) durumunun olmasıdır. Yani, bu Müslüman göçmenler Almanya'nın II. Dünya Savaşı sonrası ekonomisine canlılık getirecek ve böylece hem Almanya bu işten kârlı çıkacak hem de bu Müslüman işçiler burada istedikleri kazancı elde ettikten sonra tekrar ülkelerine geri dönecekler düşüncesi içinde olmuşlardır. Bu da Alman toplumunun Müslüman göçmen işçilerle sağlıklı bir iletişim kurmasını engellemiştir. İkinci nokta ise, Müslüman işçiler çalışırken iş verenlerinden ve Alman yönetiminden ibadetlerini gerçekleştirebilecekleri özel bir alan talep etmemişlerdir. Genellikle çalıştıkları fabrikaların içinde kurdukları küçük mescit şeklindeki yerlerde ibadetlerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Fakat, Müslüman işçiler yanlarına ailelerini de

---

³⁷⁹ Houssain Kettani, "Muslim Population in Europe: 1950-2020," *International Journal of Environmental Science and Development* 1, 2 (2010): 159.

³⁸⁰ Almanya'da Müslümanlar," İNSAMER, erişim 24 Mart 2023, https://insamer.com/tr/almaniyada-muslimanlar_1439.html

aldırmaya başladıklarında,³⁸¹ Alman yönetimi Müslümanların ve beraberinde getirdikleri İslam'ın Almanya'da kalıcı bir hale getirilmeye çalışıldığını düşünmüştür. Bununla birlikte İslam'a ve Müslümanlara karşı ilk olumsuz yargılar bu olaydan sonra başlamıştır.

Arkasından Soğuk Savaşın sona ermesi ve bunun uluslararası düzeni ve güvenlik koşullarını etkilemesi uluslararası arenadaki aktörlerin birbirlerine şüphe içinde yaklaşması ve Soğuk Savaş'ın galibi olan ve her anlamda kırılmayan bir güce sahip olarak görülen ABD'nin 11 Eylül saldırısının yaşamasından sonra bu kadar büyük bir güce sahip olan devletin de zarar görebileceğinin anlaşılması, haliyle uluslararası arena için Müslümanların yeni bir tehdit kaynağı olarak görülmesine neden olmuştur. Almanya da bu bakış açısından etkilenerek Müslümanları İslam'ı teröre hizmet eden, köktenci ve kadınlara değer vermeyip arka planda gören unsurlar olarak değerlendirmeye yönelmiştir.³⁸² Almanya'da Müslümanlara karşı ayrımcı ve ırkçı davranışlar daha fazla kendini göstermeye başlamıştır. Hatta, Berlin'de 2009 yılı içerisinde Müslümanlar nezdinde yapılan anket çalışmasında %79 oranında Müslümanın dini inancından dolayı en az bir kez nefret söylemleriyle karşılaştığını ve aynı zamanda kamusal alanda yer alırken dini inançlarını gösterecek nitelikte kıyafetler tercih etmemeleri konusunda da baskı yaşadıkları tespitinde bulunulmuştur.³⁸³ İşte bu durum Almanya'nın 11 Eylül sonrasında kalan travmasını göstermektedir.

Üçüncüsü ise, özellikle Arap Baharı'nın etkisiyle 2015 yılında Suriye'de meydana gelen iç savaştan dolayı pek çok Müslümanın daha iyi şartlarda yaşam sürebilmek için Almanya'ya yönelmesi ve Müslüman nüfusun çeşitlilik³⁸⁴ sergilemesi nedeniyle Alman toplumunun Müslümanlara yönelik negatif bir algı geliştirmesidir. Hatta, 2016 yılında YouGov araştırma merkezinin yaptığı çalışma bu durumun en net kanıtıdır. Bu çalışmada "İslam Almanya'nın bir parçasıdır" şeklinde bir açıklama yapan dönemin Başbakanı Angela Merkel ile Alman toplumunun aynı fikirde olmadığı ortaya konmuştur. Özellikle Alman halkının %70'i Merkel'in bu görüşüne katılmazken %19'nun bunu onaylaması³⁸⁵ aslında diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Alman halkının da ülkenin giderek Müslümanlaşma ve İslamlaşma

³⁸¹ Bülent Keleş, "Almanya'da İslam ve Müslümanlar: Bavyera Örneği," (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 106.

³⁸² "Almanya'da Müslümanlar"

³⁸³ E. Özyürek, *Müslüman olmak Alman Kalmak* (İstanbul, İletişim Yayınları, 2005), Aktaran: Müberra Öztürk, "Almanya'da İslamofobi'nin Dünü, Bugünü ve Yarını," *İlke Analiz*, 27 Ocak 2023, <https://www.ilkeanaliz.net/2023/01/27/almanyada-islamofobinin-dunu-bugunu-ve-yarini/>, erişim tarihi: 24.03.2023

³⁸⁴ Alman nüfusunun içinde büyük bir çoğunluğu oluşturan Türklerin dışında 2015 göçmen krizinin yaşanmasıyla birlikte Suriyeliler, Afganlar, Iraklılar vb. farklı etnik kökenden gelen Müslüman kesimler de ülke içinde etkili olmaya başlamıştır.

³⁸⁵ "Alman Halkının İslam Korkusu," *TimeTurk*, 5 Ekim 2016, <https://www.timeturk.com/alman-halkinin-islam-korkusu/haber-316632>, erişim tarihi: 24.03.2023

tehdidi içinde olmasından korktuğunu göstermiştir. Fakat, bu korkunun yersizliği özellikle Pew Research'ün yaptığı araştırmayla ortaya konulmuştur. Bu araştırmada üç olasılık üzerinden Avrupa'nın İslamlaşması ele alınmıştır. İlki, 2050 yılına kadar Avrupa ülkelerine hiçbir göçün olmadığı ve sığınmanın talep edilmediği düşünülürken %7,4 oranında sadece yerleşikleşmiş bir Müslüman nüfusun olacağı tahminidir. İkinci olasılıkta ise, eğer Avrupa'ya belirli ve düzenli bir akış içinde Müslüman göçü yaşanır ise bu oranın %11,2 olacağı tahmini yer almıştır. Üçüncü olasılık ise, Avrupa'da normal koşulların dışında bir göç yaşanır ise da %14 oranında Müslüman nüfusun olacağı şeklindedir.³⁸⁶ Yani, bu çalışma aslında Avrupa'nın her fırsatta dile getirdiği İslamlaşma ve Müslümanlaşma korkusunun beklendiği gibi olmayabileceğini göstermektedir.

2050 Yılında Avrupa'daki Müslüman Nüfusun Genel Nüfus İçerisindeki Oranı (%)

Kaynak: Pew Research Center

Şekil 5: Pew Research'ün Avrupa'daki Müslüman Nüfus Tahmini³⁸⁷

Kısacası, yukarıda ele alınan bu üç temel nokta hem Almanya'nın Müslümanlara karşı neden olumsuz bir tavır takındığını hem de tarihsel süreç içerisinde bu algının nasıl artarak kendini gösterdiğini de ortaya koymaktadır.³⁸⁸

Almanya'nın İslam ve Müslümanlığa karşı geliştirdiği korku, öfke ve nefrete neden olan bu üç temel nokta üzerinden hareket edilip İslamofobi konusundaki algısının 2001'den günümüze gelene kadar ki süreçte bir değişim ve dönüşüm yaşayıp yaşamadığına bakıldığında, aslında her yıl katlayarak ve daha şiddetli bir şekilde kendini gösterdiği

³⁸⁶ "Europe's Growing Muslim Population," Pew Research Center, erişim 24 Mart 2023, <https://www.pewresearch.org/religion/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/>

³⁸⁷ Aktaran: Öztürk, "Almanya'da İslamofobi'nin Dünü, Bugünü ve Yarını,"

³⁸⁸ Tarihsel süreçten kasıt; 1950-1960 Almanya'ya gerçekleşen işçi göçleri, 11 Eylül Saldırısı, 2015 Suriye'de ortaya çıkan iç çatışma sonucunda Avrupa'da meydana gelen göçmen krizi ve bu nedenle diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Almanya'nın da İslamlaşma ve Müslümanlaşma korkusu içinde olması.

görülmektedir. Elbette, Müslüman grupların karşılaştığı ayrımcılık ve nefretin önlenmesi konusunda mesela, eski Alman Cumhurbaşkanı Joachim Gauck'un kendi halkını Müslümanların uzak durulması gereken bir varlık olarak gösterilmemesi gerektiğini ve ayrıca kutuplaşmaya neden olacak girişimlerden de kaçınılması gerektiği yönünde uyarıda bulunması söz konusu olmuştur.³⁸⁹ Covid-19 zamanında sosyal mesafenin önemli olması nedeniyle Berlin'de bir kilise olan Martha Lutheran kilisesinin Cuma namazı için Müslümanlara ev sahipliği yapması³⁹⁰ vb. konularda olumlu adımlar da atılmıştır. Fakat, Müslümanlara yönelik ortaya konan olumlu adımlardan çok olumsuz adımlar daha ön plana çıkmakta ve bu da Almanya'nın İslamofobi algısının negatif bir yönde değişim ve dönüşüm geçirmesine neden olmaktadır.

İşte bu noktada İslamofobi'nin Almanya'da pozitif bir yönden çok negatif bir yönde ilerlediği çeşitli örneklerden hareketle vurgulanabilir. 1950-1960'lardan itibaren Almanya'ya gelen Müslümanlar kamusal alanda görünürlüklerini arttırmışlar ve özellikle 11 Eylül saldırısı sonrasında benzer saldırıların bir gün gelip kendilerini de vurabileceği korkusunu hissettikten sonra Almanlar kendi içlerindeki Müslümanlara yönelik eylemlerini arttırmışlardır. Özellikle Müslümanlara ilk karşıtlıklarını gösterirken dini açıdan aşağılayacak nitelikte eylemlere başvurmuşlardır. Yani, camilerin bulunduğu yere domuz kafasının bırakılması ve kanının cami duvarlarına sürülmesi, Müslüman ailelerin bulunduğu evlerin tespit edilip kapılarının önüne haç işaretlerinin konulması vb. eylemler gerçekleştirilmiştir. Son zamanlarda bu eylemler silahlı saldırı şeklini alarak tehdit ve zarar verme biçimine dönüşmüştür.³⁹¹ Burada kastedilmek istenen husus, 2009'lu yıllarda Alman halkı Müslümanların kamusal alanda sayıları gittikçe arttığı için yabancı düşmanlığına yönelik söylemlere vurgu yaparken 2015'ten günümüze gelene kadar ki süreçte ise bu sözlü saldırılar yerini fiziksel şiddete bırakmıştır. Hatta göçmen krizi sebebiyle mülteci kamplarında yaşayan insanlara doğrudan saldırılar gerçekleştirilmiştir.³⁹² Benzer bir şekilde 1 Ocak 2022 yılında Iserlohn şehrinde bulunan bir Müslüman mezarlığı ciddi bir şekilde tahrip edilmiştir.³⁹³ Kısacası, bu olaylar fiziksel şiddetin

---

³⁸⁹ Caroline Copley, "Islamophobia On The Rise, In Germany: Study," *Reuters*, 15 Haziran 2016, <https://www.reuters.com/article/cnews-us-europe-migrants-germany-muslims-idCAKCN0Z11B3>, erişim tarihi: 24.03.2023

³⁹⁰ Katie Stephens and Thomas Escrit "Muslim Pray In Berlin Church To Comply With Social Distancing Rules," *Reuters*, 22 Mayıs 2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-germany-mosque-chu-idUSKBN22Y2MH>, erişim tarihi: 24.03.2023

³⁹¹ Öztürk, "Almanya'da İslamofobi'nin Dünü, Bugünü,"

³⁹² Caroline Copley "Islamophobia On The Rise,"

³⁹³ "No: 1, 1 Ocak 2022, Almanya'da bir Müslüman Mezarlığına Yönelik Gerçekleştirilen Saldırı Hakkında," MFA, erişim 24 Mart, 2023, https://www.mfa.gov.tr/no_-1_-almanya-da-bir-musulman-mezarligina-yonelik-gerceklestirilen-saldiri-hk.tr.mfa

ne kadar sert boyutlara ulaştığının en temel göstergesini oluşturmaktadır. Ayrıca, Alman anayasasına ve değerlerine uygun olarak görülmeyen İslam beraberinde inşa edilen camilerin ve burka giyiminin yasaklatılmak istenmesini de gündeme getirmiştir.³⁹⁴ Özetle, tüm bunlar Almanya'nın son yıllarda İslam'a ve Müslümanlara karşı uyguladığı eylemlerde farklılaşmaya giderek her geçen gün şiddetini arttırdığını gözler önüne sermektedir.

Bu gelişmeye ek olarak, Almanya'da Müslümanlara karşı en büyük problemlerden biri de Müslümanlara uygulanan ayrımcılıkların toplum nezdinde görmezden gelinmesi ya da umursanmamasıdır. Alman Entegrasyon ve Göçmen Araştırma Merkezinin (DeZIM) 2022 yılında hazırladığı rapora göre,³⁹⁵ Müslümanlara nazaran Alman halkı siyahi ve Yahudi toplumuna karşı oldukça hassas davranıp meydana gelebilecek ırkçılığı daha hızlı bir şekilde sezinlemektedir. Bunun nedeni ise, sömürgecilik döneminden gelen kölelik anlayışının beraberinde getirdiği hoş olmayan davranışların siyahilere uygulanması ve II. Dünya Savaşı zamanında Yahudi Soykırımı nedeniyle Almanların geçmişinin parlak olmaması ve uluslararası arenadan çok büyük tepkiler almasıdır. Bu koşullarda Almanya iki etnik unsura karşı oldukça temkinli yaklaşırken, Müslümanlara karşı o hassasiyet ve temkinli hal yerini farkında olmama haline bırakmıştır. Hatta, 21. Yüzyılda olunmasına rağmen halen Müslümanlara yapılan ayrımcılıklar bu tutum farklılığını gözler önüne sermektedir. Özellikle 2021 yılında Berlin şehrinde Müslüman öğrencilerin de bulunduğu okullarda yürütülen bir çalışmada Müslüman öğrencilerin %78'inin yaşlılarıyla eşit bir konumda görülmediği ve hatta başörtüsü takan kızlara yönelik öğretim görevlileri tarafından da aşağılayıcı ve nefret içerikli söylemlerde bulunduğu ifade edilmiştir.³⁹⁶

Sonuç itibariyle, Almanya'nın İslam'a karşı olan mesafesi ve konumu, Soğuk Savaş döneminden itibaren aldığı işçi göçleriyle başlayıp günümüze kadar gelen süreç içerisinde halen devam etmektedir. Elbette, bu korku ve karşıtlığın nedeni daha önceki bölümlerde dile getirildiği üzere, geçmişte ve uluslararası arenada yaşanan travmalardan da kaynaklanmaktadır. Almanya'nın ilk başta Müslümanlara karşı ortaya koyduğu protesto ve yabancı düşmanlığını tetikleyen dilinin günümüz dünyasında Müslüman grupları incitecek ve zarar verecek şekilde eylemlere ve şiddete döndüğü belirtilebilir. Kısacası, Almanya'nın

---

³⁹⁴ Caroline Copley "Islamophobia On The Rise,"

³⁹⁵ Julia Dahm, "Islamophobia Often Overlooked In Germany," *Euroactive*, 23 Aralık 2022,

<https://www.euractiv.com/section/non-discrimination/news/anti-muslim-racism-often-overlooked-in-germany/>, erişim tarihi: 24.03.2023

³⁹⁶ Dahm, "Islamophobia Often Overlooked,"

İslam'a ve Müslümanlara karşı sert ve katı bir tavır takınması onun bu konudaki algısının pozitif olmaktan ziyade negatif bir yönde ilerlediğini göstermektedir.

3.1.5. Almanya'nın Devlet ve Din İlişkisini Ele Alış Biçimi

Almanya'da yaklaşık olarak 84 milyon 560 bin 304³⁹⁷ insan yaşamakta ve bu insanların pek çoğu farklı dinden ve etnik kökenden gelmektedir. Hatta, 2010 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından Almanya üzerinde yapılan bir çalışmada, yaklaşık olarak 25, 2 milyon Katolik, 24,5 milyon Protestan, 4 milyon Müslüman ve 200 bin Yahudi kökenli insanın yaşadığı tespit edilmiştir.³⁹⁸ Bu bakımdan hem devlet olarak kendi siyasi işlerliğini daha sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmek hem de farklı inançtan gelen insanların değerlerine saygı gösterecek bir nitelikte hareket edebilmek için din ve devlet ilişkisi alanında düzenleme yapma yoluna gitmiştir. Dolayısıyla bu başlık altında hem Almanya'nın kendi din ve devlet ilişkilerini nasıl düzenlediği hem de Alman toplumu içinde önemli bir çoğunluğu oluşturan Müslüman nüfusa karşı ne tarz düzenlemelerin yapıldığı ve bu yapılan düzenlemelerde bir eksiklik olup olmadığı ortaya konulacaktır.

Weimar Cumhuriyeti Anayasası'nın 137. Maddesi'nin 3. Fıkrası gereğince, devlet ile kilise birbirinden ayrılarak insanların kendi kendilerine dinlerini seçebilme özgürlüğü tanınarak anayasa tarafından garanti altına alınmıştır.³⁹⁹ Alman yetkilileri böyle bir karar almaya iten temel husus, Orta Çağ zamanlarından Reform sürecine kadar kilisenin çok güçlü bir konuma sahip olmasıydı. İşte bu aşırı gücü sınırlandırmanın ilk yolu olarak Reform hareketinin beraberinde getirdiği 1803 tarihli Reichsdeputationshauptschluss kanunudur ve bu kanunla kilisenin yetkileri sınırlandırılmıştır. Böylece hem kilisenin aşırı güç sahibi olmasının yolu engellenmiş hem de kilisenin malvarlığı üzerinde ciddi sınırlamalar getirilerek üstündeki o yozlaşmış sistem ve anlayış atılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla, bu kanun hem Almanya'da devlet ve kilise ilişkilerinin yüzyıllar boyunca belli bir denge içinde gitmesine katkı sağlamış hem de 1919'daki devlet ile kilisenin ayrı kulvarlarda ilerlemesi gerektiğini ortaya koyan

---

³⁹⁷ "Germany Population," Worldometer, erişim 30 Mayıs, 2023, <https://www.worldometers.info/world-population/germany-population/>

³⁹⁸ Hüdai Şencan, *Bazı Avrupa Ülkelerinde Din ve Devlet İlişkisi* (TBMM Araştırma Merkezi: TBMM Araştırma Merkezi Müdürlüğü, 2011), 5. Aktaran: İsa Kurtbay, "Almanya'da Din-Devlet İlişkisi Bağlamında Müslüman Toplumu," *Toplum Bilimleri Dergisi* 10, 19 (2016): 246.

³⁹⁹ İsa Kurtbay, "Almanya'da Din-Devlet İlişkisi Bağlamında Müslüman Toplumu," *Toplum Bilimleri Dergisi* 10, 19 (2016): 248-249.

Weimar Anayasasının zeminini oluşturmuştur.⁴⁰⁰ Ayrıca, 1919 yılında din ve devletin ilişkilerini tek bir çatı altında yürütülmesi yerine ayrı ayrı ele alınması hususundaki kesin hükümler halen kullanılmakta olup 1949 Anayasası'na olduğu gibi aktarılmıştır.⁴⁰¹

Bu noktadan itibaren Almanya'nın kendi içinde din ve devlet ilişkilerini düzenleme hususunda aldığı kararlara ve yapmış olduğu hukuki düzenlemelere bakıldığında bunlardan ilki, "ayrılık içinde iş birliğidir."⁴⁰² Yani, devlet ve dini kurum olarak her ne kadar birbirimizden ayrılacak da aramızdaki bağları sıkı sıkıya tutan tarafsızlık, hoşgörü ve eşitlik unsurları bulunmaktadır. Bu nedenle Alman devleti bu üç temel ilkeye zarar vermemek adına anayasalarında resmi bir din tanımına yer vermemişlerdir.

Fakat, Alman devleti her ne kadar farklı dinlere karşı tarafsız söyleminde bulunsun da ülkenin Hristiyan geçmişi sebebiyle devlet politikası olarak bu dini koruma altına alması ve üzerine daha fazla eğilmesi İslam ve Musevi inancına tarafsız bir şekilde yaklaşmasını zedelemektedir.⁴⁰³ Hatta, bu durumu somutlaştırmak bağlamında Almanya'da dini gruplara özellikle Katoliklere ve Protestanlara tanınan siyasi haklara bakıldığında; dini toplulukların üyeleri siyasi arenada görev yapmak istediğinde devlet tarafından hiçbir şekilde kısıtlanmazken, dini cemaatler (İslam Konseyi, İslam Kültür Merkezleri Birliği vb.) ise bu haktan yoksun bırakılmaktadır. Yani sendikalar, radyo denetleme üst kurulu gibi denetleme kurullarında sadece temsilci bulundurabilme hakkına sahiptir.⁴⁰⁴ Bu da Alman devletinin teraziye düz tutma noktasında sıkıntı yaşadığının bir göstergesini oluşturmaktadır.

Bunun dışında eyalet hükümetleri ile kilise arasında imzalanan "konkordatolar"⁴⁰⁵ da hem Almanya'daki din ve devlet ilişkisini belirlemek açısından hem de devletin diğer dini gruplara nazaran Katoliklere ve Protestanlara tanıdığı gücü ve ayrıcalığı görmek bakımından da önemlidir. Mesela, 1933 yılında Katoliklerle imzalanan Reichskonkordato ile 1949 yılında Almanya Protestan Kilisesi olan Evangelische Kirche in Deutschland (EKD) ile yapılan konkordatolarla birlikte Almanya'daki kiliseler sosyal statüden, ekonomik alana kadar çeşitli konularda ciddi bir güç elde etmiş ve bunun yanında kilise eğitimi gibi daha pek çok

---

⁴⁰⁰ Age.s.246.

⁴⁰¹ Şencan, *Bazı Avrupa Ülkelerinde Din ve Devlet İlişkisi*, 5. Aktaran: Kurtbay, "Almanya'da Din-Devlet İlişkisi," 247.

⁴⁰² Age.s.11. Aktaran: Kurtbay, "Almanya'da Din-Devlet İlişkisi," 247.

⁴⁰³ Ahmet Aslan, "Almanya'da İslam ve İslam'ın Kurumsal Temsili," *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 7, 15 (2019): 7.

⁴⁰⁴ Kurtbay, "Almanya'da Din-Devlet İlişkisi," 251.

⁴⁰⁵ Aslan, "Almanya'da İslam," 8.

politikada da söz söyleme hakkına sahip olmuştur.⁴⁰⁶ Bu da Alman devletinin resmîyette her ne kadar farklı dinlere karşı tarafsız söyleminde bulunsa da içten içe Katolik ya da Protestan kiliselerine karşı sempati iç güdüsüyle yaklaştığını ortaya koymaktadır.

Almanya'nın kendi içinde din ve devlet ilişkilerini düzenlemeye yönelik aldığı kararların ve yaptığı anlaşmaların dışında İslam'a ve bu dine mensup olan Müslümanlarla ilgili düzenlemelerine bakıldığında hem olumsuz hem de olumlu nitelikte bir yaklaşım benimsenmiştir. Öncelikle Almanya'da İslamiyet resmi bir din olarak kabul edilmemektedir.⁴⁰⁷ Bu nedenle, Müslümanlar Alman devletine kendilerini tanıtılabilmek ve haklarını elde edebilmek için kamu tüzel kişiliğine sahip olmaları gerekmektedir. Bu tüzel kişiliğe sahip olabilmek için de büyük bir grubu temsil edebilme kapasitesine sahip olma, toplum nezdinde kabul gören bir inanç sisteminin içinde olma ve finansal açıdan kendi kendine yetiyor olmak büyük bir önem taşımaktadır.⁴⁰⁸ Fakat, bu statünün eyalet hükümetlerinin kararlarına bağlı olması ve eyaletten eyalete değişkenlik göstermesinden ötürü elde edilmesi oldukça zorlaşmıştır.⁴⁰⁹

İkincisi ise, Müslüman cemaatlerin Alman anayasasında belirtildiği gibi dini bir cemaat olarak görülmemesidir. Anayasaya göre, dini bir mutabakat altında bir araya gelinebiliyorsa ve toplumsal arenada bu mutabakat hayata geçirilebiliyorsa, o zaman dini topluluklar cemaat olarak kabul edilmektedir. Bu noktada Almanya'da Müslüman kuruluşlar olan Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), İslam Toplumu Millî Görüş Teşkilatı, Alman İslam Konseyi vb. pek çok kurum bu gereklilikleri karşılama adına rağmen yasalarda bulunmayan ve açıklamakta güçlük çekilen birtakım şartlar öne sürülerek Müslümanlar dini bir cemaat olarak görülmemektedir.⁴¹⁰

Üçüncüsü ise, İslam dinine ilişkin eğitim görme konusunda eşitsizliğin bulunmasıdır. Bu hak devlet tarafından güvence altına alınsa da Katolik ve Protestan mezheplerinin oldukça gerisinde kalmaktadır. Özellikle Almanya'daki pek çok okul Katolik ve Protestan kilisesiyle irtibat halinde olmakta ve hatta üniversitelerde bu mezheplere ait İlahiyat Fakülteleri

---

⁴⁰⁶ Recai Doğan, "Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi: Almanya Modeli," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49, 2 (2008): 9-13. Aktaran: Aslan, "Almanya'da İslam," 8.

⁴⁰⁷ Aslan, "Almanya'da İslam," 15.

⁴⁰⁸ Benjamin Heimann, *Der Begriff der Religionsgesellschaft im Grundgesetz und der organisierte Islam Göttingen* (GOEDOC: Dokumenten- und Publikationsserver der Georg-August-Universität, 2014 Göttinger E-Papers zu Religion und Recht 9), <http://webdoc.sub.gwdg.de/pub/mon/goepr/9-2014-heimann.pdf>. Aktaran: Aslan, "Almanya'da İslam," 9.

⁴⁰⁹ Aslan, "Almanya'da İslam," 8.

⁴¹⁰ Age.s.16.

oluşturulurken⁴¹¹ İslam dinini öğrenme konusunda sağlanan desteğe bakıldığında ise aynı şeyi söylemek oldukça güç hale gelmektedir. Elbette ki, bu durum İslam dinine ilişkin sınıfların bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Sadece sayıları Katolik ve Protestan mezheplerinin gerisinde kalarak kendi çapında bir artış yakalamaya çalışmaktadır.⁴¹² Bu da devletin tarafsızlığını ciddi bir şekilde zedelemektedir.

Bunun dışında Müslümanlara ve İslam dinine yönelik olumlu nitelikte yapılan düzenlemelere bakıldığında çok fazla olmasa da yine de bunun geliştirilmesi ve arttırılması yönünde adımlar atılmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere, İslam dinine ilişkin yapılan her düzenleme eyaletten eyalete değişiklik göstermektedir. Bu nedenle Almanya'nın tüm eyaletlerinde Müslümanlara ve onların dini sistemlerine ve değerlerine karşı aynı saygı ve hassasiyet gösterilmemektedir. Mesela, Almanya'nın Bremen ve Hamburg eyaletlerinde İslam toplumun dini bir parçası olarak kabul edilmiş ve bu dini kendi bünyesinde kabul ettiğini gösteren Hamburg İslam Sözleşmesi ile Bremen İslam Sözleşmesi imzalanırken bunun dışındaki diğer eyaletlere bakıldığında İslam'a karşı aynı tavır ve davranış gösterilmemiştir.⁴¹³ Fakat, az sayıda da olsa Bremen ve Hamburg gibi eyaletlerin İslam'a ve bu inanca mensup olan Müslümanlara değer verecek nitelikte bu sözleşmeleri kabul etmesi aynı zamanda bu dine ne kadar saygı gösterdiğinin de önemli bir göstergesidir.

Ayrıca, bu sözleşmeler her ne kadar ortak bir amaç etrafından birleşse de kendi içlerinde zaman zaman farklılık göstermektedir. Mesela, Hamburg İslam Sözleşmesi'nin 3. maddesine göre, Ramazan Bayramının ilk günü ile Kurban Bayramının ilk günü ve Aşure günü Müslümanlar için dinî bayram olarak kabul edilirken Bremen'deki Sözleşmeye göre ise, Hicri Yılbaşı, Mevlüd, Regaib, Miraç, Berat ve Kadir geceleri de dini bayramlar olarak kabul edilmiştir.⁴¹⁴ Bu da eyaletler arasındaki farklılığın en net göstergesini oluşturmaktadır.

Bunun dışında her iki eyalette de camii açma konusunda herhangi bir kısıtlama yapılmamış. İslamofobi ve yabancı düşmanlığı ile karşılaşma risklerini azaltmak için cami inşaatlarını şehir planlamalarına uygun bir şekilde düzenlenmesine çalışılmıştır. Hatta, camilerin ayakta durabilmesi için sermaye kaynakları Alman anayasası tarafından da koruma

---

⁴¹¹ Kurtbay, "Almanya'da Din-Devlet İlişkisi," 252.

⁴¹² "Religionsunterricht in Deutschland: Gedanken zum gesellschaftlichen Sinn und Nutzen," *GermanBlogs*, 18 Mart 2011, <https://germanblogs.de/religionsunterricht-in-deutschland-gedanken-zum-gesellschaftlichen-sinn-und-nutzen/>, erişim tarihi: 30.05.2023

⁴¹³ Muhterem Dil Birliği, "Alman Anayasa Hukuku Sisteminde Dini Cemaatlerle Yapılan Din- Devlet Sözleşmeleri: Religionsverfassungsrechtliche Staatsvertraege," *Liberal Düşünce Dergisi* 26, 103 (2021):144-145.

⁴¹⁴ Age.s.144-145.

altına alınarak varlıklarını sürdürmeleri amaçlanmıştır.⁴¹⁵ Bu da İslam dinine verdikleri değerlerin bir başka boyutunu teşkil etmektedir.

Sonuç olarak, Almanya din ve devlet ilişkilerini düzenlerken yüzyıllar önce kilise üzerinden deneyimlediği ve ağır bedeller ödeyerek kurduğu bir yapı üzerine bu ilişkiyi inşa etmiştir. Dolayısıyla köklü bir geçmişi bulunmakta ve hatta o kadar köklü ki günümüzde de halen kendini var etmektedir. Her ne kadar tarafsızlık, eşitlik ve hoşgörü üçlüsü üzerinden bu dengeyi kurmaya çalışsa da Hristiyan geçmişi ve kimliği sebebiyle zaman zaman bu dengeyi sağlamada zorlanmıştır. Özellikle Almanya’da önemli bir çoğunluğa sahip olan Müslümanların inandığı dinin resmi olarak kabul görmemesi, bir dini cemaat olarak algılanmaması, tüzel bir kişilik olarak kendini var etmekte zorlanması ve en temel hakkı olan dinini öğrenebilme ve bu konuda eğitim görebilme noktasında yaşanan eşitsizlikler Alman devletinin özümsemiği ve benimsediği dinler dışındaki topluluklara öteki gözüyle bakarak hareket ettiğinin önemli bir göstergesini oluşturmaktadır.

3.1.6. Almanya’nın Müslüman Göçmenler Üzerinde İzlediği Politikalar

Literatür incelendiğinde Almanya’nın doğrudan Müslümanlara yönelik uyguladığı bir politikadan çok farklı etnik grupları da kendisine tehdit görerek geliştirdiği çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu konu ele alınırken Almanya’nın mümkün olduğunca Müslüman göçmenlere yönelik nasıl hareket ettiği ve bu kapsamda doğrudan olmasa da Müslümanlara ve farklı etnik unsurlara karşı kendini nasıl güvende tutmaya çalışan politikalar geliştirdiğinden bahsedilecektir.

Almanya’nın Müslüman göçmenlerle ilk tanışması II. Dünya Savaşı sonrası işçi göçleriyle gerçekleşmiştir. Özellikle savaş sonrası insan gücündeki ciddi kayıp haliyle Almanya’nın Türkiye, Fas, Tunus, İspanya vb. Akdeniz ülkeleriyle iş birliği yapma yoluna gitmesine sebep olmuştur.⁴¹⁶ Önceleri Alman halkı bu gelen göçmenleri ülkesi için bir tehdit kaynağı olarak görmemiştir çünkü ekonomik açıdan toparlanıp güçlendiğinde gelen bu göçmenlerin ülkelerine geri döneceğini düşünmüştür. Fakat, bu gelen göçmenlerin ülke içinde kalıcı bir hale gelmesi Alman devletinin ve toplumunun beklentilerini tam tersi bir yöne çevirmiştir.⁴¹⁷

---

⁴¹⁵ Age.s.144-145.

⁴¹⁶ Johannes von Stritzky, “Germany’s Immigration Policy: From Refusal To Reluctance,” *Real Instituto Elcano*, 3 Haziran 2009, <https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/germanys-immigration-policy-from-refusal-to-reluctance-ari/>, erişim tarihi: 15.06.2023

⁴¹⁷ Stritzky, “Germany’s Immigration Policy,”

İşte bu da Almanya'nın göçmenlere karşı verdiği ilk imtihanı başlattığını ve bu imtihanın günümüze de yansımalarının zeminini oluşturduğunu göstermektedir.

Özellikle Almanya'daki bu farklı etnik kökenden gelen göçmenler arasında Müslümanların hedef gösterilmesi ve ön plana çıkartılmasındaki temel neden, Müslüman nüfusun Alman nüfusuna oranla ciddi bir genç nüfusa sahip olmasıdır. Bu konuda ABD menşeli bir araştırma merkezi olan Pew Research'ün 2017 yılında yayınladığı çalışmada 2010-2016 yılları arasında Müslüman nüfusun oranı 3.3 milyondan 5 milyona çıkmış, ayrıca Almanya'da Müslüman olmayan nüfusun yaş ortalaması 47 iken bunun Müslümanlardaki ortalamasının 31 olduğu tespit edilmiştir.⁴¹⁸ Hatta, 2050 yılına gelindiğinde de eğer aynı şiddette ve yoğunlukta Müslüman nüfus Almanya'da artmaya devam ederse, Müslümanların toplam Alman nüfusunun beşte birini oluşturacağını ön görmüştür.⁴¹⁹ Dolayısıyla, Müslüman nüfusun Almanya'da geniş bir yere sahip olması kendi demografik güvenliğini ve çıkarlarını negatif bir yönde etkilediği için Müslüman göçmenlere karşı daha sert adımlar atmasına neden olmaktadır.

Bu sert adımları Alman hükümeti Müslümanlara karşı doğrudan göstermese de çıkardığı Kanunlarla ve aldığı kararlarla ciddi bir şekilde etkilemektedir. Bu nedenle Alman devletinin toplumun güvenliğini ve çıkarlarını sağlamak adına yapmış olduğu uygulamalara bakılacak olursa, ilki 2004 tarihli Alman göç yasasıdır. Bu yasanın özelliği, vasıfsız işgücünün Almanya'ya gelmesinin önünü tıkamak ve ülke içinde kalıcı hale gelmelerini engellemek için oturma izni çeşitlerini azaltma yoluna gidilmesidir.⁴²⁰ Böylece Alman devleti bu yasa ile önceliği hem kendi işçilerine tanıyarak kendi işgücünü kendi karşılama yoluna gitmesini kolaylaştırmakta hem de bu yerel işçilerin daha yüksek maaşlarda ve sosyal standartlarda çalışmalarına katkı sağlamaktadır.⁴²¹ Dolayısıyla, bu yasa her ne kadar doğrudan Müslümanlara karşı çıkartılmasa da ülke içinde farklı etnik kökenden gelen gruplar arasında Müslüman göçmenlerin geniş bir nüfusa sahip olması ve zamanında Alman işçilerin yapmadığı ağır işleri yapmasından dolayı bu yasadaki büyük ölçüde etkilenmiştir.

İkincisi ise, Alman hükümetinin üçüncü dünya ülkelerinden gelen göçmenlerle AB içinden gelen göçmenlerin aile birleşimi konusuna eşit mesafeyle yaklaşmamasıdır. Yani, üçüncü dünya ülkelerinden Almanya'ya ve Avrupa'ya gelen göçmenler için temel bir hak olarak

---

⁴¹⁸ "Almanya'da Müslüman Nüfus Artıyor," *Perspektif Eu*, 1 Aralık 2017, <https://perspektif.eu/2017/12/01/almanya-da-mueslueman-nuefus-artiyor/>, erişim tarihi: 15.06.2023

⁴¹⁹ "Almanya'da Müslüman Nüfus Artıyor," *Perspektif Eu*, 1 Aralık 2017.

⁴²⁰ Stritzky, "Germany's Immigration Policy,"

⁴²¹ Stritzky, "Germany's Immigration Policy,"

görülmeyip yetkililer tarafından sürekli tartışmaya açık bir konuyken AB ülkelerinden Almanya'ya gelen göçmenler için aynı durum geçerli değildir.⁴²² Bunun nedeni ise, 2003 yılında bir politika değişikliğine gidilmesidir. Normalde 1999 Tampere Deklarasyonuna göre, göçmenler için aile birleşimleri ülke içindeki entegrasyona katkı sağlayan temel unsurlardan biri olarak görülürken 2003 yılına gelindiğinde bu unsurun devletin sırtına ciddi bir maliyet yüklediği ve toplum içindeki bütünleşmeyi engellediği vurgulanmıştır.⁴²³ Bu da üçüncü dünya ülkelerinden ve AB üyesi olmayan Müslüman göçmenlerin bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olmuştur. Mesela, Almanya'da Müslüman bir göçmen, ailesini yanına getirmek istiyorsa, geçimini sağlayabilecek bir gelire ve yaşamını sürdürebilecek bir eve sahip olması koşulu bulunurken, AB vatandaşı olan göçmenler için bu koşul sunulmamakta veya sunulsa bile daha yumuşak bir şekilde uygulanmaktadır.⁴²⁴

Üçüncüsü ise, aile birleşimi kanunu bağlamında vize alabilmek için Almanca konuşma şartının eklenmesi ve bu konuda Alman yetkililerin göçmenler arasında ayrımcı davranarak hareket etmesidir. Normalde 15 Temmuz 2007 yılına kadar böyle bir şart bulunmamaktaydı. Fakat, uluslararası sistemdeki istikrarsızlıklar ve 2015'teki kadar büyük çaplı göç dalgaları olmasa da küçük ölçekli ortaya çıkan göçler Alman yetkilileri harekete geçirerek bu konuda değişiklik yapmaya itmiştir. Fakat, bu değişiklik bütün göçmenlere eşit bir şekilde uygulanmamıştır. Yani, Alman devleti AB ülkelerinden gelen vatandaşlarla, ABD, Kanada, Japonya ve G. Kore'yi vize alma ve Almanca konuşma şartından muaf tutarken üçüncü dünya ülkeleri ile Müslüman göçmenler de bu koşullar sıkı bir şekilde aranmıştır.⁴²⁵

Dördüncüsü ise, etnik Almanların (Aussiedler) ülke içindeki diğer etnik gruplardan üstün tutulmasıdır. Bunun sebebi, Almanya'da kan bağı (jus sanguinis) ilkesinin oldukça güçlü olmasından kaynaklanmaktadır. Yani kişi Alman kanına sahipse, Alman olarak görülmektedir. Bu nedenle Etnik Almanların Alman halkındaki yeri daha özeldir. Dolayısıyla, bu etnik gruba ülke içinde hiçbir göçmene sunulmayacak imkanlar (faizsiz kredi, özel dil eğitim programı, çifte vatandaşlık vb.) tanınmıştır. Hatta, 2000 yılında Alman devleti etnik Almanlar ve Yahudi göçmenlerin Almancalarını geliştirebilmeleri için Almanca kurslarına

---

⁴²² L. Morris, "New Labour's Community of Rights: Welfare, Immigration and Asylum," *Journal of Social Policy* 36, 1 (2003): 85-86. Aktaran: Fuat Güllüoğınar, "Almanya'da Göçmen Politikaları ve Türkiyeli Göçmenlerin Trajedisi: Yurttaşlık, Haklar ve Eşitsizlikler Üzerine," *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14, 1 (2014): 8.

⁴²³ A. Kraler, "Civic Stratification, Gender and Family Migration Policies in Europe," Final Report, International Centre for Migration Policy Development (ICMPD-2010). Aktaran: Güllüoğınar, "Almanya'da Göçmen Politikaları," 7.

⁴²⁴ Güllüoğınar, "Almanya'da Göçmen Politikaları," 8.

⁴²⁵ Age.s.8.

yaklaşık 150 milyon dolar ayırırken, Müslüman göçmenler için aynı hassasiyet ve ciddiyetin pek gösterilmediği tespit edilmiştir.⁴²⁶

Sonuç olarak, Almanya her ne kadar Müslüman göçmenler adı altında doğrudan onları hedef gösterecek nitelikte politikalar üretmese de ülke içindeki farklı etnik unsurları kapsayacak nitelikte kararlar alması dolaylı bir şekilde Müslüman göçmenlerin yaşamlarını etkilemektedir. Özellikle 2004 tarihli Alman göç yasasının yürürlüğe sokulması, 2003 yılından itibaren aile birleşimi konusunda göçmenler arasında ayırım yapılması ve dil şartının göçmenden göçmene farklılık göstermesi gibi çeşitli hususlar bulunmaktadır. İşte bu da, Almanya'nın kendine has ve göze çarpmadan yürüttüğü politikalarla Müslüman göçmenlerin varlığını nasıl sınırladığını göstermektedir.

3.1.7. Almanya'da Yaşayan Müslümanların İstihdamı Konusunda Yapılan Ayrımcılıklar

II. Dünya Savaşı yaşandıktan sonra Müslümanlar hem Almanya'nın büyük bir iş gücü kaynağını oluşturmuş hem de istihdam konusunda ciddi ayrımcılıklarla karşı karşıya kalan önemli bir etnik grubu oluşturmuştur. Ayrıca, uzun yıllar boyunca bu ayrımcılık ne Alman toplumunda ne de akademi camiasında dile getirilmiştir.⁴²⁷ Ancak son yıllarda uluslararası bir kuruluş olan Birleşmiş Milletler (BM) ile Irkçılığa Karşı Avrupa Ağı (ENAR) gibi sivil toplum örgütlerinin yoğun eleştirileriyle bu konu yavaş yavaş gündeme gelmiştir.⁴²⁸ İşte bu ayrımcılığın kendini nasıl gösterdiğini anlayabilmek için Almanya'nın istihdam alanında Müslümanlara karşı ayrımcı davranmasının nedenlerine bakılması gereklidir.

Birincisi, 1960'lı yıllardan itibaren Almanya'da Müslüman iş gücünün ve nüfusunun artış göstermesidir.⁴²⁹ Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Almanya'da ortaya çıkan iş gücü açığı dışardan gelen göçmenlerle ve özellikle daha iyi şartlarda yaşamak isteyen Müslüman göçmenlerle ikame edilmeye çalışılmıştır. Fakat, bu göçmenlerin ülke içinde kalıcı bir hale gelmesi ve Alman işçilerine göre daha ucuz çalışmaları haliyle Alman toplumu ve siyasi

---

⁴²⁶ Age.s.10-11.

⁴²⁷ Mario Peucker, *Diskriminierung aufgrund der islamischen Religionszugehörigkeit im Kontext Arbeitsleben-Erkennnisse, Fragen und Handlungsempfehlungen* (Bamberg: Antidiskriminierungsstelle des Bundes 2010), 7.

Aktaran: Hakan Tosuner, "Discrimination of Muslims In Employment In Germany", 4, https://www.ces.uc.pt/projectos/tolerance/media/WP3/WorkingPapers%203_Germany.pdf

⁴²⁸ Tosuner, "Discrimination of Muslims In Employment" 5,

https://www.ces.uc.pt/projectos/tolerance/media/WP3/WorkingPapers%203_Germany.pdf

⁴²⁹ Age.s.4.

elitlerini oldukça rahatsız etmiştir. Dolayısıyla, bu da Müslüman göçmenlere karşı istihdam alanında ilk düşmanlığın doğmasını tetiklemiştir.

İkincisi, 1980'lere gelindiğinde artık vasıfsız işlerde çalışmak yerine nitelikli işlerde çalışmak isteyen ikinci ve üçüncü kuşak Müslüman gençler ortaya çıkmış ve topluma katılarak işverenlerinden çeşitli haklar (özgürce çalışabilme, Alman çalışanlar gibi eşit haklara sahip olabilme vb.) talep etmişlerdir. Bu da Alman işverenlerin Müslüman göçmenleri tehdit olarak algılamasına neden olmuştur.⁴³⁰

Üçüncüsü ise, 21.yüzyıla gelindiğinde uluslararası sistemin ortaya çıkardığı istikrarsızlık ve belirsizliğin sonucunda İslami nitelikteki köktenci gruplar ön plana çıkarak beraberinde terörizmi getirmiştir. Bu da diğer Avrupa devletlerinde olduğu gibi Almanya'da da ülke ve toplum güvenliğinin ön plana çıkmasını tetiklemiştir.⁴³¹ Dolayısıyla, böyle bir belirsizlik ortamı Almanya'daki iş verenlerin Müslümanları işe almaktan kaçınmasına neden olmuştur. Kısacası, bu üç ana unsur Almanya'nın Müslümanların istihdamına neden ılımlı bir şekilde yaklaşmadığını ortaya koymaktadır.

Bu üç ana unsurun dışında ayrımcılığı tetikleyen diğer alt nedenlere bakılacak olursa, ilki Almanya'nın önde gelen iş verenlerinin⁴³² Müslümanların ve diğer etnik kökenden gelen insanların istihdam alanında maruz kaldığı ayrımcılığa hiç yokmuş ve var olmamış gibi davranmasıdır. Bir başka deyişle "biz bu konuyu konuşmazsak problem ortaya çıkmaz"⁴³³ anlayışıyla hareket etmektedir. Fakat 'Avrupa Birliği Azınlık ve Ayrımcılık Anketi (EU-MIDIS)'⁴³⁴ Alman işverenlerin bu tavrına katılmamaktadır. Özellikle 2009 yılında 14 Avrupa ülkesi⁴³⁵ içerisinde istihdam alanında en fazla Müslümanlara karşı ayrımcılık yapan ülkeler arasında Malta ve İtalya'dan sonra Almanya'nın geldiğini dile getirerek bu konuyu canlı tutmaya çalışmıştır. Hatta, bu canlılığın kanıtı Şekil 6'ya bakıldığında net bir şekilde görülebilir.

---

⁴³⁰ Age.s.5.

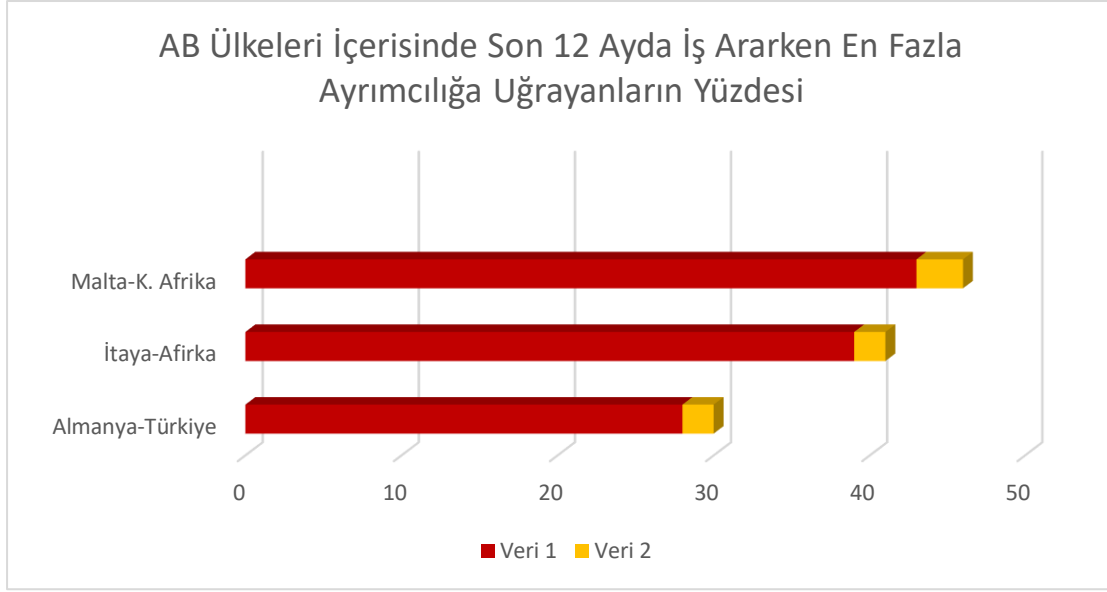
⁴³¹ Age.s.5.

⁴³² Mesela, Berlin'in önde gelen iş verenleri arasında Berlin Alman Sanayi Odası, Ticaret Birliği ve Zanaat Odaları gibi temsilciler bulunmaktadır.

⁴³³ Age.s.7.

⁴³⁴ Avrupa Birliği Azınlıkları ve Ayrımcılık Anketi, göçmen ve farklı etnik azınlıktan gelen grupların hayat akışı içinde yaşadıkları ayrımcılıkları ve mağduriyetleri araştıran ve ölçen AB nezdindeki ilk ankettir.

⁴³⁵ EU-MIDIS'in 2009 anketi içerisinde yer alan 14 ülkeye bakıldığında Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Danimarka, Almanya, Finlandiya, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Malta, Slovakya, İspanya, İsveç ve Hollanda yer almaktadır.

Şekil 6: 2009 Yılında İstihdam Alanında En Fazla Ayrımcılık Yapan AB Ülkeleri⁴³⁶

İkinci alt neden ise, başörtüsü üzerinden Almanya'daki Müslüman göçmenlerin yapısal ya da kişilerarası ayrımcılıkla karşı karşıya kalmasıdır.⁴³⁷ Burada kastedilmek istenen husus, Müslüman ve başörtüsü takan bir kadın öğretmen olmak veya kuaför gibi farklı alanlarda çalışmak istediğinde başörtüsü Almanya'daki iş verenleri korkutmaktadır. Bunun nedeni Mario Peucker'a göre,⁴³⁸ Alman işverenler başörtülü bir eleman ile çalışmayı tercih ettiğinde müşterilerin olumsuz tepkileriyle veya şirket içi çatışmalarla karşılaşabileceğinden endişelendiği tespitinde bulunmuştur.⁴³⁹ İşte bu da Almanya'daki işverenlerin başörtülü bir elemanı kendi bünyesine dahil etmede tereddütlü davranmasına neden olmaktadır. Bu çekimsizliğe ve ayrımcılığa bir örnek verilmesi gerekirse, Almanya'nın entegrasyon komiseri Reem Alabali-Radovan, Müslüman ve başörtülü kadınların iş bulma konusunda Almanlara göre 4,5 kat daha zorlandığı ve yüksek nitelikli işlere girmesinin ise sekiz kat daha zor olduğu tespitinde bulunmuştur.⁴⁴⁰ Kısacası, bu tespit Almanya'daki yapısal ve kökleşmiş istihdam ayrımcılığının en net göstergesini oluşturmaktadır.

⁴³⁶ FRA, *Data In Focus Report/ Muslim*, (European Union Minorities and Discrimination Survey,2009), 6, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/448-EU-MIDIS_MUSLIMS_EN.pdf

⁴³⁷ Dorothee Frings and Mario Peucker, "Discrimination In Employment Owing to Islamic Religious Affiliation," *Federal Anti-Discrimination Agency*, 2010, https://www.antidiskriminierungsstelle.de/SharedDocs/forschungsprojekte/EN/Expertisen_Diskr_aufgr_islam_ReligiZugehoerigk_en.html, erişim tarihi: 19.06.2023

⁴³⁸ Mario Peucker, Almanya'nın Federal Ayrımcılık Dairesinde uzman olarak çalışan bir sosyal bilimcidir.

⁴³⁹ Frings ve Peucker, "Discrimination In Employment,"

⁴⁴⁰ Tim Stickings, Muslims with Headscarves Wait 4.5 Times Longer for Jobs In Germany," *N World*, 11 Ocak 2023, <https://www.thenationalnews.com/world/europe/2023/01/11/muslims-with-headscarves-wait-45-times-longer-for-jobs-in-germany/>, erişim tarihi: 19.06.2023

Üçüncüsü ise, Almanya'daki iş verenlerin belirli bölgelerden çalışmak için gelen göçmenleri ön yargılarına dayanarak değerlendirmesidir.⁴⁴¹ Yani, Müslüman ve Orta Doğu ülkelerinden gelen göçmenler niteliksiz ve düşük üretkenli insanlar olarak görülüp iş yaşamına ayak uydurmada sıkıntı yaşayacakları düşünülürken İngiltere'den veya ABD'den gelen göçmenler için aynı davranışın söz konusu olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, bu durum ön yargıların, istihdam alanında Müslümanlara karşı yapılan ayrımcılıkta ne kadar etkili bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Dördüncü neden ise, ülkedeki Müslüman göçmenlerin dil ve eğitim konusunda yeterli görülmemesi ve istihdam sisteminden habersiz bir şekilde davrandığı tespitinde bulunulmasıdır.⁴⁴² Fakat, bu Almanya'daki bütün Müslümanlar için geçerli bir durum değildir. Yani eğitilmiş ve nitelikli işlerde çalışan Müslümanlar da bu ayrımcılıktan etkilenmektedir. Özellikle bu konuda 2010 yılında yapılan bir saha çalışmasında, nitelikleri ve becerileri birbiriyle eş değer bir seviyeye sahip olan biri Alman diğeri Türk olan iki öğrenci staj yapmak için başvuruda bulunduğunda Türk ve Müslüman olan aday Alman olana göre %14 daha az olumlu geri dönüş aldığı tespitinde bulunulmuştur.⁴⁴³ Bu da Almanya'da işe girebilmek için sadece sahip olunan eğitim seviyesinin etkili olmadığını aynı zamanda mensubu olunan etnisitenin ve dinin de işverenler tarafından dikkate alındığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Almanya'da istihdam alanında Müslümanlara karşı yapılan ayrımcılığın temelinde sahip olunan etnisite ve dini farklılık önemli bir rol oynamaktadır. Bunun dışında Almanya'daki işverenlerin bu ayrımcılığı görmezden gelerek hareket etmesi, başörtüsünün Alman değerleri ve geleneklerini yansıtmadığı için işyerinde muhtemel bir çatışma aracı olarak görülmesi, ön yargılar ile eğitim ve dil konusundaki yetersizlikler vb. hususlar hem bu ayrımcılığı arttırmakta hem de işverenlerin bu algıyla hareket etmesini kökleştirmektedir. Dolayısıyla, bu da Alman işverenlerin Müslümanlara karşı daha sert ve olumsuz davranış sergilemelerine neden olmaktadır.

---

⁴⁴¹ Frings ve Peucker, "Discrimination In Employment Owing to Islamic Religious Affiliation"

⁴⁴² Tosuner, "Discrimination of Muslims in employment," 9.

⁴⁴³ Leo Kaas&Christian Manger, *Ethnic Discrimination in Germany's Labour Market: A Field Experiment*, (Institute for the Study of Labor, Discussion Paper No. 4741, 2010), 6, <http://ftp.iza.org/dp4741.pdf>

3.1.8. Almanya’da Medyanın Rolü

Medya, toplumların zihinlerini etkileyip davranışlarını yönlendirme konusunda “hipodermik bir şırınga (sihirli mermi)”⁴⁴⁴ etkisi oluşturmaktadır. Dolayısıyla ortaya konulan haberlerin şekli ve ele alınış tarzı ciddi bir önem arz etmektedir. Özellikle medyanın toplumları etkileme gücünü daha iyi anlayabilmek için bu konuya İslam üzerinden bakılması gerekilirse, Avrupa medyasının bu konuda iyi bir sınav verdiği görülmektedir. Yani İslam’ı genel olarak terör ve şiddet yanlısı, baskıcı gibi kavramlarla ele alıp olumsuz bir şekilde Avrupa toplumuna lanse etmesi haliyle toplumun bilincinde Müslümanlara karşı negatif duyguların yerleşmesini körüklemektedir. İşte benzer bir durumun Alman medyasında da kendisini gösterip göstermediği gözlemlenerek Müslümanlara karşı negatif algının oluşmasında ve gelişmesinde Alman medyasının bir etkisinin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Alman medyasının İslam’ı ve Müslümanları ele alış şeklinde televizyon kanalları ve yazılı basın oldukça etkilidir. Özellikle 2005-2006 yılları arasında ulusal nitelikte yayın yapan Arbeitsgemeinschaft der öffentlich-rechtlichen Rundfunkanstalten der Bundesrepublik Deutschland (ARD) ile Zweites Deutsches Fernsehen (ZDF)’nin yaptığı 133 yayında İslam konusunun kendini her defasında gösterdiği, ama bunun olumlu olmaktan ziyade %81’nin olumsuz bir şekilde vurgulandığı tespit edilmiştir.⁴⁴⁵ Özellikle bu iki geleneksel medya organı İslam’ı ele alırken uluslararası çatışmaların ve dini hoşgörüsüzlüklerin kaynağını oluşturduğu, kadınların özgürlüğüne yönelik baskı yaptığı, köktencilik benimsedikleri, Alman toplumunun değerlerine uyum sağlama da sıkıntılar yaşadığı gibi özelliklere değinerek hem İslam’ın Alman toplumuna olumsuz bir şekilde tanıtılmasına hem de Müslümanlara karşı negatif algının toplumun zihnine iyiden iyiye yerleşmesine hizmet etmiştir.⁴⁴⁶

Bu iki televizyon kanalının dışında genel olarak Alman medyasının bu negatif algıyı inşa ederken İslam’ı ve Müslümanları nasıl ele aldığına bakılacak olursa; birincisi, İslam’ın dinden

---

⁴⁴⁴ Hipodermik Şırınga; sihirli mermi veya uyarıcı tepki modeli olarak da bilinmektedir. Bu modelde kitle iletişim araçları tarafından izler kitleye bir mesaj verilmekte ve izler kitlenin her bir üyesi gönderilen bu mesajdan etkilenip birbiriyle benzer tepkiler vermesidir. Aktaran: Burak Özçetin, *Kitle İletişim Kuramları Kavramlar, Okullar, Modeller* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 97.

⁴⁴⁵ C. Tosun, “Alman Medyasında Müslüman Kadın Algısı,” *Dini Araştırmalar, Kadın Özel Sayı* 19, 49 (2016):257.

⁴⁴⁶ İsmail H. Yavuzcan, *Almanya’da İslamofobi, Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Ed. K. Canatan ve Ö. Hıdır (Ankara: Eski Yayınları, 2007), 319.

çok bir siyasi ve ideoloji mekanizması olarak görülüp şiddetle ilişkilendirilmesidir.⁴⁴⁷ Özellikle Der Spiegel, Stern, Focus gibi Almanya'nın önde gelen yazılı basın kaynaklarına bakıldığında ellerinde silah ve Halifelik yazan bayraklar taşıyan insanların fotoğraflarına yer verilerek ve ayrıca "Allah'ın Dinsiz Ordusu ve Bunun İslamla İlgisi Yok"⁴⁴⁸ gibi başlıklar atılarak da yerel halkın zihnine İslam'ın bir din gibi hareket etmediği mesajı işlenmeye çalışılmıştır.

İkincisi, Alman medyası İslam ve Müslümanlar konusunu gündeme getirirken yazılı metinlerden ve söylemlerden çok sembolleri ve görselleri ön plana çıkartarak hareket etmektedir.⁴⁴⁹ Özellikle Alman yazılı basınına bakıldığında bu semboller ve imgelerin Müslüman kadınlar üzerinden verildiği görülmektedir. Örneğin; Almanya'da Müslüman bir kadın denilince dergi kapaklarında veya televizyonlarda peçeli ve başörtüsü takan kadınların fotoğrafları akla gelmektedir. Bu fotoğraflarda erkeklerle eşit haklara sahip olmayan, bu haklardan mahrum olan ve kendini gizlemek zorunda kalan Müslüman kadınlar imajı verilmektedir. Dolayısıyla, bu görseller Alman toplumunun bilincinde Müslüman kadınların ne kadar baskılandığı ve özgürlüğünün kısıtlandığına dair bir algının oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Üçüncüsü, Alman medyasının akın akın ülkeye gelen Müslüman göçmenlerle buna bağlı olarak artan Müslüman nüfusu gündemde tutmasıdır.⁴⁵⁰ Burada kastedilmek istenen, Orta Doğu'da yaşanan istikrarsızlıklar ve çatışmalardan dolayı pek çok Müslümanın daha iyi şartlarda yaşamak için Avrupa ülkelerine doğru akın akın göç etmeye başladığıdır. Haliyle bu göç akınından diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Almanya da nasibini almış ve Fransa'dan sonra en fazla Müslüman nüfusa sahip ülkelerden biri olmuştur.⁴⁵¹ Dolayısıyla bu konuyu Alman medyası "Almanya'nın Sessiz İslamlaşması, Batı'da Allah, İslam ve Almanlar, Ürkütücü Misafirler"⁴⁵² gibi başlıklarla dile getirmiştir. Bunun yanında Almanya'da aşırı sağ haber sitesi olarak bilinen Politically Incorrect News (PI News) 2019 yılında Müslüman bebek

---

⁴⁴⁷ Kai Hafez, *Das Medienbild des Islam in Deutschland*, 1, https://www.deutsche-islam-konferenz.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Downloads/Sonstiges/hafez-medienbild-islam-dik.pdf?__blob=publicationFile&v=1

⁴⁴⁸ Arda Almalı, "Almanya'da İslamofobi ve Dergilerdeki İslam Karşıtı Yayınlar," *International Journal Of Social Sciences* 2, 2 (2018): 139.

⁴⁴⁹ Hafez, *Das Medienbild des Islam*, 2.

⁴⁵⁰ Almalı, "Almanya'da İslamofobi," 141.

⁴⁵¹ Statista'nın 28 Şubat 2023 yılında yayınladığı 2016 yılına ait Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslüman nüfus içerisinde Fransa'da yaşayan yaklaşık olarak 5.72 milyon Müslüman nüfustan sonra Almanya'da yaşayan 4,95 milyonluk Müslüman nüfus gelmektedir. ["Estimated Muslim populations in European countries as of 2016," Statista, 24 Haziran, 2023, <https://www.statista.com/statistics/868409/muslim-populations-in-european-countries/>]

⁴⁵² Almalı, "Almanya'da İslamofobi," 142.

sayısının Alman olanlara göre artış gösterdiğine ve bunun Almanya'nın bir nevi İslamlaşması anlamına geldiğine dikkat çekmiştir.⁴⁵³ Böylece, bu yapılan haberlerle ve kullanılan başlıklarla Alman halkının İslamlaşma ve artan Müslüman nüfusa karşı temkinli ve dikkatli davranması gerektiği vurgulanmaya çalışılmıştır. Kısacası, Alman medyası İslam'ı ve Müslümanları kendi halkına tanımlarken bu üç temel unsur üzerinden hareket ederek algıyı şekillendirmektedir.

Bu noktada Alman medyasının İslam'a ve Müslümanlara karşı ortaya koyduğu olumsuz algıdan Alman toplumunun ne ölçüde etkilenip etkilenmediğine bakıldığında, Alman medyasındaki o hipodermik şırınga etkisinin net bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle bu konuda Türkiye Araştırmalar Merkezi'nin 2006-2007 yılları arasında Almanya'da İslamofobi üzerine yaptığı bir çalışmada,⁴⁵⁴ Almanların %47'sinin İslam dini ve kültürünün Alman değerleriyle bağdaşmadığını dile getirmiştir. Hatta %44'ü bu kültürlerarası uyumsuzluktan dolayı toplum içinde kültür savaşlarının olabileceğine inanmıştır. Dolayısıyla, bu da Alman halkının %55'inin ülke genelinde bir kaos ve gerilimin ortaya çıkma ihtimalini göz önünde bulundurduğunu tespit etmiştir. Kısacası, medyanın İslam'a ve Müslümanlara karşı ortaya koyduğu olumsuz söylemler ve imgeler Alman halkının bu etnik unsura karşı algılarını nasıl negatif bir yöne kaydırduğunu somut bir göstergesini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Alman medyası kullandığı başlıklarla, sembollerle ve manşetlerle İslam'a ve Müslümanlara yönelik baştan olumsuz bir algı çizmektedir. Fakat, bu olumsuz algıyı sadece kendi dünyasında sürdürmek yerine yaptığı yayınlarla ve kullandığı ayrımcı dille bunu toplumun zihnine aktarmaya çalışmaktadır. Bu da Alman toplumunun İslam'a ve Müslümanlara karşı olan o düşmanca tavrının daha da kökleşmesine katkı sağlarken diğer taraftan da Alman medyasının toplumu etkileme ve yönlendirmede ne kadar etkili bir güce sahip olduğunu göstermektedir.

3.1.9. Almanya'da Aşırı Sağın Yükselişi

Almanya'da aşırı sağın yükselişi bir anda ortaya çıkmaktan ziyade yavaş yavaş gelişen ve kendini gösteren köklü bir geçmişe sahiptir. Dolayısıyla, bu yükselişi anlayabilmek için

---

⁴⁵³ Media Diversity Institute, *Media Diversity Institute Submission: Report on Anti-Muslim Hatred and Discrimination Issued by the Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief*, 5, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Religion/Islamophobia-AntiMuslim/Civil%20Society%20or%20Individuals/MDI.pdf>

⁴⁵⁴ Yavuzcan, *Almanya'da İslamofobi*, 320.

öncelikle Almanya'nın bu konuda yaşadığı geçmişe kısaca değinilecek olup, sonrasında günümüze gelen süreçte bu yükselişin yaşanmasında etkili olan unsurlara bakılarak aradaki nedensellik ilişkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Almanya'nın Nasyonal Sosyalist Partisi üzerinden Nazi geçmişine sahip olması, dünyayı ikinci büyük bir savaşa sürüklemesi ve kendi ülkesi içindeki Yahudilere yönelik soykırımda bulunması hem Almanya içinde hem de dünya çapında büyük bir kaosu ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya bu konuda önemli bir politika değişikliğine giderek aşırı ve radikal partiler arasında bir ayırım yapma yoluna gitmiştir. Bu ayırma bakılacak olursa, aşırılık taşıyan partiler, anayasal düzen içinde demokrasi karşıtı olan ve bu nedenle toplumda varlık göstermesini engellemek için yasaklanması gereken partiler olarak görülürken, radikal partiler de ise durum tam tersidir.⁴⁵⁵ Yani, tamamen var olan demokrasiyi ortadan kaldırmayı amaçlamayıp ekonomi ve politik gibi temel sorunlara reform yapma çağrısı üzerinden çözüm bulmaya çalıştığı için bu partilerin varlığına izin verilebilir gözüyle bakılmaktadır.⁴⁵⁶

Ayrıca radikal ve aşırı partiler arasında yapılan bu ayırım Almanya'nın Soğuk Savaş döneminde bu konuda değişikliğe gitmesine de sebep olduğu görülmektedir. Özellikle Almanya'nın Hitler dönemindeki olumsuz geçmişinden dolayı II. Dünya Savaşı sonrasında Alman yönetimi tarafından aşırı sağ partilerin faaliyet göstermeleri ve iktidara gelmeleri yönünde yasaklama kararı alınmıştır. Özellikle bundan Sosyalist Reich Partisi (SR) ile Alman Reich Partisi (DR) ciddi bir şekilde etkilenmiştir.⁴⁵⁷ Hatta, yapılan değişiklikten sonra bu iki parti kapatılmış yerine yine aynı tabandan gelen ve aşırı sağ görüşleri taşıyan Almanya Ulusal Demokratik Partisi (NPD) kurulmuştur. Bu parti 1966-1968 yılları arasında yapılan eyalet parlamentosuna girse de 1969'daki federal seçimlerde %5 barajının altında kalmıştır.⁴⁵⁸ Bu yenilgiden sonra da gittikçe zayıflayan bir niteliğe sahip olmuştur. Kısacası, Soğuk Savaş döneminde ortaya konan politika değişiklikleri, Almanya'daki aşırı sağ partilerin yeteri kadar yükselişe geçemediği ve zayıf kaldığı bir dönem olarak kendini göstermiştir.

---

⁴⁵⁵ R. Eatwell, "The New Extreme Right Challenge (Introduction)," içinde *In Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*, der. R. E. Mudde (London: Routledge, 2004), 7-9. Aktaran: Ravshan Goziev ve Merve Suna Özel Özcan, "Aşırı Sağın Yükselişi ve Almanya İçin Alternatif Partisi (AfD)," *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 7, 21 (2020): 79.

⁴⁵⁶ Luke March & Case Mudde, "What's left of the radical left? The European radical left after 1989: Decline and Mutation," *Comparative European Politics* 3, 1 (2005): 37. Aktaran: Goziev ve Özcan, "Aşırı Sağın Yükselişi," 79.

⁴⁵⁷ Goziev ve Özcan, "Aşırı Sağın Yükselişi," 84.

⁴⁵⁸ B. Schellenberg, "Die radikale Rechte in Deutschland: Sie wird verboten und erfindet sich neu," içinde *Europa Auf Dem "rechen" Weg?*, der. L. Langenbahr & B. Schellenberg (Berlin: Friedrich Ebert Stiftung, 2011), 60. Aktaran: Age.s.84.

Fakat, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, SSCB'nin hegemonluk yarışından çekilmesi üzerine Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve bunun getirdiği bir sonuç olarak uluslararası konjonktürün değişmesi (2000'li yıllarda artan terörizm sorunu, istikrarsızlık, sınırların belirsizliği vb.) Almanya'daki aşırı sağı etkilemiştir. Dolayısıyla bu da, Almanya'daki aşırı sağın kendini yeniden göstermesi ve güçlenmesi açısından ciddi bir olanak elde etmesini sağlamıştır.

Özellikle son yıllarda Almanya'da yapılan genel seçimlerde Almanya İçin Alternatif Partisi'nin (AfD) ciddi bir şekilde kendini gösterdiği görülmektedir. Mesela, 2021 genel seçimlerinde AfD Sosyal Demokrat Parti (SPD) ile %18 oranında olacak şekilde aynı oyu alarak ana muhalefet partisi olan Hristiyan Demokrat Birliği'nden (CDU) sonra gelmeye başlamıştır.⁴⁵⁹ Hatta, Doğu Almanya eyaletleri olan Thüringen'de %24 ve Saksonya'da % 24,6'lık bir oy alarak da birinci parti çıkmıştır.⁴⁶⁰ Bu da Almanya içinde aşırı sağı temsil eden AfD'nin kendini nasıl ön plana çıkardığının net bir göstergesini oluşturmaktadır.

Fakat, buradaki önemli hususlardan biri Almanya'daki aşırı sağın son zamanlarda yükselişe geçmesine sebep olan unsurların neler olduğudur ve bunlara bakıldığında ilki, öncü kültürün (leitkultur) ya da çekirdek kültürün (core culture) öteki olarak görülen üzerinden ön plana çıkarılmasıdır. Burada kastedilmek istenen husus, Alman dilinin ve kültürünün önemi üzerinden çokkültürlülüğün reddedilmesiyle saf bir Alman kültürünün ve kimliğinin oluşturulması amaçlanmaktadır.⁴⁶¹ Bu konuyu somutlaştırmak açısından örnek verilmesi gerekirse, eski AfD lideri Hans Olaf Henkel çokkültürlülüğe karşı çıkışını ilginç bir şekilde yiyecek kültürü üzerinden gerçekleştirmiştir. Yani, Almanya'da yaşayan bir Arap, Hintli ve Çinli bir kişiye kendi kültürüne ait yemekleri nerede bulabileceği sorulduğunda rahatlıkla bir yeri gösterebileceğini ama geleneksel Alman yemekleri olan Gissen ve Thüringen yemeklerinin nerede yenilebileceği sorulduğunda bu soruya cevapsız kalacakları açıklamasında bulunmuştur.⁴⁶² İşte bu da Almanya'daki aşırı sağın neden kendi kültürünü ön plana çıkarma girişiminde bulunduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

⁴⁵⁹ "Almanya'da Aşırı Sağın Yükselişi Sürüyor," *MEPA News*, 2 Haziran 2023, <https://www.mepanews.com/almanya-da-asiri-sagin-yukselisi-suruyor-60484h.htm>, erişim tarihi: 26.06.2023

⁴⁶⁰ "Almanya Seçimleri: Aşırı sağcı AfD, Ülkenin Doğusunda En Güçlü Partiye Dönüşmesi Sonrası Radikalleşiyor," *BBC News Türkçe*, 6 Ekim 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58807654>, erişim tarihi: 26.06.2023

⁴⁶¹ Jeffrey Gedmin, "Right-Wing Populism In Germany: Muslims and Minorities After The 2015 Refugee Crisis," *Brookings*, 24 Temmuz 2019, <https://www.brookings.edu/research/right-wing-populism-in-germany-muslims-and-minorities-after-the-2015-refugee-crisis/>, erişim tarihi: 26.06.2023

⁴⁶² Goziev ve Özcan, "Aşırı Sağın Yükselişi," 82.

İkincisi ise, Almanya'daki aşırı sağ partilerin "clan criminality" terminolojisi üzerinden bütün Müslümanları aynı kefeye koyarak değerlendirmesidir. Bu kavramla kastedilmek istenen husus, organize suçlara karışmış olan insanların sahip olduğu soyadlarının aynısına sahip olanlara karşı uygulanan ırkçı bir damgalama sistemidir.⁴⁶³ Örneğin, bir kişinin arabasını yanlış yere park etmesi Alman devleti için çok büyük bir problem teşkil etmeyebilir. Ama, bu park işlemini yanlış yapan kişinin soyadı daha önce hiç görmediği ve tanımadığı bir suç çetesiyle benzerlik taşıdığı takdirde olayın büyümesi kaçınılmaz bir hale gelmektedir. Özellikle bu kavram Almanya'daki aşırı sağ ve muhafazakâr partiler tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Bunun sebebi hem ırkçı politikaları arttırmak hem de İslami nitelikte yapılan terör olaylarından dolayı Arap ve Müslüman kökenli insanları ötekileştirmek için kullanılan bir stratejidir.⁴⁶⁴

Üçüncüsü, Almanya'daki aşırı sağın 2015 göçmen krizini kullanarak hem iktidardaki partileri hedef tahtasına oturtması hem de Almanya'nın göçmenler tarafından şekillendirilen bir ülke (Einwanderungsgesellschaft) kimliğinden uzaklaştırmaya çalışmasıdır.⁴⁶⁵ Özellikle Orta Doğuda yaşanan istikrarsızlık ve çatışma ortamından dolayı pek çok Müslüman göçmen farklı Avrupa ülkelerine göç etmek zorunda kalmış ve bu ülkeler arasında da Almanya bulunmaktadır. Özellikle ülkeye gelen azınlık gruba karşı daha liberal olan siyasetçiler AfD tarafından hedef alınmıştır. Mesela, AfD yaptığı propagandalarda Angela Merkel'in sınırları sonuna kadar açtığını ve Alman kültürünü ve kimliğini önemsemeyen bir milyon mültecinin ülkeye girmesine göz yumduğuna yönelik söylemlerde bulunmuştur.⁴⁶⁶ Böylece bu söylemle iktidarın bu konuda yetersiz ve zayıf kaldığını aynı zamanda da bu ülkenin göçmenler tarafından istila edilmesine zemin hazırlandığı yönünde halka bir mesaj verilmeye çalışılmıştır. İşte bu da Almanya'daki aşırı sağ unsurların kendi argümanlarını güçlendirme ve halkın desteğini kazanması açısından önemli bir avantaj elde etmesine neden olmaktadır.

Özetle, uluslararası konjonktürün değişmesi ve tarihte yaşanan olumsuz deneyimler Almanya'daki aşırı sağ partilerin varlığını gösterme ve devam ettirme konusunda sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşından 1990'lı yıllara gelene kadar Almanya'daki aşırı sağ partilerin kendilerini gösterme ve güçlendirme konusunda yetkilerinin oldukça sınırlı olduğu ve zayıf kaldığı görülmektedir. Fakat, 2000'li yıllardan günümüze

---

⁴⁶³ Seema Syeda and Titus Molkenbur, *Mainstream and Far-Right Islamophobia A UK-Germany Comparison* (Germany: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2023), 5, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/london/19913.pdf>

⁴⁶⁴ Age.s.5.

⁴⁶⁵ Age.s.3-5.

⁴⁶⁶ Age.s.5.

gelene kadar ki süreçte temkinli bir şekilde ilerlemesi ayrıca, Alman kültürü ve kimliği için önemli olarak görülen 2015 göçmen krizi, letikultur gibi kavramları ve olayları ustalıkla kullanması ve bunları kullanırken de bunu ötekinin inşası üzerinden gerçekleştirmesi Almanya'daki aşırı sağın güçlendiğini ve gelecekte de bu gücünü arttırmaya devam edeceğinin habercisi olmaktadır.

3.2. İngiltere Örneği

3.2.1. İngiltere'nin Ulusal Kimliği

Ulusal kimlik, bir toplumun paylaştığı ortak tarihsel geçmiş, kolektif bir bellek ve kültürün sonucu olarak ortaya çıkan bir unsurdur.⁴⁶⁷ Hatta bu konuda çalışma yapan Antony Smith bir toplumun ulusal kimliğini şekillendiren beş temel bileşenden bahseder. Bunlar belirli bir tarihi ve kültürü paylaşan insan kitlesinin bulunması, ortak tarihi geçmiş ve mitler, toplumların sahip olduğu kültür, ortak hak ve sorumluluklar ve dayanışma duygusudur.⁴⁶⁸ Bu bileşenler hem bir ulusun nereye ait olduğunu hem de benimsenen kimliğin nasıl bir kökene sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, pek çok devletin kendi ulusal kimliğinin inşasında kurucu bir unsuru oluşturan bu etmenler İngiltere'nin de ulusal kimliğinin oluşması ve gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

İngiltere'nin ulusal kimliğini şekillendiren ana elementlerden bahsedilmeden önce bu kimliğin oluşmasında ve gelişmesinde etkili bir unsur olan milliyetçilik anlayışına bakılması gerekir. İngiltere'de iki tür milliyetçilik anlayışı ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, sivil milliyetçilik (vatandaşlık esaslı üzerinden yükselen bir milliyetçilik) anlayışıdır. Burada kastedilmek istenen husus, bir devletin kendi sınırları içinde bulunan ve o devletin kurallarına uyan insan topluluğunun tanımlanmasıdır. Yani, bu milliyetçilik anlayışında ulus ve vatandaş kavramları birbiriyle eş değer bir nitelik oluşturmaktadır.⁴⁶⁹ Fakat, etnik milliyetçilikte tam tersi bir durum bulunmaktadır. Burada dil, din, soy, kan- bağı, gelenekler gibi faktörler ön plana çıkmaktadır. Özellikle Almanya ve Doğu Avrupa ülkeleri tarafından sıklıkla kullanılan

---

⁴⁶⁷ Bruce Tranter, Jed Donoghue Nations, "Embodying Britishness: National Identity In The United Kingdom," *Nations and Nationalism* 27, 4 (2021):992.

⁴⁶⁸ Anthony Smith, *National identity* (Reno: University of Nevada Press, 1991), 14.

⁴⁶⁹ NatCen Social Research, "National Identity Exploring Britishness," *British Social Attitudes* 31, 2, https://www.bsa.natcen.ac.uk/media/38984/bsa31_national_identity.pdf

bir milliyetçiliktir. Çünkü tarihteki parçalı yapılarından dolayı bir kimlik tanımlama arayışına girmişler ve bu arayışın sonucunda ortaya çıkan bir milliyetçilik anlayışı doğmuştur.⁴⁷⁰

Burada dikkat edilmesi gereken husus, İngiltere'nin bu iki milliyetçilik anlayışından hangisine önem verdiğidir. İngiltere'nin Almanya ve diğer Doğu Avrupa ülkelerine kıyasla tek bir milliyetçilik anlayışına ağırlık vermekten çok hem sivil hem de etnik milliyetçilik anlayışını benimsediği tespit edilmiştir. Özellikle bu konuda British Social Attitudes 'un 1995-2003-2013 yılları arasında yaptığı Şekil 16'daki çalışmaya bakıldığında bu net bir şekilde görülmektedir. 2003-2013 yılları arasında Britanya halkının %32'si sadece sivil milliyetçiliği desteklerken, %61'i her iki milliyetçilik anlayışını desteklemiş, %7'si ise ne sivil ne de etnik milliyetçiliği desteklemiştir.⁴⁷¹ Kısacası, bu iki milliyetçiliğin bir arada bulunması İngiltere'nin ulusal kimliğinin gelişmesine ve ilerlemesine büyük ölçüde yardımcı olduğunu göstermektedir.

Milliyetçilik Türleri	1995	2003	2013	2003 ve 2013 Birleşimi
	%	%	%	%
Sivil ve Etnik Milliyetçilik	63	59	63	61
Yalnızca Sivil Milliyetçilik	23	34	31	32
Ne Sivil Ne De Etnik Milliyetçilik	13	7	6	7

Şekil 7: İngiltere'de Ulusal Kimlik Kavramının 1995-2003-2013 Dağılımı⁴⁷²

İngiltere'nin benimsediği milliyetçilik anlayışının dışında bu ulusal kimliğin gelişmesine katkı sağlayan diğer unsurlara bakılacak olursa bunlardan birincisi; mitlerin, geleneklerin, kahramanların ve efsanelerin toplumun kültüründe yer etmiş ve ön plana çıkmış olmasıdır.⁴⁷³ Eğer bu unsurlar çok fazla toplum tarafından dile getirilmezse, hâkim kültür göçler yoluyla

⁴⁷⁰ Age.s.3.

⁴⁷¹ Age.s.6.

⁴⁷² Age.s.6.

⁴⁷³ Montserrat Guibernau, "Anthony D. Smith in nations and national identity: A critical assessment," *Nations and Nationalism* 10, 1/2 (2004): 127, <https://doi.org/10.1111/j.1354-5078.2004.00159.x>

bir başka toplumun yanında getirdiği kültürler karşısında zarar görebilir ve bu da toplumdaki milliyetçilik bağlarını zayıflatabilir inancını benimsemişlerdir.⁴⁷⁴ Bu nedenle, sürekli olarak bu temel unsurların canlı tutulması büyük önem taşımaktadır.

İkincisi, kolektif belleğin önemidir. Yani ortak tarihi geçmiş ve kahramanlıkların kuşaktan kuşağa aktarılması ve zihinlere yer etmesinde büyük bir rol oynamaktadır.⁴⁷⁵ Bu duruma örnek verilmesi gerekirse, yüzyıllar geçse bile hem İngiltere hem de dünya çapında halen Robinhood ya da Kral Arthur gibi halk efsanelerinin zihinlere kazınmış olmasıdır.⁴⁷⁶ Buna benzer bir başka örnek ise, politik bir lider olan Margaret Thatcher, Arjantin'den Falkland Adalarını almak için yaptığı tarihi konuşmada, "İngiliz soyundan gelen insanlar için bu adayı almalıyız" diyerek halk nezdinde milliyetçi duyguları yükseltmeye çalışmıştır.⁴⁷⁷ Kısacası, bütün bu olayların ve efsanelerin günümüze taşınması ve aktarılmasında kolektif bellek İngiltere'nin ulusal kimliğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Üçüncüsü ise, efsanelerin ve mitlerin zamansal derinliğine vurgu yapılmasıdır. Burada kastedilmek istenen husus ise, her ne kadar dönem ve koşullar değişkenlik gösterse de paylaşılan ortak değerler ve mitler döneme ayak uydurmakta ve kendini her defasından yeniden inşa etmektedir.⁴⁷⁸ Böylece bu da halka sahip olunan ulusal kökler ve olaylar hakkında her daim bilgi vermesini kolaylaştırmaktadır.

Dördüncüsü ise, İngiliz kimliğinin ve kültürünün ayrılmaz bir parçası olan sporculardır. Bu sporcular ulusal kimliğin somut anlamda vücut bulmuş halini oluşturmaktadır.⁴⁷⁹ Bu duruma örnek verilmesi gerekirse, 1966 Dünya kupasını İngiliz Kaptan Bobby Moore'un kazanması, günümüze gelindiğinde İngiltere'nin en ünlü futbolcusu denildiğinde David Beckham'ın akla gelmesi gibi çeşitli örnekler bulunmaktadır.⁴⁸⁰ Bunun dışında İngiliz ulusal kimliğini yansıtan Royal Ascot Horse Racing Events, Wimbledon Tenis Turnuvası gibi çeşitli sporlar da bulunmaktadır. Kısacası, spor etkinlikleri ve sporcuların ulusu temsil edecek şekilde hareket etmesi İngiliz ulusal kimliği açısından büyük bir önem taşımaktadır.

---

⁴⁷⁴ Anthony Smith, *Nationalism and Modernism* (London and New York: Routledge, 1998), 214.

⁴⁷⁵ Tranter and Donoghue, "Embodying Britishness: National Identity In The United Kingdom," 994.

⁴⁷⁶ Eric Hobsbawm, *Bandits* (London: Weidenfeld and Nicolson, 2000). Aktaran: Tranter and Donoghue, "Embodying Britishness: National Identity In The United Kingdom," 995.

⁴⁷⁷ Tranter and Donoghue, "Embodying Britishness: National Identity In The United Kingdom," 994.

⁴⁷⁸ D. Bell, "Mythscapes: Memory, Mythology, and National Identity," *British Journal of Sociology* 54, 1 (2003):75, <https://doi.org/10.1080/0007131032000045905>

⁴⁷⁹ J. Fox, "Consuming the nation: Holidays, sports, and the production of collective belonging," *Ethnic and Racial Studies* 29, 2 (2006): 226, <https://doi.org/10.1080/01419870500465207>

⁴⁸⁰ Tranter and Donoghue, "Embodying Britishness: National Identity In The United Kingdom," 995.

Genel olarak, İngiltere'nin benimsediği sivil ve etnik milliyetçilik, ortak tarihi değerler, mitler, kolektif bellek vurguları gibi pek çok unsur göz önüne alındığında bu ülke hem kendi kültürünü ve değerlerini muhafaza etmeye ciddi bir şekilde önem vermekte hem de bu unsurları kimliğinin ayrılmaz parçaları olarak görmektedir. Özellikle ABD menşeli bir araştırma merkezi olan Pew Research'ün 2015-2017 yılları arasında İngiltere ve Avrupa genelinde yaptığı kültür karşılaştırmasında, İngiliz halkının %46'sı Avrupa'nın %45'ne kıyasla kendi kültürünü diğer ulusların kültüründen üstün tutma eğiliminde olduğunu ayrıca, İngiliz halkının %62'si Avrupa'nın %58'ne kıyasla ulusal kimliğin toplum tarafından paylaşılmasına önem verdiği tespit edilmiştir.⁴⁸¹ Kısacası, bu da İngiltere'nin ulusal kimlik konusunda diğer Avrupa ülkelerine kıyasla ne kadar hassas ve koruyucu bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, İngiltere'nin ulusal kimliği, biranda ortaya çıkmaktan ziyade benimsenen milliyetçilik, tarihsel geçmiş, paylaşılan ortak değerler ve kültür gibi dinamiklerin birikimi sonucunda ortaya çıkmıştır. Ayrıca, bu birikim İngiltere'nin ulusal kimlik hususunda kendine has dinamiklere sahip olmasını beraberinde getirmiştir. Böylece bu da hem İngiltere'yi diğer Avrupa ülkelerinden ayırmakta hem kendi bünyesinde içten içe bu kimliğini geliştirmeye devam etmesine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla, bu da İngiltere'nin ulusal kimlik açısından özgün bir yapıya sahip olmasına katkı sağlamaktadır.

3.2.2. İngiltere'de Siyasi Kültürün Kurumsal Yansımaları

Siyasal kültür, bir siyasal sistemin içinde barındırdığı her türlü tutum, inanç ve değerler sistemini oluşturmaktadır.⁴⁸² Yani bu kültürün içinde hükümeti yönetme konusundaki bilgi ve becerilerden, hükümete yönelik olumlu ve olumsuz değerlendirmelere kadar pek çok yargıyı kendi içinde toplayarak bu kültür inşa edilmektedir.⁴⁸³ Bu da devletlerin siyasi kimliğinin ana kaynağını oluşturmaktadır. Özellikle bu açıdan İngiltere parlamento yapısı, monarşi geleneği, yönetim yapısı gibi çeşitli unsurlar noktasında kendine has bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle bu başlıkta İngiltere'nin siyasi kültürünü oluşturan ve onu diğer Avrupa ülkelerinden ayıran

---

⁴⁸¹ Omkar Joshi and Jonathan Evans, "British Attitudes On National Identity And Religious Minorities Not Unique In EU," *Pew Research Center*, 19 Şubat 2019, <https://www.pewresearch.org/short-reads/2019/02/19/british-attitudes-on-national-identity-and-religious-minorities-not-unique-in-eu/>, erişim tarihi: 08.07.2023

⁴⁸² I. Maclean, *Dictionary of Politics* (UK: Oxford University Press, 1996), 379.

⁴⁸³ Bill Jones, *British Politics The Basics* (New York: Routledge, 2016), 29.

temel hususların ne olduğuna ve aynı zamanda da kurumsal arenasına bu siyasal kültürü nasıl yansıttığına değinilecektir.

Öncelikle siyasal kültür açısından İngiltere’yi diğer Avrupa ülkelerinden ayıran temel unsurlara bakılacak olursa; birincisi, İngiltere’nin karşısına çıkan zorlukları mümkün olduğunca kan dökmeden hükümet ve parlamento arasında uzlaşmaya dayanarak çözmeye çalışan bir geleneğe sahip olmasıdır. Özellikle bu konuda İngiliz tarihinin önemli dönüm noktalarına bakıldığında; 16. yüzyılda kilise ile devlet arasında çıkan anlaşmazlıkların uzlaşmaya varılarak çözülmesi ve anlaşmaya varılması keza 17. yüzyılda hükümdar ile parlamento arasındaki çatışmanın daha fazla büyümesini engellemek için hükümdarın kendi keyfi yetkilerini sınırlandırma yoluna gitmesi öne çıkmaktadır.⁴⁸⁴ Bunun dışında 19. yüzyılda halkın bir kısmının oy kullanıp diğer kısmının kullanamaması üzerinden çıkan toplumsal huzursuzluğu azaltmak için kademeli olarak 20. yüzyılın ortalarına doğru tüm seçmenlere bu hakkı tanıma yoluna gitmiştir.⁴⁸⁵ Kısacası, İngiltere’nin siyasi kültüründe mümkün olduğunca uzlaşma ve anlaşma büyük bir önem taşımakta ve bu da onu özgün kılmaktadır.

İkinci özgün noktası, sınıfsal kimlik açısından dayanışma ve iş birliği yapma duygusunun güçlü olmasıdır. Hatta bu konuda çalışma yapan Alman sosyolog Ralf Dahrendorf, İngiliz kültüründe geçmişten gelen ve günümüzde de devam eden büyük bir ulusa ait olma duygusunun bireysel önceliklere göre daha fazla öne çıktığı tespitinde bulunmuştur.⁴⁸⁶ Ayrıca, bu durum siyasi açıdan kurumsal arenalara da yansımıştır. Örneğin; günümüz İngiltere’inde halen emekçi sınıfın ağırlıklı olarak İşçi Partisine oy vermesi ve desteklemesi bu durumun somut bir kanıtını oluşturmaktadır.⁴⁸⁷

Üçüncüsü, geleneklerin ve sembollerin İngiliz siyasi kültürünün ayrılmaz bir parçası olmasıdır. Yani, ülkenin yazılı bir anayasası olmasa da geçmişten günümüze aktarılan gelenekler ve teamüller ülkenin istikrarlılığı ve sürekliliği açısından önemli bir güven kaynağı oluşturmaktadır.⁴⁸⁸ Bu konuda İngiliz hukukunun temel prensibini oluşturan bir geleneğe bakılacak olursa, “hükümdar yasal olarak yanlış olan hiçbir şeyi yapamaz” ilkesi göze çarpacaktır.⁴⁸⁹ Bu, hükümdarın kendi anlayışına göre hareket ederek başbakanı seçebileceği

---

⁴⁸⁴ Age.s.30.

⁴⁸⁵ Age.s.30.

⁴⁸⁶ Ozan Örmeci, “İngiliz Siyasi Kültürü,” *Uluslararası Politika Akademisi*, 30 Ekim 2017, <http://politikaakademisi.org/2017/10/30/ingiliz-siyasi-kulturu/>, erişim tarihi: 11.07.2023

⁴⁸⁷ Ozan Örmeci, “İngiliz Siyasi Kültürü,”

⁴⁸⁸ Ozan Örmeci, “İngiliz Siyasi Kültürü,”

⁴⁸⁹ Stefan Schneider, *The Political System Of Great Britain* (Munich: GRIN, 2000), <https://www.grin.com/document/98364>

veya halktan istediği kadar vergi toplayabileceği anlamına gelmemektedir. Tam tersi her ne kadar ülkede monarşi sistemi olsa da ülkenin yöneticisi, var olan parlamento ve hükümetle ortaklaşa ve iş birliği içinde hareket etmek zorundadır. Bu bakımdan İngiliz yönetimi ve monarşisi için geleneklerin nesilden nesile aktarılması hem toplumun belli bir düzen içinde yaşaması hem de var olan yönetimin bir meşruiyet kriziyle karşı karşıya kalmasını engellemesi açısından ciddi bir önem taşımaktadır.

Dördüncüsü, İngiliz siyasi kültürünün aşırılık yanlısı olan ideolojilere karşı mesafeli bir tutum takınmasıdır. Fakat bu sosyalizm, komünizm, anarşizm gibi ideolojilerin bu ülkede var olmadığı anlamına da gelmemektedir. Örneğin; halen günümüz İngiltere’inde devrimci yöntemler yerine reformist yollardan sosyalizmin temel prensiplerini demokratik sistem içinde yaymaya çalışan ‘Fabianlar’⁴⁹⁰ bulunmaktadır. Hatta I. Dünya Savaşı sırasında Bağımsız İşçi Partisi (ILP) Britanya Komünist Partisinin benimsediği sert ideolojik tutum yerine Fabianların benimsediği reformist yollara daha yakın bakma eğilimi göstermiştir.⁴⁹¹ Fakat, yine de bu düşünce tarzına İngiliz kurumsal arenaları ve toplumu tereddütlü bir şekilde yaklaşmıştır. Hatta bunun bir başka göstergesi ise, I. Dünya Savaşı sonrasında Almanya’da Nazi ideolojisinin yavaş yavaş kendini göstermesinden etkilenen ‘Oswald Mosley’in⁴⁹² İngiltere’de benzer bir ideolojiyi oluşturmak için İngiliz Faşist Partisini kurma girişiminde bulunmasıdır. Fakat, İngiliz halkı nezdinde popülerlik görmediği için başarıya ulaşamamıştır.⁴⁹³ Bu da İngiliz siyasi kültürünün aşırılık yanlısı düşüncelere kapalı olduğunun temel bir göstergesini oluşturmuştur.

Beşincisi, İngiltere’nin farklı ırklardan gelenlere karşı olan yaklaşımıdır. Özellikle sömürgecilik açısından oldukça köklü bir geçmişe ve ekonomik açıdan zengin bir niteliğe sahip olması, haliyle daha iyi yaşam şartlarında yaşamak isteyen insanların akımına uğramasına neden olmuştur. Bu da ülkede saf İngiliz nüfusunun yanında Afrikalı, Pakistanlı ve Hindistan kökenli Müslümanların ortaya çıkmasına ve günden güne nüfuslarını artırmalarına zemin hazırlamıştır.⁴⁹⁴ İşte bu Müslüman nüfustaki artış beraberinde yerel yönetimlerde ve Meclis gibi alanlarda temsil etme ve edilme talebini beraberinde getirmiştir. Örneğin; günümüz Londra’sının Belediye Başkanlığında Pakistan kökenli Müslüman bir

---

⁴⁹⁰ Fabian, sosyalizmin şiddete ve devrime başvurmadan reformist yollarla topluma entegre edilmesine çaba gösteren bir yaklaşımdır.

⁴⁹¹ Jones, *British Politics The Basics*, 33.

⁴⁹² Mosley; Britanya Faşist Partisinin lideri ve aynı zamanda Almanya’daki Nazizm’den etkilenerek Doğu Londra’da Yahudilere karşı düşmanca gösteriler düzenleyen ve Naziler gibi giyinerek hareket eden İngiliz politikacıdır. Detaylı bilgi için bkz: <https://www.britannica.com/biography/Oswald-Mosley>

⁴⁹³ Age.s.33.

⁴⁹⁴ Ozan Örmeci, “İngiliz Siyasi Kültürü,”

İngiliz olan Sadiq Khan bulunmaktadır.⁴⁹⁵ Hatta, 2010 yılında yapılan genel seçimlerde mecliste 8 Müslüman milletvekili seçilmiş ve 2015'te bu sayı 13'e çıkmıştır.⁴⁹⁶ Ayrıca, Müslüman nüfustaki bu artış her ne kadar toplumun çokkültürlülük anlayışını güçlendirse de içten içe öteki olarak görülen etnik unsura karşı milliyetçi duyguları da canlandırmıştır. Fakat, İngiltere'nin köklü bir demokrasi ve liberal geçmişe sahip olması, mümkün olduğunca tüm dinlere karşı eşit mesafede yaklaşmaya çalışması ve ayrıca, toplumda farklı ve öteki olarak konumlandırılanlara karşı yükselen milliyetçi duyguların kaosa dönüşmeden yatıştırılması noktasında yüzyıllara dayanan bir deneyime sahip olması onu özgün kılmaktadır.

Bu noktaya kadar anlatılardan varılabilecek sonuç, İngiltere'nin ortaya çıkan zorluklar veya problemler karşısında şiddetten çok uzlaşa ve anlaşmayı devreye sokan bir tarihsel ve siyasi geçmişe sahip olmasıdır. Dolayısıyla, bu da beraberinde toplumdaki farklı sınıfsal grupların birbirlerine dayanışma içerisinde yaklaşmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca, bu ılımlılık ve dayanışma duygusu hem topluma hem de İngiliz kurumsal arenalarına da yansımıştır. Özellikle aşırılık yanlısı olan ideolojilere karşı tereddütlü davranılırken farklı etnik unsurlara gelindiğinde ise, daha toleranslı ve çoğulcu bir şekilde yaklaşılmaya çalışılmıştır. İşte bu da İngiltere'nin siyasi kültürünün hem ana hem de özgün parçalarının temel göstergelerini oluşturmaktadır.

3.2.3. İngiltere'nin İslamofobi'yi Tanımlayışı

İngiltere'de her geçen gün İslam'a ve Müslümanlar'a karşı olan negatif yaklaşımlar toplumda daha fazla görünür hale gelmektedir.⁴⁹⁷ Özellikle İngiltere İçişleri Bakanlığının 2017-2018'deki nefret suçları raporuna bakıldığında; dini referanslı işlenen suçların %52'sinin Müslümanlara yönelik gerçekleşmiş olması⁴⁹⁸ ve 2019 yılına gelindiğinde de %47'lerde⁴⁹⁹ bu oranın seyretmesi toplum içindeki nefretin ve İslamofobik anlayışın görünür

⁴⁹⁵ Nevzet Çelik, "Londra'nın İlk Müslüman Belediye Başkanı," *Aljazeera*, 9 Mayıs 2016,

<https://www.aljazeera.com.tr/gorus/londranin-ilk-musliman-belediye-baskani>, erişim tarihi: 11.07.2023

⁴⁹⁶ The Newsroom, "Record of 13 Muslim MPs elected, 8 of them women," *The Scotsman*, 10 Mayıs 2015, <https://www.scotsman.com/news/uk-news/record-of-13-muslim-mps-elected-8-of-them-women-1505297>, erişim tarihi: 11.07.2023

⁴⁹⁷ Chris Allen, "Contemporary Experiences of Islamophobia in Today's United Kingdom: Findings from Ten Small-Scale Studies," *Insight Turkey* 23, 2 (2021): 108.

⁴⁹⁸ Home Office, *Hate Crime, England and Wales 2017-2018* (London: Home Office, 2018), 35, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/748598/hate-crime-1718-hosb2018.pdf

⁴⁹⁹ Home Office, *Hate Crime, England and Wales 2018-2019* (London: Home Office, 2019), 16-17, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/839172/hate-crime-1819-hosb2419.pdf

bir seviyede olduğunun en net kanıtını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, İngiliz halkının İslam'a ve Müslümanlar'a yönelik geliştirdiği bu tepkiyi anlayabilmek için öncelikle İslamofobi'yi nasıl tanımladığına ve sonrasında da bu tepkinin ortaya çıkmasına neden olan gelişmelere bakılacaktır.

İngiltere'de İslamofobi'nin tanımlanması konusunda ne hükümet ne de resmi olmayan kuruluşlar arasında ortak ve net bir tanımın bulunmadığı görülmektedir. Özellikle bu konuda çalışma yapan resmi ve resmi olmayan İngiliz kuruluşların birkaçının İslamofobi tanımlarına örnek verilmesi gerekirse, İngiltere Partiler Üstü Meclis Grubu (APGG), İslamofobi'nin kökeninin ırkçılığa dayanan ve Müslümanları hedef tahtasına oturtan bir ırkçılık türü olarak nitelendirmektedir.⁵⁰⁰ Fakat, İngiliz kökenli bir düşünce kuruluşu olan Runnymede Trust 2017 yılında yayınladığı raporda İslamofobi'yi Müslüman ve Müslüman olarak algılananların siyasi, sosyal ve kültürel alanda karşılaştığı ayrımcı bir davranış olarak ele almaktadır.⁵⁰¹ Ayrıca bu iki tanımın dışında 'Kraliyet Savcılık Servisi'nin'⁵⁰² (CPS) yaptığı İslamofobi tanımı ise, Müslümanların karşılaştığı olumsuz olaylar sonucunda mağdur durumuna düştüğü olaylar dizisidir.⁵⁰³ Kısacası, bu tanımlar her ne kadar Müslümanların karşılaştığı ayrımcı ve eşitlikçi olmayan noktalara ortak bir şekilde vurgu yapsa da gerçekte bütün kuruluşlar tarafından benimsenmiş tek tip bir tanımın bulunmadığını net bir şekilde göstermektedir.

Ayrıca yapılan bu tanımlar İngiliz halkının İslam'a ve Müslümanlara karşı olan yaklaşımını da ciddi bir şekilde etkilemiştir. Özellikle 2017 yılında Runnymede Trust ile NatCen tarafından yapılan çalışmada İngilizlerin en az dörtte birinin (%26) Müslümanlara karşı ırksal ön yargılar içinde olduğu tespit edilmiştir. Hatta, benzer bir çalışma 1983 yılında NatCen tarafından İngiltere halkının sosyal tutumunu ölçmek için yapılmış ve bu oran nasıl ki 1987'de %39 ise, 2011 yılına gelindiğinde %37'lik seviyesini korumuştur.⁵⁰⁴ Bu da İngiltere'de halen ırksal ön yargıların büyük bir rol oynadığının temel göstergesini oluşturmaktadır.

---

⁵⁰⁰ Tabettha Bhatti, *Defining Islamophobia: A Contemporary Understanding Of How Expressions Of Muslimness Are Targeted*, Muslim Council Of Britain, (London: Muslim Council of Britain, March 2021), 17, https://mcb.org.uk/wp-content/uploads/2022/11/FULL-SPREAD-IslamophobiaReport_020321_compressed.pdf

⁵⁰¹ Farah Elahi and Omar Khan, *Islamophobia Still a challenge for us all* (London: Runnymede Trust, 2017), 7, <https://www.runnymedetrust.org/publications/islamophobia-still-a-challenge-for-us-all>

⁵⁰² Kraliyet Savcılık Servisi; İngiltere ve Galler'de polis ve diğer kolluk kuvvetleri tarafından soruşturulan ceza davalarını incelemektedir.

⁵⁰³ All Party Parliamentary Group On British Muslims, *Report On The Inquiry Into A Working Definition Of Islamophobia / Anti-Muslim Hatred*, 2018, 25.

⁵⁰⁴ Age.s.14.

İşte bu ırksal ön yargılar, İngiliz halkının Müslümanlara karşı mesafeli davranmasına zemin hazırlamıştır. Fakat, bu ırksal ön yargıların dışında esas olarak İngiliz halkının Müslümanlara ve İslam'a karşı korku ve öfke içinde olmalarına sebep olan gelişmelere bakılması gereklidir. Bunlardan ilki, İngiliz halkının şeriat sisteminden duyduğu korkudur. Özellikle Ağustos 2007'den bu yana şeriat mahkemelerinin Müslüman toplulukların yoğun olduğu Londra, Birmingham, Bradford, Manchester gibi şehirlerde faaliyet göstermesi halkı endişelendirmektedir.⁵⁰⁵ Bu endişenin temel sebebi, evanjelik ve muhafazakâr anlayışı benimsemiş İngiliz toplumundan ayrı bir paralel toplum yapısının ortaya çıkmasından duyulan korkudur. Ayrıca, laik ve demokratik bir sistemle yönetilen toplumun içine şeriatın entegre edilmeye çalışılması, hem toplumda uyum sorunlarının ortaya çıkmasına hem de kaosa neden olabilir.⁵⁰⁶ Bu nedenle Müslümanların ülke içindeki varlığı ve faaliyetleri devlet tarafından sıkı bir şekilde takip edilmektedir.

İkincisi, Müslümanların İngiliz toplumunun uyumunu bozan unsurlar olarak görülmesidir. Bunun en temel sebebi, topluma entegre olabilmek için dil öğrenme konusunu hafife almalarıdır. Özellikle İngiltere Müslüman halkın toplumun geri kalanıyla rahat bir şekilde iletişime geçebilmesini sağlamak için İngilizce konuşma ve bunun öğretilmesine büyük önem vermektedir. Fakat, temel sorun bu dilin Müslümanlar tarafından sadece dışarıda konuşulmasıdır. Yani eve gelindiğinde Müslüman anneler kendi ana dillerinde çocuklarıyla iletişime geçmekte ve bu da çocukların hem eğitim açısından dezavantajlı bir duruma düşmesine hem de İngiliz toplumuyla sosyal kaynaşmanın tam anlamıyla sağlanamamasına neden olmaktadır.⁵⁰⁷

Bu sebebin dışında bir diğer sebep ise, Müslümanların kadın sünneti, küçük yaşta evlilikler gibi gelenekleri benimsemiş olmasıdır. Dolayısıyla bu da İngiliz toplumunun kültürel değerleri ve normlarıyla çelişmektedir.⁵⁰⁸ Hatta dönemin İçişleri Bakanı David Blunkett açık bir şekilde “İngiliz normlarına ve değerlerine uygun olmayan hiçbir uygulamaya tolerans gösterilmeyecektir” ifadesini kullanmıştır.⁵⁰⁹ Bu da İngiliz halkı

---

⁵⁰⁵ Richard Edwards, “Sharia Courts Operating In Britain,” *The Telegraph*, 14 Eylül 2008, <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/2957428/Sharia-law-courts-operating-in-Britain.html>, erişim tarihi: 16.07.2023

⁵⁰⁶ Asif Mohiuddin, “Islamophobia and the Discursive Reconstitution of Religious Imagination in Europe,” *Journal of Muslim Minority Affairs*, 39,2(2019): 144.

⁵⁰⁷ Lenoie B. Jackson, *Islamophobia In Britain The Making Of A Muslim Enemy* (UK: Palgrave Macmillan, 2018), 40.

⁵⁰⁸ Age.s.40.

⁵⁰⁹ “Full Text Of David Blunkett's Speech,” *The Guardian*, 11 Aralık 2001, <https://www.theguardian.com/politics/2001/dec/11/immigrationpolicy.race>, erişim tarihi: 16.07.2023

nezdinde Müslümanların İngiliz olmayan bir değer sistemine sahip olduğu algısının yerleşmesine zemin hazırlamıştır.

Üçüncüsü, İngiliz halkının 2001'den bu yana çeşitli terör eylemlerini deneyimlemiş olmasıdır. Özellikle yapılan bu eylemler de öne çıkan saldırılara bakılacak olursa, 2005 yılında Londra metro istasyonuna, 2013 yılında İngiliz ordusunda görev yapan Lee Rigby'ye, Mart 2017 Westminster köprüsüne ve Mayıs 2017'de Manchester arenaya saldırılar düzenlenmiştir.⁵¹⁰ Dolayısıyla bu yapılan terör eylemleri İngiliz halkının % 75'nin İslam'ı şiddet yanlısı bir din olarak görmesine neden olmuştur.⁵¹¹ Fakat her ne kadar İslam şiddetli ve tehlikeli bulunsa da özellikle 2001 terör saldırısından sonra İngiltere İslami aşırıcılıkla ve radikalleşmeyle mücadele edebilmek için diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak bütün Müslümanlara negatif gözle bakmak yerine iyi-kötü Müslüman ayrımı yoluna gitmiştir.

Bu ayrımın yapılmasının temel sebebi, dini içerikli ötekileştirmenin İngiliz toplumu nezdinde çok fazla karşılık bulamamasından kaynaklanmaktadır.⁵¹² Fakat, iyi-kötü Müslüman ayrımı yapıldığında bu durum tam tersidir. Yani, iyi Müslüman İngiliz toplumunun ulusal kimliğine ve değerlerine saygı gösteren, ülkeye katkı yapan ve toplumun bir parçası olarak görülüp halk tarafından desteklenirken kötü Müslüman ise, ideolojisiyle, aşırıcılığı ve terörü desteklemesiyle bu ülkeye ihanet eden varlıklar olarak görülmüştür.⁵¹³ Kısacası, yapılan terör eylemleri bir taraftan İngiliz halkının İslam'a ve Müslümanlara öfkeyle yaklaşmasına neden olurken diğer taraftan da bunu bütün Müslümanlara atfetmek yerine iyi-kötü Müslüman ayrımı üzerinden yapması İngiltere'nin bu konuda daha ılımlı bir profile sahip olduğunu göstermektedir.

Dördüncüsü, İslam hakkında İngiliz kamuoyunun ön yargılarının ağır basmasıdır. Özellikle 2021 yılında YouGov ile Birmingham Üniversitesinin İngiliz halkının İslam ve Müslümanlar hakkında yaptığı anket çalışmasında; İngiliz halkının diğer dinlere (Musevilik, Hristiyanlık, Şiizm) kıyasla İslam'a karşı ön yargılı olma oranının neredeyse üç kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir.⁵¹⁴ Dolayısıyla bu ön yargı beraberinde Müslümanlara karşı

---

⁵¹⁰ "Religious hate crimes: Rise In Offences Recorded By Police," *BBC News*, 16 Ekim 2018, <https://www.bbc.com/news/uk-45874265>, erişim tarihi: 16.07.2023

⁵¹¹ "How Muslims and Westerners View Each Other," *Pew Research Center*, 21 Temmuz 2011, <https://www.pewresearch.org/global/2011/07/21/chapter-2-how-muslims-and-westerners-view-each-other/>, erişim tarihi: 16.07.2023

⁵¹² Jackson, *Islamophobia In Britain*, 45.

⁵¹³ Age.s.54.

⁵¹⁴ Stephen Jones, "University of Birmingham Survey Reveals Islamophobia Is The Posh Person's Prejudice," *University Of Birmingham*, 24 Ocak 2022, <https://www.birmingham.ac.uk/news/2022/university-of-birmingham-survey-reveals-islamophobia-is-the-posh-persons-prejudice>, erişim tarihi: 16.07.2023

İslamofobik tavırları ortaya çıkarmaktadır. Bu konuda çeşitli örnekler verilmesi gerekirse, İngiltere'nin Batı Midlands kontluğunda bulunan Dudley kentindeki Müslümanların cami inşa etmesine izin verilmemektedir. Bunun sebebi ise, hem bu kentın Hristiyan değerleri açısından önemli bir mirası oluşturması hem de bu bölgedeki Müslümanların aşırıcılık ve terör eylemlerini desteklediği yönünde söylemlerin üretilmesi haliyle cami inşaatının gerçekleştirilmesini engellemiştir.⁵¹⁵ Bunu dışında bir başka örnek ise, İngiltere'de siyahi bir kadının toplu taşımada Müslüman ve hamile olan bir kadına siz 'İŞİD'in taraftarlarısınız ve eteklerinizin altında bomba taşıyorsunuz. Bu nedenle bu ülkede işiniz yok' diyerek sözlü tacizde bulunmuştur.⁵¹⁶ Özetle, dini farklılıklar ve terör olaylarının ülkede çeşitlilik göstermesi haliyle Müslümanlara karşı hem ön yargıları arttırmakta hem de İslamofobik tavırların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Beşincisi ise, İngiliz devlet kurumlarında görev yapan yöneticilerin İslam'a ve Müslümanlar'a yönelik yapmış olduğu olumsuz açıklamalar da İngiliz halkı nezdindeki o İslamofobik tutumların artmasına neden olmaktadır. Özellikle eski İngiltere Başbakanı olan Boris Johnson görev yaptığı süre içerisinde Müslümanlara yönelik İslamofobi içeren ifadelerde bulunmuştur. Bunlardan birkaçına örnek verilmesi gerekirse, Srebrenica katliamının anıldığı yılda Johnson'ın "bu katliam korkunçtu. Ama, buradaki Müslümanlar da o kadar melek değildi"⁵¹⁷ ifadesini dile getirmesi ve ulusal bir dergide "Kuran-ı Kerim'in gaddar"⁵¹⁸ ve acımasız olduğu yönünde bir söylem kullanması İngiliz siyasi elitinin İslamofobik ifadeleri ne kadar etkin bir şekilde kullandığını göstermektedir.

Fakat siyasi elitin kullandığı bu İslamofobik ifadeler aynı zamanda halkın bundan güç bularak Müslümanlara karşı sözlü ve fiziksel saldırılar gerçekleştirmesine de zemin hazırlamaktadır. Örneğin; Londra'da bulunan Finsbury Park camisinde ibadet eden Müslümanların dışarıya çıktığında minibüs saldırısıyla karşı karşıya kalmasıdır.⁵¹⁹ Benzer bir başka olay ise Nottigham'da İngiliz bir çetenin Müslüman bir adamı ölesiye dövmesi ve

---

⁵¹⁵ Jackson, *Islamophobia In Britain*, 62-63.

⁵¹⁶ "Woman Who Admitted Racist Bus Rant Avoids Jail," *BBC News*, 13 Ekim 2015, <https://www.bbc.com/news/uk-england-london-34809845>, erişim tarihi: 16.07.2023

⁵¹⁷ Iggy Ostanin, "Revealed: Boris Johnson's Hidden History of Islamophobia," *Bylinetimes*, 1 Temmuz 2020, <https://bylinetimes.com/2020/07/01/revealed-boris-johnsons-hidden-history-of-islamophobia/>, erişim tarihi: 16.07.2023

⁵¹⁸ Ostanin, "Revealed: Boris Johnson's Hidden History of Islamophobia,"

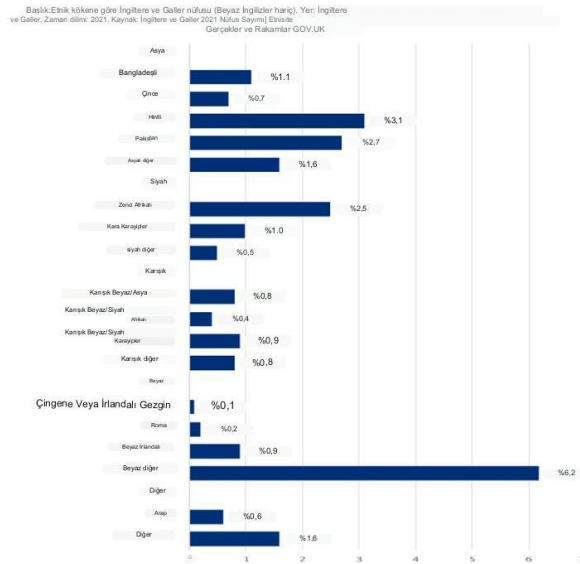
⁵¹⁹ Kevin Rawlinson, "Darren Osborne Jailed For Life For Finsbury Park Terrorist Attack," *The Guardian*, 2 Şubat 2018, <https://www.theguardian.com/uk-news/2018/feb/02/finsbury-park-attack-darren-osborne-jailed>, erişim tarihi: 16.07.2023

döverken de Taliban diyerek İslamofobik hakaretlerde bulunmasıdır.⁵²⁰ Özetle, bu örnekler siyasi elitin ortaya koyduğu söylem ve ifadelerin halkın öteki olarak konumlandığı unsura karşı yaklaşımını ciddi bir şekilde etkilediğini göstermektedir.

Sonuç olarak, İngiltere'nin İslamofobi'yi tanımlayışı konusunda kurumlar arasında net ve ortak bir tanım bulunmasa da geçmişten gelen terör deneyimi ve kültürel olarak Müslümanların İngiliz değerleriyle çelişecek normlara sahip olması haliyle Müslümanlara karşı olan o ön yargıyı ortaya çıkarmaktadır. Özellikle İngiliz siyasi elitinin İslam ve Müslümanlar hakkında yaptığı açıklamalar bu ön yargıyı halk nezdinde daha da arttırmaktadır. Fakat, 2001 terör saldırısından beri uygulanan iyi-kötü Müslüman stratejisi sebebiyle de mümkün olduğunca bu ön yargı bastırılmaya çalışılmaktadır. Kısacası, yukarıda ele alınan tüm bu hususlar İngiltere'nin İslam'a ve Müslümanlara karşı İslamofobik bir anlayışı benimsediğini ortaya koymakta ama aynı zamanda da bunun katı ve kökleşmiş bir profile sahip olmadığını da göstermektedir.

3.2.4. İngiltere'nin İslamofobi'yi Algılayışındaki Değişim ve Dönüşüm

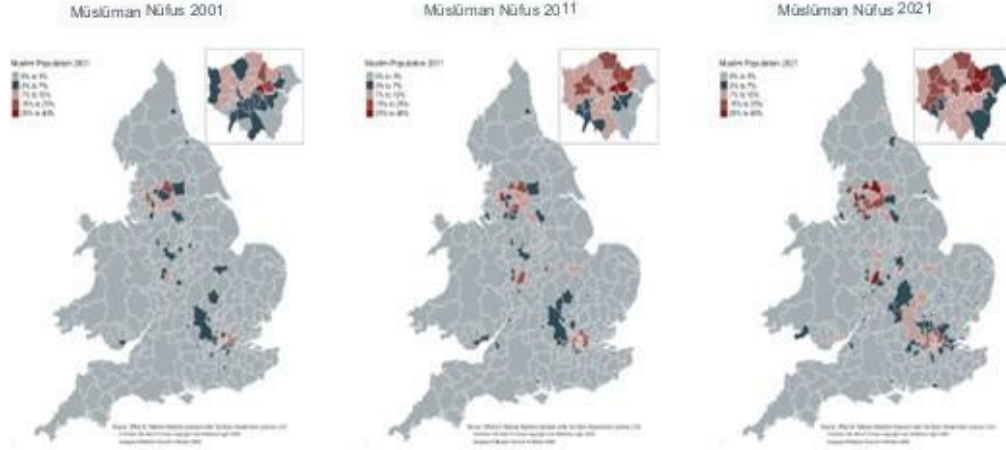
İngiltere diğer Avrupa ülkelerine kıyasla pek çok farklı etnik kökenden gelen insanlara ev sahipliği yapmakta ve bu da onun çokkültürlü bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir. Özellikle Şekil 8'e bakıldığında da bu çeşitlilik net bir şekilde görülmektedir.

Şekil 8: İngiltere'deki Etnik Çeşitlilik⁵²¹

⁵²⁰ Vikram Dodd, "Islamophobia Blamed For Attack," *The Guardian*, 13 Temmuz 2018, <https://www.theguardian.com/uk/2005/jul/13/race.july7>, erişim tarihi: 16.07.2023.

İşte bu çeşitlilik kapsamı altında Müslüman nüfusa bakıldığında ise yıllar içinde kademeli bir şekilde artış yaşadığı gözlemlenmektedir. Özellikle 2001 yılında Müslüman nüfus 1,8 milyondan 2,7 milyona çıkarken,⁵²² 2011 yılında toplam nüfusun 56.08 milyonunu yaklaşık %4,8'ini Müslümanlar oluştururken, 2021 yılında bu oranın %6,5'a çıkması⁵²³ aslında Müslüman nüfusun günden güne nasıl İngiltere toplumu içinde kendini gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 9: İngiltere ve Galler Bölgesinde Yıllara Göre Müslüman Nüfus Oranları⁵²⁴

Her ne kadar İngiltere etnik çeşitlilik açısından zengin bir ülke olsa da sömürgecilik döneminden beri izlediği ırkçı politikalar, Manchester Arena ve Londra Köprüsü⁵²⁵ vb. yerlerde yapılan İslami nitelikteki terör eylemleri ve geçmişten günümüze gelene kadar etnik azınlıklara karşı benimsenen kalıplaşmış ve oturmuş söylemlerin ön yargıları beslemesi özellikle Müslümanlara yönelik algının negatif bir düzlem üzerinde hareket etmesine yol açmış ve bu da İslamofobi'nin İngiltere'de ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

⁵²¹ "Population Of England and Wales," Gov.Uk, erişim 28 Mart, 2023, <https://www.ethnicity-facts-figures.service.gov.uk/uk-population-by-ethnicity/national-and-regional-populations/population-of-england-and-wales/latest#main-facts-and-figures>

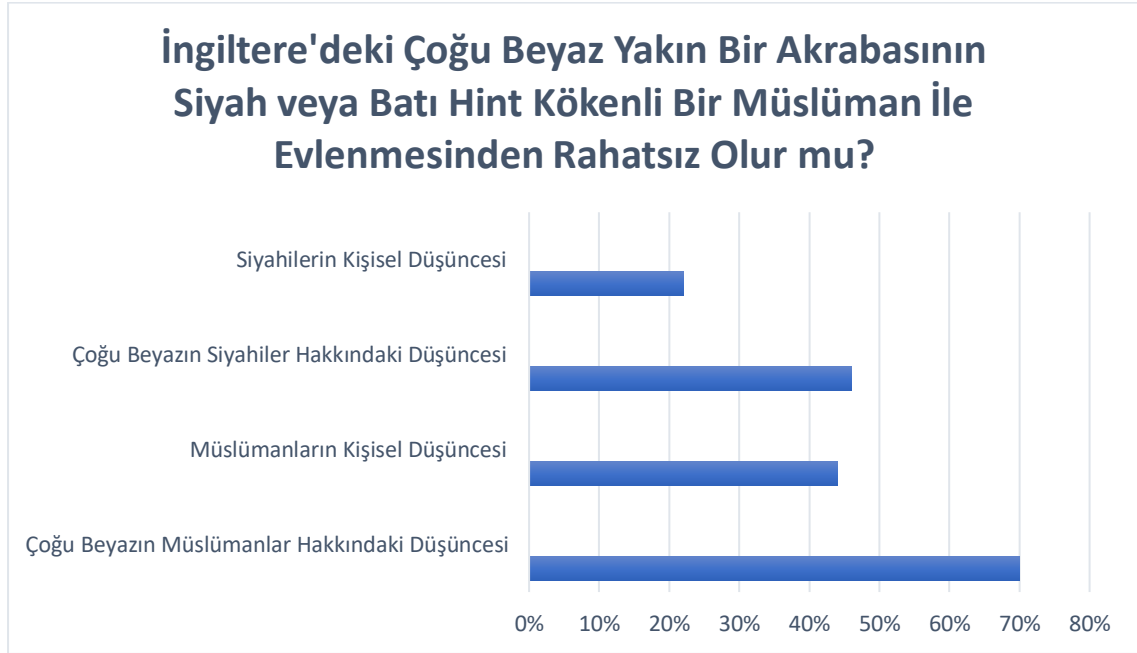
⁵²² Zülfiye Zeynep Bakır, *Birleşik Krallık ve Müslümanlar*, ed. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İstanbul: İNSAMER, 2018), 16.

⁵²³ Muslim Council Of Britain, *MCB First Look Analysis November 2022* (London: MCB, 2022) 3, <https://mcb.org.uk/wp-content/uploads/2022/12/MCB-Census-2021-%E2%80%93-First-Look.pdf>

⁵²⁴ Muslim Council Of Britain, *MCB First Look Analysis November 2022*, 7.

⁵²⁵ "Written submission from the Association of Police and Crime Commissioners," Committees Parliament Uk, erişim 28 Mart, 2023, <https://committees.parliament.uk/writtenevidence/99155/html/>

İşte bu noktada İngiltere'deki İslamofobik algıyı anlayabilmek için zaman içinde nasıl bir değişim ve dönüşüm geçirdiğine bakılırsa, ilk etapta İngiltere'de Müslümanlara karşıtlığın devam ettiği görülmektedir. Özellikle 1983 yılında Sosyal Araştırmalar İçin Ulusal Merkez (NatCen) tarafından İngiliz toplumu üzerinde ırksal tutumların ön planda olup olmadığı üzerine yapılan bir ankette çıkan sonuca bakıldığında yanıt veren katılımcıların ırksal ön yargılarla hareket ettiğinin altı çizilmiş ve benzer bir soru 2017 yılında Runnymede Trust tarafından yapıldığında ise nasıl 1983'de bu oran %39 ise 2017 yılına gelindiğinde %37 olması aslında bu ırksal ön yargılar üzerinden İngiliz toplumunun çok da bir değişim ve dönüşüm yaşamadığını göstermiştir.⁵²⁶ Özellikle Müslümanlar nezdinde yapılan ırkçı ve İslamofobik tavra bakılacak olursa, 2013 yılında İngiliz toplumu üzerinde yapılan ankette, “yakın çevrenizden biri siyahi, Müslüman ve Batı Hindistan kökenli kişilerle evlenmesi sizi rahatsız eder mi?” dendiğinde diğer ırklara oranla Müslümanlarla olan evliliklerden %44 oranında rahatsızlık duyulacağı söylenmesi⁵²⁷ aslında hem toplum içindeki ırkçı tavrın varlığını hem de evlilik yoluyla İslam'ın kendi içlerinde yayılmasından duyulan korkuyu göstermektedir.

Şekil 10: İngiliz Halkının Müslümanlarla Evliliğe Olan Bakışı⁵²⁸

⁵²⁶ All Party Parliamentary Group On British Muslims, Report On The Inquiry Into A Working Definition Of Islamophobia / Anti-Muslim Hatred, 2018, 14.

⁵²⁷ Nancy Kelley, Dr Omar Khan and Sarah Sharrock, *Racial Prejudice In Britain Today* (London: NatCen Social Research, 2017), 11, <https://www.bl.uk/collection-items/racial-prejudice-in-britain-today>

⁵²⁸ All Party Parliamentary Group On British Muslims, “Report On The Inquiry Into A Working Definition,” 14.

İlgili bir başka benzer örnek de Müslümanların İngiltere’de nasıl bir yaşam sürdüğünü anlayabilmek için “Müslüman Olarak Geçirdiğim Bir Hafta (My Week As A Muslim)” programının yapılması ve programda Müslümanlara karşı ön yargı besleyen bir kişi olan Katie Freeman’ın⁵²⁹ Müslüman bir kadın gibi giyinip yanık tenli olacak şekilde makyajla ten rengini değiştirmesidir. Bu örnek Müslümanların tek tip bir çerçeveye değerlendirildiğini göstermiştir.⁵³⁰ Burada kastedilmek istenen husus Müslümanların pek beyaz tenli olmadıklarına ve başörtüsü kullandıklarına dair bir mesaj verilerek Müslümanların fiziksel özelliklerine karşı gelişen ön-yargının dışa vurulmasıdır.

Ayrıca, ülke içinde İslami nitelikteki terör örgütlerinin yaptıkları eylemlerin yanında ülke dışında İngiliz halkını hedef alacak nitelikteki eylemler de yine İngiltere’nin Müslüman karşıtı ve İslamofobik tavrını arttırmaktadır. Özellikle 2017 yılında Londra Köprüsü’nde ve Manchester Arenasında yaşanan terör saldırısından sonra Müslüman karşıtı saldırıları ölçen bir kurum olan Tell MAMA’nın⁵³¹ araştırmasına göre, bu olayı takiben dokuz rapor kaydedilmiş ve sonraki haftalarda bu rapor 72’ye yükselmiştir.⁵³² Benzer bir şekilde 2015 yılında IŞİD’in Tunus’a turistik geziye giden 38 İngiliz’i hedef tahtasına oturtarak eylem gerçekleştirmesinden sonra hem İngiltere’deki siyasi kanat hem de toplum Müslümanlara şüpheyle yaklaşmıştır. Yine de bütün Müslümanların IŞİD’e veya El Kaide gibi terör örgütlerine hizmet etmediklerinin de farkında olmuşlardır. Bu örgütler saf olan o İslam inancını kullanarak Müslümanları dünyaya kötü bir şekilde lanse ederek üzerlerinde olumsuz bir imaj bırakmakta ve bu da haliyle İngiliz toplumunun İslam’ı negatif bir şekilde algılamasına ve yeri geldiğinde sert tepkiler vermesine neden olmaktadır.⁵³³ Hatta, dönemin İngiliz Başbakanı David Cameron İngiltere’de yaşayan Müslüman halka “titreyin ve kendinize gelin; IŞİD’in yaptığı bu terör eylemlerinin İslamla alakası yok, bunu dünyaya anlatın ve üzerinizdeki o kötü imajı atmaya çalışın demesi”⁵³⁴ aslında bir noktada Müslümanlık inancının bu olmadığını kabul eden bir yapıyı da ortaya koymuştur. Kısacası,

---

⁵²⁹ Müslüman karşıtı bir yaklaşımı benimseyen ve sağlık çalışanı olan Freeman Müslümanların gözünden İngiltere’yi görmek için bu belgeselde rol alan bir kişidir.

⁵³⁰ “İngiltere: ‘Kılık Değiştirerek Müslüman Olmayı Anlamak’ Formatlı Belgesel Eleştiriliyor,” *BBC News Türkçe*, 24 Ekim 2017, <https://www.bbc.com/turkce/41730308>, erişim tarihi: 28.03.2023

⁵³¹ Tell MAMA (Measuring Anti-Muslim Attacks), İngiltere’de Müslüman karşıtı gerçekleşen olayları ölçen ve kayıt altından tutmakla görevli olan bir projedir.

⁵³² Tell Mama Annual Report 2017, *Beyond the Incident: Outcomes for Victims of Anti-Muslim Prejudice* (London: Faith Matters, 2018),6, <https://tellmamauk.org/wp-content/uploads/2018/07/Tell-MAMA-Report-2017.pdf>

⁵³³ Alison, Pargeter, “The Rises Of ISIS And The Islamophobia In The UK, Aljazeera,” *Aljazeera Centre For Studies*, 24 Ağustos 2015, <https://studies.aljazeera.net/en/reports/2015/08/201582471950376555.html>, erişim tarihi: 28.03.2023

⁵³⁴ Pargeter, “The Rises Of ISIS,”

her ne kadar bütün Müslümanlar kötü değildir algısı oluşturulmaya çalışılsa da yaşanan bu terör eylemleri haliyle toplumun hafızasından kolay kolay silinmeyeceği için o algıyı değiştirmek o kadar da kolay değildir.

Haliyle İngiltere'nin geçmişten gelen o ırkçı ve negatif ön yargılarını beraberinde getirmesi, yaşanan terör eylemleri ve ön yargıları haliyle İslam inancına karşı duyulan öfkenin, nefretin ve korkunun daha da artmasına neden olmaktadır. Özellikle 2018 yılında bazı Müslüman haneler ve işletmeler korkutucu ve incitici nitelikte mektuplarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle bu mektuplarda belli bir günün toplum nezdinde kararlaştırılıp "Müslümanları Cezalandırma Gününü" oluşturulması gerektiğini ele almıştır. Yani bir puan sistemi oluşturularak Müslümanlara yönelik şiddet eylemleri planlanmış ve bu eylemler ne kadar çok olursa o kadar yüksek puanların tahsis edileceği şeklinde tehditkâr ve bir o kadar Müslümanlar nezdinde endişe yaratacak mektuplar yazılmıştır. Bunun üzerine Ulusal Polis Şefleri Konseyi (NPCC) harekete geçerek Müslüman toplum üzerindeki bu huzursuzluğu ortadan kaldırmak için güveni sağlayacak nitelikte konferanslar düzenlenmeye başlamıştır.⁵³⁵ Yine 2017'de Tell Mama tarafından yapılan araştırmada sosyal platformlarda özellikle Twitter'da %80 oranında Müslümanlara yönelik sözlü tacizlerin yapılması veya Müslümanların bir araya gelip İslam'ın değerlerini ve prensiplerini öğrendikleri hem cami hem de dernek niteliğinde olan Manchester'daki Heatons Muslims Community Trust (HMCT) binasının çatısına domuz kafasının bırakılması⁵³⁶ vb. olaylarla nefretlerini ve öfkelerini dile getirmişlerdir.

İşte Müslümanlara yönelik gerçekleşen ve her geçen gün artan bu nefret eylemlerinin farkında olan siyasi elitler bunu önleyebilmek için birtakım önlemler alma yoluna giderek hem kendi içlerinde yaşayan Müslümanlarla aralarındaki ilişkileri bir nebze olsun düzeltmek hem de İngiliz toplumuna bütün Müslümanları aynı kefeye koymamak gerektiği ülkeye zarar verebilecek Müslümanlar olduğu gibi yararına ve gelişmesine de destek olan Müslümanların da var olduğunun unutulmaması gerektiği yönünde bir tavır sergilediği görülmektedir.⁵³⁷ Hatta 2018 yılında Birleşik Krallık Parlamentosu içindeki Lordlar Kamarası'nın bu kapsamda kendi içinde yaptığı tartışmaya bakıldığında Baroness Burt of Solihull'un dile getirdiği

---

⁵³⁵ "Lincoln Man Admits Sending 'Punish a Muslim Day' Letters," *BBC News*, 12 Ekim 2018, <https://www.bbc.com/news/uk-england-45838506>, erişim tarihi: 28.03.2023

⁵³⁶ Sian Elvin, "Muslims 'Terrified' After Pig's Head Thrown Onto Roof Of Mosque," *Metro*, 12 Aralık 2022, <https://metro.co.uk/2022/12/12/muslims-terrified-after-pigs-head-thrown-onto-roof-of-mosque-17919857/>, erişim tarihi: 28.03.2023

⁵³⁷ Lord Sheikh, "Islamophobia Volume 794," *UK Parliament Hansard*, 20 Aralık 2018, <https://hansard.parliament.uk/lords/2018-12-20/debates/2F954D45-1962-4256-A492-22EBF6AEF8F0/Islamophobia>, erişim tarihi: 28 Mart 2023

hususlar oldukça dikkat çekicidir. Solihull'un tespitine göre,⁵³⁸ halkın nefret suçları konusunda bilinçsiz bir şekilde hareket etmesinden dolayı çabuk bir şekilde galeyana gelmektedir. Bu nedenle devlet bu konuda halkı bilinçlendirici nitelikte kampanyalar düzenlemektedir. Hatta bu kapsamda 2016 yılından itibaren eylem planı çerçevesi içinde dini inançlarından dolayı nefret söylemlerine maruz kalan 17.000 gençle iletişime geçilmiştir. Ayrıca, ülke genelinde Müslümanlara karşı geliştirilen eylemlerin kayıt altına alınması ve önlenmeye çalışılması konusunda Tell Mama'ya 2,5 milyon sterlin tahsis edildiğini vurgulamıştır. Kısaca bu durum ülke genelinde artan İslamofobi'nin varlığının kabul edildiğini ve aynı zamanda da bunu iyileştirmek için atılan adımların İslamofobi konusunda ciddi bir değişim ve dönüşüm geçirdiğini göstermektedir.

Ayrıca, Müslümanlara karşı alınan bu tedbirler sadece İngiliz siyasi eliti tarafında değil aynı zamanda toplumun güvenliğinden sorumlu olan kolluk kuvvetlerine de yansımıştır. Özellikle Müslümanlar için önemli olarak kabul edilen gün ve aylarda kolluk kuvvetleri Müslümanlara yönelik gerçekleştirilecek saldırıların önüne geçmek için düzenli aralıklarla devriyeler gerçekleştirmektedirler. Mesela, Leicestershire'daki Ramazan etkinliklerine mahalle polis ekipleri, nefret suçu memurları ve Polis ve Suç Komiserleri (PCCs) katılarak Müslümanların yanında olduklarını göstermişlerdir.⁵³⁹ Ayrıca, PCCs'nin İslamofobik suçlarını yakından takip edebilmek için Tell MAMA ile koordineli bir şekilde çalışması ve nefret suçlarını önlemek için farkındalık haftası düzenlenerek bu suçların ne anlama geldiği ve bunu yetkililere nasıl bildirileceği konusunda İngiltere'den Gallere ve Kuzey İrlanda'ya kadar "#NO2HATE" adı altında kampanyalar yürütülmesi,⁵⁴⁰ aslında İngiltere'nin artan İslamofobi'yle mücadele etmede ne kadar istekli ve azimli olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, İngiltere her ne kadar çokkültürlü bir yapıya sahip olsa da Müslümanlara karşı geçmişten getirdiği ön yargılar, terör eylemleri ve sömürgecilik döneminden gelen ırkçı politikaları günümüze taşımaları haliyle yanlarında farkında olmadan İslam karşıtlığını ve İslam'a karşı duyulan korkuyu beraberinde getirmelerine neden olmuştur. İşte bu da İngiliz toplumunun Müslümanlara karşı nefret söylemi geliştirmesine ve bu konuda fiziksel olandan sözlü olana kadar pek çok alanda şiddetin yaşanmasına ortam hazırlamıştır. Fakat, İngiliz

---

⁵³⁸ Baroness Burt of Solihull, "Islamophobia Volume 794," *UK Parliament Hansard*, 20 Aralık 2018, <https://hansard.parliament.uk/lords/2018-12-20/debates/2F954D45-1962-4256-A492-22EBF6AEF8F0/Islamophobia>, erişim tarihi: 28 Mart 2023

⁵³⁹ "Written Submission"

⁵⁴⁰ "APCC Lead On Hate Crime Says #NO2HATE," Association Of Police And Crime Associations, erişim 28 Mart 2023, <https://www.apccs.police.uk/latest-news/apcc-lead-on-hate-crime-says-no2hate/>

siyasi kesimini ve toplumunu diğer Avrupa devletlerinden ayıran en temel nokta, zamanında deneyimledikleri kötü olayların kaynağı Müslümanlar olsa bile bunu bütün Müslümanlara atfetmek yerine, kendi ülkesine katkı yapan ve yapmayan şeklinde iyi-kötü Müslüman ayrımını yapabilmeleridir. Aynı zamanda artan bu İslamofobik eylemlerin önüne geçilmesi konusunda siyasi elitlerden kolluk kuvvetlerine kadar toplumun geneline kapsayacak şekilde bilinçlendirmenin yapılmaya çalışılması ve bu konuda çeşitli adımların atılması da söz konusu olmuştur. Gelişmeler, İngiltere'deki kökleşmiş İslamofobi algısını tamamen ortadan kaldırmaya bile bu algının kırılması noktasında önemli bir değişim ve dönüşümün yaşandığını gözler önüne sermektedir.

3.2.5. İngiltere'nin Devlet ve Din İlişkisini Ele Alış Biçimi

Birleşik Devletlerin 2009-2017 yılları arasında yayınladığı rapora göre, İngiltere'de yaklaşık olarak 62.3 milyon insan yaşamakta ve bunların %72'si Hristiyan ağırlıklı olup İngiltere Kilisesi, İskoçya Kilisesi ve Roma Katolik Kilisesi gibi dini kurumlarla kendilerini özdeşleştirmektedirler. Fakat, bu nüfusun dışında %3'lük bir Müslüman nüfus ve aynı zamanda da %1'den az olacak şekilde farklı dinlerden gelen dini gruplar (Hindu, Şii, Budist, Yahudi vb.) bulunmaktadır.⁵⁴¹ Dolayısıyla, ülkenin hem siyasi işlerliğini sağlayabilmek hem toplumsal düzenin belli bir denge içinde sürdürülmesini sağlamak için din ve devlet alanında çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır. İşte bu başlıkta da İngiltere'nin din ve devlet anlayışı konusunda nasıl bir yapıya sahip olduğu ve Müslümanlar başta olmak üzere diğer dinlere yönelik yaptığı yasal düzenlemelere bakılacaktır.

Öncelikle Birleşik Krallığın dini yapısına bakılacak olursa, ağırlıklı olarak Hristiyan dinini benimsemiştir. Dolayısıyla bu kapsamda devletin özümlediği iki tane dini kurum bulunmaktadır. Bunlardan biri İngiltere kilisesi ve diğer ise İskoçya kilisesidir.⁵⁴² Özellikle İngiltere kilisesi bir devlet kilisesi olarak ön plana çıkmakta ve başında devletin kurucu unsuru olan hükümdar bulunmaktadır.⁵⁴³ Ayrıca, İngiliz parlamentosu da bu dini yaşamı şekillendirmede ve yönlendirmede önemli bir rol oynamaktadır.

---

⁵⁴¹ U.S. Department Of State, "UNITED KINGDOM," (2009-2017): 1, <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/171729.pdf>

⁵⁴² Engy Abdelkader, "A Comparative Analysis of European Islamophobia: France, UK, Germany, Netherlands and Sweden," *UCLA Journal of Islamic and Near Eastern Law* 16 (2017): 42.

⁵⁴³ "2021 Report on International Religious Freedom: United Kingdom," U.S. Department Of State, erişim 18 Temmuz, 2023, <https://www.state.gov/reports/2021-report-on-international-religious-freedom/united-kingdom/>

Fakat, devletin Hristiyan dinini ve değerlerini benimsemiş olması toplumdaki diğer dinleri görmezden geldiği anlamına da gelmemektedir. Özellikle 1689 tarihli Hoşgörü yasası kapsamında İngiltere Kilisesine bağlı olmayan ve farklı dinlerden gelen insanlara kendi dinlerinde ibadet edebilme özgürlüğü tanınmış ve bu parlamento tarafından koruma altına alınmıştır.⁵⁴⁴ Bu da İngiltere'nin farklılıkların korunması konusunda ne kadar köklü bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

İşte bu geçmişten hareketle İngiltere'nin başta Müslümanlar olmak üzere farklı dini unsurlara yönelik yaptığı yasal düzenlemelere bakılacak olursa, bunlardan ilki 1998 tarihli İnsan Hakları Sözleşmesini kendisine örnek alarak 2006 tarihli Irksal ve Dini Nefret yasası ile 2010 tarihli Eşitlik yasasını çıkarmasıdır. Bu yasalara sırasıyla bakılacak olursa, 2006 yılındaki yasa ana olarak dini nefrete odaklanmakta ve bunu yasaklamaktadır.⁵⁴⁵ 2010'daki yasa ise, bu farklılıklara karşı yapılan ayrımcılığa dikkat çekerek buna maruz kalanları koruma altına almaktadır.⁵⁴⁶ Dolayısıyla, bu iki yasa hem toplumdaki dini nefreti yasaklamakta hem de dini özgürlüğün koruma altına alınmasına katkı sağlamaktadır. Hatta bunun bir göstergesi 2021 yılında Birleşik Devletlerin İngiltere'de dini özgürlükler üzerine yayınladığı raporda görülmektedir. Bu raporda, İngiliz Silahlı kuvvetleri yaklaşık 240 Hristiyan din görevlisini askere alırken bu dinin dışında kalan Müslüman, Budist, Şii kökenli gruplar için de beş sivil din görevlisi tayin ettiği belirtilmiştir.⁵⁴⁷ Kısacası, bu örnek İngiltere'nin farklı dinlere ne kadar hassas bir şekilde yaklaştığını ortaya koymaktadır.

Fakat, her ne kadar bu yasalar kapsamında dini çeşitlilik ve özgürlükler koruma altına alınmaya çalışılsa da toplumun yaşadığı olumsuz tarihsel deneyimler ve ön yargılar bu olumlu havayı değiştirmektedir. Örneğin; 2013 yılında İngiliz ordusunda görev yapan Lee Rigby'nin radikal ve köktenci İslami gruplar tarafından katledilmesi üzerine İngiliz halkı bu olayın ardından Müslümanlara yönelik 193 nefret saldırısı gerçekleştirmiş ve bunu yanında 10 camiye saldırılarda bulunmuştur. İşte bu örnek dini özgürlüğün korunmasını tehdit eden bir unsur oluşturmaktadır.⁵⁴⁸ Fakat, bu yaşanan olumsuzlukların belli bir dini gruba atfedilmemesi konusunda halk nezdinde bilinci arttırmak için siyasi elitler tarafından çeşitli kampanyalar ve maddi yardımlar yapılmaktadır. Örneğin; İngiltere'de Muhafazakâr bir

---

⁵⁴⁴ "Parliament, Church and Religion," Uk Parliament, erişim 18 Temmuz, 2023, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/private-lives/religion/overview/church-and-religion/>. Aktaran: Abdelkader, "A Comparative Analysis of European Islamophobia," 42.

⁵⁴⁵ Frank Cranmer, "Law and Religion In The United Kingdom," (2016): 5,

<https://original.religlaw.org/common/document.view.php?docId=7127>. Aktaran: Age.s.42.

⁵⁴⁶ Age.s.4. Aktaran: Abdelkader, "A Comparative Analysis of European Islamophobia," 42.

⁵⁴⁷ "2021 Report on International Religious Freedom: United Kingdom"

⁵⁴⁸ Abdelkader, "A Comparative Analysis of European Islamophobia," 50-51.

milletvekili olan Fiona Bruce “End The Persecution” adı altında farklı dinlerden gelenlere karşı zulüm yapılmaması gerektiği yönünde kampanya düzenlemektedir.⁵⁴⁹ Bunun dışında Aşırıçılıkla Mücadele Bakanı olan Baroness Williams İngiltere ve Galler’de nefret suçuyla karşı karşıya kalan ibadethanelere 2020 yılında 1,6 milyon sterlin fon ayrıldığını ve bu fondan yararlanan ibadethanelere bakıldığında 27 cami, 13 kilise, 5 gurudwara (Sihler’in ibadet yeri) ve 4 Hindu tapınağı olmak üzere 49 ibadethanenin bu fonu kullandığını dile getirmiştir.⁵⁵⁰ Bu da İngiltere’nin Müslümanlar başta olmak üzere diğer dinlere karşı mümkün olduğunca ılımlı politikalar üretmeye çalıştığını göstermektedir.

İkinci yapılan düzenleme ise şeraitle ilgilidir. İslam hukuku İngiliz hukuku ile çelişmediği sürece evlilik ve finans gibi alanlarda kullanılabilen ve uyuşmazlık çıktığında da arabuluculuk yöntemiyle problemler giderilmeye çalışılmaktadır. Bu düzenleme Birleşik Krallığın içindeki bölgelere göre değişkenlik gösterebilmektedir. Örneğin, Kuzey İrlanda’da şeriat hukukunun uygulandığı bir örnek görülmezken İskoçya’da her iki tarafın ortak uzlaşısıyla bu düzenleme uygulanabilmektedir.⁵⁵¹

Üçüncüsü, dini kurum ve kuruluşların vergi sisteminden muaf tutulması meselesidir. Özellikle İngiltere’de ibadethaneler hayır kurumları ve dernek olarak sınıflandırılmakta ve dolayısıyla buradan elde edilen gelirlerden vergi alınmamaktadır.⁵⁵² Fakat, bu dini kurumların vergiden muaf olabilmesinin iki koşulu bulunmaktadır. Bunlardan biri ülke içinde resmi bir din olarak kabul görmesi ve tanınmasıdır.⁵⁵³ İkincisi ise, bu ibadethanelerin kayıtlı olması gereklidir.⁵⁵⁴ Bu şartlar sağlandığı takdirde vergi mükellefligi ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla bu düzenlemeden çıkan sonuç kiliseler, camiler, tapınaklar ve diğer dini kurumlar resmi olarak tanındığı ve kayıtlı olduğu sürece vergi ödemekten muaf tutulabilmektedir.

Sonuç olarak, İngiltere her ne kadar yaşadığı acı ve olumsuz deneyimler sebebiyle başta Müslümanlar olmak üzere diğer dini gruplarla zaman zaman karşı karşıya gelse de dini açıdan farklıların bir arada bulunmasına ve çeşitlilik göstermesine mümkün olduğunca özen gösteren ülkelerden birini oluşturmaktadır. Özellikle 1689’dan beri Hoşgörü yasasını benimsemiş

---

⁵⁴⁹ “2021 Report on International Religious Freedom: United Kingdom”

⁵⁵⁰ “Places of worship scheme provides record levels of funding,” *Gov. Uk*, 15 Mart 2020, <https://www.gov.uk/government/news/places-of-worship-scheme-provides-record-levels-of-funding>, erişim tarihi: 18.07.2023

⁵⁵¹ U.S. Department Of State, “UNITED KINGDOM,” 4.

⁵⁵² Age.s.4.

⁵⁵³ “Islam Channel, The Viral Fake News Around Muslim Council Tax Exemption,” *Islam Channel*, 2023, <https://www.islamchannel.tv/blog-posts/the-viral-fake-news-around-muslim-council-tax-exemption>, erişim tarihi: 18.07.2023

⁵⁵⁴ “2021 Report on International Religious Freedom: United Kingdom”

olması ve günümüze gelindiğinde de dini nefreti önleme ve toplumda eşitliği sağlama konusunda yaptığı 2006 ve 2010 yasal düzenlemeleri bunun en temel göstergesidir. Ayrıca siyasi elit, başta Müslümanlar olmak üzere farklı dinlere karşı toplumun olumlu yaklaşım bilincini arttırma konusunda kampanyalar düzenlemekte, maddi yardımlarda bulunmakta ve farklılıkları gözetecek şekilde yasal düzenlemeler yapmaktadır. Bu da İngiltere’yi din ve devlet ilişkilerindeki ılımlı yaklaşımından dolayı özgün kılmaktadır.

3.2.6. Göçmenler Üzerinden İyi Müslüman ve Kötü Müslüman Ayırımının Yapılması

Literatüre bakıldığında, iyi ve kötü Müslüman ayrımlarında bulunulması İngiltere’yi diğer Avrupa ülkelerinden ayıran bir stratejik yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, bu stratejinin anlaşılabilmesi için ilk etapta İngiltere’nin böyle bir stratejik yaklaşımı benimsemesine neden olan gelişmelerin ne olduğuna bakılacak olup sonrasında bu stratejinin altında yatan anlamın ne ifade ettiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

İngiltere’nin iyi-kötü Müslüman kavramını ortaya çıkartarak böyle bir stratejiyi benimsemesinin arka planında yatan en önemli olaylardan biri 11 Eylül Saldırısının gerçekleşmiş olmasıdır. Bu saldırı her ne kadar ABD’de gerçekleşmiş olsa da bütün uluslararası sistemi altüst etmiştir. Dolayısıyla İngiltere de bundan nasibini almıştır. Hatta, dönemin Başbakanı Tony Blair’ın “yapılan bu saldırının sadece insanlara ve ABD’ye yönelik değil, demokratik değerlere ve normlara yapılan bir saldırıdır”⁵⁵⁵ şeklindeki açıklaması hem bu yaşanan acıyı paylaştığını hem de gerçekleşen terör eylemini kınadığını göstermektedir.

İşte bu belirsizlik ve istikrarsızlık ortamından etkilenmiş olan İngiltere ortaya çıkabilecek muhtemel terör saldırılarına karşı bir strateji benimseme eğilimi göstermiştir. Fakat, belirlenecek olan strateji oldukça hassas bir niteliğe sahiptir. Çünkü bu yaşanan terör olayından sonra İngiliz halkı İslam’ı Britanya’nın yaşam şeklini tehdit eden bir unsur olarak daha fazla görmeye başlamıştır.⁵⁵⁶ Bu nedenle İngiliz devleti kendi ülkesinde yaşayan Müslümanları tamamen karşısına almamak için iyi ve kötü Müslüman ayrımı yoluna gitmiştir. Bu ayırmda iyi Müslüman İngiltere’nin değerlerini benimseyen, bu değerlere saygı gösteren, yerel halk ile bütünleşmiş bir şekilde yaşayan Müslümanlar olarak tanımlanırken kötü

---

⁵⁵⁵ House Of Commons, “Full Text Of Blair's Speech To The Commons,” *The Guardian*, 14 Eylül 2001, <https://www.theguardian.com/politics/2001/sep/14/houseofcommons.uk1>, erişim tarihi: 20.07.2023

⁵⁵⁶ Frances Perraudin, “Third of Britons Believe Islam Threatens British Way Of Life, Says Report,” *The Guardian*, 17 Şubat 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/feb/17/third-of-britons-believe-islam-threatens-british-way-of-life-says-report>, erişim tarihi: 20.07.2023

Müslüman ise, İslam'ın özünden uzaklaşan, ülkeyi bölmeye çalışan hainler olarak ele alınmıştır.⁵⁵⁷

İngiltere her ne kadar bu stratejiyi mümkün olduğunca tarafsız bir şekilde uygulamaya çalışsa da bu çok da kolay olmamaktadır. Özellikle 2001'de yaşanan terör saldırısından sonra ulusal güvenliği koruma altına alabilmek için vatandaşlık yasasında değişiklikler yaparak Asya ve Orta Doğu kökenli Müslümanlara “ikinci sınıf vatandaşlık statüsü” verilme kararı almıştır.⁵⁵⁸ Bu karar toplumdaki Müslümanların Britanya halkı gibi eşit haklara ve fırsatlara sahip olduğu ama kullanım açısından yerli halkla aynı muameleyi görmediği anlamına gelmektedir. Her ne kadar İngiliz hükümeti bu yasaı ulusal güvenliği tehdit edenleri vatandaşlıktan çıkartmak için kullandığını dile getirse de toplumun genelindeki bütün Müslümanları kapsayacak şekilde bu yasanın gündeme getirilmesi bir eşitsizlik durumunu ortaya çıkartmaktadır.⁵⁵⁹ Dolayısıyla, bu alınan kararlar iyi-kötü Müslüman stratejisindeki dengenin sağlanmasının büyük bir önem taşıdığını göstermektedir.

Aynı zamanda her ne kadar devlet bu stratejiyi uygulama noktasında zaman zaman eşitsizlikler ortaya çıkarsa da özünde terörizmle ve şiddetle mücadelede İngiltere için ayrılmaz bir unsuru oluşturmaktadır. Özellikle 2005 Londra'da meydana gelen bombalı saldırılardan sonra iyi-kötü Müslüman ayrımı kendini iyiden iyi göstermeye başlamış ve terörizmi önleme stratejisi olarak daha fazla ön plana çıkmıştır. Hatta bu kapsamda 2003 yılında oluşturulan Terörle Mücadele Stratejisi (CONTEST) 2006 yılında Londra'daki terör saldırısı nedeniyle daha da aktif hale gelmiştir.

Ayrıca, CONTEST terörle mücadele edebilmek için iyi-kötü Müslüman stratejisinden de büyük ölçüde yararlanmıştır. Dolayısıyla aralarında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkiye bakıldığında birincisi, iyi-kötü Müslüman ayrımı üzerinden kötü Müslüman olarak görülen ve aşırıçılığı destekleyen teröristleri ve onlara sponsor olan kişileri tespit etmesini kolaylaştırmaktadır. İkincisi, iyi Müslüman olarak görülen aşırıçılık karşıtı kurumları, Müslüman örgütleri ve camileri finansal açıdan destekleyerek hem aşırıçılığa hem de de radikalleşmeye karşı mücadele etmeyi sağlamaktadır. Üçüncüsü ise, Birleşik Krallığın hem ulusal çıkarlarını güvence altına almakta hem de ortaya çıkabilecek terör saldırılarına karşı

---

⁵⁵⁷ Leonie. B. Jackson, *Islamophobia In Britain The Making Of A Muslim Enemy* (UK: Palgrave Macmillan, 2018), 44.

⁵⁵⁸ “British Muslims Made ‘Second-Class Citizens’ After Government Citizenship Powers: Report,” *Arab News*, 13 Eylül 2022, <https://www.arabnews.com/node/2160891/world>, erişim tarihi: 20.07.2023

⁵⁵⁹ Jamil Hussein, “British Muslims Are Treated As Second-Class Citizens, Says Thinktanks,” *Islam Channel*, Kasım 2023, <https://www.islamchannel.tv/blog-posts/british-muslims-are-second-class-citizens-says-thinktanks-report>, erişim tarihi: 20.07.2023

gerekli önlemi almaya yardımcı olmaktadır.⁵⁶⁰ Dördüncüsü ise, iyi-kötü Müslüman stratejisiyle aşırıcılığa ve köktenci anlayışa yatkın olan grupları ılımlaştırarak onların kalplerini ve zihinlerini kazanmalarını sağlamaktadır.⁵⁶¹ Kısacası, bu dört unsur CONTEST'in amaçlarını iyi-kötü Müslüman stratejisiyle iş birliği yaparak yerine getirmeye çalıştığını göstermektedir.

Sonuç olarak, İngiltere yaşadığı terör olayları sebebiyle İslam'ı ve Müslümanlar'ı kendine tehdit olarak görüp ulusal güvenliğini koruma altına alabilmek için "ikinci sınıf vatandaşlık statüsü" gibi uygulamalarda bulunmaktadır. Fakat, bu İngiltere'nin bütün Müslümanlara sert ve katı bir gözle baktığı anlamına da gelmemektedir. Özellikle iyi-kötü Müslüman ayırımında bulunarak hem toplumdaki iyi Müslümanların radikal ve aşırı görüşleri benimsemesi engellenmeye çalışılmakta hem de bu ayırım hain olarak nitelendirilen radikal ve aşırı grupların tespitini kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla, bu stratejinin benimsenmesi İngiltere'nin Müslümanlara karşı yaklaşımında ve terörle mücadelesinde özgün bir noktayı oluşturmaktadır.

3.2.7. İngiltere'de Yaşayan Müslümanların İstihdamı Konusunda Yapılan Ayrımcılıklar

İngiltere menşeli bir gazete olan The Guardian'ın İngiltere'de yaşayan Müslümanlar hakkında ortaya koyduğu bir yazıda, Müslümanların %93'ü her ne kadar zorluklarla karşılaşsalar da kendilerini Britanya'ya ait hissettiklerini ve Britanyalı Müslüman olmaktan da gurur duyduklarını dile getirmiştir.⁵⁶² Bu durum Müslümanlar ile İngiliz toplumu arasında uyumlu bir ilişki olduğunu ortaya koysa da bu uyumun her zaman aynı istikrarlılıkla devam ettiği anlamına da gelmemektedir. Özellikle yaşanan terör saldırıları, toplumun ön yargıları, ırksal ve dini farklılıklar hem İslamofobi'yi körüklemekte hem de ayrımcılıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla bu başlıkta yapılan ayrımcılıkları siyasi, eğitim, sosyal alanlar yerine istihdam alanında Müslümanların karşılaştığı zorluklar üzerinden bakılarak anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

---

⁵⁶⁰ Rachel Briggs, Catherine Fieschi, and Hannah Lownsbrough, *Bringing It Home: Community-Based Approaches to Counter-Terrorism* (London: Demos, 2007), 24. Aktaran: Jackson, *Islamophobia In Britain The Making Of A Muslim Enemy*, 47.

⁵⁶¹ Jackson, *Islamophobia In Britain The Making Of A Muslim Enemy*, 47.

⁵⁶² Miqdaad Versi, "Patriotism, Optimism and Striding Ahead: The Often Overlooked Story Of Muslim Britain," *The Guardian*, 13 Temmuz 2022, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2022/jun/13/patriotism-optimism-muslim-britain-islamophobia-discrimination>, erişim tarihi: 22.07.2023

Öncelikle, İngiltere'deki iş verenlerin farklı dini inançlardan gelen insanlara karşı ayrımcılık yapmasının yasal olup olmadığı konusuna bakılması gerekmektedir. Bu konuda iki temel husus bulunmaktadır. Birincisi, Gerçek Mesleki Gereksinimlerin Karşılanması (GOR) politikasıdır. Bu politikada işe alınacak olan çalışanın mesleki gereklilik olarak bir dine mensup olması o iş verenin çalışacağı kişiye karşı farklı davranmasına sebep olabilir ve bu yasal bir durumdur. Örneğin; Müslüman hastaların, doktorların ve personelin çoğunlukta olduğu bir hastanede iş veren bu insanların manevi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için İslam dinine uygun bir görevli tahsis etmek zorundadır. Bu nedenle işe alım yapacağı zaman bu görev tanımında dini inanç ve gerekliliği net bir şekilde tanımlaması gerekmektedir.⁵⁶³

İkincisi ise, Kurumsal Mesleki Gereksinimin (Organisational Ethos GOR) sağlanmasıdır. Burada kastedilen husus, işveren eğer belli bir dini kuruluşa bağlıysa veya dini bir okulu temsil ediyorsa, kendi dini anlayışına uygun eleman seçiminde özgürdür. Ama, bu alanların dışında kalan farklı kurum ve kuruluşlar varsa, o zaman bu politikadan yararlanamamaktadırlar. Bu duruma bir örnek verilmesi gerekirse, bir hukuk firmasındaki avukatlar ve ortakları İngiliz kökenli ve Hristiyan dinini benimseyen insanlar olduğu düşünülürse, yeni bir avukata ihtiyaçları olduğu zaman gelen elemanları Müslüman olduğu için kabul etmemeleri hem yasa dışı hem de ayrımcı bir davranışı oluşturur.⁵⁶⁴ Çünkü bu hukuk firması bir dini kuruluşu ya da ibadethaneyi temsil etmemektedir. Dolayısıyla iş verenin bu şekilde hareket etmesi hem kurumsal hem de örgütsel anlayışın zarar görmesine neden olur.

Ayrıca, iş verenlerin dini kurumla veya kuruluşla bir bağlantısı olmadığı sürece işe alım yaparken kendi dini inancına yakın olan elemanları seçmeye çalışması yasa dışı olmasına rağmen bu yaklaşımını içten içe devam ettirdiği görülmektedir. Özellikle iş verenlerin bu yaklaşımından Müslümanlar ciddi bir şekilde etkilenmektedir. Bu konuda çeşitli örnekler verilmesi gerekirse, BBC Radio Five Live'da görev yapan araştırmacılar İngiltere'de iş verenlerin farklı dini inançtan ve ırktan gelenlere karşı ayrımcılık yapıp yapmadığını ölçmek için bir çalışma düzenler. Bu çalışmada farklı ırklardan ve dinlerden gelen insanlara hayali isimler takılarak aynı niteliklere sahip olacak şekilde bir öz geçmiş hazırlanıp iş başvurusunda bulunulur. Ortaya çıkan sonuca bakıldığında, beyaz görümlü ve John ya da Jane gibi

---

⁵⁶³ The Muslim Council of Britain, *Muslims In The Workplace A Good Practice Guide for Employers and Employees* (London: Muslim Council Of Britain: 2022), 9, <https://mcb.org.uk/wp-content/uploads/2022/11/Muslims-in-the-Workplace.pdf>

⁵⁶⁴ Age.s.9-10.

yabancı isimlerin mülakata çağırılma oranı %23 iken Müslüman isme sahip olan Fatima veya Nasser'in görüşmeye çağırılma başarısının %9 olduğu tespit edilmiştir.⁵⁶⁵

Bu örneğin dışında İngiliz menşeli bir anket kuruluşu olan Savanta ComRes'te de işverenlerin Müslümanlara yönelik gerçekleştirdiği ayrımcılıklar görülmektedir. Özellikle 2022 yılında İngiltere'de yaşayan 1500 Müslüman üzerinde gerçekleştirdiği anket çalışmasında, ekip toplantıları ve görev dağılımı konusunda Müslümanların yaklaşık %37 ve %38'nin İslamofobi'yle karşılaştığını ve %34'nün de iş görüşmelerinde ayrımcılığa maruz kaldığını belirtmiştir.⁵⁶⁶ Kısacası, bu iki örnek iş verenlerin farklı dinlerden ve ırklardan gelenlere özellikle Müslümanlara karşı ayrımcı yaklaştığını ve bu tutumunu da devam ettirdiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Fakat, burada dikkat çekilmesi gereken noktalardan biri de İngiltere'deki işverenlerin Müslümanlara karşı neden ayrımcı bir yaklaşım benimsediğidir. Bunun iki temel sebebi bulunmaktadır. Birincisi, işverenlerin yaşanan terör olayları ve ön yargılar sebebiyle Müslümanları kendine tehdit olarak görmesidir. Dolayısıyla, bu da işverenlerin Müslümanları hem ırksal hem de kültürel açıdan aşağı seviyelere yerleştirmesine ve daha düşük kademeli işlerle özdeşleştirmesine neden olmaktadır.⁵⁶⁷ Dolayısıyla, İngiltere'deki iş verenler Müslümanları profesyonel mesleklerdeki yönetim veya idari gibi yüksek maaşlı pozisyonlara mümkün olduğunca kabul etmeyerek cezalandırmaktadır.⁵⁶⁸

İkinci neden, işverenlerin Müslümanların istihdam alanında sıkıntı yaşamalarının en temel sorumluları olarak Müslümanları görmesidir. Burada kastedilmek istenen husus işverenlere göre, Müslümanlar istihdam mücadelesinde yeteri kadar savaş vermemektedir. Yani iş imkanları hakkında bilgi eksikliklerinin olması, işveren kurum ve kuruluşlarla temas sağlama hususunda sıkıntılar yaşamaması ve uygun pozisyona kabul aldığı anda ulaşım zorluğunun devreye girmesi nedeniyle o işten vazgeçilmesi gibi faktörlerin temel çıkış kaynağı olarak

---

⁵⁶⁵ Hugh Muir, "Muslim Names Harm Job Chances," *The Guardian*, 12 Temmuz 2004, <https://www.theguardian.com/money/2004/jul/12/discriminationatwork.workandcareers>, erişim tarihi: 22.07.2023

⁵⁶⁶ Burhan Wazir, "More Than Two-Thirds Of UK Muslims Have Experienced Islamophobia In The Workplace," *Hyphen*, 7 Haziran 2022, <https://hyphenonline.com/2022/06/07/exclusive-more-than-two-thirds-of-uk-muslims-have-experienced-islamophobia-in-the-workplace/>, erişim tarihi: 22.07.2023

⁵⁶⁷ Roger Dobson, "British Muslims Face Worst Job Discrimination Of Any Minority Group, According To Research," *Independent*, 30 Kasım 2014, <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/british-muslims-face-worst-job-discrimination-of-any-minority-group-9893211.html>, erişim tarihi: 22.07.2023

⁵⁶⁸ Dobson, "British Muslims Face Worst Job Discrimination Of Any Minority Group, According To Research,"

Müslümanlar görülmüştür.⁵⁶⁹ Dolayısıyla bu iki temel neden İngiltere'deki işverenlerin neden Müslümanlara karşı mesafeli davrandığını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, İngiltere'nin Müslümanların istihdamı konusunda çok da iyi bir sınav vermediği görülmektedir. Özellikle, iş verenler kendi inançlarını ve değerlerini ön planda tutarak hareket etmekte ve ön yargılarını devreye sokarak Müslümanları hem etnik hem de kültürel açıdan daha az geliştirmiş bulmaktadır. Bu da iş verenlerin Müslümanları daha düşük ve niteliksiz işlerle özdeşleştirmesine sebep olmaktadır. Ayrıca, iş verenler kendilerini Müslümanların istihdamını etkileyen tek bir aktör olarak da görmemekte ve bunda Müslümanların payının da olduğunu düşünmektedir. Özetle, bu parametreler İngiltere'nin Müslümanların istihdamına ne kadar mesafeli olduğunu ve kendi dini değerlerini ön plana çıkartarak hareket ettiğini göstermektedir.

3.2.8. İngiliz Medyasının İslamofobi Üzerindeki Rolü

Medyanın toplumsal konularla ilgili meseleleri ele alış şekli büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü ortaya sunulan bilgilerde odaklanılan noktalar, dilin kullanım tarzı ve anlatım biçimleri halkın var olan olaylara karşı bakışını şekillendirmektedir.⁵⁷⁰ Yani kullanılan dil ayrımcı, ötekileştirici ve nefret saldırılarını körükleyici bir nitelik taşırsa, bunun yarattığı olumsuz atmosferle birlikte halk arasında kutuplaşma ortaya çıkabilir. Ama, kullanılan dil toplumsal barışı ve huzuru desteleyecek nitelikte olursa, o zaman daha farklılıkları özümseyen bir toplumsal yapı kendini gösterebilir. Dolayısıyla ortaya konulan haberlerde medya önemli bir rol oynamaktadır. İşte bu başlıkta da İngiliz medyasının İslam ve Müslümanlar nezdinde yaptığı haberlerle kendi toplumunu Müslümanlara karşı düşmanca yaklaşmasını etkileyip etkilemediği ve bu konuda bir rolünün olup olmadığı tespit edilecektir.

İngiliz medyası özellikle 11 Eylül terör saldırısının meydana gelmesinden sonra İslam ve Müslümanlar hakkında zaten var olan mesafeli ve olumsuz görüşlerinin daha da arttığı görülmektedir. Örneğin; The Times, The Guardian ve The Independent gibi gazetelerde 11 Eylül sonrasında İslam ve Müslümanlarla bağlantılı 1164 hikâye incelemesi gerçekleştirilmiş olup bu incelemelerde İslam'ın şiddetle, terörizmle, radikalleşmeyle, militanlıkla ve Batı'ya

---

⁵⁶⁹ Martin Wood vd., *A Test For Racial Discrimination In Recruitment Practice In British Cities* (Norwich: The Department For Work and Pensions, 2009), 8,

<https://www.bollettinoadapt.it/old/files/document/3626ATESTFORRACIALDI.pdf>

⁵⁷⁰ Sezgin Mercan, Yelda Ongun ve Kıvılcım Romya Bilgin, *İngiltere Nefret Suçları, Hak ve Özgürlükler 2021 Yılı Değerlendirmesi* (Ankara: Başkent Üniversitesi Basım ve Yayın Birimi, Haziran 2022), 42.

olan nefretle özdeşleştirilerek ele alındığı tespit edilmiştir.⁵⁷¹ Hatta, Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi (EUMC) 11 Eylül sonrası yayınladığı raporda, İngiliz medyasının İslam ve Müslümanlar hakkında toplumda çatışmayı körükleyecek nitelikte olumsuz ve düşmanca haberler yaptığını ayrıca, çeşitli klişeleri kullanarak Müslümanlar üzerinden negatif ve doğruyu yansıtmayacak nitelikte haberler yaptıklarını dile getirmiştir.⁵⁷² Bu da İngiliz medyasının İslam ve Müslümanlar hakkında “kültürel şiddeti”⁵⁷³ teşvik edecek şekilde hareket ettiğinin bir göstergesini oluşturmaktadır.

Ayrıca, 7 Temmuz 2005 yılında Londra’da meydana gelen bombalı saldırılar da Müslümanlar’a ve İslam’a karşı olan olumsuzluğu daha da körüklemiştir. Özellikle bu yaşanan saldırıdan sonra Daily Telegraph’ın yayınladığı makale başlığına bakıldığında, “İslam terörizm virüsünün kaynağıdır.” Bu başlıkla İngiliz halkına verilmek istenen mesaj, İslam ve terörizm iç içe geçmekte ve İslam terörizmi beslemektedir. Bu yüzden İslam’dan uzak durulmalıdır anlayışı ortaya konmuştur.⁵⁷⁴ Bu da, İngiliz medyasının İslamofobi’yi körükleyecek nitelikte bir dil kullanma yoluna gittiğini göstermektedir. Kısacası, İngiliz medyası 11 Eylül ve 2005 Londra saldırılarından yola çıkarak hem İslam ve Müslümanlar üzerinde negatif bir algı oluşturmakta hem de İngiliz halkını Müslümanlara karşı olumsuz yaklaşma noktasında etkilemektedir.

Bu terör olaylarının dışında, İngiliz ana akım medya organlarının Müslümanlar üzerinden ortaya koyduğu diğer olaylar ise, zorla evlilikler ve namus cinayetleri konusudur. Bu konuların ortaya konmasının temel amacı ise, kültürel açıdan öteki olarak görülen İslam ve değerlerinin İngiliz kültürü karşısında ne kadar geri ve modernlikten uzak olduğu sunularak kültürel şiddete zemin hazırlamaktır. Burada kastedilmek istenen duruma bir örnek verilmesi gerekirse, The Guardian, İngiltere’de yaşayan Pakistanlı kızların aileleri tarafından zorla Pakistan’a gönderilerek evlendirilmeye çalışıldığı üzerine 2005 yılında bir haber yapar. Bu haberde aileler kızlarını İngiltere’den zorla Pakistan’a evlilik maksadıyla götürmekte ve bunun üzerine İngiliz Büyükelçiliği devreye girerek bu kızları kurtarmaya çalıştığına dair bir

---

⁵⁷¹ Fleur Allen, “Islamophobia In the UK: The Role Of British Newspapers In Shaping Attitudes Towards Islam and Muslims,” (Master Tezi, Galler Üniversitesi, 2014), 18.

⁵⁷² Age.s.17.

⁵⁷³ Kültürel şiddet, toplumda farklı ve öteki olarak görülenlere karşı ayrımcılığı ve saldırganlığı barındıran bir şiddet türüdür.

⁵⁷⁴ Mark Steyn, “Islam Does Incubate Terrorism,” *The Daily Telegraph*, 12 Temmuz 2005, <https://www.telegraph.co.uk/comment/personal-view/3618326/Islam-does-incubate-terrorism.html>, erişim tarihi: 24.07.2023. Aktaran: Mehmet Nedim Aslan, “İngiliz Medyasında Müslüman Göçmenler İmajı” (Uzmanlık Tezi, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, 2012), 34.

bilgi verilmektedir.⁵⁷⁵ Burada İngiliz medyasının bu haberle vermek istediği iki mesaj bulunmaktadır. Birincisi, Pakistan kültürünün İngiliz kültürü karşısında ne kadar baskıcı ve özgürlüğü kısıtlayan bir niteliğe sahip olduğu ortaya konmaktadır. İkincisi ise, İngiliz Büyükelçiliğinin şartlar ne olursa olsun kendi vatandaşlarının güvenliği için her türlü fedakarlığı yapmaya hazır olduğu vurgulanmakta ve aynı zamanda bu kızların kurtarıcısı olarak konumlandırılmaktadır.⁵⁷⁶ Kısacası, İngiliz ana akım medyası Müslümanlar'a ve İslam'a yönelik ortaya koyduğu haberlerle açık olmasa da alttan alta verdiği mesajlarla nasıl kültürel bir şiddeti inşa ettiğini gözler önüne sermektedir.

Bu noktadan hareketle varılabilecek sonuç, 11 Eylül terör saldırısı ve hemen akabinde 2005 yılında Londra'da bombalı saldırı eyleminin gerçekleşmesi İngiliz medyasının kendini İslam'a ve Müslümanlar'a karşı konumlandırmasına sebep olmuştur. Ayrıca, zorla evlilikler ve namus cinayetleri gibi olayların da yaşanması bu negatif algının İngiliz medyasına daha da yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle yaşanan terör eylemleri üzerinden İngiliz medyası İslam'a ve bütün Müslümanlar'a aynı negatifle yaklaşarak ve zorla evlilik gibi konular üzerinden de alttan alta kültürel bir şiddet oluşturarak İngiliz halkı üzerinden İslamofobi'yi körüklemektedir. İşte bu da İngiliz medyasının Müslümanlar ve İngiliz halkı nezdinde toplumsal barışı ve uzlaşmayı sağlamaktan ne kadar uzak hareket ettiğini göstermektedir.

3.2.9. İngiltere'de Aşırı Sağın Yükselişi

İngiltere'deki aşırı sağın Müslümanlara karşı yaklaşımı Almanya'daki gibi yavaş yavaş ve köklü bir süre zarfında çıkmaktan ziyade daha çok uluslararası arenayı sarsan nitelikteki olaylar (terörizm, 2015 göçmen krizi vb.) üzerinden Müslümanlara karşı bir reaksiyon geliştirmektedir. Dolayısıyla, İngiltere'nin Müslümanlara karşı oluşturduğu ön yargı Almanya'daki aşırı sağ partilere kıyasla daha yüzeysel bir nitelik taşıdığı söylenebilir. İşte burada da İngiltere'deki aşırı sağ partilerin yükselişe geçmesinde etkili olan unsurların ne olduğu ve bu unsurların nasıl ön yargıları şekillendirdiği ortaya konacaktır.

İlk olarak, 2015 göçmen krizine bakılacak olursa, bu kriz özellikle İngiltere'de Müslümanlara karşı negatif yaklaşımın artmasına sebep olan gelişmelerden biridir. Hatta

---

⁵⁷⁵ Declan Walsh, "The Rescuers," *The Guardian*, 9 Aralık 2005, <https://www.theguardian.com/world/2005/dec/09/pakistan.declanwalsh>, erişim tarihi: 24.07.2023. Aktaran: Age.s.44.

⁵⁷⁶ Aslan, "İngiliz Medyasında Müslüman Göçmenler İmajı," 45.

ırkçılık karşıtı bir kurum olan ‘Hope Not Hate’⁵⁷⁷ göre, bu yaşanan krizden sonra Britanya halkının %35’nin İslam’ın İngiliz değerlerine uygun olmadığını ve bir tehdit olarak algıladığını vurgulamıştır.⁵⁷⁸ İşte bu İslamofobik durumun İngiliz halkı nezdinde ortaya çıkmasında sağ görüşlü bir parti olan Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi (UKIP) bulunmaktadır. Bu parti özellikle 2014’deki Avrupa Parlamentosu seçimlerinde başarı yakalamış ve bu başarıyla birlikte 2015 Göçmen krizini de arkasına alarak devam ettirme yoluna gitmiştir. Örneğin, bu kriz gerçekleşikten sonra UKIP, İngiliz halkına Suriye ve Irak’tan gelen göçmenler nedeniyle İngiliz kültürünün ve değerlerinin zarar gördüğünü ve İslam’a karşı Hristiyan kültürünün korunması gerektiği yönünde bir mesaj pompalamıştır.⁵⁷⁹ Hatta, bu partinin eski lideri Nigel Farage, 2015 yılında Avrupa Parlamentosunda yaptığı konuşmada “Müslümanları İngiliz kültürüne ve değerlerine karşı çıkan beşinci bir kol olduğunu”⁵⁸⁰ dile getirmiştir. Bu da İngiltere’deki aşırı sağın İslam’a ve Müslümanlar’a karşı nasıl negatif bir algı oluşturmaya çalıştığını göstermektedir.

İkincisi, 2015 göçmen krizinin yarattığı gergin havanın hükümet politikalarına yansımalarıdır. Özellikle, çok sayıda Orta Doğu kökenli göçmenin (Suriyeli, Iraklı, Afgan vb.) Avrupa başta olmak üzere İngiltere’ye gelmesi durumu hükümetin sınır alanlarında daha fazla güvenlik önlemi almasına ve militarize olmasına neden olmuştur. Hatta, ülkeye yasa dışı girişleri engellemek için göçmenler üzerinde ‘uzun menzilli akustik cihaz olarak adlandırılan (LRAD’lar)’⁵⁸¹ kullanılmıştır.⁵⁸²

Ayrıca, bu göçmen krizi beraberinde hükümetin kamu yararı adı altında vatandaşlıktan çıkarma ve çıkarmama gibi politikaları uygulama yoluna gitmesine de sebep olmuştur. Örneğin; dönemin Muhafazakâr hükümeti 2015’teki göçmen krizini arkasına alarak daha fazla Müslüman nüfusun ülkedeki artışına engel olmak ve Müslümanlar üzerinde bir korku oluşturmak için kendi gücünü gösterebileceği bir etnik köken olan Bangladeşliler üzerinden bu davranışı göstermektedir. Yani, Bangladeş kökenli olan ama daha önce hiç Bangladeş’e gitmemiş olan Shamima Begum hedef tahtasına oturtulmuş ve İngiliz vatandaşlığından

⁵⁷⁷ Hope Not Hate, ırkçılığa, İslami aşırıcılığa ve antisemitizme karşı kampanyalar yürüten Birleşik Krallık merkezli bir örgüttür. Daha fazla bilgi için bkz. <https://hopenothate.org.uk/about-us/>

⁵⁷⁸ “Islamophobia Behind Far-Right Rise In UK, Report Says,” *BBC News*, 18 Şubat 2019, <https://www.bbc.com/news/uk-47280082>, erişim tarihi: 26.07.2023

⁵⁷⁹ Naved Bakali, *The Far-Rights Love Affair With Islamophobia* (USA: Yaqeen İslami Araştırmalar Enstitüsü, 2019), 8, <https://yaqeeninstitute.org/read/paper/the-far-rights-love-affair-with-islamophobia>

⁵⁸⁰ UKIP MEPs, “We Must Stand Up For Judeo-Christian Culture and Values,” Youtube, 12 Ocak 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=H2ED8A8RXeY>

⁵⁸¹ LRAD, duyanlarda kusmaya neden olacak kadar yüksek ses çıkaran akustik bir cihazdır.

⁵⁸² Seema Syeda and Titus Molkenbur, *Mainstream and Far-Right Islamophobia A UK-Germany Comparison* (Germany: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2023), 11, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/london/19913.pdf>

çıkartılarak zorla kendi ülkesinin vatandaşlığına geçmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu uygulanan politika ile amaç, ülkenin güvenliğini tehdit eden ve aşırılık yanlısı olarak görülen Müslümanları ve diğer etnik azınlıkları en temel hakları olan vatandaşlık hakkı ile bir devlete tabi olma haklarını ellerinden alarak ülkeyi daha güvenli hale getirmek istemeleridir.⁵⁸³ Kısacası, 2015 göçmen krizi ve beraberinde gelen sert hükümet politikaları İngiltere'deki aşırı sağın kendini nasıl yükselttiğinin temel bir göstergesini oluşturmaktadır.

Üçüncüsü, İngiltere'deki terör saldırılarının kendini iyiden iyiye göstermesidir. Özellikle 2017 yılında hem Londra Köprüsünde hem de Manchester arenada meydana gelen terör saldırıları The State of Hate raporuna göre, halk nezdinde Müslümanlara yönelik negatif algının yerleşmesini tetiklerken diğer taraftan da İngiltere'deki aşırı sağın daha da dinamik ve canlı hale gelmesine neden olmuştur.⁵⁸⁴ Özellikle aşırı sağ gruplar bu terör olaylarından beslenerek sosyal medyada Müslümanlara yönelik negatif söylemler üreterek hem Müslümanları öteki olarak doğrudan konumlandırmakta hem de kendi ideolojisini ortaya koymaya çalışmaktadır. Örneğin; UKIP konseyinin bir adayı “Müslümanları şeytanın çocukları olduğunu” ve “İslam'ın kötü bir din olduğunu” yönünde tweetler atmıştır.⁵⁸⁵ Bu tweetle aday hem partisinin ideolojisini ve yaklaşımını ortaya koymuş hem de Müslümanlara karşı olan nefretini dile getirmiştir. Özetle, bu da aşırı sağın terör eylemlerinden beslenerek söylemlerini nasıl sertleştirdiğinin somut bir kanıtıdır.

Dördüncüsü, İngiliz toplumunda artan ırkçı ve İslamofobik yaklaşımlardır. Bu konuda İçişleri Bakanlığının 2017-2018'deki İngiltere ve Galler bölgesinde nefret suçu istatistiklerine bakıldığında bir önceki döneme göre bu suçların %17 arttığı ve %76'sının da nefret niteliği taşıdığı gözlemlenmiştir.⁵⁸⁶ Böyle bir durumun ortaya çıkmasının arka planında İngiliz siyasi elitlerinin özellikle aşırı sağ kesimin rolü büyüktür. Örneğin; ekonomik zorluklarla karşılaşıldığında aşırı sağ kesimin Müslümanlar işimizi elimizden alıyor ve etnik kimliğimiz bastırılıyor gibi söylemler kullanmaktadır. Bunun dışında 2015 göçmen krizi yaşandığında Nigel Farage gibi aşırı sağ isimler kırılma noktası adını verdiği poster üzerinden Müslüman göçmenler bize karşı şeklinde bir anlatı oluşturarak İngiltere'nin temel probleminin Müslüman göçmenler ve diğer etnik azınlıklar olduğu fikri yerleştirilmeye çalışmıştır.⁵⁸⁷ İşte

---

⁵⁸³ Age.s.11.

⁵⁸⁴ BBC News, “Islamophobia Behind Far-Right Rise In UK, Report Says,”

⁵⁸⁵ “UKIP Suspends 'Islam is evil' Tweet Candidate,” *BBC News*, 3 Mayıs 2014, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-27268747>, erişim tarihi: 26.07.2023

⁵⁸⁶ Bo Leung, “Islamophobia Driving Far-Right Rise In UK,” *China Daily*, 13 Haziran 2019, https://www.chinadaily.com.cn/global/2019-06/13/content_37480192.htm, erişim tarihi: 26.07.2023

⁵⁸⁷ Leung, “Islamophobia Driving Far-Right Rise In UK, China Daily,”

bu olaylar göz önüne alındığında aşırı sağ kesimin alttan alta ortaya koyduğu bu düşünceler toplumun Müslümanlara karşı negatif duygular beslemesini körüklemektedir.

Sonuç olarak, yukarıda bahsedilen dört temel faktör hem İngiltere'deki aşırı sağın yükselmesini etkilemekte hem de İngiliz toplumunun Müslümanlara karşı olan negatif algısını şekillendirmektedir. Özellikle göçmen krizi, terörizm gibi hem İngiltere'yi hem de uluslararası arenayı sarsan olaylar her ne kadar bu ön yargıyı ve olumsuzluğu İngiliz toplumu ve aşırı sağ kanadı nezdinde arttırsa da Almanya'daki aşırı sağ partilerin Müslümanlara bakışı kadar sert ve katı bir nitelik taşımamaktadır. Fakat bu, İngiltere'deki aşırı sağ kanadın Müslümanlara karşı her noktada pozitif davranacağı anlamına da gelmemektedir. Özellikle ortaya konan hükümet politikaları ve Müslümanlara karşı geliştirilen eylem ve söylemlerin dozajı zaman zaman İngiltere'de sert bir nitelik taşısa da bu belli bir denge içinde götürülmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla, bu da İngiltere'deki aşırı sağ kanadı hem özgün hem de farklı kılan bir noktayı oluşturmaktadır.

SONUÇ

Var olan İslamofobi'nin 11 Eylül sonrasında günümüze gelene kadar ki süreçte gösterdiği değişiklik üzerine ortaya konulacak bulgu ve sonuçlardan önce genel olarak tez kapsamında ele alınan İslamofobi kavramı ile bu kavramın günümüze gelene kadar ki gelişim sürecinde geçirdiği değişim ve dönüşüm konusu özetlenecektir.

İslamofobi kavramı yapısı itibariyle oldukça geniş ama bir o kadar da içinde muğlaklıkları barındıran bir kavram olarak kendini göstermektedir. Bu kavram bir anda ortaya çıkmaktan ziyade uzun bir tarihsel süreç etrafında şekillenmiş ve yanına pek çok unsuru (yabancı düşmanlığı, köktencilik vb.) katarak anlamını ve yapısını genişletmiştir. Dolayısıyla köklü bir yapıya sahip olması bu kavramın hem sağlam bir zemin üzerine kendini inşa ettiğini hem de günümüze gelene kadar kendini nasıl ve ne şekilde gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca, günümüze gelen süreç içerisinde bu kavramın Avrupa genelinde bir değişim ve dönüşüm geçirip geçirmediğine bakıldığında ortaya çıkan sonuç, din temelli bir İslamofobi anlayışından çok uluslararası konjoktüre bağlı olarak kendini gösteren bir İslamofobi anlayışının bulunduğu yönündedir. Burada kastedilmek istenen husus, uluslararası arenayı etkileyen çeşitli terör saldırıları, göçmen krizleri, ekonomik durgunluklar gibi pek çok olay, Avrupa'nın zaten bilinçaltında yatan İslam'a ve Müslümanlara karşı mesafenin korunmasını veya artmasını teşvik etmektedir. Ayrıca, 2001'den 2022'ye gelen süre içerisinde Avrupa'nın İslam'a ve Müslümanlara karşı algısının 2001 öncesine nazaran çok fazla değişmediği, ama bir taraftan da Müslümanlara karşı kökleşmiş ön yargının yumuşatılması noktasında hükümetler nezdinde az da olsa önlemler alınmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla Avrupa böyle bir davranışı benimseyerek hem kendi içinde yaşayan Müslümanları küstürmemeyi hedeflemiş hem de onlara karşı mesafeli durarak sürekli gözetim altında tutmaya çalışmıştır.

Ayrıca, İslamofobi kavramının günümüze gelen süreç içerisinde bir değişim ve dönüşüm geçirmesinin arka planında sadece Avrupa'nın kuşaklar aracılığıyla aktardığı tarihsel ön yargıların ve nefretin dışında hem Avrupa'nın kendi içinden kaynaklanan hem de uluslararası konjoktüre bağlı olarak ortaya çıkan krizler ve tarihi olaylar bulunmaktadır. Buradaki temel amaç İslamofobi kavramındaki değişimi ve dönüşümü anlayabilmek için çift taraflı bir bakış açısını sunabilmektir. Yani, sadece Avrupa'nın Müslümanlara karşı gerçekleştirdiği nefret saldırıları, söylemleri ve ön yargılarının dışında bu ön yargının Avrupa nezdinde oluşmasının

arka planındaki önemli dönüm noktalarına değinilerek Müslümanlar'a karşı neden mesafeli yaklaştığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

İlk etapta Müslümanlar, II. Dünya Savaşı sonrası hem Avrupa'nın iş gücü açığını kapatabilmek hem de daha iyi şartlarda yaşamak istemesi üzerine Avrupa'ya göç etmeye başlamışlardır. İşte bu göç Avrupa'nın ulusal kimliğini şekillendiren demografik yapısından, çokkültürlülüğü ele alış biçimine kadar pek çok unsuru etkileyen bir domino taşı etkisi oluşturmuştur. Örneğin; Müslümanların iş gücü açısından Avrupalı toplumunun yapmayacağı işleri yaparak ucuz iş gücü oluşturması bir süre sonra yerli Avrupa işçisinin bundan zarar görmesine sebep olmaktadır. Bu durum da politik alana yansyarak 'geldiğiniz yere geri dönün,' 'işlerinizi ellerinizden alan Müslümanlar' gibi söylemler kullanılarak hem Avrupa toplumunun Müslümanlara karşı öfke duymalarına neden olmakta hem de aşırı sağ kanadın güçlenmesine zemin hazırlamaktadır.

Bunun dışında Müslümanların Avrupa içinde nüfus sayılarını arttırmaları ve kamusal hayattaki görünürlükleri Avrupa'nın hem ulusal kimliğini Müslüman nüfus karşısında daha fazla koruma eğilimi gösterdiğini ama bir taraftan da o farklılığı ve çeşitliliği benimseyen çokkültürlü bir Avrupa modelini de uygulamaya sokma çabası içinde olmuştur. Fakat, burada Avrupa'nın temel problemi, ortaya koyduğu söylem ile eylemin birbirini yansıtması meselesidir. Burada kastedilmek istenen temel husus, bir devletin hangi din olursa olsun o dinin varlığını devam ettirebilmesi için finansal açıdan destek olması veya dininden dolayı kamusal hayatta ayrımcılıkla ve eşitsizlikle karşılaşmaması gerekirken, Avrupa'da özellikle Müslümanlara karşı tam tersi bir şekilde hareket edilebildiğidir. Hatta bunun kanıtı olarak Merkel'in AB bünyesinde yaptığı konuşmada 'çokkültürlülüğü sağlama ve topluma entegre etme konusunda başarı sağlayamadık' cümlesi hem Avrupa'nın kendine yaptığı bir öz eleştiri hem de başta Müslümanlar olmak üzere diğer etnik gruplarla bir arada uyumlu bir şekilde yaşama konusunda da daha fazla adımın atılması gerektiği yönünde bir mesajdır.

Avrupa'nın kendi iç dinamiklerinden ve geçmişte Müslümanlarla yaşadığı deneyimlerin dışında uluslararası arenada meydana gelen büyük çaplı olayların da Avrupa'nın İslam'a ve Müslümanlar'a karşı korku duymasına ve fobi geliştirmesine neden olduğu tespit edilmiştir. Özellikle 11 Eylül terör saldırısının ABD'de kendini göstermesi Avrupa dahil olmak üzere bütün uluslararası arenanın güvenlik açısından belirsizliğin ön plana çıktığı bir durumla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. İşte bu belirsizlik ve korku ortamı beraberinde Avrupa'nın belirli başkentleri olan Madrid'de 2004 yılında tren saldırısının ve 2005'te Londra'da toplu taşıma aracına yapılan bombalı saldırılar gibi büyük çaplı terör olaylarını getirmiştir. Bu da

Avrupa halkının İslam'ı ve Müslümanlar'ı şiddetle ilişkilendirmesine ve terörist gözüyle bakmasına sebep olmuştur.

Ayrıca, bu terör olaylarının dışında 2008 yılında tüm Avrupa'nın ekonomisini kasıp kavuracak nitelikte bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Fakat, bu krizin temel sorumluları, uygulanan neo-liberal politikadaki istikrarsızlıklar ve hükümet politikaları değil, Müslümanlar olmuştur. Yani, Müslümanların Avrupa toplumunun geleceğini ve işini elinden aldığı yönünde söylemler üretilerek Avrupa toplumunun hem Müslümanlara karşı olan öfkesi arttırılmaya çalışılmış hem de var olan sorunun ötekinin üzerinden çözümlenmesi hedeflenmiştir. Buna ek olarak, 2015 yılında patlak veren göçmen krizi ve buna bağlı olarak pek çok Orta Doğu kökenli göçmenin savaş ve istikrarsızlık ortamından kaçıp daha iyi şartlarda yaşamak için Avrupa ülkelerine akın akın göç etmeye başlaması da bu İslamofobi'yi ve Müslüman karşıtlığını arttırmıştır. Kısacası, yukarıda bahsedilen bu dört temel tarihi dönüm noktaları hem Avrupa'nın yaşamını hem de Müslümanlar'a karşı bakışını ciddi bir şekilde etkilemiştir.

Buradan varılabilecek temel sonuç, İslamofobi kavramı her ne kadar kendi içinde muğlak bir yapıya sahip olsa da özünde Müslüman ve İslam karşıtlığı üzerinden kendini şekillendirmektedir. Ayrıca, bu kavramın kendi içinde değişime ve dönüşüme uğradığı bir yapı da bulunmaktadır. Özellikle günümüze gelindiğinde dini referanslar üzerinden bu kavram kendini göstermek yerine uluslararası arenada meydana gelen büyük çaplı krizler, terör olayları ve kendi içindeki tarihsel Müslüman deneyimlerinden yol çıkarak bu karşıtlığını dile getirdiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla bu kavramın içindeki temel unsurlar zamana ve uluslararası koşula göre değişkenlik gösterebilir. Ama, içindeki İslam ve Müslüman karşıtlığı her daim kendini farklı şekillerde göstermektedir.

Avrupa'nın İslamofobi'yi ele alışı ve algılayışının dışında İngiltere ve Almanya özelinde bu konu değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuç, Almanya'nın İngiltere'ye kıyasla İslamofobi konusunda 2001'den günümüze gelene kadar ki süreçte daha fazla derinleşme yaşadığı tespit edilmektedir. Bu sonuca ulaşılmasının sekiz temel sebebi bulunmaktadır. Kısaca özetlenecek olursa, birincisi ulusal kimlik açısından Almanya İngiltere'ye kıyasla siyasi birliğini geç elde etmiş ve buna bağlı olarak da bir devlete ve bir ulusa sahip olma bilincine geç kavuşmuştur. Bu da onun elindeki o saf etnik nüfusu daha fazla korumaya yönlendirmektedir. Dolayısıyla bünyesine farklı etnik unsurları dahil etme ve özümseme konusunda sorunlar yaşamasına sebep olmuştur. Fakat, İngiltere'ye bakıldığında, özellikle kan ve soy bağı üzerinden yükselen

bir milliyetçilik anlayışı yerine daha vatandaşlık esası üzerinden kendini gösteren sivil milliyetçilik anlayışına önem vermektedir. Bu da aralarındaki temel bir farkı oluşturmaktadır.

İkincisi, Almanya'nın İngiltere'ye kıyasla bu korumacı ve muhafazakâr tavrının siyasi kültürüne yansımış olmasıdır. Özellikle yasalar önünde temel hak ve özgürlüklerin din, dil ve ırk ayrımı gözetilmeksizin koruma altına alınması hususunda anayasanın 3. Maddesinin birinci ve üçüncü fıkraları ile 4. Maddesinin birinci ve ikinci fıkraları çerçevesinde güvence altına alınsa da ortaya konulan eylem söylemlerin uygulamaya gelindiğinde özellikle Müslüman göçmenlere karşı pek işlemediği görülmektedir. Fakat, İngiltere'de ise, Almanya'daki muhafazakârlığın tam tersi bir şekilde farklı ırklardan gelenlere karşı mümkün olduğunca toleranslı bir şekilde davranma hali görülmektedir. Özellikle Müslümanların siyasi arenaya katılarak yerel yönetimler veya Parlamento gibi kurum ve kuruluşlarda temsil edilme hakkına sahip olmaları ve taleplerini dile getirerek açık bir şekilde tartışabilmeleri açısından Almanya'ya kıyasla daha çoğulcu ve liberal bir anlayışı benimsediği tespit edilmiştir.

Üçüncüsü, Almanya'nın İslamofobi'yi ele alışı ve uygulayışı konusunda İngiltere'ye kıyasla katı bir yaklaşım benimsediği görülmektedir. Bunun temel sebebi, Almanya'nın kendi sosyal kimliğini öteki üzerinden tanımlayarak olumlama çabası içinde olmasıdır. Dolayısıyla, öteki olarak gördüğü Müslümanlara karşı hem sözlü saldırılarda bulunmakta hem de camilere ve Müslüman olarak algılanan kişilere karşı ciddi şekilde nefret saldırıları gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. Fakat, İngiltere'nin İslamofobi anlayışının kökeninde yatan temel unsurun köklü bir yapıdan ziyade ön yargılar üzerinden şekillendiği görülmektedir. Özellikle 11 Eylül terör saldırıları ve sonrasında Londra olmak üzere pek çok Avrupa başkentlerinde meydana gelen terör eylemleri bu ön yargının artmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla, Almanya'daki gibi bir kimlik inşası için bu kavram kullanılmamıştır.

Dördüncüsü, Müslümanlar açısından din ve devlet ilişkileri konusunda yapılan yasal düzenlemelere bakıldığında Almanya'nın İngiltere'ye kıyasla farklılıkları belli bir denge içinde sağlama noktasında sıkıntı yaşadığı görülmektedir. Almanya İslam'ı resmi bir din olarak görmemektedir. Dolayısıyla bir dinin kabul görebilmesi ve haklarını elde edebilmesi için kamu tüzel kimliğine sahip olması gerekmektedir. Fakat, bu noktada Müslümanlar sorun yaşamaktadır. Ayrıca, Müslüman cemaatlerin bir dini cemaat olarak görülmemesi ve siyasi arenalarda kendini temsil edebilme konusunda yoksun bırakılmaları gibi temel problemlerle karşı karşıya kalmakta olduğu görülmektedir. Fakat, İngiltere'de bu durumun aksine farklı etnik unsurlarla bir arada yaşamaya özen göstermektedir. Özellikle 1689'dan beri uygulanan Hoşgörü yasasının bulunması ve bu kapsamda her dinin özgür bir şekilde dininin

gerekliliklerini gerçekleştirebilmesi noktasında devletin hassas davrandığı tespit edilmiştir. Yani devlet ordu gibi kurum ve kuruluşlara farklı dinlerden gelenler için dini görevliler tahsis etmektedir. Ayrıca, resmi olarak devlet tarafından tanınan dinlerin ve ibadethanelerin vergi mükelleflüğinden muaf tutulması gibi uygulamaların da bulunması farklılıkları ne kadar özümlediğinin ve içselleştirdiğinin temel bir göstergesini oluşturmaktadır.

Beşincisi, Almanya'nın Müslüman göçmenler konusunda İngiltere'ye nazaran katı ve sert bir tavrının bulunduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebi, Müslüman göçmenlerin II. Dünya Savaşı sonrasında ülkenin kalkınmasını sağlamak ve daha iyi şartlarda yaşamak için gelip ardından kalıcılık sergilemeleridir. Buna bağlı olarak da Müslüman nüfusun günden güne artması ve kamusal arenada kendini göstermesi Almanya'nın Müslüman göçmenlere karşı daha sıkı önlemler almasına sebep olmuştur. Fakat, İngiltere Almanya'dan farklı olarak ülkesindeki bütün Müslümanları kendine tehdit olarak görüp karşısına almak yerine iyi-kötü Müslüman ayrımı yoluna gitmiştir. Yani, İngiliz değerlerini ve normlarını benimseyen, İngilizce konuşan ve topluma tam anlamıyla entegre olan Müslümanlar iyi kategorisinde yer alırken, aşırıcılığa sempati duyan ve terörü destekleyenler kötü Müslüman kategorisinde yer almıştır. Dolayısıyla, bu da İngiltere'yi Almanya'dan özgün kılan bir noktayı oluşturmaktadır.

Altıncısı, Müslüman göçmenlerin istihdamı konusunda yapılan ayrımcılığa bakıldığında, Almanya ile İngiltere'nin bu konuda benzerlik gösterdiğini ama, Almanya'nın bir adım daha ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Özellikle etnik ve dini faktörler bu ayrımcılıkta büyük bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda dil ve eğitim alanındaki yetersizlikler, Müslüman kadınların başörtüsüyle çalışmasının Alman normlarına ve değerlerine uygun görülmemesi gibi temel hususlar Almanya'ya özgü olduğu gibi İngiltere'de de benzer bir şekilde Müslümanların iş bulma ve çalışma noktasında sıkıntılarla karşılaşmasına neden olmuştur. Ama, bu konuda Almanya'yı İngiltere'ye göre öne çıkaran nokta, Alman işverenlerin Müslümanların istihdam alanında karşılaştığı ayrımcılığı dile getirmemesi ve görmezden gelmesi meselesidir. Mesela, İngiltere bu konuda Müslüman halkın ayrımcılığa maruz kaldığını kabul etmektedir. Hatta bazı durumlarda da bu farklı yaklaşımın yasal olduğunu dile getirirken, Almanya'daki işverenlerde tam tersi bir yaklaşımın benimsendiği görülmüştür.

Yedincisi, Alman medyası ile İngiliz medyasının sergilediği İslam imajı birbiriyle benzerlik gösterse de ortaya koyuş amaçlarının birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir. Burada kastedilmek istenen husus, Alman medyası zaten toplumda İslam'a ve Müslümanlar'a karşı yerleşmiş olan o negatif algının kökleşmesi için medyayı aktif bir şekilde kullanmaktadır. Fakat, İngiltere'de ise durum tam tersidir. İngiliz medyası özellikle 11 Eylül

terör saldırısının gerçekleşmesi ve hemen akabinde İngiltere'nin farklı bölgelerinde ve farklı zaman aralıklarında medyana gelen terör saldırılarını ön plana çıkartarak 'içimizdeki düşmanlara dikkat etmeliyiz' mesajı vermeye çalışmaktadır. Kısacası, bu da İngiliz ve Alman medyasının İslam'ı ele alış tarzındaki farklılığı göstermektedir.

Sekizincisi, Almanya'daki aşırı sağ partilerin İngiltere'ye kıyasla kökleşmiş Müslüman karşıtlığını ortaya koyduğu görülmektedir. Yani, Almanya'daki aşırı sağ partiler geçmişten gelen saf etnik Alman nüfusunun korunması altında öncü kültür kavramını benimseyerek hareket etmiştir. Bu da farklı ve çeşitli kültürlerin kendi ulusunun kültürünü tehdit eden bir unsur olarak görülmesine neden olmuştur. İşte bu da Almanya'daki aşırı sağ partilerin iyi-kötü Müslüman ayrımı yapmadan bütün Müslümanları aynı kefeye koyarak değerlendirdiğini göstermektedir. Fakat, İngiltere'de kültürel öğelerden ziyade aşırı sağın yükselişe geçmesine sebep olan temel unsur ise, 2015 göçmen krizi, terör olayları gibi uluslararası arenayı etkileyen büyük çaplı olayların meydana gelmesidir. Dolayısıyla bu da İngiltere'deki aşırı sağın Müslümanlara karşı olan ön yargısının ve negatifliğinin yerleşik bir zihniyetten çok uluslararası koşullarda meydana gelen olaylara göre şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Özetle, bu sekiz temel unsura dayanılarak Almanya'nın 2001'den bu yana İngiltere'ye kıyasla İslam ve Müslümanlara yönelik negatif algısının hem toplum hem de siyasi elitler nezdinde iyiden iyiye yerleşerek kökleştiği sonucuna varılmaktadır. Ayrıca, İslamofobi'nin geçirdiği değişim ve dönüşüm göz önüne alındığında da özellikle Almanya'nın İngiltere'ye kıyasla Müslümanlara karşı sert nitelikte eylem ve söylemlerde bulunması bu kökleşmiş İslamofobik anlayışını günümüzde devam ettirdiği gibi gelecekte de arttırabileceğinin sinyallerini vermektedir.

KAYNAKÇA

- Abdelkader, Engy. "A Comparative Analysis of European Islamophobia: France, UK, Germany, Netherlands and Sweden." *UCLA Journal of Islamic and Near Eastern Law* 16 (2017): 42- 50-51.
- Ademoğlu, Yalçın. "Almanya AB'ye Yeni Bir Göçmen Akınından Endişeli: 2015'teki Göçmen Krizi Yeniden Yaşanmamalı." *Euronews*, 8 Ekim 2019, <https://tr.euronews.com/2019/10/08/almanya-abye-yeni-bir-gocmen-akinindan-endiseli-2015-teki-kriz-yeniden-yasanmamali>. Erişim tarihi: 09.05.2023.
- Ahmed, Ishtiaq. "Muslim Immigrants in Europe: The Changing Realities." *India Quarterly* 69, 3 (2013): 267.
- Akdemir, Erhan. "11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terör Saldırılarının Ardından İslam'ın Avrupa'da Algılanışı." *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 8, 1(2009): 15-18.
- Aktaş, Murat. "AB Ülkelerinde İslamofobi ve Terörizm." *OMBUDSMAN AKADEMİK* 4, 7(2017): 147-148-149.
- Aktaş, Murat. "Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve IŞİD." 1. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Müslümanlar Kongresi Bildiriler Kitabı. 5-7 Mayıs 2016, 426-439.
- Alan, Gülsüm. "AB Ülkelerinde Irkçılık Artıyor." *Euronews*, 1 Ekim 2015, <https://tr.euronews.com/my-europe/2015/10/01/ab-ulkelerinde-irkcilik-artiyor>. Erişim tarihi:05.03.2023.
- All Party Parliamentary Group On British Muslims (APPG), *Islamophobia Defined: Report On The Inquiry Into A Working Definition Of Islamophobia / Anti-Muslim Hatred*, 14-25, <https://mcb.org.uk/resources/islamophobia/>
- Allen, Chris. "Contemporary Experiences of Islamophobia in Today's United Kingdom: Findings from Ten Small-Scale Studies." *Insight Turkey* 23, 2 (2021): 108.
- Allen, Chris. *Towards a Working Definition Of Islamophobia*. Briefing Paper, July 2017, 3.
- Allen, Chris. *Islamophobia*. Surrey: Ashgate Publishing, 2010.

- Allen, Christopher and Nielsen, Jørgen S. *Summary Report Of Islamophobia In The EU After 11 September 2001*. Vienna: European Monitoring Center On Racism and Xenophobia, 2022, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/199-Synthesis-report_en.pdf
- Allen, Fleur. "Islamophobia In the UK: The Role Of British Newspapers In Shaping Attitudes Towards Islam and Muslims." Master Tezi, Galler Üniversitesi, 2014.
- Almalı, Arda. "Almanya'da İslamofobi ve Dergilerdeki İslam Karşıtı Yayınlar." *International Journal Of Social Sciences* 2, 2 (2018): 139-141-142.
- Almanya'nın Türkiye'deki Dış Temsilcilikleri. "İnsan Hakları- İlkeler." Erişim 22 Mayıs, 2023, <https://tuerkei.diplo.de/tr-tr/themen/politik/-/1794376?view=>
- Anwar, Muhammad vd. "Labour Migration to Western Europe After 1945." İçinde *The Cambridge Survey Of World Migration*, der. Robin Cohen, 271. Britain: Cambridge University Press, 2012.
- Arab News, "British Muslims Made 'Second-Class Citizens' After Government Citizenship Powers: Report," 13 Eylül 2022, <https://www.arabnews.com/node/2160891/world>. Erişim tarihi: 20.07.2023.
- Aslan, Ahmet. "Öncü Kültür Nedir?." *Perspektif Eu*, 30 Ocak 2021, <https://perspektif.eu/2021/01/30/oncu-kultur-nedir/>. Erişim tarihi: 18.05.2023.
- Aslan, Ahmet. "Almanya'da İslam ve İslam'ın Kurumsal Temsili." *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 7, 15 (2019): 7-8-9-15-16.
- Aslan, Mehmet Nedim. "İngiliz Medyasında Müslüman Göçmenleri İmajı." Uzmanlık Tezi, Başbakanlık, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, 2012.
- Association Of Police And Crime Associations. "APCC Lead On Hate Crime Says #NO2HATE." Erişim 28 Mart, 2023, <https://www.apccs.police.uk/latest-news/apcc-lead-on-hate-crime-says-no2hate/>
- Ateş, Davut. "İslam Köktenciliği (!) Kökeni, Genel Nitelikleri, Tanımlar ve Sınıflamalar." *Akademik Orta Doğu* 3, 2 (2009): 67-80.
- Ateş, Toktamış. *Siyasal Tarih*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.

- Aydın, Ayşe Nur. “Avrupa'nın Mültecilerle İmtihani.” *Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği*, 9 Şubat 2017, <http://www.hazarderneği.org/avrupanın-multecilerle-imtihanı/>. Erişim tarihi: 09.05.2023.
- Bağlı, Mazhar ve Özensel, Ertan. *Çokkültürlülük ve Vatandaşlık: Kanadalı Türklerin Aidiyet Çabaları ve Değer Yapıları*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2005.
- Bağlı, Mehmet Selim. “Alman Yerel Yönetim Yapısı,” *Türk İdare Dergisi* 473 (2011): 43-45.
- Bakali, Naved. *The Far-Rights Love Affair With Islamophobia*. USA: Yaqeen İslami Araştırmalar Enstitüsü, 2019. <https://yaqeeninstitute.org/read/paper/the-far-rights-love-affair-with-islamophobia>
- Bakır, Zülfiye Zeynep. *Birleşik Krallık ve Müslümanlar*. Ed. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. İstanbul: İNSAMER, 2018.
- Bakır, Zülfiye Zeynep. “İslamofobi, Zenofobi, Çok Kültürlülük ve Almanya.” *İNSAMER*, 27 Temmuz 2018, https://insamer.com/tr/islamofobi-zenofobi-cok-kulturluluk-ve-almanya_1571.html. Erişim tarihi: 27.05.2023.
- Balı, Ali Şafak. *Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet "Öteki" ile Barış İçinde Yaşamak*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2001.
- Banu, Razia Akter. “Fundamentalist Islam: A Threat To The West?.” *Islamic Studies* 32, 1 (1993): 11-119.
- Bastienier, Albert. “Immigration and Ethnic Differentiation Of Social Relations In Europe.” *İçinde Ethnic Mobilization In A Multi-Cultural Europe*, der. John Rex ve Beatrice Dury, 49. Aldershot: Avebury, 1994.
- Bayar, Erdal ve Güdül, Serpil. “Avrupa’da İslamofobi: Aşırı Sağ/Popülist Partilerin Seçim Malzemesi.” *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi* 57, 3 (2022): 1982-1983.
- BBC News. “Islamophobia Behind Far-Right Rise In UK, Report Says,” 18 Şubat 2019, <https://www.bbc.com/news/uk-47280082>. Erişim tarihi: 26.07.2023.
- BBC News. “Religious hate crimes: Rise In Offences Recorded By Police,” 16 Ekim 2018, <https://www.bbc.com/news/uk-45874265>. Erişim tarihi: 16.07.2023.
- BBC News. “Lincoln Man Admits Sending 'Punish a Muslim Day' Letters,” 12 Ekim 2018, <https://www.bbc.com/news/uk-england-45838506>, erişim tarihi: 28.03.2023.

- BBC News. "The Islamic Veil Across Europe," 31 Mayıs 2018,
<https://www.bbc.com/news/world-europe-13038095>. Erişim tarihi: 12.04.2023.
- BBC News. "EU Workplace Headscarf Ban 'Can Be Legal', Says ECJ," 14 Mart 2017,
<https://www.bbc.com/news/world-europe-39264845>. Erişim tarihi: 12.04.2023.
- BBC News. "Woman Who Admitted Racist Bus Rant Avoids Jail," 13 Ekim 2015,
<https://www.bbc.com/news/uk-england-london-34809845>. Erişim tarihi: 16.07.2023
- BBC News. "Migration Crisis: One Million Enter Europe In 2015," 22 Aralık 2015,
<https://www.bbc.com/news/world-europe-35158769>. Erişim tarihi: 09.05.2023.
- BBC News." UKIP Suspends 'Islam is evil' Tweet Candidate," 3 Mayıs 2014,
<https://www.bbc.com/news/uk-politics-27268747>. Erişim tarihi: 26.07.2023.
- BBC News Türkçe. "Belçika Başbakanı De Croo: Türkiye ile Anlaşım Deprem Mültecilerini Orada
Tutalım." Twitter, 12 Şubat, 2023,
<https://twitter.com/bbcturkce/status/1624823189023891460>
- BBC News Türkçe. "Almanya Seçimleri: Aşırı sağcı AfD, Ülkenin Doğusunda En Güçlü Partiye
Dönüşmesi Sonrası Radikalleşiyor," 6 Ekim 2021,
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58807654>. Erişim tarihi: 26.06.2023.
- BBC News Türkçe. "İngiltere: 'Kılık Değiştirerek Müslüman Olmayı Anlamak' Formatlı Belgesel
Eleştiriliyor," 24 Ekim 2017, <https://www.bbc.com/turkce/41730308>. Erişim tarihi:
28.03.2023.
- BBC News Türkçe. "Alman politikacı: Camilerde Almanca vaaz verilmeli," 13 Nisan 2016,
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160413_camilerde_almanca. Erişim
tarihi: 22.05.2023.
- BBC News Türkçe. "Almanya'da İslam Karşıtı Gösteriler Göçmenleri Korkutuyor," 12 Ocak
2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/01/150112_pegida_turk. Erişim tarihi:
20.11.2022.
- Bebbington, D. W. *Evangelicals in Modern Britain: A History from the 1730s to the 1980s*.
London: Unwin, 2008.

Bekar, Nurgül. "Avrupa Birliği Ülkelerinde Yabancı Düşmanlığı ve Avrupa Güvenliğine Etkisi." *Bilge Strateji* 10, 18 (2018): 111-131.

Bell, D. "Mythsapes: Memory, Mythology, and National Identity." *British Journal of Sociology* 54, 1 (2003): 75. <https://doi.org/10.1080/0007131032000045905>

Berezin, Mabel. "Xenophobia and the New Nationalisms." İçinde *The SAGE Handbook of Nations and Nationalism*, ed. Gerard Delanty and Krishnan Kumar, 273. London: SAGE, 2006.
<http://people.soc.cornell.edu/mmb39/Xenophobia%20and%20the%20New%20Nationalisms.pdf>

Beydoun, Khaled A. "Islamophobia: Toward a Legal Definition and Framework." *Columbia Law Review Online* 116 (2016): 108-111.

Bhatti, Tabettha. *Defining Islamophobia: A Contemporary Understanding Of How Expressions Of Muslimness Are Targeted, Muslim Council Of Britain*. London: Muslim Council of Britain, March 2021.

Birliği, Muhterem Dil. "Alman Anayasa Hukuku Sisteminde Dini Cemaatlerle Yapılan Din-Devlet Sözleşmeleri: Religionsverfassungsrechtliche Staatsvertraege." *Liberal Düşünce Dergisi* 26, 103 (2021):144-145.

Bischoff, Matthias; Chauvistré, Dr. Eric; Kleis, Constanze ve Wille, Joachim. *İşte Almanya*. Frankfurt/Main: Alman Dışişleri Bakanlığı ve FAZIT Communication GmbH, 2018.
https://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/files/2020-11/tatsachen_2018_tur-compressed.pdf.

Bleich, Erik. "Defining and Researching Islamophobia." *Review of Middle East Studies* 46, 2 (2012):180-181.

Bleich, Erik. "What Is Islamophobia and How Much Is There?." Theorizing and Measuring an Emerging Comparative Concept. *American Behavioural Scientist* 55, 12 (2011): 1581-1600.

Borstlap, John. "Forget Politics and Bureaucracy. Having A Stronger Cultural Identity Will Unite The EU." *Euronews*, 11 Şubat 2020, <https://www.euronews.com/2020/02/10/europe-the-cultural-argument-view>. Erişim tarihi: 08.04.2023.

Bowen, John R. "European Against Multiculturalism." *Boston Review*, 1 Temmuz 2011, <https://www.bostonreview.net/articles/john-r-bowen-european-multiculturalism-islam/>. Erişim tarihi: 16.04.2023.

Braun, Karl Heinz Meier. "Blinde Flecken?. Politik und Medien müssen sich verstärkt um das Thema Migration kümmern, Referat Anlässlich der Präsentation der Studie "Das Ausländerbild in den Thüringer Tageszeitungen 1995-1999," 2000.

Breuilly, John. "German National Identity." İçinde *The Cambridge Companion to Modern German Culture*, eds. Eva Kolinsky and Wilfried van der Will, 46-54-56. Cambridge University Press, 2006.

Briggs, Rachel; Fieschi, Catherine and Lownsbrough, Hannah. *Bringing It Home: Community-Based Approaches to Counter-Terrorism*. London: Demos, 2007.

Budak, Erkan. "11 Eylül Olayları Işığında Almanya'da İslam Algısı: Bir Kopuş mu, Süreklilik mi?." *Değerler Eğitim Dergisi* 6, 15 (2008): 37-39- 44-59.

Burrell, R.M. *Introduction: Islamic Fundamentalism in the Middle East- A Survey of its Origins and Diversity, Islamic Fundamentalism*. Ed. R. M. Burrell. London: Royal Asiatic Society, 1989.

Canatan, K. *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 1990.

Cantarino, B. Becker. *German Literature of the Eighteenth Century: The Enlightenment and Sensibility*. New York: Boydell & Brewer, 2005.

Case, Holly. "Being European: East and West." İçinde *European Identity*, der. Jeffrey T. Checkel and Peter J. Katzenstein, 111-116. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

CERD. “Concluding observations on the combined nineteenth to twenty-second periodic reports of Germany (State Party Report On Follow-up The Concluding Observation Session 86 th 2015).” *United Nations* paragraf 34 (13 Eylül 2016), 8, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/FollowUp.aspx?Treaty=CERD&Lang=en

Cesari, J. “Islam and Multicultural Societies: A Transatlantic Comparison.” *İçinde Citizenship and Immigrant Incorporation: Comparative Perspectives on North America and Western Europe*, der. G. Yurdakul & M. Bodemann, 75-97. New York: Palgrave Macmillan, 2007.

Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.

Chatham House. “What Do Europeans Think About Muslim Immigration?.” Erişim 06 Mart, 2023, <https://www.chathamhouse.org/2017/02/what-do-europeans-think-about-muslim-immigration>

Commission on British Muslims and Islamophobia. *Islamophobia: A Challenge For Us All: Report Of The Runnymede Trust Commission on British*. London: Runnymede Trust, 1997.

Committees Parliament Uk. “Written submission from the Association of Police and Crime Commissioners.” Erişim 28 Mart, 2023, <https://committees.parliament.uk/writtenevidence/99155/html/>

Congar, Kerem. "Almanya'da başörtüsü nedeniyle bazı kadınların oy kullanmalarına izin verilmedi." *Euronews*, 29 Eylül 2021, <https://tr.euronews.com/2021/09/29/almanya-da-basortusu-nedeniyle-baz-kad-nlar-n-oy-kullanmalar-na-izin-verilmedi>. Erişim tarihi: 22.05.2023.

Council Of Europe. “A Europe of Fraternité,” 15 Mart 2023, <https://www.coe.int/en/web/antisemitic-anti-muslim-hatred-hate-crimes/-/a-europe-of-fraternit%C3%A9>. Erişim tarihi: 12.04.2023.

Council Of The European Union. “Council Conclusions On Cooperation To Combat Terrorist Use Of The Internet (‘Check The Web’).” Erişim 26 Nisan, 2023,
<https://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%208457%202007%20REV%203>

Connolly, William E. *Kimlik ve Farklılık*. Çev. Ferma Lekesizalın. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.

Copley, Caroline. “Islamophobia On The Rise, In Germany: Study.” *Reuters*, 15 Haziran 2016,
<https://www.reuters.com/article/cnews-us-europe-migrants-germany-muslims-idCAKCN0Z11B3>. Erişim tarihi: 24.03.2023.

Cranmer, Frank. “Law and Religion In The United Kingdom,” (2016): 5,
<https://original.religlaw.org/common/document.view.php?docId=7127>.

Çelik, Nevzet. “Londra'nın İlk Müslüman Belediye Başkanı.” *Aljazeera*, 9 Mayıs 2016,
<https://www.aljazeera.com.tr/gorus/londranin-ilk-musliman-belediye-baskani>. Erişim tarihi: 11.07.2023

Çırakman, Aslı. “Avrupa Fikrinden Avrupa Merkeziliğe.” *DoğuBatı* 1, 14 (2001): 29-30.
Çötök, Nesrin Akıcı ve Taşdelen, H. Musa. “Avrupa Ekseninde Yabancı Korkusu ve İslamofobi Algısının Değerlendirilmesi.” *Turkish Studies* 8, 6 (2013): 5-6.

Dahm, Julia. “Islamophobia Often Overlooked In Germany.” *Euroactive*, 23 Aralık 2022,
<https://www.euractiv.com/section/non-discrimination/news/anti-muslim-racism-often-overlooked-in-germany/>. Erişim tarihi: 24.03.2023.

Dailymotion. “Polonya'da Müslümanlarla Evlenen Kadınlar 'Biyolojik İhanet'le Suçlanıyor,” 10 Ocak 2023, <https://www.dailymotion.com/video/x8h2w39>. Erişim tarihi: 05.03.2023.

Dailysabah. “Muslims In Europe Subject To Islamophobia, Racism: Envoy,” 16 Aralık 2022,
<https://www.dailysabah.com/politics/eu-affairs/muslims-in-europe-subject-to-islamophobia-racism-envoy>. Erişim tarihi: 05.03.2023.

Dalaman, Cem. "Almanya'da Müslümanlara Saldırılar Sürüyor." *VOA*, 3 Aralık 2022,
<https://www.voaturkce.com/a/almanya-da-muslumanlara-saldirilar-suruyor/6860832.html>.
Erişim tarihi: 11.02.2023.

Dalaman, Cem. "Almanya'da Yabancı Düşmanlığı Hızla Artıyor." *VOA Türkçe*, 21 Eylül 2016,
<https://www.voaturkce.com/a/almanyada-yabanci-dusmanligi-hizla-artiyor/3519042.html>.
Erişim tarihi: 06.03.2023.

Dalaman, Cem. "Almanya'da İki Camiye Daha İrkçi Saldırı." *VOA*, 26 Şubat 2016,
<https://www.voaturkce.com/a/almanyada-iki-camiye-daha-irkci-saldiri/3209340.html>. Erişim
tarihi: 22.05.2023.

Danchin, Peter G. "Islam In The Secular Nomos Of The European Court Of Human Rights."
Michigan Journal of International Law 32, 4 (2011): 707.

Dearden, Lizzie. "Danish opposition party demands immigrants celebrate Christmas 'if they want
to be Danish." *Independent Uk*, 17 Şubat 2017,
[https://www.independent.co.uk/news/world/europe/denmark-people-s-party-immigration-
refugees-christmas-christianity-easter-church-danish-a7585221.html](https://www.independent.co.uk/news/world/europe/denmark-people-s-party-immigration-refugees-christmas-christianity-easter-church-danish-a7585221.html). Erişim tarihi:
05.04.2023.

Değişgel, Sedat. "Yabancı Düşmanlığının Yiyecek Kültürüne Yansımaları: Almanya'da Bir
Araştırma." Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Delanty, G. *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality*. London: Mac Millan Pres, 1995.

Delibaş, Kayhan. "İslami Fundamentalizmden İslam Fobisine: Batı Dünyasında Gelişmekte Olan
İslamophobia Yeni Bir Eşitsizlik Kaynağı Olarak Görülebilir mi?." *Bilgi Sosyal Bilimler
Dergisi* 2 (2004), 4-7.

Delumeau, J. *Angst im Abendland. Die Geschichte kollektiver Ängste im Europa des 14. bis 18.
Jahrhunderts*. Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt, 1985.

Deutscher Bundestag, *Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası*. Çev. Prof. Dr. Christian Rumpf ve Dr. Gökçe Uzar Schüller. Almanya: Deutscher Bundestag, 2022. <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80207000.pdf>

Deutschland.de. “Almanya, Terör Kurbanlarının Anısına 11 Mart 'ta Ulusal Anma Günü Düzenliyor,” 9 Mart 2022, <https://www.deutschland.de/tr/topic/politika/almanya-terorizm-ulusal-anma-gunu-11-mart>. Erişim tarihi: 11.02.2023.

Deutschland.de. “Parlamento ve Partiler,” 22 Aralık 2021, <https://www.deutschland.de/tr/topic/politika/parlamento-ve-partiler>. Erişim tarihi: 22.05.2023.

Dobson, Roger. “British Muslims Face Worst Job Discrimination Of Any Minority Group, According To Research.” *Independent*, 30 Kasım 2014, <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/british-muslims-face-worst-job-discrimination-of-any-minority-group-9893211.html>. Erişim tarihi: 22.07.2023.

Dodd, Vikram. “Islamophobia Blamed For Attack.” *The Guardian*, 13 Temmuz 2018, <https://www.theguardian.com/uk/2005/jul/13/race.july7>. Erişim tarihi: 16.07.2023.

Doğan, Recai. “Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi: Almanya Modeli.” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49, 2 (2008): 9-13.

Düzce, Mesut. “Çokkültürlülük, Dinî Çoğuculuk ve Avrupa’daki Müslümanlar.” *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2022): 144-145.

Eatwell, R. “The New Extreme Right Challenge (Introduction).” İçinde *In Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*, der. R. E. Mudde, 7-9. London: Routledge, 2004.

ECHR, Supra Note 6, art. 9, 1.

Edwards, Richard. “Sharia Courts Operating In Britain.” *The Telegraph*, 14 Eylül 2008, <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/2957428/Sharia-law-courts-operating-in-Britain.html>. Erişim tarihi: 16.07.2023.

Elahi, Farah and Khan, Omar. *Islamophobia Still a challenge for us all*. London: Runnymede Trust, 2017. <https://www.runnymedetrust.org/publications/islamophobia-still-a-challenge-for-us-all>

Elvin, Sian. "Muslims 'Terrified' After Pig's Head Thrown Onto Roof Of Mosque." *Metro*, 12 Aralık 2022, <https://metro.co.uk/2022/12/12/muslims-terrified-after-pigs-head-thrown-onto-roof-of-mosque-17919857/>. Erişim tarihi: 28.03.2023.

Emiroğlu, Bekir. "Avrupa'da Yükselen İslamofobi: Güncel Zorluklar ve Dinamikler." İçinde *Sosyal Kimlik ve Kültürel Boyutlarıyla Avrupa Birliği*, ed. Murat Necip Arman ve Çağdaş Cengiz, 181. Ankara: Astana Yayınları, 2021.

Emiroğlu, Bekir. "Avrupa Birliğinin Çokkültürlülükle İmtihanı." *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44 (2016): 96-97-98-99-100-103-104-110-111-112.

Engels, Frederick. "Democratic Pan-Slavism." İçinde *Political Writings*, der. Karl Marx ve David Fernbach. 227. London: Allen Lane/New Left Review, 1973.

Esposito, John. *The Islamic Threat: Myth or Reality*. Oxford: Oxford University Press, 1995.

Euronews. Fransa: Başörtülü Kadınlara Ait Araçların Lastiklerini Patlatan Zanlı Yakalandı." 03 Şubat 2023, <https://tr.euronews.com/2020/02/03/fransa-basortulu-kadinlara-ait-araclarin-lastiklerini-patlata-zanli-yakalandi>. Erişim tarihi: 19.02.2023.

Euronews. "AB Ülkeleri Düzensiz Göçe Karşı "Daha Katı" Kurallar Konusunda Uzlaştı," 10 Şubat 2023, <https://tr.euronews.com/2023/02/10/ab-ulkeleri-duzensiz-goce-karsi-daha-kati-kurallar-konusunda-uzlasti>. Erişim tarihi: 05.03.2023.

Euronews. "Twitter Admits Temporarily Suspending Dutch Far-Right Leader Geert Wilders," 26 Nisan 2022, <https://www.euronews.com/2022/04/25/geert-wilders-twitter-suspends-dutch-far-right-leader-for-anti-islam-hate-speech>. Erişim tarihi: 05.04.2023.

Euronews. "Almanya'da Hanau Kentindeki İrkçı Saldırının Kurbanları Anıldı." 19 Şubat 2021, <https://tr.euronews.com/2021/02/19/almanya-da-hanau-kentindeki-irk-sald-r-n-kurbanlar-an-ld>. Erişim tarihi: 11.02.2023.

- Euronews, Fransa'da Okullara Fişleme Teftişi: Ayrılkçı İslam ile Mücadele Yasası' Endişe Yaratıyor,” 15 Şubat 2021, <https://tr.euronews.com/2021/02/15/fransa-da-okullara-fisleme-teftisi-ayr-l-kc-islam-ile-mucadele-yasas-endise-yarat-yor>. Erişim tarihi: 20.02.2023.
- Euronews. “Fransa'da Ürdünlü Öğrenciler Arapça Konuştukları Gerekçesiyle Saldırıya Uğradı,” 26 Ekim 2020, <https://tr.euronews.com/2020/10/26/fransa-da-urdunlu-ogrenciler-arapca-konustuklar-gerekcesiyle-sald-r-ya-ugrad>. Erişim tarihi: 16.04.2023.
- Euronews. Pakistan, Fransız Büyükelçiyi Dışişleri Bakanlığına Çağrdı.” 26 Ekim 2020, <https://tr.euronews.com/2020/10/26/pakistan-frans-z-buyukelciyi-d-sisleri-bakanl-g-na-cag-rd>. Erişim tarihi: 19.02.2023.
- Euronews. “Norveç'te İslam karşıtı bir grup parlamento binası önünde Kur'an-ı Kerim'in sayfalarını yırttı,” 30 Ağustos 2020, <https://tr.euronews.com/2020/08/30/norvec-te-islam-kars-t-bir-grup-parlamento-binas-onunde-kur-an-kerim-in-sayfalar-n-y-rtt>. Erişim tarihi: 19.02.2023.
- Euronews. “Germany's AfD Party Adopts Anti-Islam Manifesto,” 1 Mayıs 2016, <https://www.euronews.com/2016/05/01/germany-s-afd-party-adopts-anti-islam-manifesto>. Erişim tarihi:05.04.2023.
- European Commission. “Combating Anti-Muslim Hatred.” Erişim 12 Mart, 2023, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/combating-anti-muslim-hatred_en
- European Commission. “The EU Code Of Conduct On Countering Illegal Hate Speech Online.” Erişim 12 Mart, 2023, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/eu-code-conduct-countering-illegal-hate-speech-online_en
- European Islamophobia Reports. “European Islamophobia Reports 2015-2019.” Erişim 11 Şubat, 2023, <https://www.islamophobiaeurope.com/>

European Union Agency For Fundamental Rights. "United Kingdom / [2015] EWCA Crim 1414 / R v. Cooke (Steven)." Erişim 20 şubat, 2023, <https://fra.europa.eu/en/databases/anti-muslim-hatred/node/6761>

European Union Agency For Fundamental Rights. "Database 2012-2020 On Anti-Muslim Hatred." Erişim 11 şubat, 2023, <https://fra.europa.eu/en/databases/anti-muslim-hatred/>

Fekete, Liz. "Anti-Muslim Racism and European Security State." *Race&Class* 46, 1 (2004): 4.

Find Easy. "Europe Population By Religion." Erişim 12 Mart, 2023, <https://www.findeasy.in/europe-population-by-religion/>

Findeasy Population&More. "Religion in Europe 2023." Erişim 05 Mart, 2023, <https://www.findeasy.in/europe-population-by-religion/>

Fox, J. "Consuming The Nation: Holidays, Sports, and The Production Of Collective Belonging." *Ethnic and Racial Studies* 29, 2 (2006): 226. <https://doi.org/10.1080/01419870500465207>

FRA. *Data In Focus Report/ Muslim*. European Union Minorities and Discrimination Survey, 2009. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/448-EU-MIDIS_MUSLIMS_EN.pdf

Frings, Dorothee and Peucker, Mario. "Discrimination In Employment Owing to Islamic Religious Affiliation." *Federal Anti-Discrimination Agency*, 2010, https://www.antidiskriminierungsstelle.de/SharedDocs/forschungsprojekte/EN/Expertisen_Diskr_aufgr_islam_ReligZugehoerigk_en.html. Erişim tarihi: 19.06.2023.

Fulbrook, M. *Almanya 'nın Kısa Tarihi*. Çev. S Gürses. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018.

GALLUP. "Islamophobia: Understanding Anti-Muslim Sentiment In The West." Erişim 06 Mart, 2023, <https://news.gallup.com/poll/157082/islamophobia-understanding-anti-muslim-sentiment-west.aspx>

- Gafuroğulları, Sebahattin. “Avrupa’da İslamofobi: Almanya, Fransa ve Avusturya Örneği.” Master Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Gardham, Duncan. “The Home Counties Boys Who Planned Murder.” *The Telegraph*, 1 Mayıs 2007, <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1550204/The-Home-Counties-boys-who-planned-murder.html>. Erişim tarihi: 01.05.2023.
- Gedmin, Jeffrey. “Right-Wing Populism In Germany: Muslims and Minorities After The 2015 Refugee Crisis,” *Brookings*, 24 Temmuz 2019, <https://www.brookings.edu/research/right-wing-populism-in-germany-muslims-and-minorities-after-the-2015-refugee-crisis/>. Erişim tarihi: 26.06.2023.
- GermanBlogs. “Religionsunterricht in Deutschland: Gedanken zum gesellschaftlichen Sinn und Nutzen,” 18 Mart 2011, <https://germanblogs.de/religionsunterricht-in-deutschland-gedanken-zum-gesellschaftlichen-sinn-und-nutzen/>. Erişim tarihi: 30.05.2023.
- Grosfoguel, Ramon. “The Multiple Faces of Islamophobia.” *Islamophobia Studies Journal* 1, 1 (2012): 13.
- Golder, Matt. “Far right parties in Europe.” *Annual Review of Political Science* 19 (2016): 477-497.
- Goldschmidt, Pinchas. “With Anti-Muslim Laws, Europe Enters New Dark Age.” *Politico*, 27 Temmuz 2018, <https://www.politico.eu/article/with-anti-muslim-laws-france-denmark-europe-enters-new-dark-age/>. Erişim tarihi: 12.04.2023.
- Gov.Uk. “Population Of England and Wales.” Erişim 28 Mart, 2023, <https://www.ethnicity-facts-figures.service.gov.uk/uk-population-by-ethnicity/national-and-regional-populations/population-of-england-and-wales/latest#main-facts-and-figures>
- Gov.Uk. “Places of Worship Scheme Provides Record Levels Of Funding,” 15 Mart 2020, <https://www.gov.uk/government/news/places-of-worship-scheme-provides-record-levels-of-funding>. Erişim tarihi: 18.07.2023.

- Goziev, Ravshan ve Özcan, Merve Suna Özel. “Aşırı Sağın Yükselişi ve Almanya İçin Alternatif Partisi (AfD).” *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 7, 21 (2020): 79-82-84.
- Gökçe, Orhan ve Gökçe, Gülise. *21. Yüzyıl Avrupası 'nda İslam Algısı*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2015.
- Guibernau, Montserrat. “Anthony D. Smith in nations and national identity: A critical assessment.” *Nations and Nationalism* 10, 1/2 (2004): 127. <https://doi.org/10.1111/j.1354-5078.2004.00159.x>
- Güllüpmar, Fuat. “Almanya’da Göçmen Politikaları ve Türkiyeli Göçmenlerin Trajedisi: Yurttaşlık, Haklar ve Eşitsizlikler Üzerine,” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14, 1 (2014):7-8-10-11.
- Hafez, Kai. *Das Medienbild des Islam in Deutschland*, 1-2. https://www.deutsche-islam-konferenz.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Downloads/Sonstiges/hafez-medienbild-islam-dik.pdf?__blob=publicationFile&v=1
- Hall, Stuart. “The Question of Cultural Identity.” İçinde *Modernity and its Futures*, eds. David Held, and Tony McGrew, 292-293. Cambridge: Polity Press, 1993.
- Hatton, Barry. “Post-9/11, Europe’s Weak Spots Make It A Jihadist Target.” *AP News*, <https://apnews.com/article/europe-united-states-western-europe-madrid-terrorism-5756d66287def630882b123bdaf86123>. Erişim tarihi: 01.05.2023
- Hawes, J. *Kısa Almanya Tarihi*. Çev. Y. Alogan. İstanbul: Say Yayınları, 2019.
- Heikkilä, Markku; Knuutila, Jyrki and Scheinin, Martin. “State and Church in Finland.” İçinde *State and Church in the European Union*, der. Gerhard Robbers, 519–536. Baden-Baden: Nomos, 2005.
- Heimann, Benjamin. *Der Begriff der Religionsgesellschaft im Grundgesetz und der organisierte Islam Göttingen*. GOEDOC: Dokumenten- und Publikationsserver der Georg- August-

Universität, 2014 Göttinger E-Papers zu Religion und Recht 9.
<http://webdoc.sub.gwdg.de/pub/mon/goepr/9-2014-heimann.pdf>

Heitmeyer, Wilhelm. "Deutsche Zusstaende." Cilt 5, 2007.

Herder, Johann Gottfried. *Auch eine Philosophie der Geschichte der Bildung der Menschheit*.
München-Wien: Carl Hansen Verlag, 1982.

Hjerm Mikael ve Nagayoshi Kikuko. "The Composition of the Minority Population as a Threat: Can Real Economic and Cultural Threats Explain Xenophobia?." *International Sociology* 26, 6 (2011): 816.

Hippler, J. "The Islamic Threat and Western Foreign Policy." içinde *The Next Threat: Western Perceptions of Islam*, der. J. Hippler ve A. Lueg, 116-153. Cambridge: Pluto Press, 1995.

Hobsbawm, Eric. *Bandits*. London: Weidenfeld and Nicolson, 2000.

Home Office, *Hate Crime, England and Wales 2018-2019*. London: Home Office, 2019.
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/839172/hate-crime-1819-hosb2419.pdf.

Home Office, *Hate Crime, England and Wales 2017-2018*. London: Home Office, 2018.
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/748598/hate-crime-1718-hosb2018.pdf.

House Of Commons. "Full Text Of Blair's Speech To The Commons." *The Guardian*, 14 Eylül 2001, <https://www.theguardian.com/politics/2001/sep/14/houseofcommons.uk1>.
Erişim tarihi: 20.07.2023.

Human Rights First. *Germany Conflicted: The Struggle Between Xenophobia and Tolerance*. New York and Washington: Human Rights First, 2017.
https://www.researchgate.net/publication/344471664_Germany_Conflicted_-_The_Struggle_Between_Xenophobia_and_Tolerance

Hussein, Jamil. "British Muslims Are Treated As Second-Class Citizens, Says Thinktanks." *Islam Channel*, Kasım 2023, <https://www.islamchannel.tv/blog-posts/british-muslims-are-second-class-citizens-says-thinktank-report>. Erişim tarihi: 20.07.2023.

Hürriyet. "Yeni Gelen Müslümanlar Kesinlikle Toplumumuza Tehdit Değil," 2 Ekim 2015, <https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/yeni-gelen-muslumanlar-kesinlikle-toplumumuza-tehdit-degil-30213644>. Erişim tarihi: 20.09.2023.

Independent Türkçe. "Alman Meclisi'nde, 'Müslümanlara Yönelik Ayrımcılığa' Karşı Verilen Kanun Teklifi Reddedildi," 15 Ocak 2021, <https://www.indyturk.com/node/300721/haber/alman-meclisinde-m%C3%BCs%C3%BCmanlara-y%C3%B6nelik-ayr%C4%B1mc%C4%B1l%C4%B1n-kar%C5%9F%C4%B1-verilen-kanun-teklifi>. Erişim tarihi: 22.05.2023.

İNSAMER. "Almanya'da Müslümanlar." Erişim 24 Mart, 2023, https://insamer.com/tr/almanyada-muslumanlar_1439.html

İrepoğlu, Y. Carreras. "Küresel Eşitsizlikler ve Yönetişim Sorunları." İçinde *Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, der. F. Şenses, Z. Öniş & C. Bakır, 100. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Ipsos 2016, "Out Of Every 100 People About How Many Do You Think Are Muslim?." İçinde *Perils of Perception- Perceptions Are Not Reality: What the World Gets Wrong*, <https://www.ipsos.com/en/perils-perception-perceptions-are-not-reality-what-world-gets-wrong>. Erişim tarihi: 05.04.2023.

Irving, Helene. "Has Multiculturalism Failed In Europe?." *Open Society Foundations*, 16 Şubat 2011, <https://www.opensocietyfoundations.org/voices/has-multiculturalism-failed-europe>. Erişim tarihi: 16.04.2023.

Islam Channel. "Islam Channel, The Viral Fake News Around Muslim Council Tax Exemption," 2023, <https://www.islamchannel.tv/blog-posts/the-viral-fake-news-around-muslim-council-tax-exemption>. Erişim tarihi: 18.07.2023.

Jackson, Leonie B. *Islamophobia In Britain The Making Of A Muslim Enemy*. UK: Palgrave Macmillan, 2018.

Jackson, Patrick. "11 Eylül Saldırıları: 2001'De Nasıl Düzenlendi, Kaç Kişi Öldü, Sonrasında Ne Oldu?." *BBC News Türkçe*, 6 Eylül 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58462900>. Erişim tarihi: 26.04.2023.

Jamal, Hebh. "Germany: Islamophobia Rise Unchecked As Muslim Children's Graves Vandalised." *Middle East Eye*, 11 Aralık 2022, <https://www.middleeasteye.net/news/germany-islamophobia-rise-muslim-children-graves-vandalised>. Erişim tarihi: 27.05.2023.

James, H., *Alman Kimliği, 1770'ten Bugüne*. Çev. İ. Türkmen. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 1999.

Jansen, G.H. *Militant Islam*. UK: Harper& Row, 1979.

Jensen, Mogens. "Islam, Islamism and Islamophobia in Europe (Doc.12266)." *Parliamentary Assembly*, 25 Mayıs 2010, <https://pace.coe.int/en/files/12479#trace-2>. Erişim tarihi: 12.03.2023.

Jones, Bill. *British Politics The Basics*. New York: Routledge, 2016.

Jones, Stephen. "University of Birmingham Survey Reveals Islamophobia Is The Posh Person's Prejudice." *University Of Birmingham*, 24 Ocak 2022, <https://www.birmingham.ac.uk/news/2022/university-of-birmingham-survey-reveals-islamophobia-is-the-posh-persons-prejudice>. Erişim tarihi: 16.07.2023.

Jordan, Javier ve Horsburgh, Nicola. "Spain and Islamist Terrorism: Analysis of the Threat and Response 1995 – 2005." *Mediterranean Politics* 11, 2 (2006): 209-229.

Joshi, Omkar and Evans, Jonathan. "British Attitudes On National Identity And Religious Minorities Not Unique In EU." *Pew Research Center*, 19 Şubat 2019,

<https://www.pewresearch.org/short-reads/2019/02/19/british-attitudes-on-national-identity-and-religious-minorities-not-unique-in-eu/>. Erişim tarihi: 08.07.2023.

Kaas, Leo. & Manger, Christian. *Ethnic Discrimination in Germany's Labour Market: A Field Experiment*. Institute for the Study of Labor, Discussion Paper No. 4741, 2010.
<http://ftp.iza.org/dp4741.pdf>

Kaiser, Bianca ve Kaya, Ayhan." Küresel Finansal Kriz, Mülteci Krizi ve İslamofobizm Bağlamında Türkiye-AB İlişkileri." *İçinde Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri*, der. S. Baykal, S. Akgül Açıkmeşe, B. Akçay, Ç. Erhan, 415-416. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları – ATAUM, 2018.

Kalın, İbrahim. "Bir Fasit Daire: İŞİD ve İslamofobi." Sabah Gazetesi, 19 Kasım 2014,
https://www.sabah.com.tr/yazarlar/ibrahim__kalin/2014/11/19/bir-fasit-daire-isisid-ve-islamofobi. Erişim tarihi: 01.05.2023.

Kalın, İbrahim. *İslam ve Batı*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.

Kallis, Aristotle. "Islamophobia in Europe: The Radical Right and the Mainstream." *Insight Turkey*, 1 Ekim 2015, <https://www.insightturkey.com/commentaries/islamophobia-in-europe-the-radical-right-and-the-mainstream>. Erişim tarihi: 05.04.2023.

Kallis, A. "Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi," *SETA Analiz* 119, (2015):14.

Kamali, Masoud. *Racial Discrimination: Institutional Patterns and Politics*. New York and London: Routledge, 2009.

Karabulut, Bilal. *Güvenlik*. Ankara: Barış Kitabevi, 2015.

Kastoryano, R. *Kimlik Pazarlığı, Fransa ve Almanya'da Devlet ve Göçmen İlişkileri*. Çev. A. Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Kaya, Ayhan. "Avrupa'da Bir Yönetlilik Biçimi Olarak İslamofobizm,." *Marmara Avrupa Araştırma Dergisi* 30, 1 (2022): 5-15-17.

- Kaya Ayhan. *Islam, Migration and Integration: The Age of Securitization*. London: Palgrave Macmillan, 2012.
- Kaya, Ayhan. *Berlin'deki Küçük İstanbul*. İstanbul: Büke Yayınları, 2000.
- Kazgan, G. *Küreselleşme ve Ulus Devlet*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Keleş, Bülent. "Almanya'da İslam ve Müslümanlar: Bavyera Örneği." Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Kelley, Nancy; Khan, Dr Omar and Sharrock, Sarah. *Racial Prejudice In Britain Today*. London: NatCen Social Research, 2017. <https://www.bl.uk/collection-items/racial-prejudice-in-britain-today>.
- Kepel, Gilles. *War For Muslim Minds: Islam and the West*. Çev. Pascale Ghazaleh. Harvard: Harvard University Pres, 2004.
- Kettani, Houssain. "Muslim Population in Europe: 1950-2020." *International Journal of Environmental Science and Development* 1, 2 (2010): 159.
- Kim, David Haekwon and Sunstrom, Ronald R. "Xenophobia and Racism." *Critical Philosophy Of Race* 2, 1 (2014): 21-35.
- Kılınç, Doç. Dr. Ramazan. "Fransa'da Sorun Laiklik Değil, İslamofobi." *Euronews*, 14 Aralık 2019, <https://tr.euronews.com/2019/12/14/fransa-da-sorun-laiklik-degil-islamofobi-gorus>. Erişim tarihi:05.03.2023.
- Kınık, Hülya ve İlter, Emel. "Müslümanlara Yönelik Medya Algısı: İngiliz Yazılı Basını." *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 33, 3 (2019): 969.
- Kosáry, Domokos. *Magyarország Európában*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003.
- Kraler, A. "Civic Stratification, Gender and Family Migration Policies in Europe," Final Report, International Centre for Migration Policy Development (ICMPD-2010).

- Kula Onur Bilge. *Avrupalılık Nedir? Türkiye Ne Kadar Avrupalıdır?*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Kula, Onur Bilge. *Demokratikleşme Süreci ve Eleştirel Kültür Bilinci*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992.
- Kurtbay, İsa. “Almanya'da Din-Devlet İlişkisi Bağlamında Müslüman Toplumu.” *Toplum Bilimleri Dergisi* 10, 19 (2016): 246-247-248-249-251-252.
- Kurtsarıaslan, Fatma. *İslamofobi Batı Literatüründe İslam Algısı ve İslamofobi*. İstanbul: Onto Yayınları, 2018.
- Kutlay, M. “Euro Krizinin Politik Ekonomisi ve Uluslararası Sistemdeki Geleceği.” İçinde *Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, der. F. Şenses, Z. Öniş & C. Bakır, 181, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Küçükcan, Neslihan. “İslamofobi.” Master Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Küçükcan, Talip. “Avrupa İslamofobiye Teslim Mi?.” *SETA*, 6 Aralık 2009, <https://www.setav.org/avrupa-islamofobiye-teslim-mi/>. Erişim tarihi: 01.04.2023.
- Küçükcan, Talip. “AB’de Müslümanlar ve İslamofobi.” *Radikal*, 11 Haziran 20007.
- Küçükcan, Talip. “Avrupa'da Kültürel çoğulculuk, Göçmenler ve Türk Toplumu.” *III. Uluslararası Mevlâna Kongresi*. Konya, 5-6 Mayıs 2003.
- Lapidus, I. M. *İslam Topluları Tarihi*. Çev. Y. Aktay ve M. Ayyıldızoğlu-Aktay. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Leung, Bo. “Islamophobia Driving Far-Right Rise In UK.” *China Daily*, 13 Haziran 2019, https://www.chinadaily.com.cn/global/2019-06/13/content_37480192.htm. Erişim tarihi: 26.07.2023.
- Maclean, I. *Dictionary of Politics*. UK: Oxford University Press, 1996.

- Malik, L. "Measuring Consensus in Pakistan." *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies* 6, 1 (1982): 37.
- Mandacı, Nazif ve Özerim, Gökay. "Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi." *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 10, 39 (2013):121.
- March, Luke & Mudde, Case. "What's left of the radical left? The European radical left after 1989: Decline and Mutation." *Comparative European Politics* 3, 1 (2005): 37.
- Marks, Edward. "Terorism in Context: From Tactical to Strategic." *Mediterranean Quarterly* 17, 4 (2006): 46-59.
- Martı, Huriye. "İslamofobi ve Avrupa'da Müslüman Kadın İmajı." *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, 13 (2018):42.
- Martinez, Marta Rodriguez; Nistal, Tarima Marques and Tidey, Alice. "How Have The 9/11 Attacks Changed Life For Europeans?." *Euronews*, 10 Eylül 2021, <https://www.euronews.com/2021/09/10/how-have-the-9-11-attacks-changed-life-for-europeans>. Erişim tarihi: 26.04.2023.
- Marty, M. & Appelby, R.S. *Fundamentalisms and the State*. Chicago: University of Chicago Press, 1993 and Marty M. & Appleby, R. S. *Fundamentalisms Comprehended*. Chicago: University of Chicago Press, 1995.
- Media Diversity Institute. *Media Diversity Institute Submission: Report on Anti-Muslim Hatred and Discrimination Issued by the Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief*, 5. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Religion/Islamophobia-AntiMuslim/Civil%20Society%20or%20Individuals/MDI.pdf>
- MEPA News. "Almanya'da Aşırı Sağın Yükselişi Sürüyor," 2 Haziran 2023, <https://www.mepanews.com/almanyada-asiri-sagin-yukselisi-suruyor-60484h.htm>. Erişim tarihi: 26.06.2023.

- McAdam, Doug; Tarrow, Sidney and Tilly, Charles. *Dynamics of Contention*. New York: Cambridge University Press, 2001.
- McDonough, Richard. "Religious Fundamentalism: A Conceptual Critique." *Religious Studies* 49, 4 (2013): 561-565.
- McKillop, Charlie. "A Duty To Be Kind In Halal Slaughter." *ABC*, 8 Mayıs 2014, <https://www.abc.net.au/news/rural/2014-05-08/kindness-in-killing-is-the-muslim-way/5439542>. Erişim tarihi: 19.04.2023.
- Mercan, Sezgin; Ogun, Yelda ve Romya Bilgin, Kıvılcım. *İngiltere Nefret Suçları, Hak ve Özgürlükler 2021 Yılı Değerlendirmesi*. Ankara: Başkent Üniversitesi Basım ve Yayın Birimi, Haziran 2022.
- MFA. "No: 1, 1 Ocak 2022, Almanya'da bir Müslüman Mezarlığına Yönelik Gerçekleştirilen Saldırı Hakkında." Erişim 24 Mart, 2023, https://www.mfa.gov.tr/no_-1_-almanya-da-bir-musulman-mezarligina-yonelik-gerceklestirilen-saldiri-hk.tr.mfa
- Mincheva, Lyubov G. "Review of Islamist Terrorism In Europe: A History." *Islamist Terrorism In Europe* kitap incelemesi, Peter Nesser. *Nationalities Papers*, 46, no.5, 2019.
- Minnaard, Liesbeth. "National Identity The Discursive Production of Germanness and Dutchness." İçinde *New Germans, New Dutch: Literary Interventions*, 15. Amsterdam University Press, 2008.
- Mohammed, Marwan. "Islamophobic Trends in Europe." *IEMed*, 2014, <https://www.iemed.org/publication/islamophobic-trends-in-europe/>. Erişim tarihi: 11.03.2022.
- Mohiuddin, Asif. "Islamophobia and the Discursive Reconstitution of Religious Imagination in Europe." *Journal of Muslim Minority Affairs* 39,2 (2019):135-144.
- Moosavi, Leon. "Xenophobia." İçinde *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Nationalism*, Ed. John Stone, Rutledge M. Dennis, Polly S. Rizova, Anthony D. Smith, and

Xiaoshuo Hou, 1. USA: JohnWiley & Sons, 2016.
<https://doi.org/10.1002/9780470670590.wbeog606>

Morris, L. “New Labour’s Community of Rights: Welfare, Immigration and Asylum,” *Journal of Social Policy* 36, 1 (2003): 85-86.

Muhammad, Niala. “Coronavirus Spread in India Sparks Intolerance Toward Minority Muslims.” *VOA*, 17 Nisan 2020, https://www.voanews.com/a/extremism-watch_coronavirus-spread-india-sparks-intolerance-toward-minority-muslims/6187780.html. Erişim tarihi: 19.04.2023.

Muir, Hugh. “Muslim Names Harm Job Chances.” *The Guardian*, 12 Temmuz 2004, <https://www.theguardian.com/money/2004/jul/12/discriminationatwork.workandcareers>. Erişim tarihi: 22.07.2023.

Muslim Council Of Britain. “Islamophobia.” Erişim 11 şubat, 2023, <https://mcb.org.uk/resources/islamophobia/>

Muslim Council Of Britain. *MCB First Look Analysis November 2022*. London: MCB, 2022. <https://mcb.org.uk/wp-content/uploads/2022/12/MCB-Census-2021-%E2%80%93-First-Look.pdf>.

Muzaffar, Chandra. *Challenges and Choices in Malaysian Politics and Society*. Penang: Aliran Kesedaran Negara, 1989.

Nagesh, Ashitha. “Hate Crimes Recorded By Police Up By More Than A Quarter.” *BBC News UK*, 6 Ekim 2022, <https://www.bbc.com/news/uk-63157965>. Erişim tarihi: 06.03.2023.

NatCen Social Research. “National Identity Exploring Britishness.” *British Social Attitudes 31*, 2-3-6, https://www.bsa.natcen.ac.uk/media/38984/bsa31_national_identity.pdf

Naumann, Thomas. “Feindbild İslam- Historische und theologische Gründe einer europaeischen Angst.” İçinde *Islam Feindlichkeit Wenn die Grezen der Kritik verschwimmen*, der. Thorsten Gerald Schneiders, 22. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009.

- News Of The World. "Prince Harry Makes Racist Comments, News Of The World." Youtube, 11 Ocak 2009. <https://www.youtube.com/watch?v=1FmcbZoEvzI>.
- Noak, Rick. "Muslims Threaten Europe's Christian Identity, Hungary's leader says." *Washington Post*, 3 Eylül 2015, <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/09/03/muslims-threaten-europes-christian-identity-hungarys-leader-says/>. Erişim tarihi: 08.04.2023.
- Ostanin, Iggy. "Revealed: Boris Johnson's Hidden History of Islamophobia." *Bylinetimes*, 1 Temmuz 2020, <https://bylinetimes.com/2020/07/01/revealed-boris-johnsons-hidden-history-of-islamophobia/>. Erişim tarihi: 16.07.2023.
- OHCHR. "EU Contribution To The Report Of The Special Rapporteur On Freedom Of Religion Or Belief," 17 Aralık 2020, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Religion/Islamophobia-AntiMuslim/Regional%20Institutions/EuropeanUnion.pdf>
- Open Society Foundations. "Islamophobia in Europe." Erişim 11 Mart, 2023, <https://www.opensocietyfoundations.org/explainers/islamophobia-europe>
- Organization of the Islamic Conference. "1st OIC Observatory report on Islamophobia (2007-2008 Mayıs)." Erişim 19 Şubat, 2023, https://www.oic-oci.org/page/?p_id=182&p_ref=61&lan=en
- Örmeci, Ozan. "İngiliz Siyasi Kültürü." *Uluslararası Politika Akademisi*, 30 Ekim 2017, <http://politikaakademisi.org/2017/10/30/ingiliz-siyasi-kulturu/>. Erişim tarihi: 11.07.2023.
- Övet, T. "Avrupa Ötekisi." *Stratejik Araştırmalar Dergisi* 11 (2007): 95.
- Özçetin, Burak. *Kitle İletişim Kuramları Kavramlar, Okullar, Modeller*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Özipek, Bekir Berat; Tanrıku, Faik; Köroğlu, Elif ve Dilbirliği, Muhterem. *Almanya 2021 İnsan Hakları, Temel Özgürlükler, İhlaller ve Müslümanlar*. Editörler: Bekir Berat Özipek & Faik Tanrıku. Ankara: Liberte Yayınları, 2022.

Özkan, “Yusuf. Türkiye ile Hollanda Arasında Kur'an-ı Kerim Yırtma Krizi.” *BBC News Türkçe*, 24 Ocak 2023, <https://www.bbc.com/turkce/articles/cd1x04de004o>. Erişim tarihi: 06.03.2023.

Özkan, Yusuf. “Avrupa Adalet Divanı: AB Ülkelerinde İşveren Çalışanlara Başörtüsü Takmayı Yasaklayabilir.” *BBC News Türkçe*, 13 Ekim 2022, <https://www.bbc.com/turkce/articles/c145ey5v9ejo>. Erişim tarihi: 19.02.2023.

Özkan, Yusuf. “Hollandalı Aşırı Sağcı Wilders'ten Ödüllü ‘Muhammed Peygamber Karikatür Yarışması.’” *BBC News Türkçe*, 17 Mayıs 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44155258>. Erişim tarihi: 06.03.2023.

Özkan, Yusuf. “İslam Karşıtı Pegida Örgütü Türk Camisi Önünde Domuz Çevirmekten Son Anda Vazgeçti.” *BBC Türkçe*, 7 Haziran 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44407609>. Erişim tarihi: 20.11.2022.

Özkan, Yusuf. “Pegida: Kebap Yemeyin, Türkiye'ye Gitmeyin.” *BBC News Türkçe*, 8 Kasım 2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151108_pegida_turkiye_kebap. Erişim tarihi: 20.11.2022.

Öztiğ, Laçin İdil. “Islamophobic Discourse Of European Right-Wing Parties: A Narrative Policy Analysis.” *Social Currents* 0, 0(2022): 2-3.

Öztürk, Müberra. “Almanya’da İslamofobi’nin Dünü, Bugünü ve Yarını.” *İlke Analiz*, 27 Ocak 2023, <https://www.ilkeanaliz.net/2023/01/27/almanyada-islamofobinin-dunu-bugunu-ve-yarini/>. Erişim tarihi: 24.03.2023.

Özyürek, E. *Müslüman olmak Alman Kalmak*. İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

Pamuk, Orhan. *İçeri Girilmez: Bir Alegori, Öteki Renkler: Seçme Yazılar ve Bir Hikâye İçinde*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

- Papastathis, Charalambos. "State and Church in Greece." İçinde *State and Church in the European Union*, der. Gerhard Robbers, 115-138. Baden-Baden:Nomos, 2005.
- Pargeter, Alison. "The Rises Of ISIS And The Islamophobia In The UK, Aljazeera." *Aljazeera Centre For Studies*, 24 Ağustos 2015, <https://studies.aljazeera.net/en/reports/2015/08/201582471950376555.html>. Erişim tarihi: 28.03.2023.
- Patty, David. "Lady Warsi Claims Islamophobia Is Now Socially Acceptable In Britain," *Guardian*, 20 Ocak 2011, <https://www.theguardian.com/uk/2011/jan/20/lady-warsi-islamophobia-muslims-prejudice>. Erişim tarihi:05.03.2023.
- Peach, Ceri. "Postwar Migration to Europe: Reflux, Influx, Refuge." *Social Science Quarterly* 78, 2 (1997): 273-275-276.
- Peach, Ceri. "Immigration and Segregation in Western Europe since 1945." İçinde *Immigrants In West European Cities*, der. John O 'Loughlin, and Günther Glebe, 36. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1987.
- Pedziwiatr, Konrad. "Islamophobia As A New Manifestation Of Polish Fears And Anxities." içinde *Nations and Stereotypes Twenty Five Years After: New Borders, New Horizons*, der. Kusek, R., Purchla, J., Santera-Szeliga, J. 142-143.
- Perraudin, Frances. "Third of Britons Believe Islam Threatens British Way Of Life, Says Report." *The Guardian*, 17 Şubat 2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/feb/17/third-of-britons-believe-islam-threatens-british-way-of-life-says-report>. Erişim tarihi: 20.07.2023.
- Perspektif. Eu. "Dresden'de Bir Cami Benzin Dökülüp Yakılmak İstendi,"10 Mayıs 2023, <https://perspektif.eu/2023/05/10/dresdende-bir-cami-benzin-dokulup-yakilmak-istendi/>. Erişim tarihi: 27.05.2023.

- Perspektif Eu. “Helal Gıda Talebinin Market Rafında Görünür Olmasını İstiyorum,” 31 Ocak 2023, <https://perspektif.eu/2023/01/31/helal-gida-talebinin-market-rafinda-gorunur-olmasini-istiyorum/>, Erişim tarihi: 05.03.2023.
- Perspektif Eu. “Aşırı Sağ Avrupa’da İktidara Yürüyor,” 27 Eylül 2022, <https://perspektif.eu/2022/09/27/asiri-sag-avrupada-iktidara-yuruyor/>. Erişim tarihi: 05.04.2023.
- Perspektif Eu. “Almanya’da Kamuda Başörtüsü Yasasına Federal Konsey’den Onay,” 7 Mayıs 2021, <https://perspektif.eu/2021/05/07/almanyada-kamuda-basortusu-yasagina-federal-konseyden-onay-cikti/>. Erişim tarihi: 22.05.2023.
- Perspektif Eu. “Almanya’da Müslüman Nüfus Artıyor,” 1 Aralık 2017, <https://perspektif.eu/2017/12/01/almanyada-mueslueman-nuefus-artiyor/>. Erişim tarihi: 15.06.2023.
- Peucker, Mario. *Diskriminierung aufgrund der islamischen Religionszugehörigkeit im Kontext Arbeitsleben- Erkenntnisse, Fragen und Handlungsempfehlungen*. Bamberg: Antidiskriminierungsstelle des Bundes 2010.
- Pew Research Center. “The Future of the Global Muslim Population.” Erişim tarihi 5 Nisan, 2023, <https://www.pewresearch.org/religion/2011/01/27/the-future-of-the-global-muslim-population/>
- Pew Research Center. “Muslim-Western Tensions Persist.” Erişim 1 Nisan, 2023, <https://www.pewresearch.org/global/2011/07/21/chapter-1-the-rift-between-muslims-and-the-west/>
- Pew Research Center. “Europe’s Growing Muslim Population.” Erişim 24 Mart 2023, <https://www.pewresearch.org/religion/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/>
- Pew Research Center. “How Muslims and Westerners View Each Other,” 21 Temmuz 2011, <https://www.pewresearch.org/global/2011/07/21/chapter-2-how-muslims-and-westerners-view-each-other/>. Erişim tarihi: 16.07.2023.

Pfeffermann, H. *Die Zusammenarbeit der Renaissancepäpste mit den Türken*. Winterthur: Mondial, 1946.

Plus90. "İslamofobi Nedir? Almanya'da Müslüman Irkçılık." Youtube, 6 Eylül, 2019.
https://www.youtube.com/watch?v=R8Ndy_v1e5c.

Potz, Richard. "Avusturya." İçinde *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi*, der. A. Köse & T. Küçükcan, 93. İsam Yayınları, 2008.

Precht, Thomas. *Home Grown Terrorism and Islamist Radicalisation In Europe: From Conversion to Terrorism : an Assessment of the Factors Influencing Violent Islamist Extremism and Suggestions for Counter Radicalisation Measures*. Denmark: Danish Ministry Of Justice, 2007.
https://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Arbejdsomraader/Forskning/Forskningspuljen/2011/2007/Home_grown_terrorism_and_Islamist_radicalisation_in_Europe_-_an_assessment_of_influencing_factors__2_.pdf.

Ramberg, Ingrid. *Islamophobia and Its Consequences On Young People*. Hungary: Council of Europe, 2004.

Rawlinson, Kevin. "Darren Osborne Jailed For Life For Finsbury Park Terrorist Attack." *The Guardian*, 2 Şubat 2018, <https://www.theguardian.com/uk-news/2018/feb/02/finsbury-park-attack-darren-osborne-jailed>. Erişim tarihi: 16.07.2023.

Reuters. "Anti-Islam Movement PEGIDA Stages Protests Across Europe," 6 Şubat 2016, <https://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-protests-germany-idUSKCN0VF0P4>. Erişim tarihi: 19.02.2023.

Roose, Joshua M. "Xenophobia." İçinde *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Social Theory*, ed. Bryan S. Turner, 1. USA: JohnWiley & Sons, 2017.
<https://doi.org/10.1002/9781118430873.est0410>

Salisbury, Josh. "No Longer Appropriate' Biff Chip and Kipper Book Pulled By Oxford University Press." *Evening Standard*, 27 Nisan 2022,

<https://www.standard.co.uk/news/uk/biff-chip-and-kipper-book-pulled-the-blue-eye-oxford-university-press-b996688.html>. Erişim tarihi: 19.04.2023.

Sarıaslan, Fatma. “İslamofobinin Ekonomik Kökenleri ve ABD Dış Politikasının Küreselleştirici Rolü.” *İletişim ve Diplomasi, İletişim Başkanlığı Yayınları 5* (2021): 93-94.

Sayar, Mustafa Kemal. “Avrupa Birliği Ülkelerinde İslamofobi.” Master Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Sayeed, Khalid Bin. *The Political System of Pakistan*. Boston, M.A.: Houghton Mifflin, 1967.

Schellenberg, B. “Die radikale Rechte in Deutschland: Sie wird verboten und erfindet sich neu.” *İçinde Eoropa Auf Dem “rechen” Weg?*, der. L. Langenbaher & B. Schellenberg, 60. Berlin: Fredrich Ebert Shiftung, 2011.

Schneider, Stefan. *The Political System Of Great Britain*. Munich: GRIN, 2000.
<https://www.grin.com/document/98364>.

Schoenberg, Arnold. *Die Zukunft Europas und das Judentum: Impulse Zu einem gesellschaftlichen Diskurs*. Vienna: BöBö hlau Verlag, 2017.

Sharify-Funk, Meena. “Pervasive Anxiety About Islam: A Critical Reading of Contemporary ‘Clash’ Literature.” *Religions*, 4 (2013): 443-468.

Sheikh, Lord. “Islamophobia Volume 794,” *UK Parliament Hansard*, 20 Aralık 2018,
<https://hansard.parliament.uk/lords/2018-12-20/debates/2F954D45-1962-4256-A492-22EBF6AEF8F0/Islamophobia>. Erişim tarihi: 28 Mart 2023.

Silva, M. D. “The Othering of Muslims: Discourses of Radicalization in the New York Times, 1969–2014.” *Sociological Forum* 32, 1 (2017): 138-161.

Skocpol, Theda. *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. Cambridge University Press, 1979.

Smith, Anthony. *National identity*. Reno: University of Nevada Press, 1991.

Smith, Anthony. *Nationalism and Modernism*. London and New York: Routledge, 1998.

Smith, Saphora and Eckardt, Andy. "When is a German Not a German? Identity Re-emerges As A Thorny Issue." *Euronews*, 14 Ağustos 2018, <https://www.euronews.com/2018/08/14/germans-turkish-descent-struggle-identity-see-acceptance-n886961>. Erişim tarihi: 18.05.2023.

Solihull, Baroness Burt of. "Islamophobia Volume 794." *UK Parliament Hansard*, 20 Aralık 2018, <https://hansard.parliament.uk/lords/2018-12-20/debates/2F954D45-1962-4256-A492-22EBF6AEF8F0/Islamophobia>. Erişim tarihi: 28 Mart 2023.

Sondakika. "İtalya'da Tehlikeli Dönem! İslam Karşıtı Meloni'nin Twitter Hesabındaki Arapça 'nun' Harfi Ne Anlama Geliyor?," 26 Eylül 2022, <https://www.sondakika.com/dunya/haber-italya-da-dun-yapilan-genel-secimleri-giorgia-meloni-liderligindeki-asiri-sagci-15309292/>. Erişim tarihi: 05.04.2023.

Sözen, Edibe. "Medyatik İslam İmajının İki Kanadı: Terör ve Cihad." *Anlayış Dergisi* 27 (2005): 53-55.

Spohn, Willfried. "Multiple Modernity, Nationalism and Religion: A Global Perspective." *Current Sociology* 51, 3/4(2003): 272.

Statista. "Estimated Muslim populations in European countries as of 2016," 24 Haziran, 2023, <https://www.statista.com/statistics/868409/muslim-populations-in-european-countries/>

Statista. "Was von dem Folgenden trägt Ihrer Meinung nach am meisten zur nationalen Identität Deutschlands bei?," Şubat 2011, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/180267/umfrage/besonders-wichtig-fuer-die-nationale-identitaet/>. Erişim tarihi: 18.05.2023.

Stephens, Katie and Escrit, Thomas. "Muslim Pray In Berlin Church To Comply With Social Distancing Rules." *Reuters*, 22 Mayıs 2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-germany-mosque-chu-idUSKBN22Y2MH>. Erişim tarihi: 24.03.2023.

- Steyn, Mark “Islam Does Incubate Terrorism.” *The Daily Telegraph*, 12 Temmuz 2005, <https://www.telegraph.co.uk/comment/personal-view/3618326/Islam-does-incubate-terrorism.html>. Erişim tarihi: 24.07.2023.
- Stickings, Tim. Muslims with Headscarves Wait 4.5 Times Longer for Jobs In Germany.” *NWorld*, 11 Ocak 2023, <https://www.thenationalnews.com/world/europe/2023/01/11/muslims-with-headscarves-wait-45-times-longer-for-jobs-in-germany/>. Erişim tarihi: 19.06.2023.
- Stritzky, Johannes von. “Germany's Immigration Policy: From Refusal To Reluctance,” *Real Instituto Elcano*, 3 Haziran 2009, <https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/germanys-immigration-policy-from-refusal-to-reluctance-ari/>. Erişim tarihi: 15.06.2023.
- Syeda, Seema and Molkenbur, Titus. *Mainstream and Far-Right Islamophobia A UK-Germany Comparison*. Germany: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2023. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/london/19913.pdf>
- Şencan, Hüdayi. *Bazı Avrupa Ülkelerinde Din ve Devlet İlişkisi*. TBMM Araştırma Merkezi: TBMM Araştırma Merkezi Müdürlüğü, 2011.
- Tausch, Arno. “Migration From the Muslim World To The West.” *Jewish Political Studies Review* 30, 1 (2019): 68-70-71-73.
- Taylor, Paul. “Migration Crisis Tears At EU's Cohesion And Tarnishes Its Image.” *Reuters*, 6 Eylül 2015, <https://jp.reuters.com/article/europe-migrants-eu-idINKCN0R601720150906>. Erişim tarihi: 09.05.2023.
- Tell Mama Annual Report 2017, *Beyond the Incident: Outcomes for Victims of Anti-Muslim Prejudice*. London: Faith Matters, 2018. <https://tellmamauk.org/wp-content/uploads/2018/07/Tell-MAMA-Report-2017.pdf>.
- The Cube. "Council Of Europe Removes Hijab Diversity Campaign Tweets Amid Backlash." *Euronews*, 3 Kasım 2021, <https://www.euronews.com/my-europe/2021/11/03/council->

of-europe-removes-hijab-diversity-campaign-tweets-amid-backlash. Erişim tarihi: 08.04.2023.

The Guardian. "Full Text Of David Blunkett's Speech," 11 Aralık 2001, <https://www.theguardian.com/politics/2001/dec/11/immigrationpolicy.race>. Erişim tarihi: 16.07.2023.

The Muslim Council of Britain. *Muslims In The Workplace A Good Practice Guide for Employers and Employees*. London: Muslim Council Of Britain: 2022. <https://mcb.org.uk/wp-content/uploads/2022/11/Muslims-in-the-Workplace.pdf>

The Newsroom. "Record of 13 Muslim MPs elected, 8 of them women." *The Scotsman*, 10 Mayıs 2015, <https://www.scotsman.com/news/uk-news/record-of-13-muslim-mps-elected-8-of-them-women-1505297>. Erişim tarihi: 11.07.2023

Thomas, Ben Beaumont. "Morrissey Denounces Halal Meat As 'Evil', And Attacks May, Khan, Abbott and More." *The Guardian*, 17 Nisan 2018, <https://www.theguardian.com/music/2018/apr/17/morrissey-denounces-halal-meat-as-evil-attacks-theresa-may-diane-abbott-sadiq-khan-isis-for-britain>. Erişim tarihi: 16.04.2023.

Thorpe, Nick. "The Man Who Thinks Europe Has Been Invaded." *BBC News*, 6 Nisan 2018, https://www.bbc.co.uk/news/resources/idt-sh/Viktor_Orban. Erişim tarihi: 09.05.2023.

TimeTurk. "Alman Halkının İslam Korkusu," 5 Ekim 2016, <https://www.timeturk.com/alman-halkinin-islam-korkusu/haber-316632>. Erişim tarihi: 24.03.2023.

Torfs, Rik. "The Religion- State Relationship In Europe." *The Review Of Faith and International Affairs* 8, 2 (2010): 16-17-18-19.

Tosuner, Hakan. "Discrimination of Muslims In Employment In Germany", 4-5-7-9. https://www.ces.uc.pt/projectos/tolerance/media/WP3/WorkingPapers%203_Germany.pdf

- Tosun, C. "Alman Medyasında Müslüman Kadın Algısı." *Dini Araştırmalar, Kadın Özel Sayı 19*, 49 (2016):257.
- Tranter, Bruce; Donoghue Nations, Jed. "Embodying Britishness: National Identity In The United Kingdom." *Nations and Nationalism* 27, 4 (2021): 992-994-995.
- Uk Parliament. "Parliament, Church and Religion." Erişim 18 Temmuz, 2023, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/private-lives/religion/overview/church-and-religion/>.
- UKIP MEPs. "We Must Stand Up For Judeo-Christian Culture and Values." Youtube, 12 Ocak 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=H2ED8A8RXeY>
- Uluç, Güliz. *Medya ve Oryantalizm*. İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2009.
- United States Commission On International Religious Freedom. *Hearing On Anti-Muslim Policies and Bias In Europe*. USA: McLaughlin Reporting, 9 Şubat 2022.
- U.S. Department Of State. "2021 Report on International Religious Freedom: United Kingdom." Erişim 18 Temmuz, 2023, <https://www.state.gov/reports/2021-report-on-international-religious-freedom/united-kingdom/>
- U.S. Department Of State. "UNITED KINGDOM," (2009-2017): 1-4. <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/171729.pdf>.
- Versi, Miqdaad. "Patriotism, Optimism and Striding Ahead: The Often Overlooked Story Of Muslim Britain." *The Guardian*, 13 Temmuz 2022, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2022/jun/13/patriotism-optimism-muslim-britain-islamophobia-discrimination>. Erişim tarihi: 22.07.2023.
- Vidino, Lorenzo ve Emerson, Steven. *Al-Qaeda in Europe: The New Battleground Of International Jihad*. New York: Prometheus Books, 2006.
- Viotti Paul R. ve Kauppi, Mark V. *International Relations Theory*. United States: Pearson, 2012.

- Yalçın, C. *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2004.
- Yardım, Müşerref ve Dalkılıç, M. Muhammed. “Nefret Söylemi ve İfade Özgürlüğü Tartışmaları Çerçevesinde İslamofobyaya: L’Express Dergisi Örneği.” *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)* 1, 1(2018): 103.
- Yavuzcan, İsmail H. *Almanya’da İslamofobi, Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*. Ed. K. Canatan ve Ö. Hıdır. Ankara: Eski Yayınları, 2007.
- Yeğenoğlu, M. “Avrupa Kimliğinin İdeolojik Temelleri.” *DoğuBatı* 8, 31 (2005): 90.
- Yücel, Salih. *İslamofobi Batı’da Depreşen Hastalık*. İstanbul: Paradoks Yayınları, 2012.
- Zenginoğlu, Samet. “Alman Kimliği: Kültürel Antropolojik Bir Bağlam Denemesi.” *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4, 3 (2020): 496-497-498.
- Zúquete, José Pedro. “The European Extreme-Right and Islam: New Directions?.” *Journal of Political Ideologies* 13, 3 (2008): 321-344.
- Zürcher, Erik-Jan; Linden, Heleen Van Der. *Avrupa Birliği, Türkiye ve İslam*. İstanbul: Başlık Yayın Grubu, 2007.
- Walker, Peter. “Fertiliser Bomb Plotters Jailed For Life.” *The Guardian*, 30 Nisan 2007, <https://www.theguardian.com/uk/2007/apr/30/terrorism.world>. Erişim tarihi: 01.05.2023.
- Walsh, Declan. “The Rescuers.” *The Guardian*, 9 Aralık 2005, <https://www.theguardian.com/world/2005/dec/09/pakistan.declanwalsh>. Erişim tarihi: 24.07.2023.
- Wazir, Burhan. “More Than Two-Thirds Of UK Muslims Have Experienced Islamophobia In The Workplace.” *Hyphen*, 7 Haziran 2022, <https://hyphenonline.com/2022/06/07/exclusive-more-than-two-thirds-of-uk-muslims-have-experienced-islamophobia-in-the-workplace/>. Erişim tarihi: 22.07.2023.
- Weiner, Myron. *International Migration and Security*. Boulder: Westview, 1993.
- Will, Wilfried Van Der. “The Functions Of 'Volkskultur', Mass Culture and Alternative Culture.” İçinde *The Cambridge Companion to Modern German Culture*, eds. Eva Kolinsky and Wilfried van der Will, 155-158. Cambridge University Press, 2006.

Wood, Martin vd. *A Test For Racial Discrimination In Recruitment Practice In British Cities.*

Norwich: The Department For Work and Pensions, 2009.

<https://www.bollettinoadapt.it/old/files/document/3626ATESTFORRACIALDI.pdf>

Worldometer. "Germany Population." Erişim 30 Mayıs, 2023,

<https://www.worldometers.info/world-population/germany-population/>